

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КРАМАР ІРИНА ЮРІЇВНА

УДК 339.94:65.014:005

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ
ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)
08 – Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.Ю. Крамар

Науковий консультант: Андрушків Богдан Миколайович, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Тернопіль – 2019

АНОТАЦІЯ

Крамар І. Ю. Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2019.

Дисертація присвячена поглибленню, обґрунтуванню та розробленню теоретичних положень, розроблення науково-методологічних підходів і практичних рекомендацій щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на основі розроблення організаційно-економічного механізму.

У першому розділі «Теоретичні основи формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств» проаналізовано теоретичні засади та основні складові інтернаціоналізації; досліджено концептуальні основи впровадження заходів щодо інтернаціоналізації у діяльність промислових підприємств; визначено вплив євроінтеграційних процесів в Україні на інтернаціоналізацію промислових підприємств.

На основі аналізування наукової економічної літератури, досліджено теоретичні основи інтернаціоналізації й запропоновано дослідження процесу інтернаціоналізації підприємств за схемою «in-out», де «in» – це передумови, котрі виникають на чотирьох рівнях: світовому, макро-, мезо- та мікрорівнях, а «out» – ефективність діяльності підприємств у результаті здійснення заходів з їх інтернаціоналізації.

З метою максимального врахування усіх чинників на даних рівнях, досліджено передумови впровадження інтернаціоналізації промисловими підприємствами в рамках десяти блоків, що охоплюють практично усі аспекти функціонування суб'єктів господарювання на основі дослідження екзо- та

ендогенних впливів на підприємство в процесі прийняття рішення про його інтернаціоналізацію. Встановлено, що комплексний аналіз цих передумов є основою для започаткування, провадження, коригування на певних етапах або згортання зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

На основі використання блоково-структурного підходу до аналізу передумов інтернаціоналізації та класифікації теорій інтернаціоналізації, запропоновано категорію «інтернаціоналізація підприємства» розглядати з точки зору включення у неї дев'яти компонентів: торгівельного, фінансово-економічного, виробничого, технологічного, інфраструктурного, наукового, освітнього, мотиваційного (особистісного), інформаційного середовища.

У роботі запропоноване авторське визначення поняття «інтернаціоналізація підприємства», сутність якого визначається, як: (1) стратегічна мета діяльності підприємства; (2) засіб досягнення стратегічних цілей; (3) процес здійснення підприємством однієї (декількох) форм діяльності на зовнішніх ринках із врахуванням місцевих цінностей або в країні базування із залученням іноземного капіталу (фінансового, людського, ресурсного тощо), чи шляхом непрямої участі у міжнародній діяльності для досягнення стратегічних цілей і, як результат, досягнення синергетичного ефекту від кооперації «освіта-наука-виробництво-бізнес» у межах глобального інформаційного простору»; (4) результат ведення діяльності.

За результатами дослідження передумов до впровадження інтернаціоналізації промисловими підприємствами обґрунтовано необхідність розроблення організаційно-економічного механізму їх інтернаціоналізації. проведено аналіз особливостей міжнародної інтеграції України. Результати проведеного аналізу дозволили визначити переваги основних форм виходу українських промислових підприємств на зовнішні ринки.

У другому розділі «Аналітичні аспекти активізації зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств України» проаналізовано стан зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств України; досліджено особливості формування державної стратегії активізації

інтернаціоналізації промислових підприємств та охарактеризовано Програми міжнародного співробітництва окремих областей України.

На основі аналізу динаміки географічної структури зовнішньої торгівлі товарами українськими підприємствами за період 2010-2018 рр., обґрунтовано актуальність євроінтеграційного курсу України, що висуває нові вимоги для них щодо ведення господарської діяльності, особливо для тих підприємств, котрі планують вихід на зовнішні ринки або розширення діяльності на них.

З метою визначення пріоритетів та проблем розвитку промислових підприємств у контексті інтернаціоналізації, проведено комплексний аналіз соціально-економічного розвитку областей Західного регіону України (Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької), зокрема, в частині діяльності промислових підприємств, запропоновано перспективно-проблемний підхід до визначення пріоритетів його розвитку.

За результатами проведеного дослідження, визначено наступні пріоритети розвитку Західного регіону України, що впливають на діяльність промислових підприємств: підвищення рівня життя населення; використання переваг децентралізації; покращення екологічної ситуації; розширення зовнішньоекономічних зв'язків; покращення можливостей самофінансування розвитку базових галузей виробництва; впровадження наукових досліджень у виробництво; формування територіально-цілісного макроекономічного господарського комплексу регіону тощо.

У дисертації встановлено, що з метою створення сприятливого середовища для інтернаціоналізації промислових підприємств необхідно забезпечити стимулювання місцевих виробників до виробництва продукції, що відповідає європейським стандартам з метою її подальшого експорту; створювати умови для заснування спільних підприємств; сприяти формуванню привабливого інвестиційного клімату; спростити процедуру отримання дозвільних документів для здійснення експортно-імпортової діяльності тощо.

У третьому розділі «Методологія дослідження інтернаціоналізації промислових підприємств» запропоновано концепцію еластичного інструментарію інтернаціоналізації промислових підприємств України з метою забезпечення ефективності їх діяльності; розроблено організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств (ОЕМПП); досліджено діяльність промислових підприємств з метою розроблення полікритеріального підходу до забезпечення впровадження заходів щодо їх інтернаціоналізації.

У дисертаційній роботі на основі аналізу макроекономічної ситуації України та особливостей її інтеграції у світові економічні структури, встановлено, що сьогодні перед керівниками підприємств на першому плані стоїть завдання своєчасного реагування на нагальні потреби міжнародного ринку, запити споживачів, а ефективність інтернаціоналізації промислових підприємств залежить від здатності швидко та вчасно пристосовуватися до змін зовнішнього середовища. Запропоновано використання еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств. Під цим поняттям варто розуміти сукупність заходів якісного і кількісного впливу, спрямованих на можливість керувати процесами інтернаціоналізації у змінних умовах зовнішнього середовища, яке характеризується невизначеністю та багатоваріантністю альтернатив, з метою забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств з врахуванням інтересів країни базування.

Розроблено методологічний підхід до формування організаційно-економічного механізму їх інтернаціоналізації, який ґрунтується на трьох етапах: підготовчому, формування та функціонування. На підготовчому етапі обґрунтовано необхідність розроблення ОЕМПП з позиції аналізу зовнішнього і внутрішнього середовищ, у якому функціонує підприємство в частині діагностики передумов інтернаціоналізації підприємств на світовому, макро-, мезо-, та мікрорівнях. Зазначено, що етап формування ОЕМПП включає визначення його мети, об'єкту та завдань для конкретного підприємства.

Забезпечення функціонування відбувається за рахунок впровадження окремих елементів або комплексної інтернаціоналізації на основі формування певного інструментарію та оцінювання його ефективності. Етап функціонування OEMПП базується на застосуванні ситуаційного підходу, який передбачає ідентифікацію стану промислового підприємства, що дозволяє виявити проблемні ситуації, які є сигналом для керівництва щодо необхідності розроблення або коригування OEMПП.

У дисертації розроблено OEMПП, що передбачає реалізацію системи організаційно-управлінського забезпечення через модернізацію функцій діючих або створення нових структурних підрозділів, діяльність яких спрямована на трансформацію системи управління у постійно змінюваних умовах функціонування та її інформаційне забезпечення, досягнення управлінської синергії, а також підвищення продуктивності праці.

Запропоновано економічну складову даного механізму розглядати на основі розроблення бази бази типових ситуацій у процесі інтернаціоналізації, що дозволяє здійснювати сканування ситуації в будь-який момент часу, та використанні засобів штучного інтелекту з метою розроблення програмної системи інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації підприємства.

З метою визначення оптимального комплексу заходів щодо інтернаціоналізації, що забезпечує ефективне впровадження OEMПП, модифіковано матрицю SWOT-аналізу мотивів до інтернаціоналізації, яка показує, що в умовах глобалізаційних процесів зміни в мотиваційній системі виходу підприємств на зовнішні ринки для забезпечення ефективності їхньої діяльності, мають бути оцінені також і з точки зору необхідності попередження можливих дисбалансів, зокрема: невідповідності обсягів і структури виробництва реальним потребам ринку; його невисокої конкурентоспроможності; низького рівня залучення інвестицій у зв'язку з несприятливим інституційним та законодавчим середовищем; нерівномірності територіального розвитку та галузевої структури тощо.

У четвертому розділі «Формування інструментарію функціонального забезпечення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств» досліджено специфіку формування заходів щодо інтернаціоналізації на засадах оподаткування з позицій сталого розвитку; проаналізовано інвестиційно-інноваційну складову діяльності промислових підприємств у контексті інтернаціоналізації їх діяльності та роль науково-освітнього потенціалу в структурі інтернаціоналізації промислових підприємств; удосконалено систему організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств.

На основі проведеного дослідження, встановлено, що багатоаспектність податкової політики, зокрема, з позицій сталого розвитку, має безпосередній вплив на забезпечення інтернаціоналізації промислових підприємств, адже вихід на зовнішні ринки вимагає від них перехід на стандарти ЄС та інших країн і, таким чином, з метою мінімізації оподаткування - зменшення негативного впливу технологічних процесів на навколишнє середовище. Доведено, що це змушує керівництво підприємств адаптувати свою діяльність до вимог політики сталого розвитку в частині екологічно-відповідального підприємства, що дозволяє отримати соціальний ефект.

З метою активізації інтернаціоналізації промислових підприємств, важливим чинником є створення належних умов для залучення прямих іноземних інвестицій в акціонерний капітал українських підприємств. Встановлено, що в Україні існує нерівномірне розміщення іноземних інвестицій між секторами економіки, зокрема, значна частка надходить саме у промисловість – 32 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій.

Визначено, що ризиками для залучення інвестицій для розвитку промислових підприємств є: погіршення зовнішньої кон'юнктури, девальваційні процеси, зовнішні запозичення, війна на Сході країни, обмеження судноплавства в Азовському морі та Керченській протоці з боку РФ, запровадження торгівельних обмежень з боку інших країн тощо.

У дослідженні виявлено, що успішна інтернаціоналізація промислових підприємств безпосередньо пов'язана з впровадженням інновацій у їх діяльність, інтенсивністю досліджень і розробок, створенням доданої вартості продукції, що виробляється, та ефективністю «третинної» промисловості (передбачена в інтелектуальній та інших галузях). Усі ці аспекти залежать від стану науково-дослідного та освітнього потенціалу макро- та мікрорівнів. При цьому визначено, що за роки незалежності України частка інноваційно-активних промислових підприємств зменшилась у п'ять разів. Побудовано

Встановлено, що для нарощування позитивних тенденцій розвитку вітчизняної економіки, зокрема промислових підприємств в контексті їх інтернаціоналізації, необхідним є відхід від сировинної моделі; проведення моніторингу екзогенних та ендогенних факторів впливу на інвестиційно-інноваційний клімат; забезпечення пристосування до змін кон'юнктури на ринку; планування і фінансування прикладних досліджень промисловими підприємствами спільно із закладами вищої освіти; впровадження патентів; імпорт і трансфер технологій, їхнє освоєння українськими інженерно-технічними фахівцями; удосконалення системи управління інноваціями; усунення «відірваності» наукових розробок від потреб промисловості тощо.

У дисертації доведено, що саме розвиток людського капіталу є одним із пріоритетів удосконалення системи організаційно-економічного забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств України, яка базується на нових, більш ефективних формах взаємодії бізнесу, науки, освіти та влади через активізацію діяльності діючих та впровадженню нових структурних підрозділів підприємства, що сприятиме: формуванню конкурентних переваг; залученню додаткових інвестиційних ресурсів; розробці, виробництву та збуту інноваційної продукції; навчанню кваліфікованого персоналу тощо. Отже, з метою підвищення ефективності діяльності промислових підприємств у процесі інтернаціоналізації необхідною є співпраця науки, освіти та бізнесу.

Обґрунтовано доцільність впровадження нових чи модернізацію функцій діючих структурних підрозділів з метою підвищення рівня інтернаціоналізації

промислового підприємства. В рамках організаційних змін пропонується розроблення заходів щодо співпраці у системах «підприємство-освіта» і «підприємство-наука», оскільки, незважаючи на очевидну важливість такої співпраці з точки зору досягнення стратегічних цілей, на багатьох підприємствах її або повністю ігнорують, або приділяють недостатньо уваги.

Встановлено, що у результаті впровадження відповідних заходів з організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промисловими підприємствами, відбувається підготовка кваліфікованого працівника, котрий легко адаптується до нових умов роботи в будь-якому куточку світу, що запропоновано розглядати як нову дефініцію – «глобальний працівник / працівник світу» (global worker / global employee).

У п'ятому розділі «Економіко-математичне моделювання інтернаціоналізації промислових підприємств з метою підвищення ефективності їх діяльності» розроблено полікритеріальний підхід до впровадження заходів щодо інтернаціоналізації промислових підприємств; оцінено ефективність їх діяльності в контексті інтернаціоналізації та побудовано програмну систему інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на основі нейронно-мережевого моделювання.

У дисертаційній роботі обґрунтовано, що в умовах багатокритеріальності, невизначеності та недостатності інформації доцільно використовувати метод аналізу ієрархій (MAI), що ґрунтується на попарному порівнянні варіантів на різних рівнях ієрархії та їх математичній оцінці. Відповідно до MAI на основі компонентів інтернаціоналізації визначено критерії, за якими оцінено ефективність інтернаціоналізації: торгівельний, фінансово-інвестиційний, виробничий, технологічний, інфраструктурний, науковий, освітній, мотиваційний (особистісний), а також 25 основних і 5 додаткових субкритеріїв, що охоплюють практично всі аспекти діяльності підприємства. Доведено, що Для оцінювання ефективності інтернаціоналізації найважливішими є фінансово-інвестиційний, науковий та освітній критерії. Встановлено, що Для

фінансово-інвестиційного критерію найважливішим субкритерієм є питома вага прямих іноземних інвестицій у структурі капіталу; для наукового – кошти, залучені з-за кордону для виконання НДДКР і прибуток/збиток від діяльності підрозділів (працівників), задіяних у проведенні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), а для освітнього – стажування та підвищення кваліфікації працівників за кордоном, а також їх кар’єрний ріст, пов’язаний із реалізацією стратегії виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності на ньому.

На основі розроблених критеріїв та субкритеріїв інтернаціоналізації підприємств для врахування усіх її аспектів запропоновано використовувати інтегральний показник рівня інтернаціоналізації – Мультиплікаційний коефіцієнт інтернаціоналізації (MCI) (Multiplicative Coefficient of Internationalization MCI), що розраховується як відношення кількості субкритеріїв інтернаціоналізації, які мають місце у діяльності підприємств до загальної їх кількості.

З метою оцінювання ефективності діяльності промислових підприємств та визначення впливу факторів на зміну інтегрального показника – рентабельності власного капіталу - порівняно з базовим значенням проведено факторний аналіз за моделлю Дюпон. Результати проведеного факторного аналізу дозволили оцінити ефективність діяльності досліджуваних підприємств за комплексним показником рентабельності власного капіталу та визначити вплив на неї кожного із трьох компонентів: рентабельності продаж, ресурсовіддачі та коефіцієнта фінансової залежності.

Побудовано лінію тренду залежності мультиплікаційного коефіцієнту інтернаціоналізації (MCI) від ефективності діяльності досліджуваних підприємств за інтегральним показником рентабельності власного капіталу у 2018 році. Отримано лінійну залежність між рівнем інтернаціоналізації та ефективністю діяльності підприємства – із зростанням рівня інтернаціоналізації, зростає рентабельність власного капіталу.

У дослідженні вирішено завдання оцінювання ефективності діяльності промислових підприємств у процесі їх інтернаціоналізації для підтримки прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності на основі розробленої програмної системи інтелектуальних агентів за допомогою нейронних мереж. Доведено, що практичне значення розробленого продукту полягає у можливості для керівника підприємства, що володіє інформацією про необхідну зміну вхідних параметрів (субкритеріїв) при прийнятті управлінських рішень щодо його інтернаціоналізації, задати бажаний вихідний параметр і цілеспрямовано здійснювати ті чи інші заходи з інтернаціоналізації. Показано, що розроблений програмний продукт можна застосовувати для вирішення також інших проблем діяльності підприємства, а також як модель для неінтернаціоналізованих підприємств, які планують вихід на зовнішні ринки.

Ключові слова: *підприємство, інтернаціоналізація, зовнішньоекономічна діяльність, глобалізація, глокалізація, ефективність, міжнародне співробітництво, потенціал, науково-дослідна робота, технології, інновації, інвестиції, освіта, сталий розвиток.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. 1. Монографії:

1. Крамар І. Ю. Розвиток промислових підприємств України в контексті інтернаціоналізації: монографія / за заг. ред. Б. М. Андрушківа. Тернопіль: ТНТУ, 2019. 374 с. (16,7 друк. арк.).

2. Kramar I.Yu. Eco-labeling significance and peculiarities of use: European experience, 2018. Аналітичний інструментарій в маркетинговій діяльності / Р. В. Федорович [та ін.] ; за ред. проф. Р. В. Федоровича. – Тернопіль: ФО-П Шпак В. Б. 308 с., с. 8-17. (14,18 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано

існуючі підходи до еко-маркування продукції та особливості його застосування з позицій Європейського досвіду; досліджено особливості політики сталого розвитку в Україні для забезпечення виходу промислових підприємств на зовнішні ринки – 0,63 друк. арк.).

3. Крамар І. Ю. Деякі аспекти міжнародної інтеграції України. *Тенденції розвитку маркетингу в умовах економічних трансформацій* / за ред. проф. Р. В. Федоровича. Тернопіль: ФО-П Шпак В. Б., 2017. 303 с., с.117-133 (17,19 друк. арк.; особистий внесок автора: охарактеризовано особливості міжнародної інтеграції України у Європейські та інші світові спільноти, визначено перспективи та проблеми інтеграційних процесів та їх вплив на соціально-економічну ситуацію в країні – 1,4 друк. арк.).

4. Крамар І. Ю., Тисько М. М. Особливості інноваційного розвитку малих підприємницьких структур та шляхи його активізації. *Інноваційний розвиток промислових підприємств в контексті підвищення ефективності їх діяльності*. Нововолинськ: Волинь, 2015. 388 с., с. 323-349 (29,99 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено особливості інноваційного розвитку промислових підприємств – 2,1 друк. арк.).

1.2. Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, та в наукових періодичних виданнях іноземних держав:

5. *Крамар І. Ю. Методологічний підхід до розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств [Електронний ресурс] // *Modern Economics*. 2019. № 15 (2019). С. 122-128. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-17](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-17) (0,52 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: DOAJ (Швеція), Crossref (Великобританія), CiteFactor (США), Google Scholar (США), Academic Resource Index (ResearchBib) (Японія), DRJI, Scientific Indexing Service (США).**)

* Видання одночасно належить до наукових фахових видань України

6. *Пастух О. А., Крамар І. Ю., Чернух О. В. Використання нейронних мереж для забезпечення ефективності діяльності промислових підприємств у процесі їх інтернаціоналізації. *Галицький економічний вісник*. ТНТУ, 2019. Том 58. №3. С. 121-129 (Економіка та управління національним підприємствами) DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03.121 (0,6 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено переваги застосування методу нейромережового моделювання для вирішення економічних завдань; встановлено значимість субкритеріїв, які впливають на ефективність діяльності промислових підприємств за допомогою лінійного коефіцієнту кореляції Пірсона; розроблено програмну систему інтелектуальних агентів (нейронних мереж) для підтримки прийняття управлінських рішень – 0,37 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (CША), EBSCO, Google Scholar (CША).**)

7. Petro Yasniy, Tetiana Vitenko. Iryna Kramar. Main aspects of education internationalization: case of Ternopil Ivan Puluj National Technical University. *Acta Universitatis Danubius*. 2019. Communicatio Vol 13, No. 1/2019. Pp. 32-42 (0,72 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано сутність інтернаціоналізації освіти; визначено заходи її активізації та вплив інтернаціоналізації університету на систему «освіта-суспільство-промисловість» – 0,5 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: DOAJ (Швеція), Index Copernicus, ULRICH'S Periodicals Directory (CША), EBSCO Publishing (CША), Genamics, Cabell's, Central and East-European Online Library).**)

8. *Крамар І.Ю. Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Випуск 25/2019, частина 1. С.126-129 (0,48 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща)**)

9. *Крамар І., Мариненко Н. Перспективно-проблемний аналіз соціально-економічного розвитку Західного регіону України [Електронний ресурс] //

Соціально-економічні проблеми і держава. 2019. Вип. 1 (20). С. 52- 62. Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19kiyzru.pdf> (0,8 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано соціально-економічний розвиток Західних областей України; визначено їх спільні риси шляхом перспективно-проблемного аналізу та основні пріоритетні напрями розвитку – 0,6 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу:** ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), Index Copernicus International SA (Польща), Google Scholar (США), EBSCOhost (США), BASE – Bielefeld Academic Search Machine (Німеччина), Polish Scholarly Bibliography, Ministry of Science and Higher Education (Польща), SCIENCE INDEX (Російський індекс наукового цитування), Cosmos Impact Factor (Німеччина), Global Impact Factor (Австралія), Scientific Indexing Service (США)).

10. *Крамар І.Ю. Функціональне забезпечення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств. *Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій*: Серія «Економіка і управління». 2019. Вип. 45. К.: ДУІТ, 158 с., с. 91-103 (1,0 друк. арк.).

11. *Крамар І.Ю. Роль освіти у формуванні людського капіталу як фактору економічного розвитку України. *Держава та регіони*. 2019. №2 (107). С. 12-19 (0,72 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу:** Index Copernicus International SA (Польща)).

12. *Крамар І.Ю., Мариненко Н.Ю. Експортно-орієнтована діяльність промислових підприємств як спосіб забезпечення розвитку Західного регіону України. *Причорноморські економічні студії*. Науковий журнал. 2019. Випуск 40. С. 130-133 (0,53 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано динаміку валового регіонального продукту та індексу промислової продукції в досліджуваних областях; визначено пріоритетні напрями покращення економічної ситуації в Західних областях України – 0,43 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу:** Index Copernicus International SA (Польща)).

13. *Крамар І.Ю. Ієрархічно-компонентний підхід до визначення категорії «інтернаціоналізація підприємства» [Електронний ресурс] // *Науково-практичний журнал «Східна Європа: економіка, бізнес та управління»*, електронне наукове фахове видання, випуск 3 (20), 2019. с. 271-277. Режим доступу до журн.: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/20_2019/43.pdf (0,6 друк. арк.).

14. *Крамар І.Ю. Інституційні та економічні чинники розвитку науково-дослідного потенціалу України в контексті інтернаціоналізації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. Том 30 (69), № 2, 2019. С. 45-50 (0,71 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща))**.

15. *Малевський Е.З., Крамар І.Ю. Організаційний механізм забезпечення системи управління змінами на промислових підприємствах. *Економіка і управління – науковий журнал*. №1 (73). Київ: Європ. універ. 2019. С. 8-19 (1,2 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено особливості процесу управління змінами на промислових підприємствах – 0,5 друк. арк.).

16. *Крамар І.Ю. Факторний аналіз діяльності машинобудівних підприємств за показником рентабельності власного капіталу. *Держава та регіони*. 2019. №3 (108). С. 121-124 (0,42 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща))**.

17. *Андрушків Б.М., Крамар І.Ю., Погайдак О.Б. Особливості формування стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС (Шляхи та еластичний інструментарій вирішення проблеми). *Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал*. 2019. Тернопіль, №3-4 (79). С. 65-72 (0,62 друк. арк.; особистий внесок автора: визначено напрями посилення і шляхи підвищення ефективності заходів інтернаціоналізації суб'єктів господарювання за рахунок інноваційно-управлінських чинників; запропоновано схему переходу промислових

підприємств від тоталітаризму до інтернаціоналізації – 0,4 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща)**).

18. *Мейш А.В., Матвійчук О.В., Крамар І.Ю. Формування теорій управління суспільством і країною. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. №2. Том 2. С. 173-199. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-173-178 (0,7 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано сутність теорій управління з погляду шкіл наукового управління та людських відносин – 0,3 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща), Google Scholar (США), Polish Scholarly Bibliography**)).

19. Nataliia Marynenko, Iryna Kramar, Tetiana Podvirna, Svitlana Khrupovych. Taxation trends, rankings and perspectives for Ukraine [online] // *Przegląd Nauk Stosowanych (Applied Sciences Review)*. 2018. Nr 20 (3), Wydział Ekonomii i Zarządzania. Opole. Pp. 15-32. Available at: https://pns.po.opole.pl/images/PNS_20/PNS20-II.pdf (1,1 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано системи оподаткування в Україні – 0,4 друк. арк.).

20. *Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. Передумови інтернаціоналізації машинобудівних підприємств. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2018. Том 55. №2. С. 27-40 (0,87 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено передумови інтернаціоналізації підприємств машинобудування, екзо- та ендогенні впливи на суб'єкта господарювання в процесі прийняття рішення про його інтернаціоналізацію; запропоновано блокову логічно-структурну схему аналізу передумов інтернаціоналізації – 0,7 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США)**)).

21. *Крамар І. Ю. Заходи стимулювання інтернаціоналізації підприємств на прикладі Західного регіону України. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2018. Том 54. № 1. С. 11–19 (0,67 друк. арк.) (**Міжнародна**

представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США)).

22. *Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. Тенденції зовнішньо-економічної діяльності промислових підприємств України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 6, Том 2. С. 118-125. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(2)-118-125 (0,7 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано товарну структуру зовнішньої торгівлі продукцією машинобудування України; оцінено зовнішньоторговельний оборот держави у секторі промисловості та обсяг реалізованої промислової продукції; досліджено стан іноземного інвестування у промисловість – 0,5 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу:** Index Copernicus International SA (Польща), Google Scholar (США), Polish Scholarly Bibliography)).

23. *Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю., Подвірна Т. В. Стратегічні програми міжнародного співробітництва Західного регіону України на 2018-2020 роки [Електронний ресурс] // *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. №6 (68). С.66-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-6-10> (0,56 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано Програми міжнародного співробітництва; охарактеризовано заходи активізації інтернаціоналізації підприємств та позитивні очікування від їх реалізації з метою розвитку міжнародного співробітництва – 0,4 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу:** Index Copernicus International SA (Польща), Google Scholar (США), Eurasian Scientific Journal Index, CiteFactor (США), Open Access Journal Search Engine (Індія)).

24. *І. Kramar. Application of the method of hierarchy analysis in decision-making process on industrial enterprises internationalization. *Економіка і управління підприємствами*. Науковий журнал. Київ: Європейський університет. Випуск. 4 (80). 2018. С. 67-79 (0,77 друк. арк.).

25. *Marynenko N.Yu., Panukhnyk O.V., Kramar I.Yu. Synthesis of effective components of the mechanism of managing adaptive development of production and

economic organizations. *Науково-технічний журнал «Науковий вісник Національного гірничого університету»*. 2017. №4 (160), с.151 – 155 (0,5 друк. арк.; особистий внесок автора: визначено фактори впливу на систему управління адаптивним розвитком підприємства – 0,2 друк. арк.)
(Міжнародна представленість та індексація журналу: SciVerse Scopus (Нідерланди), ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), Index Copernicus International SA (Польща), EBSCOhost (США), Engineering Village, ProQuest, ResearchBib (Японія)).

26. *Крамар Ірина. Вихід на закордонні ринки як спосіб забезпечення ефективної діяльності підприємства в умовах глобалізації. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2017. Том 53. № 2. С. 59-68. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2017.02.059 (0,58 друк. арк.)
(Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США)).

27. *Мариненко Н. Ю., Крамар І. Ю., Подвірна Т. В. Особливості формування спроможних територіальних громад в Україні. *Економіка і управління*. Науковий журнал. Київ: Європейський університет, 2017. №2 (74). С. 62–68 (0,35 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено повноваження об'єднаних територіальних громад та фінансові аспекти їх функціонування з позицій підприємства – 0,15 друк. арк.).

28. *Olena V. Panukhnyk, Nataliia Y. Marynenko, Iryna Y. Kramar, 2015. Trends in Foreign Direct Investment in Ukrainian Economy. *Актуальні проблеми економіки: наук. екон. журн.* 2015. Київ, №8 (170). С. 76–82 (0,5 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано динаміку та структуру прямих іноземних інвестицій в економіку України; визначено фактори сприятливого та несприятливого інвестиційного клімату країни – 0,3 друк. арк.)
(Міжнародна представленість та індексація журналу: SciVerse Scopus (Нідерланди), EBSCOhost (США), EconLit (США), ABI/Inform (by ProQuest) (Великобританія), Erih Plus (Норвегія)).

29. *Крамар І. Ю. Економічний потенціал Тернопільщини та можливості його використання. *Галицький економічний вісник*. Т. : ТНТУ, 2015. Том 49. № 2. С. 63-70 (0,63 друк. арк.) (*Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США)*).

1.3. Опубліковані праці апробаційного характеру:

30. Iryna Kramar. University-industry collaboration. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах»* (5 квітня 2019 р.) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. 168 с., с.35-37 (0,16 друк. арк.).

31. N.Yu. Marynenko, I.Yu. Kramar,. Paying taxes 2018 indicator: evaluating the cost and administrative burden of the taxes. *Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій : матеріали Міжнародної науково-технічної конференції до 100-річчя з дня заснування НАН України та на вшанування пам'яті Івана Пулюя (100-річчя з дня смерті)*, (Тернопіль, 23–24 травня 2018 року) / Науковий секретар : Золотий Р.З. Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2018. 376 с., с.308-309 (0,12 друк. арк.; особистий внесок автора: висвітлено роль податків для забезпечення ефективного функціонування економіки – 0,06 друк. арк.)

32. Iryna Kramar, Halyna Kramar, Natalia Marynenko. “Quality education” as a tool to ensure society sustainable development. *Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні : IV Міжнародна науково-методична конференція*, 2–4 травня 2018 р. / Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2018. 155 с., с.49-50 (0,1 друк. арк.; особистий внесок автора: висвітлено роль освіти у забезпеченні сталого розвитку суспільства згідно цілей сталого розвитку ООН – 0,08 друк. арк.)

33. Kramar Iryna. The link between environment and poverty while achieving global sustainability. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» та I Міжнародного студентського наукового форуму «Креативна економіка очима молоді» у 2-х томах (29-31 березня 2018 р.)* / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. Т.1. 166 с., с.155-156 (0,12 друк. арк.)

34. Kramar Iryna. Business or ecology: which comes first today? *Сучасні наукові підходи до ефективного використання потенціалу економіки країни: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 16-17 лютого 2018 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2018. 116 с. С. 61-62 (0,14 друк. арк.).

35. Kramar Iryna. The Eastern partnership and Ukraine. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених „Соціально-економічні аспекти розвитку економіки“*, 27-28 квітня 2017 року / Т. : ТНТУ, 2017. С. 163 (0,26 друк. арк.)

36. Kramar Iryna. Eastern Europe: peculiarities of region development. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах“*, 22-24 вересня 2016 року / Т. : Крок, 2016. С. 52-53 (0,08 друк. арк.)

37. Kramar Iryna. Ukraine legislative framework of foreign investments. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of economics and Management in the Era of Globalization: Conference Proceedings*. Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. 348 p. Pp.328-331 (0,25 друк. арк.)

38. Kramar Iryna. The most influential transnational corporations in 2014. *Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції «Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій»*, 19–21 травня 2015 року / Т. : ТНТУ, 2015. С. 224-225 (0,17 друк. арк.)

39. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu. Indicators of economic and social human well-being. *Актуальні задачі сучасних технологій: зб. тез доповідей міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів* (Тернопіль, 19–20 листопада 2014) / М-во освіти і науки України, Терн. націон. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін]. Тернопіль : ТНТУ, 2014. С. 328 (0,1 друк. арк.; особистий внесок автора: охарактеризовано основні соціально-економічні показники рівня життя населення – 0,08 друк. арк.)

40. Крамар І.Ю. Основні тенденції іноземного інвестування в Україні. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 21-22 травня 2014 р.) / Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: Видавництво ТНТУ імені Івана Пулюя, 2014. 165 с. С. 34-35 (0,13 друк. арк.)

41. Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu. The essence of foreign economic affairs regulation. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 25 квітня 2013р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль : Видавництво ТНТУ імені Івана Пулюя, 2013. С. 159 – 161 (0,12 друк. арк.; особистий внесок автора: висвітлено сутність регулювання зовнішньо-економічної діяльності – 0,1 друк. арк.)

42. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu. Principles of the government regulation of market economy. *Матеріали XVII наукової конференції ТНТУ імені Івана Пулюя. Том III. Гуманітарні, соціальні та економічні науки*. Тернопіль, 20-21 листопада 2013 року. С. 48 (0,1 друк. арк.; особистий внесок автора: висвітлено місце державного регулювання в ринковій економіці – 0,06 друк. арк.)

2. Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

43. Iryna Kramar. Ukraine-India cooperation. Why Ukraine is considered to be an attractive educational platform for Indian students? [online] // *ASM's International E-Journal on "Ongoing Research in Management & IT"* 12th – 13th January, Human resource management, financial management & marketing management. 2018. India, Pune. Рр. 346-352. Режим доступу до журналу: http://www.asmgroupp.edu.in/asm/incon/2018/EISSN_HRM-Finance-Marketing-%20Research%20Paper%20Journal.pdf (0,37 друк. арк.).

44. Kramar Iryna. Experience in Ukraine: how does it affect foreign students' lives after graduating from the universities. *Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні: III Міжнародна науково-практична конференція*, 18-20 травня 2016 р. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. 244 с. С. 217-220 (0,2 друк. арк.)

45. Kramar Iryna. Tendencies of world tourism development and ukrainian realities. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу“*, 15-17 жовтня 2015 року. Т.: ТНТУ, 2015. С. 138-139 (0,19 друк. арк.)

46. Крамар І.Ю. Особливості співпраці Україна-НАТО. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції за міжнародної участі «Перспективи розвитку економічних систем у середовищі глобально-орієнтованого трансформаційного простору»* (Тернопіль, 6 травня 2015 р.) / Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. 2015. Тернопіль: Крок, 170 с., с.127-129 (0,11 друк. арк.)

47. Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu. Theoretical foundations of the world countries' modern economic development. *Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі: Збірник наукових праць VIII-го міжнародного симпозиуму Україна – Туреччина*, 12-14 червня 2013 року. Тернопіль : Вид-во ТНТУ імені Івана Пулюя, 2013. С. 495 – 501 (0,4 друк. арк.; особистий внесок автора: визначено особливості економічного розвитку країн з позицій інтернаціоналізації – 0,2 друк. арк.).

ANNOTATION

Kramar I. Yu. Organizational-economic mechanism of industrial enterprises' internationalization. – Qualification research paper as manuscript.

The thesis is submitted for the scientific degree of Doctor of Sciences (Economics), specialty 08.00.04 – Enterprises Economy and Management (by types of economic activity). – Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2019.

The thesis is devoted to substantiation and development of theoretical provisions, development of scientific and methodological approaches and practical recommendations on industrial enterprises internationalization on the basis of the development of organizational and economic mechanism.

In the first part "Theoretical Fundamentals of the Formation of Organizational and Economic Mechanism for Industrial Enterprises Internationalization " the theoretical fundamentals and main components of internationalization are analyzed; conceptual bases of internationalization measures introduction into activities of industrial enterprises are investigated; the influence of European integration processes in Ukraine on the internationalization of industrial enterprises is determined.

Based on the analysis of scientific economic literature, theoretical bases of internationalization are investigated and research of enterprises' internationalization process in the scheme of "in-out" is proposed, where "in" are prerequisites that arise at four levels: world, macro, meso and micro levels, and "out" - the efficiency of enterprises' activities as a result of measures implementation for their internationalization.

In order to maximally take into account all the factors at these levels, the prerequisites for the internationalization introduction by industrial enterprises within ten blocks are suggested, covering all aspects of economic entities functioning based on the study of exogenous and endogenous impacts on the enterprise in the decision making process on its internationalization. It is established that a comprehensive

analysis of these prerequisites is the basis for initiating, implementing, adjusting at certain stages or curtailing enterprises' foreign economic activities.

Based on the use of block-structural approach to the analysis of internationalization prerequisites and classification of internationalization theories, it is proposed to consider the category "enterprise internationalization" from the point of view of inclusion nine components into: it trade, financial, economic, industrial, technological, infrastructural, scientific, educational, motivational (personal), informational.

The author defines the concept of "enterprise internationalization" as: (1) the strategic purpose of the enterprise; (2) the means of achieving strategic goals; (3) the process of undertaking one (several) forms of activity in foreign markets, taking into account local values or in a native country involving foreign capital (financial, human, resource, etc.), or through indirect involvement in international activities to achieve strategic goals and, as the result, the achievement of a synergistic effect from the "education-science-production-business" collaboration within the global information space "; (4) the result of the activity.

According to the results of prerequisites research for the introduction of internationalization by industrial enterprises, the necessity of the organizational and economic mechanism development for their internationalization is substantiated. The peculiarities of Ukraine international integration are analyzed. The results of the analysis made it possible to determine the advantages of the main forms of Ukrainian industrial enterprises entry into foreign markets.

In the second part "Analytical Aspects of Ukrainian Industrial Enterprises Foreign Economic Activity Activation" the state of foreign economic activity of Ukrainian industrial enterprises is analyzed; peculiarities of the state strategy formation of industrial enterprises internationalization intensification are investigated and the Programs for international cooperation of some regions of Ukraine are characterized.

Based on the analysis of geographical structure of foreign trade in goods by Ukrainian enterprises for the period 2010-2018, the relevance of Ukraine's European

integration course is substantiated, which puts forward new requirements for those enterprises to conduct business activities, especially for those that are planning to enter foreign markets or expand their activities there.

In order to determine the priorities and problems of industrial enterprises development in the context of internationalization, a comprehensive analysis of the socio-economic development of some regions of Western Ukraine (Volyn, Zakarpattya, Ivano-Frankivsk, Lviv, Rivne, Ternopil, Khmelnytsky and Chernivtsi) was conducted. A perspective-problematic approach to determining of its priorities development is proposed.

According to the research results, the following priorities of the development for Western region of Ukraine, which influence on the industrial enterprises' activities, are identified: raising the standard of living for population; taking advantage of decentralization; improving the environmental situation; expansion of foreign economic relations; improving self-financing opportunities for the development of basic industries; introduction of scientific research into production; formation of a territorially integrated macroeconomic complex of the region etc.

The dissertation states that in order to create a favorable environment for the internationalization of industrial enterprises, it is necessary to provide incentives for local producers to produce products that meet European standards in order to further export them; create conditions for establishing joint ventures; promote the formation of an attractive investment climate; simplify the procedure for obtaining permits for export-import activities, etc.

In the third part "Methodology of Research of the Industrial Enterprises' Internationalization" the concept of elastic tools for the Ukrainian industrial enterprises' internationalization is proposed in order to ensure the effectiveness of their activities; organizational and economic mechanism of industrial enterprises' internationalization (OEMIEI) is developed; the activities of industrial enterprises are investigated in order to develop a polycriteria approach to ensuring the implementation of measures for their internationalization.

In the dissertation it is conducted analysis of the macroeconomic situation of Ukraine and features of its integration into the world economic structures, which made it possible to define that today enterprises' management teams are at the forefront of the task of timely response to urgent needs of the international market, consumer requests, and the efficiency of industrial enterprises internationalization depends on the ability to adapt to environmental changes on time. The use of elastic tools for managing the industrial enterprises internationalization is proposed. The term should be understood as a set of qualitative and quantitative measures aimed at managing the internationalization process in the changing environment, which is characterized by uncertainty and multivariate alternatives, in order to ensure the efficient operation of industrial enterprises taking into account interests of the country of origin.

A methodological approach to the formation of the organizational and economic mechanism of their internationalization is developed, which is based on three stages: preparatory, formation and functioning. At the preparatory stage, the necessity of OEMIEI development is substantiated based on the analysis of external and internal environments in which the enterprise operates in terms of diagnostics of preconditions for enterprises' internationalization at the world, macro, meso and micro levels. It is stated that the stage of OEMIEI formation involves determining its purpose, object and tasks for a particular enterprise. Functioning is ensured by the introduction of individual elements or integrated internationalization based on the formation of specific tools and the evaluation of their effectiveness. The OEMIEI operation phase is based on a situational approach that identifies the status of an industrial enterprise, which identifies problematic situations that are a signal to management for the need to develop or correct OEMIEI.

OEMIEI is developed in the paper, which envisages realization of organizational and management support system through modernization of functions of existing or creation of new structural units, whose activities is aimed at transformation of management system in constantly changing conditions of functioning and its

information support, achievement of managerial synergy, as well as increase of labor productivity.

It is proposed to consider the economic component of this mechanism based on the development of a database of typical situations in the process of internationalization, which allows to scan the situation at any time, and the use of artificial intelligence to develop a software system of intellectual agents to support managerial decisions on enterprise internationalization.

In order to determine the optimal set of internationalization measures to ensure the effective OEMIEI implementation, the SWOT-matrix of motives for internationalization has been modified, which shows that, in the context of globalization processes, changes in the enterprises motivation system to enter foreign markets must be evaluated in terms of the necessity to prevent possible imbalances, in particular: mismatch of production volumes and structure to the real needs of the market; its low competitiveness; low level of investment attraction due to adverse institutional and regulatory environment; uneven territorial development and sectoral structure etc.

In the fourth part "Formation of Tools for Functional Support of Organizational and Economic Mechanism of Industrial Enterprises Internationalization" the specifics of measures for internationalization formation based on taxation from the standpoint of sustainable development is explored; the investment-innovation component of the industrial enterprises' activities in the context of their internationalization and the role of scientific and educational potentials in the internationalization process of industrial enterprises are analyzed; the system of organizational and managerial support of the process of industrial enterprises' internationalization has been improved.

Based on the conducted research, it is established that tax policy, in particular, from the standpoint of sustainable development, has a direct impact on securing the industrial enterprises internationalization, since access to foreign markets requires them to move to the EU standards and other countries and thus to minimizing taxation - reducing the negative impact of technological processes on the environment. It is proved that this makes management of the enterprises adapt their

activities to the requirements of the sustainable development policy in the part of environmentally responsible business, which allows to get social effect.

In order to intensify the internationalization of industrial enterprises, an important factor is to create the right conditions for attracting foreign direct investment into the equity of Ukrainian enterprises. It is established that in Ukraine there is unequal distribution of foreign investments between sectors of the economy, in particular, a considerable share goes to industry - 32% of the total volume of foreign direct investments.

It is determined that the risks of attracting investments for the development of industrial enterprises are: deterioration of the external environment, devaluation processes, external borrowing, war in the East, restrictions on navigation in the Azov Sea and Kerch Strait by the Russian Federation, introduction of trade restrictions by other countries.

The study found that successful internationalization of industrial enterprises is directly linked to the introduction of innovations in their activities, the intensity of research and development, the creation of value-added products, and the efficiency of "tertiary" industry (provided in the intellectual and other industries). All these aspects depend on the state of research and educational potential at macro and micro levels. At the same time, it is determined that during the years of Ukraine's independence, the share of innovative active industrial enterprises has decreased five times. Built

It is established that in order to increase the positive tendencies of the domestic economy development, in particular industrial enterprises in the context of their internationalization, it is necessary to move away from the raw material model; to monitor of exogenous and endogenous factors influencing the investment and innovation climate; to adapt to changes at the market; to plan and finance the applied researches by industrial enterprises jointly with higher education institutions; to introduce patents; to transfer technologies, develop them by Ukrainian engineering specialists; to improve the innovation management system; to eliminate "isolation" of scientific developments from the industry needs etc.

In the dissertation it is proved that human capital development as one of the priorities of improving the system of organizational and economic support of the Ukrainian industrial enterprises internationalization process, which is based on new, more effective forms of interaction between business, science, education and state power through intensification of activities of existing and introduction of new structural divisions at the enterprises that will promote: formation of competitive advantages; attracting additional investment resources; development, production and marketing of innovative products; training of qualified personnel, etc. Therefore, in order to increase the efficiency of industrial enterprises in the process of internationalization, the cooperation of science, education and business is required.

The expediency of introducing new ones or modernizing the functions of existing structural units to increase the level of internationalization of an industrial enterprise is substantiated. As part of organizational change, it is proposed to develop measures for cooperation in “enterprise-education” and “enterprise-science” systems because, despite the obvious importance of such cooperation in terms of achieving strategic goals, many enterprises either ignore it or pay little attention to it.

It is established that as a result of the implementation of appropriate measures for organizational and managerial support of internationalization process by industrial enterprises is the preparation of a skilled worker, which easily adapts to new working conditions in any corner of the world, which is proposed to be considered as a new definition – «global worker / worker of the world» (global employee).

In the fifth part “Economic and Mathematical Modeling of the Industrial Enterprises Internationalization in Order to Increase their Efficiency”, a multicriteria approach to the implementation of measures for the industrial enterprises’ internationalization is developed; the efficiency of their activity in the context of internationalization was evaluated and a software system of intellectual agents was built to support management decisions regarding the internationalization of industrial enterprises based on neural network modeling.

In the dissertation it is substantiated that in the conditions of multicriteria, uncertainty and lack of information it is advisable to use the method of hierarchy

analysis (MIA), which is based on paired comparison of options at different levels of the hierarchy and their mathematical evaluation. According to the MIA, based on the components of internationalization, the criteria for evaluating the effectiveness of internationalization such as: trade, financial-investment, production, technological, infrastructural, scientific, educational, motivational (personal), as well as 25 basic and 5 additional sub-criteria covering almost all aspects of enterprise activities are determined. It is proved that the most important ones for evaluating the effectiveness of internationalization are: financial-investment, scientific and educational criteria. It is established that for the financial-investment criterion the most important sub-criterion is the share of foreign direct investment in the capital structure; for scientific - funds raised from abroad to perform R&D and profit / loss from the activities of the units (employees) involved in carrying out research and development work (R&D); for educational - training of employees abroad, as well as their career growth related to the implementation of the strategy to enter or expand foreign markets.

Based on the developed criteria and sub-criteria of enterprises internationalization taking into account all its aspects, it is proposed to use the multiplicative coefficient of internationalization (MCI), which is calculated as the ratio of the number of sub-criteria of internationalization introduced by a certain enterprise to their general number.

In order to evaluate the efficiency of industrial enterprises and to determine the impact of factors on the change in the integral indicator - return on equity - a factor-analysis using the Dupont model was carried out. The results of the factor-analysis made it possible to evaluate the effectiveness of the enterprises by a comprehensive indicator of return on equity and to determine the impact of each of the three components: profitability of sales, resource efficiency and the ratio of financial dependence on it.

The trend line of dependence of the MCI on the performance of the enterprises under the Integrated Equity Profitability in 2018 was constructed for researched enterprises. A linear relationship between the level of internationalization and the

efficiency of the enterprise is obtained - with the increase of the level of internationalization, the return on equity increases.

The study solves the problem of evaluating the efficiency of industrial enterprises in the process of their internationalization to support managerial decision-making in uncertainty on the basis based on the developed software system of intelligent agents using neural networks. It is proved that the practical value of the developed product is in the opportunity for the manager of the enterprise, who has information about the necessary change of input parameters (sub-criteria) in making managerial decisions on its internationalization, to set the desired output parameter (profit) and purposefully to carry out certain measures of internationalization. It is shown that the developed software product can be used to solve other problems of enterprises' activities as well as as a model for non-internationalized enterprises planning to enter foreign markets.

Keywords: *enterprise, internationalization, foreign economic activity, globalization, glocalization, efficiency, international cooperation, potential, R&D, technology, innovation, investment, education, sustainable development.*

LIST OF PUBLICATIONS ON THE THESIS TOPIC

1. Scientific works, covering main results of the thesis research

1. 1. Monographs:

1. Kramar I.Yu., 2019. Rozvytok promyslovykh pidpriemstv Ukrainy v konteksti internatsionalizatsii: monohrafiia / za zah. red. B. M. Andrushkiva [Development of Ukrainian industrial enterprises in the context of internationalization] Ternopil: TNTU [Ternopil: TNTU]. 374 p. (in Ukrainian) (16,7 conventional printed sheets).

2. Kramar I.Yu., 2018. Eco-labeling significance and peculiarities of use: European experience. *Analytical tools in marketing activities* / R. V. Fedorovych [ta in.] ; za red. prof. R. V. Fedorovycha. Ternopil: FO-P Shpak V. B. 308 p. Pp. 8-17

(14,18 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the existing approaches to eco-labeling of products and the peculiarities of their application from the European experience standpoint are analyzed; the features of sustainable development policy in Ukraine to ensure the entry of industrial enterprises into foreign markets are investigated – 0,63 conventional printed sheets).

3. Kramar I.Yu., 2017. *Deiaki aspekty mizhnarodnoi intehtatsii Ukrainy. Tendentsii rozvytku marketynhu v umovakh ekonomichnykh transformatsii* [Some aspects of Ukraine's international integration. Trends of marketing development in the conditions of economic transformations]/ za red. prof. R. V. Fedorovycha. Ternopil: FO-P Shpak V. B. 303 p. Pp.117-133 (in Ukrainian) *(17,19 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the features of international integration of Ukraine in the European and other world communities are characterized, the prospects and problems of integration processes and their impact on the socio-economic situation in the country are determined – 1,4 conventional printed sheets).*

4. Kramar I.Yu., Tys'ko M. M., 2015. *Osoblyvosti innovatsiinoho rozvytku malykh pidpriemnytskykh struktur ta shliakhy yoho aktyvizatsii. Innovatsiinyi rozvytok promyslovykh pidpriemstv v konteksti pidvyshchennia efektyvnosti yikh diialnosti* [Features of small business enterprises' innovative development and ways of its activation. Innovative development of industrial enterprises in the context of increasing the efficiency of their activities]. Novovolynsk: Volyn. 388 p. Pp. 323-349 (in Ukrainian) *(29,99 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the features of industrial enterprises innovative development are investigated – 2,1 conventional printed sheets).*

1.2. Articles in scientific professional publications of Ukraine, in publications included in the international science-metric databases and scientific journals of foreign countries:

5. *Kramar I.Yu., 2019. Metodolohichniy pidkhid do rozroblennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu internatsionalizatsii promyslovykh pidpriemstv [Methodological approach to the development of organizational and economic mechanism of internationalization of industrial enterprises] [Online]// *Modern Economics*. № 15 (2019). Pp. 122-128. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-17](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-17) (in Ukrainian) (0,52 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** DOAJ (Sweden), Crossref (Great Britain), CiteFactor (USA), Google Scholar (USA), Academic Resource Index (ResearchBib) (Japan), DRJI, Scientific Indexing Service (USA)).

6. *Pastukh O.A., Kramar I.Yu., Chernuh O.V., 2019. Vykorystannia neironnykh merezh dlia zabezpechennia efektyvnosti diialnosti promyslovykh pidpriemstv u protsesi yikh internatsionalizatsii [Use of neural networks to ensure the efficiency of industrial enterprises activities in the process of their internationalization]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk. TNTU* [Galician Economic Bulletin. TNTU]. Volume 58. №3. Pp. 121-129 (Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym pidpriemstvamy) DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03.121 (in Ukrainian) (0,6 conventional printed sheets; personal contribution of the author: *the advantages of using the neural network modeling method for solving economic problems are investigated; the significance of sub-criteria influencing the efficiency of industrial enterprises based on linear Pearson correlation coefficient is established; software system of intelligent agents (neural networks) to support managerial decision-making is developed* – 0,37 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** ULRICHSWEB Global Serials Directory (USA), EBSCO, Google Scholar (USA)).

7. Petro Yasniy, Tetiana Vitenko. Iryna Kramar, 2019. Main aspects of education internationalization: case of Ternopil Ivan Puluj National Technical University. *Acta Universitatis Danubius.. Communicatio* Vol 13, No. 1/2019. Pp. 32-42 (0,72 conventional printed sheets; personal contribution of the author: *the essence*

* The journal is simultaneously included to the list of professional scientific publications of Ukraine

of education internationalization is analyzed; measures of its activation and influence of university internationalization on the system "education-society-industry" are determined – 0,5 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** DOAJ (Sweden), Index Copernicus (Poland)), *ULRICH'S Periodicals Directory* (USA), *EBSCO Publishing* (USA), *Genamics, Cabell's, Central and East-European Online Library*)).

8. *Kramar I.Yu., 2019. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm internatsionalizatsii promyslovykh pidpriemstv [Organizational and economic mechanism of industrial enterprises internationalization] *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo* [UzhNU Scientific Bulletin. Series: International Economic Relations and the World Economy] Volume 25/2019, part 1. Pp. 126-129 (in Ukrainian) (0,48 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** *Index Copernicus (Poland)*)).

9. *Kramar I., Marynenko N., 2019. Perspektyvno-problemnyi analiz sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Zakhidnoho rehionu Ukrainy [Perspective-problem analysis of socio-economic development of the Western region of Ukraine] [Online] // *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* [Socio-economic problems and the state] Volume. 1 (20). Pp. 52- 62. Available at.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19kiyzru.pdf> (in Ukrainian) (0,8 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the socio-economic development of Western regions of Ukraine is analyzed; their common features and main priority directions of their development are identified by means of perspective-problem analysis – 0,6 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** *ULRICHSWEB Global Serials Directory* (USA), *Index Copernicus International SA* (Poland), *Google Scholar* (USA), *EBSCOhost* (USA), *BASE – Bielefeld Academic Search Machine* (Germany), *Polish Scholarly Bibliography*, *Ministry of Science and Higher Education* (Poland), *SCIENCE INDEX* (Russian Federation), *Cosmos Impact Factor* (Germany), *Global Impact Factor* (Australia), *Scientific Indexing Service* (USA)).

10. *Kramar I.Yu., 2019. Funktsionalne zabezpechennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu internatsionalizatsii promyslovykh pidpriemstv [Functional support of organizational and economic mechanism of internationalization of industrial enterprises] *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho universytetu infrastruktury ta tekhnolohii: Seriia «Ekonomika i upravlinnia»* [Proceedings of the State University of Infrastructure and Technology: Series "Economics and Management"] Vol. 45. K.: DUIT, 158 p. Pp. 91-103 (in Ukrainian) (1,0 conventional printed sheets).

11. *Kramar I.Yu., 2019. Rol' osvity u formuvanni liudskoho kapitalu yak faktoru ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [The role of education in the formation of human capital as a factor of economic development of Ukraine] *Derzhava ta rehiony* [State and regions]. №2 (107). Pp. 12-19 (in Ukrainian) (0,72 conventional printed sheets) (**International representation and journal index: Index Copernicus International SA (Poland)**).

12. *Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu., 2019. Eksportno-orientovana diialnist promyslovykh pidpriemstv yak sposib zabezpechennia rozvytku Zakhidnoho rehionu Ukrainy [Export-oriented activity of industrial enterprises as a way of ensuring the development of the Western region of Ukraine] *Prychornomorski ekonomichni studii. Naukovyi zhurnal* [Black Sea Economic Studies. Scientific journal] Volume 40. Pp. 130-133 (in Ukrainian) (0,53 conventional printed sheets; *personal contribution of the author: the dynamics of the gross regional product and the index of industrial production in the studied areas are analyzed; priority directions for improving the economic situation in the Western regions of Ukraine is identified* – 0,43 conventional printed sheets) (**International representation and journal index: Index Copernicus International SA (Poland)**).

13. *Kramar I.Yu., 2019. Iierarkhichno-komponentnyi pidkhid do vyznachennia katehorii «internatsionalizatsiia pidpriemstva» [A hierarchical component approach to defining the category of "internationalization of the enterprise"] [Online] // *Naukovo-praktychnyi zhurnal «Skhidna Yevropa: ekonomika,*

biznes ta upravlinnia» [Scientific and Practical Magazine "Eastern Europe: Economy, Business and Management"], electronic journal. Volume 3 (20). Pp. 271-277. Available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/20_2019/43.pdf (in Ukrainian) (0,6 conventional printed sheets).

14. *Kramar I.Yu., 2019. Instytutsiini ta ekonomichni chynnyky rozvytku naukovo-doslidnoho potentsialu Ukrainy v konteksti internatsionalizatsii [Institutional and economic factors for the development of Ukraine's research potential in the context of internationalization] *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia* [Notes of the VI Taurida National University Vernadsky. Series: Economics and Management]. Volume 30 (69), № 2,. Pp. 45-50 (in Ukrainian) (0,71 conventional printed sheets) (**International representation and journal index: Index Copernicus International SA (Poland)**).

15. *Malevskyy E.Z., Kramar I.Yu., 2019. Orhanizatsiinyi mekhanizm zabezpechennia systemy upravlinnia zminamy na promyslovykh pidpriemstvakh [Organizational mechanism of providing change management system at industrial enterprises] *Ekonomika i upravlinnia – naukovyi zhurnal* [Economics and Management is a scientific journal]. №1 (73). Kyiv: Yevrop. Universytet. Pp. 8-19 (in Ukrainian) (1,2 conventional printed sheets; *personal contribution of the author: the peculiarities of the process of change management system at industrial enterprises are investigated – 0,5 conventional printed sheets*).

16. *Kramar I.Yu., 2019. Faktornyi analiz diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv za pokaznykom rentabelnosti vlasnoho kapitalu [Factor analysis of the activity of machine-building enterprises on the indicator of return on equity] *Derzhava ta rehiony* [State and regions] №3 (108). Pp. 121-124 (in Ukrainian) (0,42 conventional printed sheets) (**International representation and journal index: Index Copernicus International SA (Poland)**).

17. *Andrushkiv B.M., Kramar I.Yu., Pohaidak O.B., 2019. Osoblyvosti formuvannia stratehii internatsionalizatsii subiektiv hospodariuvannia v konteksti vymoh ES (Shliakhy ta elastychnyi instrumentarii vyrishennia problemy) [Features of

the formation of the strategy of internationalization of business entities in the context of EU requirements (Ways and resilient tools for solving the problem)] *Innovatsiina ekonomika. Naukovo-vyrobnychi zhurnal* [Innovative economy. Scientific production journal]. Ternopil. №3-4 (79). Pp. 65-72 (in Ukrainian) (0,62 conventional printed sheets; personal contribution of the author: directions of strengthening and ways of increase of efficiency of measures of the internationalization of business entities at the expense of innovation-management factors are defined; The scheme of transition of industrial enterprises from totalitarianism to internationalization is proposed – 0,4 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** Index Copernicus International SA (Poland)).

18. *Meish A.V., Matviychuk O.V., Kramar I.Yu., 2019. Formuvannia teorii upravlinnia suspilstvom i krainoiu [Formation of theories of management of society and country] *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky* [Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences]. №2. Volume 2. Pp. 173-199. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-173-178 (in Ukrainian) (0,7 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the essence of management theories from the point of view of scientific management schools and human relations is analyzed – 0,3 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** Index Copernicus International SA (Poland), Google Scholar (USA), Polish Scholarly Bibliography)).

19. Nataliia Marynenko, Iryna Kramar, Tetiana Podvirna, Svitlana Khrupovych, 2018. Taxation trends, rankings and perspectives for Ukraine [online] // *Przegląd Nauk Stosowanych (Applied Sciences Review)*. Nr 20 (3). Wydział Ekonomii i Zarządzania. Opole. Pp. 15-32. Available at: https://pns.po.opole.pl/images/PNS_20/PNS20-II.pdf (1,1 conventional printed sheets; personal contribution of the author: taxation system in Ukraine are analyzed – 0,4 conventional printed sheets).

20. *Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu., 2018. Peredumovy internatsionalizatsii mashynobudivnykh pidpriemstv [Prerequisites for international] *Halytskyi*

ekonomichnyi visnyk [Galician Economic Bulletin]. T.: TNTU. Volume 55. №2. Pp. 27-40 (in Ukrainian) (0,87 conventional printed sheets; personal contribution of the author: prerequisites for the internationalization of machine-building enterprises, exo- and endogenous impacts on the economic entity in the process of decision-making on its internationalization are investigated; a block-logic and structural diagram of the analysis of the preconditions for internationalization is proposed – 0,7 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** *ULRICHSWEB Global Serials Directory (USA), EBSCO, Google Scholar (USA)*)).

21. *Kramar I.Yu., 2018. Zakhody stymuliuvannia internatsionalizatsii pidpriemstv na prykladi Zakhidnoho rehionu Ukrainy [Measures to stimulate internationalization of enterprises on the example of the Western region of Ukraine] *Halytskyi ekonomichnyi visnyk* [Galician Economic Bulletin] T.: TNTU. Volume 54. № 1. Pp. 11–19 (in Ukrainian) (0,67 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** *ULRICHSWEB Global Serials Directory (USA), EBSCO, Google Scholar (USA)*)).

22. *Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu., 2018. Tendentsii zovnishno-ekonomichnoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv Ukrainy [Trends of foreign economic activity of industrial enterprises of Ukraine] *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky* [Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences] № 6, Volume 2. C. 118-125. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(2)-118-125 (in Ukrainian) (0,7 conventional printed sheets; personal contribution of the author: commodity structure of foreign trade in machine building products of Ukraine is analyzed; the foreign trade turnover of the state in the sector of industry and the volume of industrial production are estimated; the state of foreign investment in industry is investigated – 0,5 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** *Index Copernicus International SA (Poland), Google Scholar (USA), Polish Scholarly Bibliography*)).

23. *Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu., Podvirna T.V., 2018. Stratehichni prohramy mizhnarodnoho spivrobitnytstva Zakhidnoho rehionu Ukrainy na 2018-2020 roky [Strategic Programs for International Cooperation of the Western Region

of Ukraine for 2018-2020] [Online] // *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi* [Problems of systematic approach in economy] №6 (68). Pp. 66-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-6-10> (in Ukrainian) (0,56 conventional printed sheets; personal contribution of the author: international cooperation programs and measures of internationalization intensification for enterprises as well as positive expectations of their implementation in order to develop international cooperation are described – 0,4 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** Index Copernicus International SA (Poland), Google Scholar (USA), Eurasian Scientific Journal Index, CiteFactor (USA), Open Access Journal Search Engine (India)).

24. *I. Kramar, 2018. Application of the method of hierarchy analysis in decision-making process on industrial enterprises internationalization. *Ekonomika i upravlinnia pidpriemstvamy. Naukovyi zhurnal. Kyiv: Yevropeiskyi universytet* [Economics and enterprise management. Scientific journal. Kyiv: European University] Volume. 4 (80). Pp. 67-79 (in Ukrainian) (0,77 conventional printed sheets).

25. *Marynenko N.Yu., Panukhnyk O.V., Kramar I.Yu., 2017. Synthesis of effective components of the mechanism of managing adaptive development of production and economic organizations. *Naukovo-tekhnichnyi zhurnal «Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu»* [Scientific and Technical Journal "Scientific Bulletin of the National Mining University"] №4 (160), Pp.151-155 (0,5 conventional printed sheets; personal contribution of the author: factors of influence on the system of management of adaptive development of the enterprise are determined – 0,2 conventional printed sheets) (**International representation and journal index:** SciVerse Scopus (Netherlands), ULRICHSWEB Global Serials Directory (USA), Index Copernicus International SA (Poland), EBSCOhost (USA), Engineering Village, ProQuest, ResearchBib (Japan)).

26. *Kramar Iryna, 2017. Vykhid na zakordonni rynky yak sposib zabezpechennia efektyvnoi diialnosti pidpriemstva v umovakh hlobalizatsii [Entry into foreign markets as a way of ensuring the effective activity of the enterprise in the

conditions of globalization] *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. T.: TNTU [Galician Economic Bulletin. T.: TNTU] Volume 53. № 2. Pp. 59-68. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2017.02.059 (in Ukrainian) (0,58 conventional printed sheets) (***International representation and journal index: ULRICHSWEB Global Serials Directory (USA), EBSCO, Google Scholar (USA)***).

27. *Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu., Podvirna T.V., 2017. Osoblyvosti formuvannia terytorialnyh hromad v Ukraini [Features of formation of capable territorial communities in Ukraine] *Ekonomika i upravlinnia. Naukovyi zhurnal. Kyiv: Yevropeyskyi universytet* [Economics and Management. Scientific journal. Kyiv: European University], №2 (74). Pp. 62–68 (in Ukrainian) (0,35 conventional printed sheets; *personal contribution of the author: the united territorial communities and financial aspects of their functioning from the enterprise standpoint are analyzed – 0,15 conventional printed sheets*).

28. *Olena V. Panukhnyk, Nataliia Y. Marynenko, Iryna Y. Kramar, 2015. Trends in Foreign Direct Investment in Ukrainian Economy. *Aktualni problemy ekonomiky: nauk. ekon. zhurn. [Current problems of economics: Sciences. econom. Zh]* Kyiv, №8 (170). Pp. 76–82 (0,5 conventional printed sheets; *personal contribution of the author: the dynamics and structure of foreign direct investment in Ukrainian economy are analyzed; factors of favorable and unfavorable investment climate of the country are determined – 0,3 conventional printed sheets*) (***International representation and journal index: SciVerse Scopus (Netherlands), EBSCOhost (USA), EconLit (USA), ABI/Inform (by ProQuest) (Great Britain), Erih Plus (Norway)***).

29. *Kramar I.Yu., 2015. Ekonomichnyi potentsial Ternopilshchyny ta mozhlyvosti yoho vykorystannia [Economic potential of Ternopil region and possibilities of its use] *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. T. : TNTU [Galician Economic Bulletin. T.: TNTU] Volume 49. № 2. Pp. 63-70 (in Ukrainian) (0,63 conventional printed sheets) (***International representation and journal index: ULRICHSWEB Global Serials Directory (USA), EBSCO, Google Scholar (USA)***).

1.3. The published researches of validation nature

30. Iryna Kramar, 2019. University-industry collaboration. *Proceedings of the Third International Scientific and Practical Conference "Formation of the Mechanism of Strengthening the Competitive Positions of National Economic Systems in the Global, Regional and Local Dimensions" (April 5, 2019) / Ivan Puluj Ternopil National Technical University. Ternopil: FOP Palyanitsa V.A. 168 p. Pp.35-37 (0,16 conventional printed sheets).*

31. N.Yu. Marynenko, I.Yu. Kramar, 2018. Paying taxes 2018 indicator: evaluating the cost and administrative burden of the taxes. *Fundamental and Applied Problems of Modern Technologies: Proceedings of the International Scientific and Technical Conference on the 100th Anniversary of the Founding of the NAS of Ukraine and in commemoration of the memory of Ivan Puluj (100th Anniversary of Death), (Ternopil, May 23-24, 2018) / Scientific Secretary: Zolotyy R.Z. Ternopil: Ternopil Ivan Puluj National Technical University. 376 p. Pp. 308-309 (0,12 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the role of taxes in ensuring the efficient functioning of the economy is highlighted – 0,06 conventional printed sheets).*

32. Iryna Kramar, Halyna Kramar, Natalia Marynenko, 2018. "Quality education" as a tool to ensure society sustainable development. *Main Issues of Organization of Foreign Students Study in Ukraine: IV International Scientific and Methodological Conference, May 2-4, 2018 / Ternopil: Ivan Puluj National Technical University. 155 p. Pp. 49-50 (0,1 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the role of education in ensuring the sustainable development of society in accordance with the UN Sustainable Development Goals is highlighted – 0,08 conventional printed sheets).*

33. Kramar Iryna, 2018. The link between environment and poverty while achieving global sustainability. *Proceedings of the Second International Scientific and Practical Conference "Forming a Mechanism for Strengthening the Competitive Positions of National Economic Systems in the Global, Regional and Local Dimensions" and the 1st International Student Scientific Forum "Creative Economy*

through the Eyes of Youth" in 2 volumes (March 29-31, 2018) Ternopil Ivan Puluj National Technical University. Ternopil: FOP Palyanitsa V.A. Vol.1. 166 p., Pp.155-156 (0,12 conventional printed sheets)

34. Kramar Iryna, 2018. Business or ecology: which comes first today? *Modern Scientific Approaches to Effective Use of the Potential of the Economy of the Country: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Dnipro, February 16-17, 2018). Dnipro: Perspective. 116 p. Pp. 61-62 (0,14 conventional printed sheets).*

35. Kramar Iryna, 2017. The Eastern partnership and Ukraine. *Materials of the international scientific and practical conference of students and young scientists "Socio-economic aspects of economic development", April 27-28, 2017 / T.: TNTU. P. 163 (0,26 conventional printed sheets)*

36. Kramar Iryna, 2016. Eastern Europe: peculiarities of region development. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Formation of a Mechanism for Strengthening the Competitive Positions of National Economic Systems in the Global, Regional and Local Dimensions», September 22-24, 2016 / T.: Step. Pp. 52-53 (0,08 conventional printed sheets).*

37. Kramar Iryna, 2016. Ukraine legislative framework of foreign investments. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of economics and Management in the Era of Globalization: Conference Proceedings. Klaipeda: Baltija Publishing. 348 p. Pp.328-331 (0,25 conventional printed sheets).*

38. Kramar Iryna, 2015. The most influential transnational corporations in 2014. *Proceedings of the International Scientific and Technical Conference "Fundamental and applied problems of modern technologies», May 19-21, 2015 / T.: TNTU. Pp. 224-225 (0,17 conventional printed sheets).*

39. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu., 2014. Indicators of economic and social human well-being. *Actual problems of modern technologies: Coll. abstracts of international reports. scientific-technical Conf. of Young Scientists and Students (Ternopil, November 19-20, 2014) / Ministry of Education and Science of Ukraine, TNTU [and others]. Ternopil: TNTU. P. 328 (0,1 conventional printed sheets;*

personal contribution of the author: the main socio-economic indicators of the population standard of living are characterized – 0,08 conventional printed sheets).

40. Kramar I.Yu., 2014. Osnovni tendentsii inozemnoho investuvannia v Ukraini [Main trends of foreign investment in Ukraine] Proceedings of the IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Ternopil, 21-22 travnia 2014 r.) / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Ternopilskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet imeni Ivana Puliuia. Ternopil: Vydavnytstvo TNTU. Ternopil: Publishing House of TNTU]. 165 p. Pp. 34-35 (in Ukrainian) (0,13 conventional printed sheets).

41. Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu., 2013. The essence of foreign economic affairs regulation. *Theoretical and Applied Aspects of Economic Development: Proceedings of the Third International Scientific and Practical Conference (Ternopil, April 25, 2013) / Ministry of Education and Science, Youth and Sports, Ternopil Ivan Puluj National Technical University. Ternopil: TNTU Publishing House. Pp. 159 - 161 (0,12 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the essence of foreign economic activity regulation is described – 0,1 conventional printed sheets).*

42. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu., 2013. Principles of the government regulation of market economy. *Proceedings of the XVII Scientific Conference of TNTU. Volume III. Humanities, social and economic sciences. Ternopil, November 20-21. P. 48 (0,1 conventional printed sheets; personal contribution of the author: the place of state regulation in a market economy is highlighted – 0,06 conventional printed sheets)*

2. Other publications that complement coverage of the thesis results

43. Iryna Kramar. Ukraine-India cooperation. Why Ukraine is considered to be an attractive educational platform for Indian students? [online] // *ASM's International E-Journal on "Ongoing Research in Management & IT"* 12th – 13th January, Human resource management, financial management & marketing management. 2018. India, Pune. Pp. 346-352. Available at:

http://www.asmgroupp.edu.in/asm/incon/2018/EISSN_HRM-Finance-Marketing-%20Research%20Paper%20Journal.pdf (0,37 conventional printed sheets).

44. Kramar Iryna, 2016. Experience in Ukraine: how does it affect foreign students' lives after graduating from the universities. *Main Issues of Organization of Foreign Students Study in Ukraine: III International Scientific and Practical Conference, May 18-20, 2016 Ternopil: FOP Palyanytsya V.A.* 244 p. Pp. 217-220 (0,2 conventional printed sheets)

45. Kramar Iryna, 2015. Tendencies of world tourism development and Ukrainian realities. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Modern features of formation and management of innovative potential of regional tourism and recreation development with involvement of youth resource", October 15-17, 2015. T.: TNTU, Pp. 138-139* (0,19 conventional printed sheets).

46. Kramar I.Yu., 2015. Osoblyvosti spivpratsi Ukraina-NATO [Features of NATO-Ukraine cooperation]. *Proceedings of Vseukrainskoi naukovoï konferentsii za mizhnarodnoi uchasti «Perspektyvy rozvytku ekonomichnykh system u seredovyshchi hlobalno-oriientovanoho transformatsiinoho prostoru» (Ternopil, 6 travnia 2015 r.) / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Ternopilskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet imeni Ivana Puliuia. 2015. Ternopil: Krok. Ternopil: Step. 170 p. Pp.127-129 (in Ukrainian)* (0,11 conventional printed sheets).

47. Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu., 2013. Theoretical foundations of the world countries' modern economic development. [Problems of integration of scientific-educational, intellectual potential in the state-building process: Proceedings of scientific papers of the VIII International Symposium Ukraine - Turkey, June 12-14, 2013. Ternopil: Publishing House of TNTU]. Pp. 495-501 (0,4 conventional printed sheets; personal contribution of the author: peculiarities of economic development of countries from internationalization point of view are defined – 0,2 conventional printed sheets).

ЗМІСТ

ВСТУП	48
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	60
1.1. Теоретичні засади та основні складові інтернаціоналізації	60
1.2. Концептуальні основи впровадження заходів щодо інтернаціоналізації у діяльність промислових підприємств	65
1.3. Євроінтеграційні процеси в Україні та їх вплив на інтернаціоналізацію промислових підприємств	86
Висновки до розділу 1	110
 РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬО- ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	112
2.1. Аналіз стану зовнішньо-економічної діяльності промислових підприємств України	112
2.2. Державна стратегія активізації інтернаціоналізації промислових підприємств України	118
2.3. Характеристика Програм міжнародного співробітництва для обґрунтування інтернаціоналізації промислових підприємств	138
Висновки до розділу 2	154
 РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	156
3.1. Методологічний підхід до розроблення організаційно- економічного механізму інтернаціоналізації на основі формування еластичного інструментарію управління процесом інтернаціоналізації	156
3.2. Розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств	165
3.3. Методика дослідження стану промислових підприємств	169
Резюме до розділу 3	197
 РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-	199

ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	
4.1. Специфіка формування заходів щодо інтернаціоналізації на засадах оподаткування з позицій сталого розвитку	199
4.2. Інвестиційно-інноваційна складова діяльності промислових підприємств у контексті інтернаціоналізації їх діяльності	213
4.3. Науково-освітній потенціал в структурі інтернаціоналізації промислових підприємств	229
4.4. Удосконалення системи організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств	254
Висновки до розділу 4	273
 РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ	277
5.1. Розроблення полікритеріального підходу до впровадження заходів щодо інтернаціоналізації промислових підприємств	277
5.3. Оцінювання ефективності діяльності промислових підприємств у контексті інтернаціоналізації	291
5.3 Побудова програмної системи інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на основі нейронно-мережевого моделювання	300
Висновки до розділу 5	310
 ВИСНОВКИ	313
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	318
ДОДАТКИ	369

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- ВВП – валовий внутрішній продукт
- ЗВО – заклад вищої освіти
- ЗЕД – зовнішньо-економічна діяльність
- ЄАЕС – Євразійський економічний союз
- ЄЕП – єдиний економічний простір
- ЄПС – європейська політика сусідства
- ЄС – Європейський Союз;
- МАР – Міжнародна асоціація розвитку
- МСБ – малий та середній бізнес
- МБРР – Міжнародний банк реконструкції і розвитку
- МВФ – Міжнародний валютний фонд
- МЗС – Міністерство закордонних справ
- МОН України – Міністерство освіти і науки України
- НАН – Національна Академія наук
- НДІ – науково-дослідний інститут
- НДР – науково-дослідні роботи
- НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
- ННБК – навчально-науково-виробничий комплекс
- НТП – науково-технічний прогрес
- ОЕМПП – організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств
- ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
- ПІ – прямі іноземні інвестиції
- СБ – Світовий банк
- СОТ – Світова організація торгівлі
- ТНТУ – Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
- ЦТТ – Центр трансферу технологій

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Як відомо, на даний час у світі активізувалися глобалізаційні процеси, що мають безпосередній вплив на національні економіки, стан та розвиток яких безпосередньо залежить від ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Тому в умовах глобалізації, інтернаціоналізація підприємств є суттєвим чинником забезпечення розвитку як самого підприємства, так і країни загалом, адже саме в межах реалізації стратегій інтернаціоналізації здійснюється вихід підприємств на закордонні ринки. За цих умов господарювання актуальною проблемою є дослідження процесу інтернаціоналізації промислових підприємств для забезпечення розвитку їх виробничого, інноваційно-інвестиційного, трудового, соціально-економічного потенціалу, що стане основою стабільного зростання економіки України. Виклики сьогодення вимагають принципово відмінних підходів до діяльності підприємств, що функціонують, або створюватимуться на території держави.

Питання міжнародної інтеграції та інтернаціоналізації, а також їх вплив на розвиток країни досліджували О. Борисенко, П. Ломбердей, Л. Рівера-Батіз, П. Ромер та ін. Проблемам інтернаціоналізації підприємств, зокрема в частині управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності, присвячені праці таких іноземних вчених, як Дж.-Е. Вальне, Дж. Йохансон, К. Кавусгіл, С. Кассон, К. Хілл, Ду Чуньбу та ін. Серед українських вчених різні аспекти цього питання досліджували Ю. Вдовиченко, М. Дідівський, С. Жуков, Е. Зінь, Є. Іванов, П. Ільчук, І. Коломієць, М. Корж, В. Лук'янова, Л. Лігоненко, Т. Мельник, Т. Орехова, Ю. Орловська, Є. Савельєв, О. Слабоспицька, О. Собкевич, С. Стрельник, Я. Шмаленко та ін. Основні методи та способи виходу вітчизняних промислових підприємств на міжнародний ринок досліджували такі вчені: О. Ананьєв, В. Мовчан, Л. Михальчук, Т. Перекрест, М. Панкова, Т. Ренькас, Р. Скринський, І. Ясінецька та інші.

Питання підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств, зокрема в національному та міжнародному вимірах вивчали О. Амоша, В. Антонюк, Б. Андрушків, Д. Ганн, А. Гуржій, І. Грозний, М. Доджсон, Т. Дудар, Н. Кирич, Т. Левітт, А. Сальтер, В. Стадник, О. Панухник, М. Шкільняк. Теоретичні та практичні аспекти іноземного інвестування є одними з тем досліджень О. Бондаренко, Д. Галенко, Я. Калантай, В. Нижника, О. Носова, С. Реверчук. Науково-дослідному, освітньому та інноваційному чиннику впливу на функціонування підприємств присвячено ряд праць таких вчених, як: Л. Дейнеко, М. Демченко, І. Кoen, О. Красовська, К. Краус, Т. Кун, Н. Метеленко, А. Сбруєва, Л. Семів, С. Тарасенко, М. Хольмгрен, С. Шнітцер та ін.

Водночас, цілісного методологічного підходу до вирішення проблеми інтернаціоналізації промислових підприємств з позицій підвищення ефективності їх діяльності на сьогодні ще не сформовано. Зокрема, залишаються невирішеними питання розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств. Особливого значення набуває ця проблематика в умовах адміністративно-територіальної реформи, оскільки на сьогоднішній день в Україні зберігається суттєва диференціація між регіонами в структурі виробництва та за результатами діяльності промислових підприємств, що пов'язано із нерівномірною забезпеченістю природними, трудовими та іншими ресурсами, загальним економічним потенціалом регіонів. Це зумовлює потребу у визначенні особливостей регіону з позицій перспективно-проблемного підходу для окреслення пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що в ньому функціонують.

Тим часом, залишаються невирішеними питання, що стосуються розроблення стратегічної складової прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації. Недостатність теоретичних і практичних розробок у даній сфері, складність практичного використання багатьох із них, а також їх актуальність для теорії і практики менеджменту зумовили вибір напрямку дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя: «Розробка теоретичних та методичних положень стратегії активізації конкурентного потенціалу національної економіки» (№ держреєстрації 0114U001310), де автором розроблено концептуальний підхід до інтернаціоналізації промислового підприємства; «Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем» (№ держреєстрації 0118U003481), де автором здійснено аналіз особливостей функціонування підприємств, котрі мають на меті інтернаціоналізацію своєї діяльності або вже її здійснюють.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретичних положень, розроблення науково-методологічних підходів і практичних рекомендацій щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на основі розроблення організаційно-економічного механізму.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- на основі опрацьованої наукової економічної літератури здійснити аналіз теоретичних засад та основних складових інтернаціоналізації;
- дослідити концептуальні основи та особливості впровадження заходів щодо інтернаціоналізації у діяльність промислових підприємств;
- визначити вплив євроінтеграційних процесів в Україні на інтернаціоналізацію промислових підприємств;
- проаналізувати стан зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств України;
- дати характеристику державної стратегії активізації інтернаціоналізації промислових підприємств;
- удосконалити методологічний підхід до розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств на

основі формування еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації;

- розробити організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств;

- встановити специфіку формування заходів щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на засадах оподаткування з позицій сталого розвитку;

- дослідити вплив інвестиційно-інноваційної складової діяльності промислових підприємств на їх інтернаціоналізацію;

- обґрунтувати роль науково-дослідного та освітнього потенціалу у забезпеченні процесу інтернаціоналізації промислових підприємств;

- удосконалити систему організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств;

- розробити полікритеріальний підхід до впровадження заходів щодо інтернаціоналізації промислових підприємств;

- оцінити ефективність діяльності промислових підприємств у контексті інтернаціоналізації;

- побудувати програмну систему інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на основі нейронно-мережевого моделювання.

Об'єкт дослідження – процеси інтернаціоналізації промислових підприємств.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні положення, науково-методичні підходи та прикладні аспекти розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств.

Методи дослідження. Наукові дослідження, висновки і рекомендації, представлені у дисертації, достатньо теоретично обґрунтовані та достовірні, базуються на дослідженні праць вітчизняних та зарубіжних фахівців.

У роботі використано сукупність загальнонаукових і прикладних методів дослідження: *діалектичного пізнання, дедукції та індукції* – для деталізації об’єкту дослідження, визначення теоретичних засад та основних складових інтернаціоналізації, концептуальних основ щодо впровадження заходів з інтернаціоналізації (підрозділи 1.1, 1.2); *системного аналізу та формалізації складних структур* – для виявлення основних тенденцій міжнародної інтеграції України; для визначення особливостей державної стратегії активізації інтернаціоналізації промислових підприємств та характеристики Програм міжнародного співробітництва; при застосуванні методологічного підходу до розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств; при дослідженні стану промислових підприємств; (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.3); *статистичного аналізу та порівняння* – для аналізу стану зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств України, соціально-економічного розвитку Західного регіону України; для формування інструментарію функціонального забезпечення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств на основі дослідження стану системи оподаткування з позицій сталого розвитку, інвестиційно-інноваційного, наукового та освітнього потенціалів (підрозділи 2.1, 4.1, 4.2, 4.3); *ситуаційного, синергетичного та ієрархічного підходів* – при розробленні організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств та при удосконаленні системи його функціонального забезпечення (підрозділи 3.2, 4.4); *економіко-математичного моделювання, факторного аналізу та експертних оцінок* – при визначенні значимості різних критеріїв та субкритеріїв інтернаціоналізації промислових підприємств та оцінці факторів впливу на ефективність їх діяльності (підрозділи 5.1, 5.2); *штучного інтелекту* – при розробленні програмної системи інтелектуальних агентів (підрозділ 5.3); *абстрактно-логічного підходу* – при теоретичному узагальненні та формулюванні висновків (розділи 1–5); *графічного і табличного методів* – для візуалізації отриманих результатів дослідження (розділи 1–5).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України; офіційні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України; наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали науково-практичних конференцій; матеріали, розміщені на офіційних сайтах мережі Інтернет; звітність промислових підприємств; результати власних досліджень тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та вирішенні важливої наукової проблеми – інтернаціоналізації промислових підприємств шляхом розроблення організаційно-економічного механізму, а також науково-методичних рекомендацій для його практичного застосування. Основні положення дисертації, які визначають наукову новизну, полягають у наступному:

уперше:

- науково обґрунтовано теоретико-концептуальні засади інтернаціоналізації промислових підприємств на основі розроблення організаційно-економічного механізму, який охоплює методологічну складову та науково-практичний інструментарій формування системи його функціонального забезпечення, що дає змогу підвищити організаційну, економічну та соціальну ефективність діяльності промислових підприємств;
- розроблено полікритеріальний підхід до забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств, на основі якого розраховано мультиплікаційний коефіцієнт інтернаціоналізації (MCI – Multiplicative Coefficient of Internationalization), що дає можливість визначити її рівень з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень для вибору комплексу заходів щодо інтернаціоналізації;
- обґрунтовано концептуальний підхід до процесу прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації промислових підприємств за допомогою засобів штучного інтелекту, що базується на побудові програмної системи інтелектуальних агентів з використанням нейронних мереж і дозволяє

прогнозувати результати їх діяльності залежно від прийнятих управлінських рішень щодо вибору заходів з інтернаціоналізації;

удосконалено:

- ситуаційний підхід до розроблення механізму управління процесом інтернаціоналізації промислових підприємств, який, на відміну від існуючих, включає сканування ситуації щодо інтернаціоналізації промислового підприємства шляхом вирішення прямої задачі аналізу діяльності для різних категорій підприємств, що дає змогу ідентифікувати стан промислових підприємств у першому наближенні;

- методологію розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, яка, на відміну від існуючих, базується на ієрархічній моделі форм інтернаціоналізації та застосуванні ситуаційного підходу на основі формування еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації, що дозволяє керівникам підприємств своєчасно реагувати на зміну умов зовнішнього середовища при виборі послідовності реалізації заходів щодо інтернаціоналізації;

- методику прогнозування ефективної діяльності промислових підприємств у процесі інтернаціоналізації, яка, на відміну від існуючих, дає змогу встановити взаємозв'язок між критеріями та субкритеріями, що характеризують діяльність підприємства, визначити значимість та вплив кожного з них на зміну фінансових результатів діяльності підприємства;

- науковий підхід щодо формування інструментарію функціонального забезпечення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, який, на відміну від існуючих, побудований на основі діагностики таких чинників впливу на цей процес, як: оподаткування з позицій сталого розвитку, інвестиційно-інноваційна складової, науково-дослідного та освітнього потенціалів, що дозволяє акцентувати увагу на найбільш значущих аспектах діяльності промислових підприємств, модернізація яких має на меті підвищення рівня інтернаціоналізації, що в свою чергу, істотно впливає на ефективність їх діяльності;

– систему організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств, що, на відміну від існуючих, передбачає модернізацію функцій діючих або створення нових структурних підрозділів; це дає можливість підвищити ефективність діяльності підприємств у контексті інтернаціоналізації на основі трансформації системи управління у постійно змінюваних умовах господарювання, досягнути управлінську синергію, а також підвищити продуктивність праці;

– методичний підхід до оцінювання впливу інтернаціоналізації на ефективність діяльності підприємства шляхом реалізації обраних управлінських рішень, який, на відміну від існуючого, забезпечує оптимальний вибір найбільш раціональних управлінських рішень на основі аналізу рентабельності власного капіталу підприємства, що дає змогу розширити арсенал інструментів управління інтернаціоналізацією промислових підприємств;

набули подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат щодо теоретичних положень управління підприємствами, а саме: подано власне визначення поняття «інтернаціоналізація підприємства», яке, на відміну від існуючих, визначається як (1) стратегічна мета діяльності підприємства; (2) засіб досягнення стратегічних цілей; (3) процес здійснення підприємством однієї (декількох) форм діяльності на зовнішніх ринках із врахуванням місцевих цінностей або в країні базування із залученням іноземного капіталу (фінансового, людського, ресурсного тощо), чи шляхом непрямої участі у міжнародній діяльності для досягнення стратегічних цілей і, як результат, досягнення синергетичного ефекту коллаборації «освіта-наука-виробництво-бізнес» в межах глобального інформаційного простору»; (4) результат ведення діяльності; запропоновано поняття «еластичний інструментарій управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств», під яким розуміємо сукупність заходів, спрямованих на можливість керувати процесами інтернаціоналізації у змінних умовах зовнішнього середовища, яке характеризується невизначеністю та

багатоваріантністю альтернатив, з метою забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств з врахуванням інтересів країни базування; введено поняття «працівник світу» (глобальний працівник - global worker / global employee) - кваліфікований працівник, котрий легко адаптується до нових умов роботи в будь-якому куточку світу;

- система визначення стратегічних цілей діяльності промислових підприємств у контексті інтернаціоналізації, яка, на відміну від існуючих, базується на перспективно-проблемному підході, здійсненому на основі комплексного аналізу соціально-економічного розвитку Західної України; це дозволяє визначити основні проблеми розвитку регіону та шляхи їх подолання, зокрема на мікрорівні, а також пріоритети та необхідні завдання для їх досягнення в частині активізації зовнішньоекономічного потенціалу підприємств, що в цьому функціонують;

- класифікація мотивів до інтернаціоналізації залежно від її цілей, яка, на відміну від існуючих, включає мотиви «до», спрямовані на нарощення потенціалу підприємства, максимізації прибутку тощо і мотиви «від», відповідно до яких основна ціль інтернаціоналізації – уникнення небезпек та загроз на внутрішніх ринках, що дозволяє керівникам визначати стратегічні й тактичні цілі щодо інтернаціоналізації підприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає у широких можливостях застосування запропонованих наукових та методологічних підходів до: інтернаціоналізації промислових підприємств; процесу прийняття управлінських рішень щодо вибору форми виходу промислових підприємств на зовнішні ринки та їх готовності до цього на основі аналізу наявних ресурсів з точки зору організаційного забезпечення; оцінювання ефективності інтернаціоналізації промислових підприємств під впливом впровадження розробленого організаційно-економічного механізму; регулювання значення параметрів впливу на інтернаціоналізацію промислових підприємств, які дадуть змогу підвищити загальний рівень й ефективність управління

інтернаціоналізацією промислових підприємств з точки зору максимізації прибутку.

Одержані в дисертації наукові результати, концептуальні положення, методи та науково-методичні підходи до інтернаціоналізації промислових підприємств знайшли практичне впровадження у діяльності: Департаменту економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної державної адміністрації при розробленні проекту Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2020 рік (довідка від 27.06.2019, № 02-26/669), JSC LUMEL S.A., Республіка Польща (довідка від 10.05.2019, № 19/158), НВ ПМП «Промтехконструкція» (довідка від 01.07.2019, № 07/531), ПАТ «Квантор» (довідка від 13.06.2019, № 2/19-031), ТОВ «Електропром» (довідка від 28.05.2019, № 47), ПНВП «Лузар» (від 17.06.2019, № 6/49), ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» (довідка від 25.05.2019, № 137).

Результати дисертаційної роботи використовують у навчальному процесі: Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя при викладанні курсів лекцій з дисциплін: «Економіка підприємства», «Фінанси», «Зовнішньоекономічна діяльність» (довідка від 05.07.2019, № 2/28-1678); Хмельницького національного університету при розробці робочих програм, методичних матеріалів, проведенні лекційних та практичних занять з дисциплін: «Міжнародні економічні відносини», «Фондові ринки», «Економіка підприємства», «Менеджмент і маркетинг» (довідка від 10.06.2019, № 70)); Подільського державного аграрно-технічного університету при підготовці і викладанні курсів лекцій та проведенні практичних занять з дисциплін: «Міжнародні фінанси», «Фінанси», «Основи зовнішньоекономічної діяльності» (довідка від 06.06.2019, № 71-01-429).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, у якій подано авторський підхід до вирішення актуальної наукової проблеми – розвитку теоретичних положень, розроблення науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо

інтернаціоналізації промислових підприємств. Із наукових праць, підготовлених у співавторстві, використано тільки матеріали, які належать автору особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були обговорені та схвалені на наукових і науково-практичних конференціях: III Міжнародній науково-практичній конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль, 5 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-технічній конференції до 100-річчя з дня заснування НАН України та на вшанування пам'яті Івана Пулюя (100-річчя з дня смерті) (Тернопіль, 23-24 травня 2018 р.); IV Міжнародній науково-методичній конференції (м. Тернопіль, 2-4 травня 2018 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» та I Міжнародного студентського наукового форуму «Креативна економіка очима молоді» у 2-х томах (м. Тернопіль, 29-31 березня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції (м. Дніпро, 16-17 лютого 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Соціально-економічні аспекти розвитку економіки» (м. Тернопіль, 27-28 квітня 2017 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції (м. Тернопіль, 18-20 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль, 22-24 вересня 2016 р.); International Scientific-Practical Conference „Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization (Klaipeda, Lithuania, January 29, 2016); Міжнародній науково-технічній конференції «Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій» (м. Тернопіль, 19-21 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні особливості формування і управління інноваційним

потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу» (м. Тернопіль, 15-17 жовтня 2015 р.); Всеукраїнській науковій конференції за міжнародної участі «Перспективи розвитку економічних систем у середовищі глобально-орієнтованого трансформаційного простору» (Тернопіль, 6 травня 2015 р.); Науково-технічній конференції молодих учених та студентів (Тернопіль, 19–20 листопада 2014 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки» (м. Тернопіль, 21-22 травня 2014 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції (Тернопіль, 25 квітня 2013 р.); XVII наукової конференції ТНТУ імені Івана Пулюя (Тернопіль, 20-21 листопада 2013 р.); VIII Міжнародному симпозиумі Україна – Туреччина «Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі» (м. Тернопіль, 12-14 червня 2013 р.).

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 47 наукових праць, у тому числі: 4 монографії (у т.ч. – 1 одноосібна); 25 статей у наукових фахових виданнях (у т.ч. 2 – у фахових наукових виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази даних SciVerse Scopus, 19 – у наукових фахових виданнях, що входять до інших міжнародних наукометричних баз даних, 2 – у іноземних періодичних наукових виданнях), з них 11 – одноосібних; 13 – у матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, 5 – в інших виданнях, які додатково відображають результати дисертації. Загальний обсяг публікацій становить 94,75 друк. арк., з яких автору особисто належить 36,44 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 412 сторінок і містить 25 рисунків та 42 таблиці, список використаних джерел налічує 457 найменувань та 11 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Теоретичні засади та основні складові інтернаціоналізації

Сучасні тенденції світової економіки вказують на те, як стрімко розвиваються глобалізаційні процеси, в ході яких національні економіки крок за кроком вбудовуються в глобальний економічний простір. Таким чином, у багатьох аспектах зникають кордони ринкових просторів, що з одного боку, спрощує, з іншого – ускладнює функціонування підприємств. Це зумовлює появу нових економічних категорій, котрі комплексно розкривають сутність світових економічних процесів. Дуже часто ці категорії ототожнюють, відповідно, актуальним завданням для науковців є узгодження термінології з даного питання та розкриття її змісту. При цьому вважаємо, що поняття «інтернаціоналізація підприємства» повинно займати ключове місце у цих дослідженнях, адже саме підприємства стимулюють розвиток світового господарства і національних економік зокрема.

Варто зазначити, що більшість вчених, досліджуючи інтернаціоналізацію підприємства, значну увагу приділяють саме теоріям інтернаціоналізації, зокрема їхній систематизації [109; 420; 433]. При цьому все ще невирішеною частиною даного питання є дослідження взаємозв'язку та сутності між категоріями «інтернаціоналізація», «глобалізація» та іншими з тих, що безпосередньо відносяться до міжнародної діяльності підприємства, зокрема, «міжнародна інтеграція», «міжнародний поділ праці», «міжнародна кооперація виробництва», «міжнародна торгівля» [430, 449]. На нашу думку, дослідження взаємозв'язку між даними категоріями потребує особливої уваги з метою

коректного їхнього використання та аналізування економічних процесів і явищ, що мають місце у зовнішньо-економічній діяльності (ЗЕД) підприємства.

Тому актуальним завданням є з'ясування взаємозв'язку між різними економічними категоріями, що характеризують міжнародну діяльність з позиції ієрархічного підходу та визначення місця поняття «інтернаціоналізація підприємства» в даній ієрархії.

Значний інтерес серед українських та закордонних вчених мають дослідження теорій інтернаціоналізації підприємств та аналіз їхніх особливостей. Зокрема, П.Г. Ільчук систематизував усі теорії інтернаціоналізації підприємств на п'ять груп: 1) економічні теорії (монополістичної переваги, олігополістичної реакції, локалізації, інтерналізації і еклектична теорія міжнародного виробництва); 2) виробничі теорії (міжнародного життєвого циклу продукту і привласнення); 3) фінансові теорії (валютних зон, Гірша, диверсифікації, реальних варіантів, портфельна теорія); 4) біхевіористські теорії (уппсальська теорія, інноваційна теорія, теорія стратегічного підходу, теорія мережевого підходу); 5) ресурсні теорії (теорії еволюційного підходу, «глобальних від початку» підприємств, потенціалу організації, LLL) [108].

Аналізуючи теорії інтернаціоналізації, можна побачити, що поняття «інтернаціоналізація» та «глобалізація» часто вживають, як синоніми. Проте ми погоджуємося з тими дослідниками, котрі вказують на відмінність сутності цих категорій. Зокрема, англійський дослідник Пітер Дікен зазначає, що процеси інтернаціоналізації – це просте розширення економічної діяльності через національні кордони, тобто, головним чином, кількісні процеси; процеси глобалізації – якісні процеси, які включають у себе не тільки поширення економічної діяльності через національні кордони, а й функціональну інтеграцію міжнародно роззосереджених видів діяльності [335].

Попри це, розглянемо деякі із визначень цих двох понять.

Глобалізація визначається:

– інтернаціоналізацією економічного життя, що включає об'єднання капіталів; обмін товарами та послугами; взаємодію національних економік у різних сферах. Основними учасниками цього процесу є транснаціональні компанії (ТНК), міжнародні банки та інші фінансові організації [405];

– проблемами навколишнього середовища, які неможливо вирішити силами лише однієї національної економіки. Відбувається вичерпання ресурсів і екосистем, що робить можливим протистояння між державами за джерела прісної води, енергетичні та інші ресурси. Вирішення цих проблем вимагає координації зусиль світового співтовариства [375];

– проблемами безпеки перед загрозою ядерної війни, міжнародного тероризму і злочинності;

– революцією у засобах комунікацій, зокрема створенням всесвітньої сітки телебачення, Інтернету, розвитком туризму, інформаційно-культурних обмінів. Нові засоби комунікації зробили державні кордони прозорими. В першу чергу, це стосується спільного інформаційного простору.

Рівень глобалізації визначається економічною взаємозалежністю країн і регіонів. Глобалізація на світовому рівні визначається економічним взаємозв'язком між країнами, який зростає та відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау.

Категорію «глобалізація» зазвичай пов'язують з ім'ям англійського соціолога Роланда Робертсона, котрий у 1985 р. визначив глобалізацію «як сукупність об'єктивно фіксованих змін, що мають своєю основною метою об'єднання світу в єдине ціле» [450].

Відповідно до визначення, поданого в Інвестопедії, «глобалізація - це поширення продуктів, технологій, інформації та робочих місць через національні кордони та культури». З економічної точки зору, вона описує взаємозалежність країн по всьому світу, спричинену вільною торгівлею [74].

Е. Епштайн зазначає, що це свідчить про зростання взаємозв'язку і взаємозалежності суб'єктів господарювання всього світу [349]. Звертаємо увагу на те, що мова йде саме про економічний аспект глобалізації. При цьому

виділяють ще політичний, соціокультурний, екологічний та інформаційний аспекти.

За визначенням Міжнародного Валютного Фонду, «економічна глобалізація» - це історичний процес, результат людських інновацій і технічного прогресу. Цей термін також іноді відноситься до переміщення людей (праці) і знань (технологій) через міжнародні кордони [199].

Одна із провідних транснаціональних корпорацій IBM стверджує, що глобалізація є процесом розробки, виготовлення та маркетингу програмних продуктів, призначених для поширення в усьому світі. Окрім того, вона поєднує в собі два аспекти роботи: інтернаціоналізацію (дозволяє використовувати продукт без бар'єрів мови або культури) і локалізацію (адаптацію продукту для певної місцевості) [446].

На думку Дж.-М. Сіроен, глобалізація суттєво доповнює і збагачує, за своїми напрямками і проявами, процес інтернаціоналізації, що зумовлює зміну якості міжнародних економічних відносин і світогосподарських процесів загалом [422].

Ткач О. В. говорить про «глобалізацію» з метою характеристики комплексного взаємозв'язку країн і регіонів [294].

Цікавою є думка Войтовича Р.В. про те, що глобалізація, яка закономірно передбачає форсовану інтеграцію розвинутих держав у межах створення єдиного централізованого простору, передбачає орієнтацію на активний розвиток кожної з держав за умови використання фінансових засобів та технологій, розроблених іншими [37].

Щодо трактування категорії «інтернаціоналізація», то зустрічаємо наступні визначення. О. І. Гонти вказує, що інтернаціоналізація є фактором глобалізації, тобто «силою», що зумовлюватиме глобалізаційні процеси [51].

Фролова О. Д. розглядає інтернаціоналізацію, як «послідовний й організований процес збільшення міжнародної залученості компанії та пов'язані з ним зміни в організаційних формах бізнесу, процес пристосування

дій компанії до міжнародного середовища, встановлення та реалізації взаємовідносин з підприємствами інших країн» [309].

Шаповалов О. В. говорить про те, що інтернаціоналізація є процесом взаємопроникнення, переплетення національних економік і проведення у зв'язку із цим погодженої міждержавної економічної політики [312].

Концепцію управління діяльністю підприємства в процесі його інтернаціоналізації запропоновано І.Ф. Коломійцем, зокрема, увагу приділено формуванню соціально-економічних передумов динамічного розвитку діяльності підприємства на закордонних ринках [131]. Він також вказує на численні спроби пояснити інтернаціоналізацію діяльності підприємства з трьох позицій: як процес, форму здійснення господарської діяльності та спосіб досягнення стратегічних цілей. Погоджуючись із думкою вченого, пропонуємо доповнити таку інтерпретацію четвертим компонентом і розглядати «інтернаціоналізацію підприємства» також, як «результат».

Вчений використовує таку дефініцію: «інтернаціоналізація діяльності підприємства - це будь-який вид господарської діяльності, яку воно розпочинає за кордоном у поєднанні з діяльністю у власній країні з метою реалізації своїх довгострокових стратегічних цілей на основі використання більш сприятливих загальноекономічних, ринкових, адміністративно-правових, екологічних, географічних і соціально-політичних умов ведення бізнесу в приймаючій країні» [131].

Варто звернути на те, що досить недавно в зарубіжній літературі з'явився новий термін - «глокалізація» [74]. При цьому, українські вчені практично не досліджували сутність даної категорії.

Термін глокалізація появився через поєднання термінів «глобальний» і «локальний» і означає «створення товарів і послуг, які налаштовані на постачання світових ринків, але відповідають місцевим цінностям». Проблему одночасної глобалізації локального і локалізації глобального можна позначити як подвійний процес макролокалізації (глобалізація локальної величини) і мікроглобалізації (локалізація глобального значення).

Зважаючи на актуальність локальних аспектів глобалізації, які створюють передумови для інтернаціоналізації підприємств, дослідження останнього будемо проводити у призмі тих можливостей та перешкод, які існують для українських промислових підприємств, в першу чергу, на макрорівні, тобто рівні національної економіки. Крім того, для розуміння процесів, що відбуваються на макрорівні, необхідно проаналізувати комплекс передумов інтернаціоналізації промислових підприємств з огляду на екзо- та ендочинники впливу на різні аспекти їх діяльності на глобальному рівні, мезорівні (в рамках галузі) та мікрорівні (рівні підприємства) (п.1.2.). Чим більше напрямів діяльності підприємства буде охоплено, тим конкретнішими і точнішими будуть рекомендації щодо проведення заходів з їх інтернаціоналізації.

1.2. Концептуальні основи впровадження інтернаціоналізації у діяльність промислових підприємств

На основі аналізу відомих теорій інтернаціоналізації підприємств П.Г. Ільчук класифікував передумови виникнення таких підприємств в умовах глобалізації світової економіки з врахуванням їх конкурентних переваг та міжнародної орієнтації топ-менеджерів [109]. Однак, на наш погляд, ряд чинників залишились поза увагою. Наприклад, на світовому рівні – аналіз інституційного забезпечення інтернаціоналізації, на макрорівні – рівень готовності Уряду сприяти ЗЕД підприємств, на мезорівні – вплив розміщення продуктивних сил, на мікрорівні – готовність працівників підвищувати свій професійний рівень та рівень володіння іноземними мовами, готовність власників стимулювати персонал і бути безпосереднім учасником реалізації концепції «освіта впродовж життя» тощо.

У «Прогнозі економічного і соціального розвитку України на 2018-2020 рр.» зазначено, що у 2016-2017 рр. спостерігали позитивну динаміку виробництва інноваційних товарів, включаючи продукцію машинобудування,

зростання світових цін на певні види експорту та освоєння українськими підприємствами нових ринків збуту [246] і передбачено перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки із щорічним зростанням експорту на 7,2 %. Затверджена Урядом в грудні 2017 року «Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017-2021 років» передбачає зміну орієнтирів при виході на зовнішні ринки – переорієнтацію на експорт інноваційної продукції [71]. В цих нових умовах господарювання важливою проблемою є встановлення передумов інтернаціоналізації підприємств машинобудування для забезпечення розвитку їх експортного потенціалу, що стане основою стабільного зростання економіки України. До уваги варто взяти зарубіжний досвід. Країни, які в останні роки здійснили потужний ривок у своєму розвитку (Китай, Малайзія, Сінгапур, Індія, Тайвань, Аргентина тощо), одним із стратегічних секторів обирали саме машинобудування, причому з чіткою орієнтацією на інтернаціоналізацію підприємств галузі.

З метою розроблення комплексної системи необхідних і достатніх передумов інтернаціоналізації підприємств на світовому, макро-, мезо- і мікрорівнях для прийняття рішення про її здійснення, необхідно на основі блокового системного підходу вирішити завдання встановлення максимально широкого спектру передумов інтернаціоналізації підприємств машинобудівної галузі на всіх рівнях.

Передумови інтернаціоналізації на певних етапах значною мірою схожі для різних підприємств - тих, що вже здійснюють ЗЕД, що здійснюють господарську діяльність в рамках національної економіки і підприємств, створення яких є в планах власників (з невизначеністю питання, чи буде в перспективі вихід на зовнішні ринки), але мають і суттєві відмінності, особливо на первинному етапі створення і розвитку підприємства.

На кожному рівні вирішення поставлених завдань здійснювали в рамках положення теорії технологічних систем [445], яке передбачає встановлення

причинно-наслідкового зв'язку між вхідними і вихідними елементами системи і може бути представлено схемою (рис.1.1):

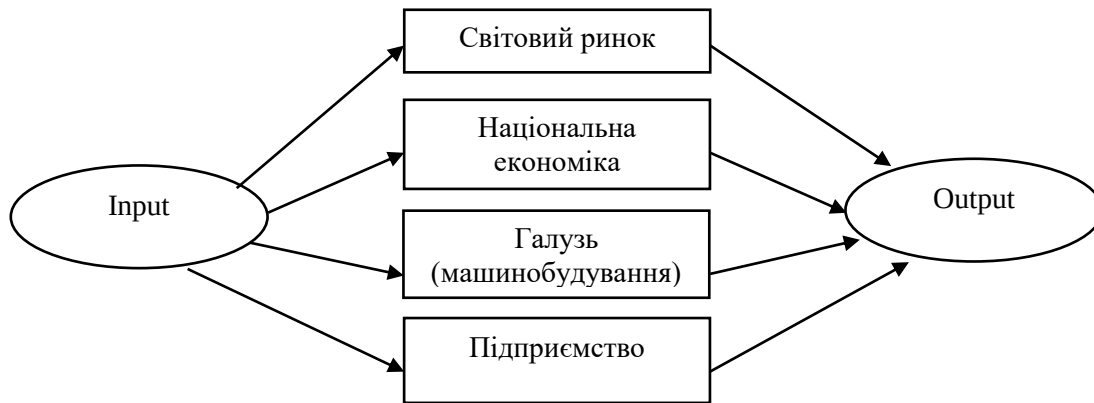

Рис. 1.1. Схема дослідження процесу інтернаціоналізації підприємств (in-out)

Примітка: сформовано автором на основі [445]

В нашому випадку як вхідний елемент системи (input) вважали передумови інтернаціоналізації проміжної ланки (залежно від рівня), а як вихідний (output) – ефективне провадження ЗЕД на основі інтернаціоналізації.

На кожному рівні проведено комплексний аналіз передумов інтернаціоналізації в межах блоків, які представлено на рис. 1.2.

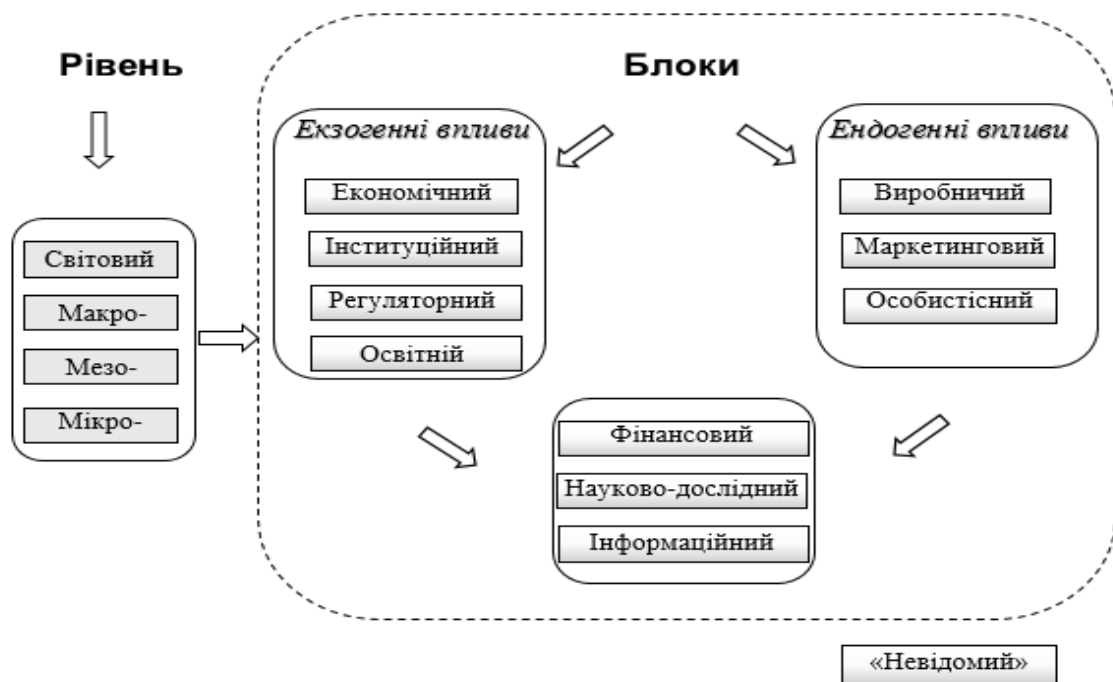

Рис. 1.2. Модель блоково-структурного підходу до аналізу передумов інтернаціоналізації

Примітка: розроблено автором

Блок «невідомий» запропоновано з метою вдосконалення даного дослідження, оскільки інші дослідники можуть додати не враховані нами блоки, або передумови в рамках такого блоку на сьогоднішній день дійсно невідомі.

Світовий рівень. В умовах глобалізації на рівні світового ринку П.Г. Ільчук виділив такі основні передумови інтернаціоналізації, як «1) виникнення ринкових ніш, які мають глобальний характер; 2) розвиток виробничих, транспортних та інформаційних технологій; 3) глобалізацію наукових досліджень і технологічного прогресу; 4) розвиток фінансових ринків» [108]. В рамках запропонованого нами дослідження вони віднесені до: економічного (1 передумова), виробничого (2 передумова), інформаційного (2 передумова), науково-дослідного (3 передумова) та фінансового (4 передумова) блоків.

Об'єктивною передумовою інтернаціоналізації є міжнародний поділ праці, за яким на загальному (світовому) рівні країни поділяють на індустріальні, аграрні тощо. Країни з розвиненою економікою, які є лідерами промислового виробництва часто одночасно є монополістами в певних галузях. Це стосується, в першу чергу наукомістких, з високим рівнем інноваційної складової галузей, наприклад космічної, авіа- та автомобілебудування тощо [394].

З інституційної точки зору передумовою інтернаціоналізації на світовому рівні є наявність міжнародних організацій та фінансових інституцій, які розробляють, просувають і контролюють «правила гри» на світовому ринку у глобальному масштабі. До таких відносять, в першу чергу, Світову організацію торгівлі, Організацію з економічного співробітництва і розвитку, Конференцію ООН з торгівлі та розвитку, Організацію Об'єднаних Націй з промислового розвитку, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк (табл.1.1.).

Таблиця 1.1

**Основні міжнародні організації, які визначають політику у сфері
інтернаціоналізації світового ринку та на рівні суб'єктів господарювання**

Назва	Абре- віатура	Рік ство- рення/ членство України	Кількість держав учасниць	Мета діяльності, режим доступу
1	2	3	4	5
Світова організація торгівлі (наступник Генеральної угоди з тарифів і торгівлі)	WTO (GATT)	1995/ 2008	156 З них: 152 держави, 4 – митні території	Лібералізація міжнародної торгівлі та регулювання торгово- політичних відносин країн-членів
Організація з економічного співробітництва і розвитку	OECD	1960 Співпра- ця з 1997 р.	34	Координація економічної політики країн-членів ОЕСР і погодження програми допомоги країнам, що розвиваються
Конференція ООН з торгівлі та розвитку	UNCTAD	1964	194	Сприяння розвитку міжнародної торгівлі, рівноправної взаємовигідної співпраці між державами, напрацювання рекомендацій по функціонуванню міжнародних економічних відносин.
Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку	UNIDO	1966/1985	171	Сприяння промисловому розвитку та прискореній індустріалізації країн, що розвиваються шляхом мобілізації національних і міжнародних ресурсів
Група Світового банку (входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) Міжнародна асоціація розвитку (МАР) Міжнародна фінансова корпорація (МФК)	WBG IBRD IDA IFC	 1945/1992 1960/2004 1956/1993	188 188 160 184	Скорочення бідності в усьому світі шляхом зміцнення економіки бідних країн, підвищення рівня життя населення, відповідно до Цілей розвитку тисячоліття, шляхом сприяння економічному зростанню і розвитку

Продовження табл. 1.1

1	2	3	4	5
Багатостороння агенція з гарантій інвестицій (БАГІ)	MIGA	1988/1994	175	
Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС)	ICSID	1966/2000	144	
Світовий банк: (входять:	WB	1945/1992	188	Вирішення глобальних завдань розвитку людства (8 цілей), використовуючи механізм надання кредитів
Міжнародний банк реконструкції розвитку (МБРР)	IBRD	1945/1992	188	
Міжнародна асоціація розвитку (МАР)	IDA	1960/2004	160	
Міжнародний валютний фонд	IMF	1945/1992	189	Регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів, надання фінансової допомоги

Примітка: систематизовано автором на основі [199, 206-209, 213, 217]

Світові фінансові інституції, реалізуючи цілі своєї діяльності, забезпечують міжнародний рух капіталів на глобальних фінансових ринках з врахуванням різноманіття національних валют [318].

Інтернаціоналізація на світовому рівні неможлива без відповідного нормативно-законодавчого забезпечення з боку міжнародних організацій, державних установ та неурядових національних інститутів та суб'єктів господарювання. До домовленостей глобального масштабу, які впорядковують і регулюють міжнародні відносини у цій сфері належать: Генеральна угода з тарифів і торгівлі (*General Agreement on Trade and Tariffs* — GATT), Генеральна угода з торгівлі послугами (*General Agreement on Trade in Services* — GATS) та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights* — TRIPS), прийняті в рамках СОТ [208]. Світовий банк має на меті реалізацію Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ), прийнятих у 2000 році 193 державами-учасниками ООН і 23 міжнародними організаціями, і які розроблялись до 2015 року, а далі

Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято резолюцію «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року». Такі документи є базисом для руху вперед у цьому напрямі.

Вагоме місце у процесі інтернаціоналізації підприємств на світовому рівні мають транснаціональні корпорації (ТНК), як найдинамічніші, наймобільніші і, як наслідок, найбільш захищені від несприятливих впливів періодичних світових криз. За своїм масштабом і впливом вони значною мірою визначають тренди розвитку світової економіки. За даними [61] 300 корпорацій розпоряджались 75 % валового продукту світу. Кожна з 500 найбільших ТНК США в середньому мала підприємства в 11 галузях, а найпотужніші охоплювали по 30...50 галузей. У групі 100 головних промислових фірм Англії багатогалузевими є 96, у Німеччині - 78, у Франції - 84, в Італії - 90. 500 світових гігантів реалізували 80 % усієї виробничої продукції електроніки і хімії, 95 % фармацевтичної промисловості, 76 % машинобудування.

Саме стрімке зростання кількості ТНК є однією з найяскравіших тенденцій економічної глобалізації останніх років [390]. Однією із особливостей їх діяльності є аутсорсинг (проявляється у створенні/ переміщенні виробництва власних товарів у країнах, що розвиваються, де дешева робоча сила, з метою зниження вартості ТНК та отримання більших прибутків). Переміщуючи виробництво в іншу країну, ТНК забезпечує створення нових/ додаткових робочих місць у країні переміщення [434]. Так, Індія, в останні роки змогла частково знизити рівень бідності за рахунок даного явища.

Таким чином, для приваблення транснаціональних корпорацій уряди різних країн знижують свої торговельні бар'єри. Варто зауважити, що послаблення торговельних бар'єрів означає зниження заробітної плати, витрат на освіту та охорону здоров'я, а також призведе до таких проблем, як дитяча праця та екологічні проблеми. Дане явище має місце у зв'язку з тим фактом, що транснаціональні корпорації є більш потужними, ніж уряди, а тому доручають урядам дозволити роботу дітей та змінити закони або політику, що сприяє налагодженню функціонування їхньої діяльності. Робітники, які працюють на

переміщених виробництвах, зазвичай працюють у несприятливому робочому середовищі, яке може викликати серйозні проблеми зі здоров'ям. І якщо країна протидіє умовам, котрі диктує ТНК, то остання може перемістити виробництво в іншу країну [326].

Проте окрім ряду негативів, що має діяльність ТНК у країнах, що розвиваються, їхнє функціонування має чимало позитивних моментів, особливо для працівників, які працюють в країні базування цієї компанії.

Важливо зазначити, що задоволеність працівників умовам праці в кінцевому випадку впливає на їхню продуктивність, яка в свою чергу сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства, яку і має на меті підприємство, котре інтернаціоналізується. Розглянемо даний мотиваційний (особистісний) аспект як передумову до інтернаціоналізації підприємств на прикладі закордонного досвіду. Зокрема, з метою визначення рівня задоволення працівників умовами праці, перспективами розвитку та кар'єрного росту тощо сайт Glassdoor проводить рейтинг «Найкраще місце для роботи». Для цього беруть до уваги відгуки компаній, надані співробітниками, у яких просять розглянути та оцінити такі фактори, як загальне задоволення, ставлення керівництва, можливості кар'єрного росту, баланс між роботою та життям тощо. Співробітникам також пропонують оцінити, чи рекомендуватимуть вони друзям працевлаштуватися у тій же компанії, а також бізнес-перспективи роботодавця на наступні шість місяців. Остаточне ранжування створюється за допомогою власного алгоритму Glassdoor. Компанії в цьому рейтингу мають 1000 або більше співробітників і представляють широкий спектр галузей і місій. Так декілька років поспіль компанія Google лідирувала у рейтингу «Найкраще місце для роботи».

Можна виділити деякі із причин того, чому Google зайняв перше місце у рейтингу:

1. «Робота, яка має значення». Співробітники Google мотивуються тим, що вони вважають, що їхня робота позитивно впливає на життя інших людей

(отже, можемо говорити про рівень корпоративної культури та соціальної відповідальності компанії).

2. Співробітники «Генія». Ще одна причина високої продуктивності праці у Google полягає в тому, що вони працюють з «геніальними» співробітниками. Компанія приваблює найкращих спеціалістів таланти у різних галузях, а також активно працює над підвищенням кваліфікації діючих працівників.

3. Можливості кар'єрного росту та практика у найкращих компаніях-партнерах.

4. Розумні пільги. Google практично винайшов концепцію «солодких офісних пільг», яка тепер має широке використання.

5. Активна мотиваційна політика. В першу чергу, це стосується нематеріальної мотивації, зокрема, переваг для сімей - помітною новинкою у відгуках співробітників є ремарка про продовження оплачуваного відпустки на батьківство, а також можливостей додаткової відпустки без шкоди кар'єрі.

Незважаючи на те, що сфера діяльності розглянутої ТНК є непромисловою, даний приклад мотиваційного (особистісного) аспекту (як передумови) є цікавим і повчальним в контексті інтернаціоналізації промислових підприємств, адже показує безперечні позитивні наслідки того, як повинні працювати підприємства з метою розвитку людського капіталу, підвищення продуктивності праці та залучення найкращих у спеціалістів у відповідних галузях.

Крім того, до складу ТНК входять потужні науково-дослідні інститути і центри [419]. Прикладами високорозвинених центрів передових технологій є Кремнієва долина (США), інноваційний центр в Двінгело (Нідерланди), інкубаційні Центри для стартапів Fudi (Ханчжоу, Китай), підприємства, що працюють за урядовою програмою Cyberport у Гонконзі.

Вони ж є яскравими представниками успішної реалізації освітньої складової інтернаціоналізації, оскільки працюють у тісному зв'язку зі світовими лідерами освітньої галузі – Гарвардом, Оксфордом, Массачусетським технологічним інститутом, Університетом Аалто (Фінляндія), який став

фінським еквівалентом Стенфорда (США), Університетом Zhejiang (Китай) тощо. Основою їх діяльності є міжнародний характер залучених інвестицій, матеріальних і трудових ресурсів. На початковому етапі з їх допомогою реалізація різноманітних програм здійснюється на основі діяльності багатьох тисяч стартапів.

В особистісному блоці передумовою інтернаціоналізації на світовому рівні виділимо діяльність стейкхолдерів (осіб, що впливають на прийняття рішень, термін *stakeholder* ввів Фрімен [355], хоч і в більш вузькому розумінні), якими є глави держав та урядів, керівники світових міжнародних організацій. Їх освіченість, компетентність та особисті якості прямо впливають на прийняття рішень планетарного масштабу.

Аналіз передумов інтернаціоналізації у визначених блоках на інших рівнях подано у таблицях 1.2 – 1.4.

Таблиця 1.2

Передумови інтернаціоналізації підприємств на макрорівні

Блок	Передумови інтернаціоналізації
1	2
Економічний	- наявність ринкової економіки в країні - забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу - раціональне розміщення продуктивних сил - перехід до інноваційно-інвестиційного характеру економіки проведення реформ, спрямованих на децентралізацію і недопущення деіндустріалізації країни [246] - схильність до монополізації промислових і споживчих ринків олігархічними структурами - наявність (або відсутність) стимулів для виробництва імпортозамінної продукції - достатньо низький рівень позиціонування України у міжнародних рейтингах (наприклад, рівень конкурентоспроможності, простота ведення бізнесу тощо) [302] - можливість створення «вільних портів» на засадах «порто-франко» залучення інвестицій
Фінансовий	- співпраця із світовими фінансовими інституціями - з метою забезпечення більш простого доступу до кредитних ресурсів та реструктуризації боргових зобов'язань

Продовження табл. 1.2

1	2
	- здійснення Національним Банком України заходів щодо стримування інфляційних процесів - наявність мережі державних і комерційних банків з високим рівнем ліквідності і платоспроможності, що створює умови для кредитування і страхування
Інституційний	- створення необхідних інституцій, робота яких спрямована на стимулювання ЗЕД підприємств - членство та співпраця з міжнародними організаціями
Регуляторний	- підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом [298], а пізніше її Економічної частини - прийняття Бюджетного та Митного Кодексів - прийняття законодавчих актів, що регулюють ЗЕД (наприклад, прийняття законодавчих актів, спрямованих на спрощення процедури ведення бізнесу, в т.ч. його започаткування за принципом «єдиного вікна») [95] - адаптація законодавства до вимог зовнішнього середовища - розроблення документів щодо стратегічного розвитку ЗЕД [71; 257-259]
Виробничий	- стимулювання до впровадження інновацій в галузях - наявність можливостей для «глибокої» переробки природних ресурсів з метою отримання максимальної доданої вартості - курс на сталий розвиток в основі якого лежить вирішення проблем екологічного характеру
Маркетинговий	- стимулювання міжнародного маркетингу - створення та підтримка позитивного іміджу держави на міжнародній арені - створення позитивного іміджу державних органів
Науково-дослідний	- державна підтримка наукових установ в системі Академії наук України - створення зон вільної торгівлі в місцях концентрації наукових та освітніх установ на зразок Кремнієвої долини
Інформаційний	- постійна публікація статистичних даних щодо стану економіки [29] - наявність аналітичних бюлетенів за різні часові періоди, результатів щомісячного моніторингу сприяння торгівлі в Україні, висновки яких є основою розроблення Стратегій, програм тощо; - кібербезпека
Освітній	- державна підтримка закладів освіти, починаючи з

Продовження табл. 1.2

	дошкільної з оптимізацією їх мережі і фінансуванням у повному обсязі за усіма статтями витрат - створення умов для ранньої професійної орієнтації на концептуальних засадах формування Нової української школи і підвищення іміджу вчительської праці
Особистісний	- створення умов для зупинення міграції трудових ресурсів - зниження рівня корумпованості суспільства - врахування національного менталітету та рівня життя населення - гендерна політика

Примітка: розроблено автором

Аналіз передумов інтернаціоналізації на макрорівні, в першу чергу, базується на особливостях державного регулювання економіки, яка являє собою систему методів законодавчого, виконавчого та контрольного характеру з метою [241-245]:

1. Забезпечення правових та соціальних основ функціонування економіки (прийняття законів, що регулюють економічну сферу діяльності, надання інформації та послуг, які допомагають економіці краще функціонувати, встановлення грошової системи, визначення та забезпечення прав власності). Соціальна політика, в свою чергу, спрямована на забезпечення добробуту громадян, зокрема, відповідний рівень життя населення; соціальна безпека; страхування на випадок безробіття; пенсії; охорона здоров'я; соціальна допомога; освітня політика; правосуддя тощо.

2. Забезпечення конкуренції (антимонопольне законодавство).

3. Забезпечення пропозиції громадських товарів та послуг (виробництво товарів та послуг, які ринки не можуть або не хочуть виробляти).

4. Перерозподілу доходів (встановлення вищих ставок податку на прибуток для багатших; надання матеріальної допомоги незахищеним верствам населення).

5. Стимулювання соціальної корпоративної відповідальності (встановлення податків для зменшення негативних зовнішніх факторів, таких

як забруднення навколишнього середовища; надання субсидій/ преференцій підприємствам, котрі є активно впроваджують принципи «дуальної освіти»).

6. Стабілізація економіки (ефективний розподіл доходів державного бюджету та забезпечення оптимального обсягу грошової маси для сприяння економічного зростання, контролю над інфляцією та зменшення безробіття).

7. Підтримки малого та середнього бізнесу.

В даному контексті важливо відзначити зовнішні економічні аспекти традиційних форм державного управління економікою, що включають: 1) індикативне планування (прогноз соціально-економічного розвитку районів); 2) фінансова та бюджетна політика (пільги та податки на іноземну діяльність, офшорні зони); 3) антимонопольне регулювання (конкурентна участь іноземних інвесторів у приватизації); 4) інвестиційно-інноваційна політика.

Державне регулювання зовнішньо-економічною діяльністю (ЗЕД) підприємств може бути тарифним і нетарифним. Тарифне регулювання часто використовують для обмеження торгівлі, оскільки тарифи підвищують ціну імпортованих товарів і послуг, роблячи їх більш дорогими для споживачів порівняно із товарами національного виробника. При цьому основними функціями тарифів є [389]:

- фінансова (формує дохідну частину бюджету);
- стимулююча (сприяє збільшенню експорту);
- регулятивна (регулює структуру імпорту та експорту);
- захисна (захищає національних виробників від іноземної конкуренції);
- політична (робить економічний тиск на інші країни збільшенням мит або надання преференцій).

Часто слова «тариф», «мити» і «митний податок» використовуються як взаємозамінні. В економічному сенсі це також є свого роду податок на споживання. Тарифи підлягають коригуванню і можуть стягуватися за різними ставками по відношенню до однієї і тієї ж категорії товару для різних країн залежно від того, чи країни є членами одного економічного союзу або мають відповідні угоди. В такому випадку застосовують преференційну ставку

тарифів. Якщо дані умови не виконуються, ставка тарифу може бути в повному обсязі.

Нетарифне регулювання пов'язане із торговельними бар'єрами, які обмежують імпорт, але не у звичайній формі тарифу (ліцензування, квоти, технічні вимоги, добровільні обмеження на експорт тощо).

Деякі нетарифні бар'єри не мають прямого відношення до зовнішньоекономічного регулювання, але все ж мають значний вплив на зовнішньоекономічну діяльність та зовнішню торгівлю між країнами.

Нетарифні методи регулювання є найбільш ефективним елементом у реалізації торговельної політики з наступних причин:

- по-перше, нетарифні методи регулювання, як правило, не пов'язані з якимись міжнародними зобов'язаннями. Тому сфера та методологія їх застосування повністю регулюються національними органами державної влади в рамках економічного та технічного законодавства країни;
- по-друге, нетарифні методи більш корисні для досягнення бажаного результату у зовнішній політиці;
- по-третє, нетарифні методи дозволяють враховувати конкретну ситуацію, що виникає у світовій економіці, та застосовувати відповідні заходи захисту на національному ринку протягом певного періоду;
- по-четверте, нетарифні методи не є додатковим податком для населення, на відміну від тарифних.

Таким чином, як ми бачимо, що особливості середовища функціонування суб'єктів господарювання, створеного на макрорівні, відіграють важливу роль в процесі інтернаціоналізації промислових підприємств.

Розглянемо передумови інтернаціоналізації підприємств на мезорівні – галузі машинобудування (табл.1.3). Значення умов ведення господарської діяльності, створених самою галуззю, де функціонують підприємства, неможливо переоцінити, оскільки саме на її рівні створюють асоціації, об'єднання, профспілкові організації тощо, які виробляють «правила гри» для усіх учасників.

Таблиця 1.3

Передумови інтернаціоналізації підприємства на мезорорівні

Блок	Передумови інтернаціоналізації
1	2
Економічний	- нерівномірний розподіл підприємств машинобудування на території країни - залежність в умовах децентралізації розвитку певного регіону від наявності високотехнологічних підприємств, в т.ч. тих, що здійснюють ЗЕД - наявність єдиної тарифної сітки для підприємств галузі
Фінансовий	- наявність банків, в т.ч. спеціалізованих, та інших кредитних установ для забезпечення потреби у кредитних ресурсах підприємств галузі - необхідність залучення інвестицій, в т.ч. прямих, для модернізації підприємств галузі
Інституційний	- наявність міністерств, комітетів, агенцій, асоціацій тощо, які «обслуговують» горизонтальні взаємозв'язки між підприємствами машинобудування
Регуляторний	- наявність регіональних програм розвитку, Стратегії реалізації експортного потенціалу галузі - наявність галузевих стандартів та технічних умов для реалізації аналогічних виробничих процесів
Виробничий	- запровадження преадаптації, коадаптації та адаптації підприємств галузі для забезпечення швидкого реагування на зміни у зовнішньому середовищі та підвищення їх конкурентоздатності на зовнішніх ринках - на основі спеціалізації і кооперації підприємств галузі створення умов для отримання більшої доданої вартості - здатність підприємств машинобудування, які є одними з найбільш високотехнологічних, автоматизованих, виробляти продукцію високої якості відповідно до міжнародних стандартів
Маркетинговий	- стимулювання діяльності підприємств галузі на засадах експортного маркетингу - необхідність аналізу існуючої і прогнозованої конкуренції при виході на зовнішні ринки
Науково-дослідний	- наявність галузевих науково-дослідних інститутів - наявність ноу-хау спільних для підприємств галузі - можливість швидкого впровадження результатів НДДКР на багатьох підприємствах галузі, нарощуючи їх конкурентні переваги
Інформаційний	- можливість проведення міжнародних спеціалізованих форумів, конференцій, виставок тощо для пошуку

Продовження табл. 1.3

1	2
	інвестицій, ринків збуту, партнерів, технологій, ресурсів - широке впровадження інформаційних технологій на підприємствах галузі - наявність аналітичного забезпечення діяльності підприємств
Освітній	- наявність розгалуженої мережі професійно-технічних училищ, коледжів, технічних, політехнічних і технологічних університетів, здатних забезпечити потреби підприємств галузі у кваліфікованих кадрах - постійне проведення семінарів, тренінгів, стажувань, в т.ч. міжнародних, для працівників галузі
Особистісний	- можливість морального і матеріального стимулювання працівників галузі, в т.ч. за підвищення рівня володіння іноземними мовами - створення інфраструктури для оздоровлення і відпочинку працівників галузі, в т.ч. закордоном

Примітка: розроблено автором

Можливості та проблеми, котрі виникають у діяльності машинобудівних підприємств в рамках своєї галузі, часто є стимулами започаткування ведення діяльності на зовнішніх ринках чи розширення присутності на них.

Розглянемо передумови інтернаціоналізації підприємств на мікрорівні (табл.1.4).

Таблиця 1.4

Передумови інтернаціоналізації підприємства на мікрорівні

Блок	Передумови інтернаціоналізації
1	2
Економічний	- недосконалість зовнішніх ринків - велика місткість зовнішніх ринків (особливо, азійського та африканського регіонів) - запровадження моделі менеджменту підприємства на основі управління бізнес-процесами
Фінансовий	- наявність стартового капіталу - бездоганна ділова репутація, яка відкриває доступ до отримання фінансових ресурсів - намагання вести бізнес на інвестиційній основі
Інституційний	- участь у роботі бізнес-асоціацій, об'єднань тощо - участь власників у роботі виборних органів влади

Продовження табл. 1.4

1	2
Регуляторний	- можливість бути ініціатором прийняття нових та внесення змін до наявних законодавчих актів - здатність бути лідером у питанні стандартизації продукції
Виробничий	- застосування процесно-орієнтованої побудови підприємства, діяльність якого спрямована на задоволення потреб споживачів (унікнення «процесу заради процесу») - вибір технологій інноваційного характеру, в т.ч. нанотехнологій - використання сучасного технологічного устаткування - орієнтація на використання сучасних матеріалів - широке використання ІТ технологій для забезпечення виконання основних технологічних процесів
Маркетинговий	- наявність конкурентних переваг - використання маркетингових стратегій виходу на зовнішні ринки - можливість диверсифікації постачальників та ринків збуту
Науково-дослідний	- наявність (або перспективи створення) нематеріальних активів - створення організаційних структур, що виконують НДР (НДДКР) з орієнтацією на розроблення продукції світового рівня, або такої, що немає аналогів - скорочення часу на впровадження розробок
Інформаційний	- доступ до інформаційних потоків - створення і підтримка в актуальному стані інформаційних систем управління - запровадження системи управління якістю - використання елементів цифрової економіки - участь у проведенні форумів, виставок, симпозіумів, конференцій, семінарів, тренінгів
Освітній	- встановлення вимог до освітнього рівня працівників, - створення можливостей для постійного професійного росту працівників через навчання, в т.ч. дистанційного, з отриманням відповідних сертифікатів - можливість керівників бути стейкхолдерами у співпраці з освітніми закладами при розробці освітніх програм з точки зору набуття компетентностей особами, що навчаються - створення умов для нарощення інтелектуального капіталу - створення умов для проходження реальних практик і стажування майбутніх потенційних працівників незалежно від рівня освіти, що ними здобувається - усвідомлення необхідності бути серед засновників наукових і технологічних парків, стартапів тощо

Продовження табл. 1.4

1	2
Особистісний	- креативність, старанність, відповідальність, фаховість, бажання до вдосконалення керівників (власників) і працівників - порядність і пунктуальність при виконанні домовленостей, контрактів; врахування інтересів інших учасників угод - здатність до стратегічного мислення і швидкого реагування на виклики і загрози топ-менеджменту - наявність власного досвіду інтернаціоналізації підприємства і (або) критичне вивчення та врахування досвіду інших - запровадження керівництвом матеріальних і нематеріальних стимулів на постійній основі, в т.ч. за підвищення рівня знання іноземних мов - запровадження корпоративної етики і культури

Примітка: розроблено автором

Серед великої кількості перелічених передумов інтернаціоналізації є такі, які здійснюють однозначно позитивний чи негативний вплив, і такі, що за певних умов, мають синергетичний вплив на діяльність підприємства. На основі аналізу цих передумов можна прийняти обґрунтоване рішення про створення підприємства, що одразу буде суб'єктом ЗЕД, про започаткування ЗЕД підприємством, яке планує вийти за рамки національної економіки, про коригування дій на підприємстві, що вже присутнє на зовнішньому ринку. Кожен стейкхолдер, від якого залежить прийняття рішення на будь-якому рівні, може скористатись запропонованим підходом для підвищення ефективності діяльності підприємства через її інтернаціоналізацію.

За умови внесення певних коректив запропонована комплексна система може бути поширена на підприємствах інших галузей національної економіки. Таким чином, на основі використання блокової логічно-структурної схеми передумов інтернаціоналізації (рис. 1.2), аналізу класифікації теорій інтернаціоналізації за П.Г. Ільчуком [108], встановлення відмінностей між поняттями «інтернаціоналізація» та «глобалізація», пропонуємо включити до

поняття «інтернаціоналізація підприємства» компоненти, представлені на рисунку 1.3.

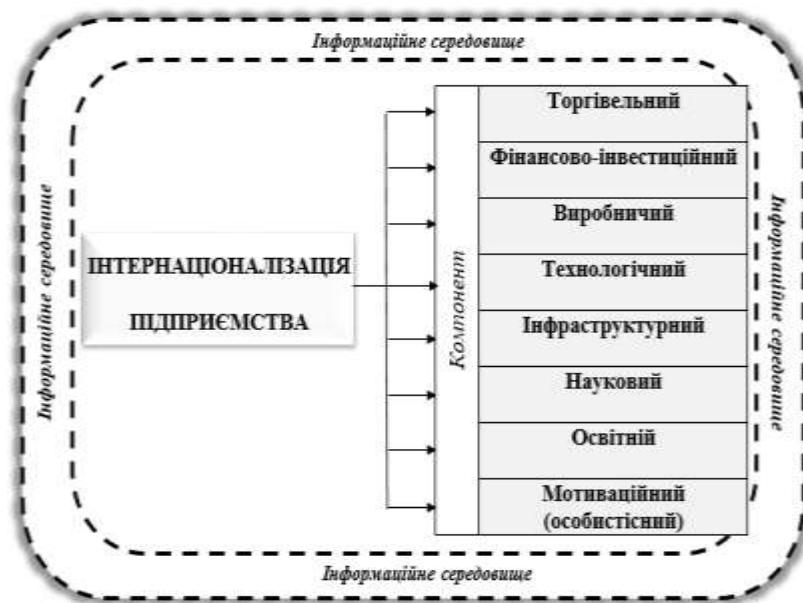

Рис. 1.3. Компонентний підхід трактування поняття «інтернаціоналізація підприємства»

Примітка: розроблено автором

Відповідно до рис. 1.3. категорію «інтернаціоналізація підприємства» слід розглядати з точки зору включення у неї дев'яти компонентів: торгівельного, фінансово-економічного, виробничого, технологічного, інфраструктурного, наукового, освітнього, мотиваційного (особистісного), інформаційного середовища.

Виходячи із компонентного підходу до визначення поняття «інтернаціоналізація підприємства», пропонуємо аналіз способів прояву кожного із цих компонентів, представлений у вигляді ієрархічної моделі форм інтернаціоналізації підприємства (рис.1.4.).

Рис. 1.4. Ієрархічна модель форм інтернаціоналізації підприємства

Примітка: розроблено автором

На відміну від досліджень, проведених іншими науковцями щодо трактування поняття інтернаціоналізації підприємства, а також, беручи до уваги форми, представлені на рис. 1.4, звертаємо увагу на те, що інтернаціоналізація діяльності підприємства може відбуватися і без виходу на зовнішні ринки, наприклад, включенням у ланцюжок вартості вітчизняного, або спільного підприємства, яке здійснює зовнішньо-економічну діяльність (ЗЕД); отриманням грантів на проведення наукових досліджень з-за кордону; підвищенням рівня володіння іноземною мовою персоналу, що полегшує комунікацію при започаткуванні ЗЕД тощо.

Тому, на основі компонентного підходу, ієрархічної моделі, а також виходячи із трактування нової дефініції у світовій економіці – «глокалізація», пропонуємо наступне визначення: «інтернаціоналізація підприємства – (1) стратегічна мета діяльності підприємства; (2) засіб досягнення стратегічних цілей; (3) процес здійснення підприємством однієї (декількох) форм діяльності на зовнішніх ринках із врахуванням місцевих цінностей або в країні базування із залученням іноземного капіталу (фінансового, людського, ресурсного тощо), чи шляхом непрямой участі у міжнародній діяльності з метою досягнення стратегічних цілей і, як результат, досягнення синергетичного ефекту кооперації «освіта-наука-виробництво-бізнес» в межах глобального інформаційного простору»; (4) результат ведення діяльності.

Грунтуючись на поданому вище означенні категорії «інтернаціоналізація підприємства», враховуючи обраний Україною європейський вектор розвитку після підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, що передбачає розвиток торгових інституцій та лібералізацію економічного середовища [298 Угода], проаналізуємо вплив євроінтеграційних процесів на зміну стратегічних напрямів розвитку промислових підприємств в контексті їх інтернаціоналізації.

1.3. Євроінтеграційні процеси в Україні та їх вплив на інтернаціоналізацію промислових підприємств

Державний вплив на інтернаціоналізацію діяльності промислових підприємств важко переоцінити. Політико-економічна криза в країні, що супроводжує нашу державу практично всі роки з часу здобуття незалежності, нагромадження протягом багатьох десятиліть системних проблем в промисловому комплексі – з одного боку, підвищення динамізму зовнішнього середовища, обумовленого подальшою євроінтеграцією зовнішньоекономічних зв'язків України – з другого, дали серйозні негативні наслідки діяльності вітчизняних промислових виробників.

Євроінтеграційний курс України та інші обставини обумовлюють необхідність розробки державної стратегії та основних принципів інтернаціоналізаційної політики суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС. Організація господарської діяльності в умовах державної незалежності та інтеграції України у Європейську співдружність обумовлює необхідність використання інноваційних підходів до розвитку промислових підприємств [235]. Зважаючи на те, що сьогодні в Україні іде гібридна війна, а відтак промисловий потенціал східних областей частково заблокований, то українська економіка потербує реструктуризації й нових підходів до активізації діяльності промислових підприємств, зокрема, в частині їх інтернаціоналізації [26].

На даний час розвиток економіки підприємств та напрямів зовнішньоекономічної діяльності відбувається в умовах жорсткої конкуренції та зростаючих вимог до якості результатів всіх видів діяльності, обумовлених вимогами вступу нашої держави до ЄС. У зв'язку з цим органи управління постали перед питанням пошуку не лише нових ефективних методів управління, а і шляхів долучення до євроінтеграційних процесів [138]. Аналіз діяльності найкрупніших виробничо-господарських структур в умовах розірвання традиційних торгових відносин з Росією та боротьби з наслідками політико-економічної кризи в країні показав, що найчастіше підприємства для

підтримання розвитку та виживання на ринку вдаються до зниження капітальних витрат, розширення можливостей сервісного обслуговування, коригування географії ринків збуту, продажу активів та ін [168]. Такі кроки підвищують їх конкурентоздатність і, як наступний етап цивілізованості виробничих відносин, - інтернаціоналізацію промислових підприємств.

Нами запропонована схема переходу від тоталітарного етапу розвитку національної економіки до ринкової через інтернаціоналізацію підприємств (рис. 1.5).

Поява можливостей до інтернаціоналізації діяльності підприємств мала місце після того, як органи державної влади та місцевого самоврядування розпочали роботу щодо створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату, фінансової та монетарної політики, що притаманні ринковій економічній системі, яка змінила планову, яка мала місце при СРСР. Використання економічних методів управління прийшло на зміну адміністративно-розпорядчим. Як результат, повна залежність від центральних органів влади і підконтрольність їм, що було властиве тоталітарному режиму, повинно бути змінено на партнерські відносини України з Європейським Союзом. Ці особливості уможливають процеси інтернаціоналізації промислових підприємств України [8].

Розглянемо особливості міжнародної співпраці України в контексті їх впливу на інтернаціоналізацію промислових підприємств [138]. Важливим аспектом розвитку міжнародної інтеграції, що діє на противагу глобалізації, є регіоналізація – спрямування торговельних потоків в країни, об'єднані різноманітними торговельно-економічними угодами. Найбільшим регіональним угрупованням нині є Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС), на яке припадає майже 41,5% міжнародної торгівлі. На другому місці – Європейський Союз з часткою світової торгівлі 37,3%. Третю сходинку посідає північноамериканське регіональне об'єднання НАФТА (18,7% торговельного обороту світу). Південносхідноазійському регіональному угрупованню АСЕАН належить

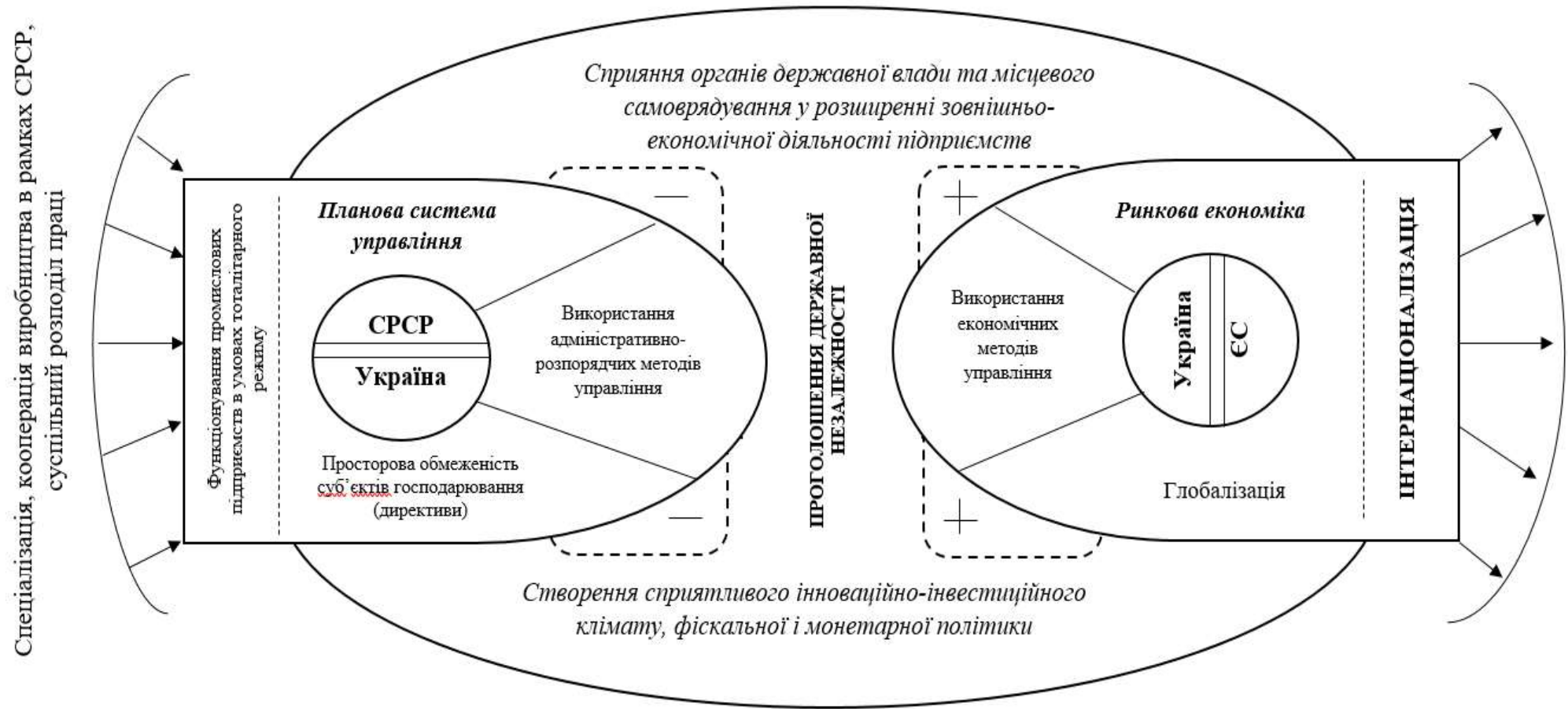

Рис. 1.5. Найбільш загальна схема переходу суб'єктів господарювання (промислових підприємств) від тоталітаризму до інтернаціоналізації: Вузол переходу від тоталітаризму до інтернаціоналізації

Примітка: розроблено автором

6,8%, а латиноамериканському МЕРКОСУР – 1,5% міжнародної торгівлі. Існують проекти створення американської зони вільної торгівлі, яка об'єднуватиме 34 країни Північної та Південної Америки [266, с. 57]. Сьогодні Україна проводить виважену зовнішньополітичну діяльність. Відповідно до ст. 18 Конституції України її «зовнішньополітична діяльність спрямована на забезпечення мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства та загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права». Окрім того, відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 року [83], зовнішня політика нашої держави базується на таких принципах:

- суверенна рівність держав;
- повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів;
- утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави;
- невтручання у внутрішні справи держав;
- взаємовигідне співробітництво між державами;
- вирішення міжнародних спорів мирними засобами;
- повага до прав людини та її основоположних свобод;
- сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Міжнародна інтеграція України у світовий простір неможлива без інтеграції у міжнародні організації. Неабиякий вплив на інтеграційні процеси та особливості економічного розвитку України має її географічне розташування у Східній Європі. Статистичний відділ Організації Об'єднаних Націй відносить до переліку країн Східної Європи такі країни, як: Болгарія, Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Російська Федерація, Словаччина, Білорусь, Молдова та Україна [453], хоча є й інші думки, що визначають цей регіон.

Наприклад, термін «Східна Європа» часто використовують для всіх європейських країн, якими раніше керували комуністичні режими, згідно з

концепцією «залізної завіси», яка відділяла Захід і Схід в період холодної війни. Саме цей історичний факт визначив передумови розвитку регіону.

Даний регіон має ліси та сільськогосподарські райони – країни Дунайської долини виробляють зерно та пшеницю. Україна є одним з найважливіших експортерів пшениці в Європі. Основними мінеральними ресурсами Східної Європи є вугілля, залізна руда, нафта, природний газ і боксити. Також однією з особливостей східноєвропейських країн є високий рівень безробіття, що призводить до того, що люди виїжджають за кордон у пошуках роботи [391].

Політика у Східній Європі значною мірою змінилася з 1991 року. Багато нових незалежних держав, які утворилися в результаті розпаду Радянського Союзу, приєдналися до ринкових демократій Західної Європи. Ця трансформація ґрунтується на ідеї про те, що свободу і процвітання можна досягти найкраще за допомогою методів і практик, які виявилися успішними в Західній Європі після Другої світової війни.

Країни Східної Європи мають три спільні елементи на шляху до економічних перетворень: стабілізація, лібералізація та приватизація [398]. За короткий період можливість торгівлі із Заходом давала миттєву конкурентну перевагу, зменшуючи внутрішню монополію державних підприємств. Впродовж тривалого періоду міжнародна торгівля виступала ключем до можливої інтеграції економік Східної Європи з економікою Заходу.

Більшість країн регіону працюють над збільшенням експорту, що позитивно впливає на зростання економічної інтеграції із Заходом в цілому. Лібералізація економічної діяльності також спричинила зростання активності приватного сектору при скороченні сектору державної власності у всіх країнах регіону.

Деякі з тих країн, які називаються «країнами Східної Європи», успішно побудували ринкову економіку, стали капіталістичною системою і членами Європейського Союзу. Інші країни все ще борються за те, щоб стати сильним членом європейської спільноти. Таким чином, незважаючи на деякі спільні

передумови розвитку країн даного регіону, чимало залежить від індивідуальної політики, яка проводилася в країнах після 1991 р.

Важливим аспектом міжнародної інтеграції України є інтернаціоналізація, позитивними наслідками якої є можливість розвивати спеціалізоване виробництво, знижувати витрати на утримання контрольно-адміністративних інститутів, передусім митниць і регламентуючих відомств; негативними – підвищення уразливості фінансових систем, небезпека стагнації низки галузей національного виробництва, що може призвести до радикального погіршення умов життя, соціально-політичних ускладнень.

Для економіки України характерним є [188, с. 625]: абсолютне та відносне зростання інтернаціоналізованої частки виробленого та споживаного продуктів (тобто експорту та імпорту); збільшення (хоча і надто повільне) ваги та значення економічних об'єктів, які перебувають у повній або частковій власності іноземців (індикатором цього процесу слугують показники динаміки ПІІ); подальша інтеграція економіки країни в міжнародні валютно-фінансові, кредитні відносини з міжнародними та іноземними суб'єктами – державами, спеціалізованими організаціями, наприклад з ЄБРР, МВФ, СБ, Паризьким та Лондонським клубами; зростання переліку питань, які є предметом спільного розв'язання в рамках міжнародних програм соціально-економічного розвитку, а також у рамках міжнародних організацій, членом яких є Україна, – МОП, економічні структури ООН, СНД та ін.

Особливістю інтернаціоналізації за участю України є нерівномірність розподілу експортних виробництв, переважання територіально-виробничих комплексів (ТБК) і низький рівень експортної спеціалізації регіонів. Наприклад, основу експортного потенціалу України становлять східні регіони, зокрема Кривбас та Донбас, і водночас ряд західних та центральних областей України здійснюють незначний експорт продукції.

Після проголошення незалежності Україною її інтеграція у європейські структури і налагодження багатосторонньої кооперації з ЄС стали головними стратегічними пріоритетами. Європейська інтеграція є не лише фактором

прискореного економічного розвитку країни, зростання її значення в міжнародній торгівлі, валютно-фінансових відносинах, а й можливістю стати центром геополітичних інтересів багатьох країн [388].

Відповідно до Порядку денного асоціації Україна - ЄС наша країна повинна [298]:

1) «продовжувати прогрес у встановленні повноцінної ринкової економіки, включаючи питання формування цін, контролю за державними дотаціями й побудови правового поля, що гарантує чесну конкуренцію;

2) просуватися далі в поступовому наближенні законодавчої й регуляторної бази до стандартів ЄС і забезпечити її ефективну імплементацію;

3) поліпшити інвестиційний клімат, що містить у собі прозорість, передбачуваність і спрощення держрегулювання, і застосування цих правил;

4) досягти прогрес у макроекономічній стабілізації й зростанні, а саме: підсилити незалежність НБУ, включаючи, якщо необхідно, внесення поправок у Закон України «Про національний банк» для приведення його у відповідність до стандартів ЄС; реформувати систему оподаткування й пенсійну систему.

Наявність стратегії національної безпеки стає в цей час необхідною передумовою розвитку країни, стійка динаміка якого неможлива без чіткого бачення її ролі й місця в сучасному світі та системної оцінки її перспективи. Проте, незважаючи на прийняття цих важливих програм і документів, в Україні досі не створено реальні передумови не тільки для вступу нашої країни в ЄС, але й для визнання її «асоційованим» членом. З метою інтеграції в Європейське Співтовариство, Україна повинна досягти показників, які визначені Маастрихтською угодою до країн-кандидатів: стабільність своєї грошової одиниці; зниження рівня інфляції до 2 % на рік; бюджетного дефіциту до 3 % ВВП; державного боргу - до 60 % ВВП; виробництва ВВП на душу населення - 10 тис. доларів США [204]. Тобто головними проблемами, які стоять перед підприємствами реального сектора економіки, є темпи зростання обсягів виробництва, продуктивності праці, конкурентоспроможності товарів, рівня

заробітної плати. На вирішення цих питань повинен бути зорієнтований механізм господарювання підприємств.

Актуальним питанням у процесі інтеграції України в європейський простір є адаптація українського законодавства до законодавства ЄС. Основним нормативним документом, який регулює цей процес України була Угода про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною та ЄС (підписана 16 червня 1994 р. у Люксембурзі), що втратила чинність у зв'язку із підписанням у 2014 р. Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [298]. Угода є одним із найважливіших міжнародних документів, які коли-небудь підписувала наша країна і визначає загальні принципи співробітництва у сферах торгівлі, руху капіталів, здійснення взаємних платежів, кооперування в промисловості та агропромисловому комплексі, науково-технічному співробітництві. В Угоді вказано на підтримку Євросоюзом ринкового реформування української економіки. На Україну було поширено загальну систему преференцій для країн, що розвиваються. Угода визначила порядок застосування режиму найбільшого сприяння, а також національного режиму для європейських підприємств в Україні та вітчизняних у країнах ЄС. Окрім того, Україна отримала квоти на експорт з найбільш захищених від імпорту в ЄС товарних позицій – текстилю, виробів зі сталі та ін.

Адаптація національного законодавства України до норм ЄС має важливе значення і є актуальною, так як із цим процесом пов'язане як створення правової бази для майбутньої інтеграції з ЄС, так і досягнення таких важливих для України цілей, як [158, с. 364]: створення підґрунтя та рушійної сили правової, адміністративної та судової реформи в Україні; наближення України до повного виконання своїх зобов'язань як етапу на шляху поступової інтеграції до Європейського Союзу; створення стимулу для здійснення економічних реформ, підвищення конкурентоспроможності економіки та сприяння залученню іноземних інвестицій в Україну; подальша демократизація суспільних процесів, розбудова основних принципів функціонування

громадянського суспільства відповідно до європейських стандартів: розвиток зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС. Адаптація законодавства України, а згодом і всієї правової системи - важливе завдання, що потребує значних ресурсів і часу.

На основі трактування європейської правової інтеграції як процесу об'єднання та взаємного пристосування національних правових систем можна виділити такі основні його стадії [299, 306, 338]:

1) поглиблення взаємодії та узгодження засад формування міждержавної правової системи;

2) наближення національних правових систем до європейських міжнародно-правових систем шляхом попередньої адаптації внутрішньодержавного законодавства;

3) входження їх до європейських міжнародно-правових систем у межах єдиного європейського правового простору та їх остаточна правова адаптація.

Складовою правової інтеграції є правова адаптація [319], яка має важливе значення не тільки для ефективності інтеграційних процесів, але й для досягнення взаємоузгоджених відносин у межах єдиного правового поля. Для удосконалення цих процесів неабияку роль відіграє правильне застосування відповідних інтеграційних способів. Ефективність процесу адаптації законодавства значною мірою залежить від розробки та запровадження системи дієвого інституційного механізму. Протягом минулих років в Україні вже створено певне інституційне підґрунтя для здійснення процесу адаптації, у якому сьогодні задіяні органи виконавчої й законодавчої влади та спеціальні органи. Чим складніша система, тим більшою є потреба у створенні ефективного адаптаційного механізму, який би забезпечував усунення розбіжностей та досягнення інтеграційних цілей. Водночас можливості нормативно-правової адаптації обмежені національними особливостями правового розвитку, які формуються в ході історичного розвитку національної правової системи. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС – це

поступове прийняття та впровадження нашою країною нормативно-правових актів, розроблених з урахуванням законодавства ЄС.

Угода про асоціацію передбачає, що до кінця 2025 року Україна має наблизити своє законодавство до законодавства ЄС та імплементувати у своє законодавство положення більше ніж півсотні директив, регламентів та рішень, а також розробити порядок та процедури їхнього втілення в життя. Звичайно, що мова йде про поступову імплементацию, і кожен документ має свої строки та вимоги щодо форми такої імплементации.

Найбільш успішною адаптація законодавства виявилась у сфері енергетики, а саме в секторі газу. Проте зараз не можна ці зобов'язання вважати повністю адаптованими, адже робота ще не завершена. У сфері транспорту розроблені проекти законів, проте вони досі не прийняті Верховною Радою України. У сфері громадського здоров'я прийнято 2 закони, але вони не враховують останніх змін в законодавстві ЄС. У сфері охорони природи майже нічого не зроблено. Відповідно, враховуючи дані обставини Україна повною мірою не виконала жодного зобов'язання, досі ведеться робота.

Окрім підписання Угоди, реалізація завдань євро-інтеграційної стратегії України передбачає здійснення таких заходів [283, с. 300-301]:

- 1) приведення законодавства України відповідно до вимог законодавства ЄС у пріоритетних сферах;
- 2) здійснення переговорного процесу щодо:
 - залучення України до участі в галузевих програмах ЄС (у сферах транспорту, енергетики, розвитку міського господарства, сільського господарства, охорони здоров'я, освіти та ін.);
 - проведення відповідних інституційних змін за аналогією з країнами, що приєдналися до ЄС, для запровадження нових інструментів у сфері технічної допомоги та підвищення ефективності реалізації програм та проектів технічної допомоги з боку ЄС;
- 3) інтеграція інфраструктурних мереж України в європейські, зокрема енергетичні, транспортні та телекомунікаційні;

4) виконання процедур, необхідних для набуття чинності нового формату відносин Україна – ЄС. Новий статус дозволить Україні бути краще інформованою щодо внутрішніх перетворень у Євросоюзі, брати неформальну участь у переговорах, отримувати легший та більший доступ до фінансових ресурсів ЄС;

5) повне виконання Україною зобов'язань за укладеними міжнародними угодами та досягнення копенгагенських критеріїв членства в Євросоюзі. Євросоюз закликає Україну посилити заходи, спрямовані на побудову функціонуючої ринкової економіки шляхом потужніших структурних, економічних та адміністративних реформ у рамках комплексної програми реформування, узгодженої з МВФ [138].

Очевидно, що європейські інтеграційні принципи та механізми їх реалізації спрямовані на посилення координуючого впливу при нівелюванні інституційних особливостей національних держав, що активно виявляються в кризових умовах. Такий підхід у довгостроковій перспективі є вкрай ризиковим в першу чергу для самого Європейського Союзу, оскільки може призвести до посилення інституційних дисбалансів, що викликають бажання країн-учасниць, наприклад, Греції, повернення до позаблокового існування, що безумовно послаблює геополітичний статус ЄС і формує основи майбутніх економічних дисбалансів.

Спробою визначити своє місце в глобальній системі координат було для України підписання у 2003 році (ратифікація – у 2004 році) Угоди про Єдиний економічний простір (ЄЕП) між Росією, Білорусією, Україною й Казахстаном [299].

В Угоді про формування ЄЕП було передбачено трирівневу інтеграцію країн-учасниць:

1) створення зони вільної торгівлі з установленням кожною країною-учасницею своїх ставок імпорتنих мит для третіх країн;

2) створення Митного союзу з установленням єдиного для всіх учасників митного тарифу;

3) створення наднаціонального органу управління, що збирає і розподіляє надходження від мита між країнами [280].

Саме питання вступу до Митного чи Європейського Союзу [115] і стало «точкою неповрнення» в історії незалежної України, що спричинило хвилю протестів серед студентської молоді, а згодом переросло у революцію гідності.

Розглянемо деякі із особливостей, чому вибір вступу до Митного Союзу був негативною перспективою для України. Російська Федерація, Білорусь і Казахстан вкладали у поняття ЄЄП практично формування союзної країни з наднаціональними органами управління й, навіть, спільною валютою. На їхню думку, ЄЄП передбачало єдиний простір, що поєднує митні території країн-учасниць, де функціонують єдині механізми регулювання економік, що базуються на єдиних принципах, проводиться загальна податкова, грошово-кредитна, валютно-фінансова і єдина зовнішньоекономічна політика.

Однак, участь в ЄЄП не вирішила б жодної із зовнішньоекономічних проблем України. Окрім того, економіка двох потенційних членів ЄЄП - Росії та Казахстану - має певну сировинну спрямованість - насамперед нафта і газ, які домінують в експорті цих країн. Саме на ці сировинні комплекси припадає значна частка інвестицій. Розвиток російської економіки на 3/4 забезпечується нафтогазовим комплексом. Тому саме сировинна одностороння спрямованість економік Росії та Казахстану визначала б економічну політику ЄЄП, що орієнтована, насамперед, на безкоштовне транспортування російських і казахських енергоносіїв у Європу через території України та Білорусі й використання їхніх нафтопереробних потужностей і газотранспортних систем [299].

Отже, йшлося про використання українського виробничого потенціалу для обслуговування російської видобувної та оборонної промисловості, але не про зміцнення досягнень української економіки, спрямованих на підвищення рівня життя її громадян.

По суті ЄЄП мало чим відрізняється від ЄАЕС, у рамках якого вже був створений Митний союз. Досвід існування ЄАЕС показав, що експорт Росії в

інші країни, що є членами цієї організації, суттєво зріс, у той час як імпорт у Росію із цих країн знизився. Створення єдиного Митного союзу із загальним митним тарифом, до якого могла долучитися Україна, передбачав також єдність органів управління, зокрема, управління митними службами, обмеження національного економічного суверенітету, уніфікацію зовнішньоекономічних законодавчо-правових систем, цінової політики, валютного, експортно-імпортного контролю, ідентичність тарифної регламентації, включаючи створення єдиного зовнішнього тарифу. Мова йшла про такий ступінь інтеграції, який передбачав узгодженість дій третіх країн, а також запровадження в межах нового регіонального утворення спільної валюти та регулюючого наднаціонального органу ЄЄП. У цьому аспекті некоректними були порівняння запропонованих принципів формування Митного Союзу з принципами Євросоюзу.

В ЄС (незважаючи на особливий вплив в ньому Німеччини, яка перевищувала б у декілька разів решту членів об'єднання за рівнем ВВП та чисельністю населення) не домінує якась одна держава,. У випадку з Митним союзом у рамках ЄЄП рівень ВВП Росії у 8 разів перевищував ВВП України, у 13 разів – ВВП Казахстану, у 25 – ВВП Білорусі. Також ЄС не є наступницею імперії, вихідці з якої – новоутворені держави – зберігають справедливі побоювання щодо можливості відтворення в новій формі «інтеграції» імперського диктату [283, с. 28]. Крім цього, якщо зближення країн ЄС здійснювалося на основі реального поглиблення їхньої демократизації, то інтеграційні процеси в межах ЄЄП несли у собі загрозу реставрації принципів тоталітаризму, зміцнення влади та власності, консервації олігархічних структур.

Крім того, варто враховувати, що основні положення Угоди про Митний союз суперечили чинному законодавству України, у тому числі Декларації «Про державний суверенітет України», Конституції України, Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закону України «Про міжнародні договори», Митному кодексу України та багатьом іншим законодавчим актам.

Крім того, країнами Митного Союзу вже обговорювалися захисні заходи проти України, Грузії та Молдови у зв'язку з Угодою про вільну торгівлю з ЄС. Але Білорусь і Казахстан не підтримали їх, оскільки, на відміну від Росії, у них була більш диверсифікована взаємна торгівля з Україною. В результаті, з 1 січня 2015 р. набув чинності Договір про створення Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) – держав Митного союзу та Єдиного економічного простору (у складі Росії, Білорусі, Казахстану та Вірменії).

При оцінці динаміки інституційної ефективності країн ЄС потрібно взяти до уваги різні етапи приєднання до інтеграційного об'єднання, а отже і різну тривалість інституційної адаптації кожної країни. У цьому контексті в загальному процесі інтеграції виділяють шість хвиль [447].

Перша хвиля - Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди (1957 р.).

Друга хвиля - Великобританія, Ірландія, Данія (1973 р.).

Третя - Греція, Іспанія, Португалія (1981 р., 1986 р.).

Четверта - Австрія, Фінляндія, Швеція (1995 р.).

П'ята - Кіпр, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща [381], Словаччина, Словенія (2004 р.).

Шоста - Румунія, Болгарія (2007 р.).

Хорватія, яка приєдналася до ЄС в 2013 році, не враховується в аналізі, адже поки немає даних щодо її постінтеграційної інституційної динаміки. Таким чином, як бачимо, євроінтеграційні процеси тривають уже понад півстоліття, а останнє десятиліття лише одна країна долучилася до ЄС. Це є свідченням тривалого шляху, який Україна ще повинна пройти на шляху до приєднання до ЄС.

Актуальною для України в контексті співпраці з вище згаданими країнами, є політика Східного партнерства ЄС. Східне партнерство є спільною політичною ініціативою між ЄС та його шістьма східними сусідами: Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, Грузією, Молдовою та Україною. ЄС має значний

інтерес у їх подальшому економічному розвитку, більш демократичному управлінні та підвищенні стабільності у східному сусідстві [388].

Європейська Комісія розробляє все нові конкретні ідеї щодо посилення своїх відносин з країнами Східного партнерства - угоди про асоціацію, вільну торгівлю з тими країнами, які прагнуть поступової інтеграції в економіку ЄС. Це також спростить оформлення поїздок до ЄС через лібералізацію візового режиму, що супроводжується боротьбою з нелегальною імміграцією [324].

Стабільність і процвітання цих держав є важливими для добробуту ЄС з ряду причин, таких як: міграція, транскордонна злочинність, екологічні проблеми, торгівля тощо, тобто ЄС повинен значну увагу упроділяти політиці із країнами-сусідами.

На основі прогресу, досягнутого в Європейській політиці сусідства (ЄПС), Східне партнерство пропонує як двосторонні, так і багатосторонні заходи для посилення співпраці [197].

Двосторонній співпраця підтримує політичні та соціально-економічні реформи в країнах-партнерах для:

- сприяння політичній асоціації та подальшій економічній інтеграції з ЄС;
- посилення галузевої співпраці;
- підтримки вільного пересування громадян в межах існування шенген-зони.

Багатосторонній вимір доповнює двосторонні відносини:

- тематичні платформи для обміну передовим досвідом з питань, що становлять взаємний інтерес: управління, економічна інтеграція та зростання, енергетична безпека та транспорт;
- провідні ініціативи, які є регіональними програмами співпраці у таких сферах, як: енергетика, навколишнє середовище, управління кордонами, підтримка малого бізнесу, політика у сфері боротьби з катастрофами тощо [342].

У рамках багатосторонніх відносин наступні цілі відповідають інтересам усіх сторін:

- поліпшення системи управління кордонами: зосередження уваги на покращенні безпеки, скороченні контрабанди та торгівлі людьми та сприянні мобільності людей через кордони, що не входять до ЄС;
- підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ);
- підтримка реформ в енергетичному секторі: орієнтація на вдосконалення інтеграції мережі електроенергії та заохочення сталого розвитку енергетики як способу забезпечення безпеки постачальників енергії;
- підтримка управління навколишнім середовищем: сприяння захисту навколишнього середовища та адаптації до зміни клімату шляхом посилення екологічного управління в країнах-партнерах;
- реагування на катастрофи: розвиток і зміцнення потенціалу країн-партнерів у сфері запобігання та готовності до стихійних лих на місцевому, національному та регіональному рівнях [342].

Слід зазначити, що пропозиція для кожної країни відрізняється залежно від прогресу країни. Аналізуючи роль кожної з шести країн Східного партнерства, треба сказати, що Україна є найважливішою з країн Східного партнерства, маючи населення понад 40 мільйонів чоловік і найбільшу у Європі територію.

Європейський Союз вже надав фінансування для країн Східного партнерства для двосторонніх програм в рамках Інструменту Європейської політики сусідства (ІЕСП). Загалом, 2,5 млрд. євро було надано для двосторонніх і регіональних програм на підтримку цілей Партнерства в 2010-13 роках. За період з 2011 по 2013 рік Україна отримала 389 млн. євро [342].

Європейською Комісією та Європейською службою зовнішньої діяльності (ЄСЗД) розроблено спільний робочий документ «Східне партнерство - зосереджуючись на ключових пріоритетах та результатах», який має на меті визначити 20 ключових результатів до 2020 року для сприяння співпраці держав-членів ЄС та країн-партнерів Східного партнерства та активізації дій в чотирьох ключових пріоритетних сферах:

- економічний розвиток і ринкові можливості;
- зміцнення інституцій та управління;
- зв'язок, енергоефективність, довкілля та зміна клімату;
- мобільність і особисті контакти [351].

16-17 березня 2017 року в Києві відбулася 12-та Панель Східного партнерства з питань реформи державного управління (PAR). Зустріч проходила під головуванням Європейської служби зовнішньої діяльності (EEAS), участь приймало Національне агентство з питань державної служби України. Ця група зібрала близько шістдесяти представників країн-партнерів і держав-членів, а також служб ЄС та асоційованих організацій, таких як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). На засіданнях обговорювали виклики реформи державного управління в Україні.

Окрім того, одним з основних показників економічного розвитку країн і відповідно рівня їх міжнародної інтеграції, є питання економічної безпеки [314], яка забезпечує стабільний щорічний приріст ВВП і зацікавленість інших країн у налагодженні відповідних торгівельних та фінансових зв'язків з даною країною [35]. На жаль, на сьогодні в Україні не створено цілісної системи організації економічної безпеки держави, недосконалою є її нормативно-правова база. На законодавчому рівні перелік загроз економічній безпеці, сформульований у Законі «Про основи національної безпеки України» [91]. Однак, до цього часу не затверджено проект Стратегії забезпечення економічної безпеки України, який розроблено Кабінетом Міністрів і не розпочато роботу над Національною програмою економічної безпеки. Як наслідок, впродовж тривалого часу економічна політика в державі здійснювалася без урахування існуючих загроз економічній безпеці, необхідних експертних оцінок та відповідного моніторингу.

Основними загрозами економічній безпеці промислових підприємств України є:

1. В інституційному аспекті – неефективність гілок влади: суперечність чинного законодавства та правова неврегульованість широкого кола питань

економічного розвитку, зокрема ринкової трансформації економіки, утвердження ефективного конкурентного середовища, незбалансованість кадрового потенціалу, нероздільність відносин бізнесу та влади за домінуванням останньої [158, с. 428-429].

2. У соціальній сфері – у декілька разів занижена вартість робочої сили – одного із основних виробничих ресурсів. За роки реформ в Україні життєвий рівень знизився в 10-12 разів. За даними ООН, Україна опинилася на 139 місці із 160 країн світу. Стандарт життя як показник співвідношення багатств 10% найбагатшої частини населення до багатства такої чисельності бідного населення (коефіцієнт Джині) в Євросоюзі складає 6:1. а в Україні – 20/40:1. Мінімальний рівень погодинної зарплати в ЄС складає 3 дол., в Україні – 0,99 дол. Зарплата українського вчителя складає 100 доларів у місяць, тоді як зарплатня вчителя в країнах ЄС 1000-2000 євро [158].

3. У фінансовій сфері - низький рівень капіталізації українських банків не відповідає вимогам політики зростання та структурно-інноваційній перебудові національної економіки. За роки незалежності з України в офшори було виведено 167 млрд. дол. (300 млн. дол. щомісячно).

4. Тінізація та корумпованість української економіки, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави. Частка тіньової економіки від офіційного ВВП в Україні становить 40,6 % (для порівняння: в Албанії - 32,9 %, у Замбії - 38,4 %). За рівнем корупції Україна у 2014 р. знаходилася на 142 місці з 175 країн (в оточенні Уганди і Коморських островів) [300]. При цьому найбільш корумпованими вважаються саме ті інститути влади, які покликані боротися з корупцією: суди (87%) та правоохоронні органи (84%).

5. Структурні диспропорції - залежність національної економіки від імпорту, нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості, критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, АПК, системах життєзабезпечення, а також неефективність

використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їхнього постачання та відсутність активної державної політики енергозбереження, загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України [158, с. 430].

Якщо в 1991 р. частка металургії у ВВП України складала 25,6 %, то у 2014 р. – вже 33 %. І поки така ситуація зберігається, ризики металургів стають ризиками всієї економіки (до початку війни на сході країни внесок Донецької та Луганської областей у ВВП України становив близько 25 %). Низький технологічний рівень виробництва: 47,9 % сталі виплавляється мартенівським способом (у світі – 2,5 %); частка електроплавлення складає 4 % (у світі – 40 %); середня глибина розробок вугілля, що коксується, перевищує 720 м, глибина переробки нафти на українських НПЗ складає 46-60 % (у світі – перевищує 90 %); з 50 тисяч зернозбиральних комбайнів 30 тисяч – застарілі «Ниви» [159].

Незважаючи на те, що з 1991 до 2013 р. енергомісткість виробництва скоротилася з 0,8 кг умовного палива на 1 долар ВВП до 0,55 кг умовного палива на 1 дол., у Чехії - 0,22, Польщі - 0,19, Німеччині - 0,15 [75]; альтернативна енергетика в Україні складає 0,79 % від загального обсягу споживання енергії (в Білорусі – 12 %, Фінляндії – 26 %); Частка імпорту газу з одного джерела (монозалежність) сягала 70-75%, у той час як максимально допустиме значення у світовій практиці складає 30%. У 2015 р. ця залежність знизилась до 40%.

6. Недосконалість системи інноваційного розвитку. Усього 13,5% підприємств ведуть роботи з інноваційного оновлення виробництва (тоді як у 1990 р їх було 36 %), що нижче допустимого значення (25 %) і набагато нижче аналогічного показника розвинених країн (70-80 %). Порівняно з 1991 р кількість винахідників і раціоналізаторів в Україні скоротилася більш, ніж у 20 разів. За даними ЮНЕСКО, в Україні загальний рівень фінансування наукової і науково-технічної діяльності в розрахунку на одного науковця приблизно в шість разів нижчий, ніж у США та Німеччині, у п'ять разів - Японії та в 1,3 раза

- ніж у Росії. Фінансування науки (у % ВВП) протягом 2000-2015 рр. знизилося з 1,16 % до 0,2 % [319] (при тому, що в Законі України "Про наукову і науково-технічну діяльність" зазначено, що обсяг фінансування науки повинен бути на рівні не менше 1,7 % ВВП) [85].

7. Високий рівень фізичного зносу основних фондів та виробничої інфраструктури: у металургійній промисловості – 65 %, у вугільній промисловості – 80 %; усі діючі НПЗ були побудовані ще в радянські часи; в АПК – 60-90 % техніки, яка залишається в експлуатації, уже відпрацювала 1-2 амортизаційних терміни; майже третина устаткування на цукрових заводах знаходиться в експлуатації понад 20 років; сироварне устаткування зношене на 90-95 %; 14% залізничних мостів знаходяться в незадовільному стані, 46 % – не відповідають правилам експлуатації [159].

Таким чином, проаналізувавши основні тенденції, перспективи та загрози міжнародної інтеграції України, можна виділити пріоритетні вектори її розвитку з метою інтеграції країни у світову економічну спільноту, що в свою чергу, сприятиме інтернаціоналізації підприємств [42; 45; 57; 67-70; 115; 160; 171]:

- розроблення ефективної нормативно-правової бази регулювання аспектів міжнародної інтеграції у різні світові спільноти;
- проведення реформ у ключових сферах: управління, економіка, освіта, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища тощо;
- розвиток політики партнерства, в першу чергу, з країнами-сусідами;
- підвищення рівня ВВП країни;
- зниження залежностей від інших країн, зокрема, Російської Федерації щодо поставок газу та інших товарів, а тому – розвиток власних виробничих потужностей;
- розвиток промисловості;
- зниження регіональних диспропорцій;
- впровадження інноваційної політики.

Зважаючи на те, що країни мають власні моделі організації господарства, відрізняються історією, рівнем економічного розвитку, соціальними та культурними особливостями, при визначенні потенціалу міжнародної інтеграції, потрібно звертати увагу на регіональні особливості та національну структуру економіки, зокрема в частині зовнішньо-економічної діяльності [231].

Поданий вище аналіз особливостей міжнародної інтеграції України дозволяє визначити основні форми, переваги та недоліки різних форм виходу підприємств на зовнішні ринки [144].

Діяльність підприємства на зовнішніх ринках передбачає вибір способу виходу на ці ринки, який залежить від багатьох чинників, зокрема, масштабів діяльності, товару й намірів контролювати продаж, потенційний обсяг продажу, витрати й інвестиції на організацію руху товарів, наявність кваліфікованого персоналу та інші умови. Проте усі вони в кінцевому підсумку мають на меті забезпечити ефективну діяльність підприємства. Залежно від значущості цих факторів підприємство обирає ту форму міжнародної інтеграції, яка є найоптимальнішою для нього на даний момент часу залежно від першочергової цілі [137].

Основними формами виходу на зовнішні ринки є: експорт (прямий та непрямий), спільна підприємницька діяльність (ліцензування, виробництво та управління за контрактом, підприємства спільного володіння) та пряме інвестування [59]. Кожна наступна форма інтернаціоналізації вимагає від підприємства прийняття на себе більшого обсягу зобов'язань та більшого ризику, але в той же час дає більші прибутки.

Одним із ключових факторів вибору тієї чи іншої форми виходу на зовнішні ринки є особистісна мотивація підприємця і мотиваційний рівень підприємця. Важливо враховувати той факт, що різні підприємці віддають перевагу різним способам і темпам зростання [377].

Розглянемо переваги використання різних форм інтернаціоналізації підприємства на зовнішні ринки (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Переваги інтернаціоналізації підприємства залежно від форми виходу на зовнішні ринки

Форма виходу підприємства на зовнішні ринки		Переваги інтернаціоналізації підприємства				
		Збільшення обсягу реалізації продукції	Досягнення ефекту масштабу діяльності	Посилення ринкової позиції підприємства та зменшення залежності від існуючих ринків	Отримання можливості використання відмінностей і спільних характеристик вітчизняного ринку у порівнянні із закордонними ринками	Отримання можливості застосування існуючого досвіду управління на нових ринках та набуття нового досвіду діяльності
Експорт	Прямий	+	+		+	
	Непрямий	+	+		+	
Спільне підприємництво	Ліцензування			+		
	Виробництво за контрактом		+		+	
	Управління за контрактом			+		+
	Підприємства спільного володіння			+		+
Пряме інвестування		+		+	+	+

Примітка: систематизовано автором на основі [107, 297]

На нашу думку, така систематизація переваг від міжнародної інтеграції потребує більшої конкретизації, тому пропонуємо детальніше розглянути переваги для підприємства залежно від форми виходу його на зовнішні ринки, адже часто саме ці переваги впливають на прийняття рішення про інтернаціоналізацію (табл. 1.6). Важливе значення у даному аспекті відіграє особистісний (мотиваційний) компонент інтернаціоналізації, що в першу чергу, включає мотивованість керівництва підприємства до прийняття відповідних рішень щодо його інтернаціоналізації.

Таблиця 1.6

Мотиви та переваги виходу підприємства на зовнішні ринки

Форма виходу підприємства на зовнішні ринки	Мотиви використання	Переваги використання
1	2	3
ЕКСПОРТ		
<i>Прямий</i>		- потребує мінімальних змін у товарному асортименті підприємства, його структурі; - потребує мінімальних інвестиційних витрат та поточних грошових зобов'язань [133]
<i>Непрямий</i>	- розширення ринків збуту [316]	- менш ризикований, тому що посередники діють за своєю ініціативою, спираючись на знання кон'юнктури закордонних ринків, та пропонують виробнику додаткові послуги [59, с.172]; - потребує меншого обсягу капіталовкладень, оскільки підприємству не доводиться створювати за кордоном власний торговий апарат або налагоджувати мережу контактів
СПІЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО		
<i>Ліцензування</i>	<i>Для ліцензіара:</i> - можливість в короткі строки окупити витрати на науководослідницькі роботи, використані на розробку винаходу; - можливість в короткі строки одержати додатковий прибуток за рахунок швидкого освоєння; - винаходу і випуску на його основі нової продукції; - зниження витрат на заробітну плату за рахунок залучення більш дешевої робочої сили; - близькість до джерел сировини; - подолання валютних та митних обмеження. <i>Для ліцензіата:</i> - можливість економії на науководослідних роботах;	- крім ноу-хау закордон не вивозиться ніяких матеріальних цінностей; - відсутність необхідності проявлення власної ініціативи; - ліцензіар одержує вихід на ринок з мінімальним ризиком, а ліцензіату не доводиться починати з нуля, тому що він відразу набуває виробничого досвіду, отримує добре відомий товар або ім'я [59, с.172]

Продовження табл.1.6

1	2	3
	- доступ до передових науково-технічних досягнень; - доповнення і розширення власних досліджень; - можливість здійснення процесу диверсифікації [63, с. 117]	
Виробництво за контрактом	- розширення діючих виробничих потужностей; - подолання перешкод для експорту у відповідну країну; - зниження високих транспортних витрат; - економія на факторах виробництва [133]	- розгорнення своєї діяльності на зовнішньому ринку швидше, з меншим ризиком і перспективою вступу в партнерство з місцевим виробником або купівлі його підприємства [133]
Управління за контрактом	- залучення кваліфікованих працівників; - можливість проникнення на конкретний географічний ринок; - набуття управлінського досвіду на нових ринках	- низький ризик і отримання прибутку із самого початку діяльності
Підприємства спільного володіння	проникнення підприємства на нові ринки	инжчі витрати і ризик, ніж у разі застосування інших інвестиційних методів
Пряме інвестування		
- вертикальна інтеграція, що є об'єднанням ресурсів декількох країн і полягає у необхідності контролю над різними етапами проходження товару від стадії сировини до його розподілу; - раціоналізація виробництва; - державне стимулювання інвестицій, коли надаються певні пільги для іноземних інвесторів, що і мотивує їх до відкриття своїх філій або самостійних підприємств [101]		- економія витрат за рахунок більш дешевої робочої сили або сировини, за рахунок пільг, наданих іноземними урядами закордонним інвесторам, за рахунок скорочення транспортних витрат тощо; - створюючи робочі місця в країні-партнері, підприємство забезпечує собі тим самим сприятливіший клімат у цій країні; - застосовуючи стратегію прямого інвестування, підприємство налагоджує глибші відносини з державними органами, клієнтами, постачальниками і дистриб'юторами країни, на ринок якої воно виходить [63]

Примітка: сформовано автором на основі [33; 119; 178]

Як бачимо, деталізація переваг використання тієї чи іншої форми виходу на зовнішні ринки дає також і певне розуміння мотивів при виборі цих форм, подане.

Висновки до розділу 1

Отже, розглянувши теоретичні основи формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, можемо зробити наступні висновки:

1. Встановлено взаємозв'язок між різними поглядами щодо трактування сутності економічних категорій, які характеризують міжнародну діяльність з позиції ієрархічного підходу. Запропоновано дослідження процесу інтернаціоналізації підприємств за схемою «in-out», де «in» – це передумови, котрі виникають на чотирьох рівнях: світовому, макро-, мезо- та мікрорівнях, а «out» – ефективність діяльності підприємств в результаті здійснення заходів з його інтернаціоналізації.

2. Проведено аналіз передумов інтернаціоналізації промислових підприємств, в т.ч. машинобудування, як провідної галузі національної економіки, з максимальним врахуванням чинників в рамках десяти блоків, що охоплюють практично всі аспекти функціонування суб'єктів господарювання на основі дослідження екзо- та ендегенних впливів на підприємство в процесі прийняття рішення про його інтернаціоналізацію.

3. До блоків екзогенного впливу віднесено: економічний, інституційний, регуляторний та освітній. До блоків ендегенного впливу належать: виробничий, маркетинговий та особистісний. Три блоки віднесено як до екзо-, так і до ендегенних впливів: фінансовий, науково-дослідний та інформаційний. Встановлено, що комплексний ретельний аналіз цих передумов є основою для започаткування, провадження, коригування на певних етапах або згортання зовнішньо-економічної діяльності підприємства.

4. Розроблено авторське визначення категорії «інтернаціоналізація підприємства», що базується на різних теоріях інтернаціоналізації, синтезі понять «глобалізація» та «локалізація» («глокалізація»), компонентному підході, з врахуванням того, що інтернаціоналізація підприємства може

відбуватися і без виходу на зовнішні ринки. При цьому «інтернаціоналізація» розглядається як мета, засіб, процес і результат.

5. На основі блокової логічно-структурної схеми передумов інтернаціоналізації запропоновано розглядати категорію «інтернаціоналізація підприємства» з точки зору включення у неї дев'яти компонентів: торговельного, фінансово-економічного, виробничого, технологічного, інфраструктурного, наукового, освітнього, мотиваційного (особистісного), інформаційного середовища.

6. Проаналізовано особливості міжнародної інтеграції України з метою оцінки середовища, в якому функціонують промислові підприємства країни і їх можливості до інтернаціоналізації. Встановлено особливості формування передумов до інтернаціоналізації на основі побудови «Вузла переходу від тоталітаризму до інтернаціоналізації». Визначено тенденції співпраці України зі світовими економіко-політичними структурами, зокрема особливості інтеграції в ЄС, що сприятиме інтернаціоналізації українських підприємств. На основі дослідження стану зовнішньо-економічної діяльності України в частині експорту та імпорту, здійснено аналіз основних форм виходу підприємства на зовнішні ринки як способу забезпечення його ефективної діяльності в умовах глобалізації з точки зору тих переваг, які вони надають або перешкод, які вони створюють.

Результати, проведені у розділі, відображені у публікаціях: [8; 112; 138; 151; 388; 389; 390; 391; 402; 403]

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз стану зовнішньо-економічної діяльності промислових підприємств України

З метою аналізу тенденцій зовнішньоекономічної діяльності підприємств України, проаналізуємо географічну структуру зовнішньої торгівлі товарами за період 2010-2018 роки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (2010-2018 рр.), млн. дол США

Рік	Усього ¹	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС (28)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Експорт									
2010	51405,2	18740,6	32664,6	13829,6	13085,3	13715,4	3018,7	2000,0	28,4
2011	68394,2	26177,0	42217,2	18442,4	18021,5	17737,8	3344,2	2552,3	29,8
2012	68830,4	25318,6	43511,8	17424,0	17123,7	17681,1	5638,2	2607,7	50,9
2013	63320,7	22077,3	41243,4	17064,2	16758,6	16813,0	5094,7	2163,6	40,1
2014 ²	53901,7	14882,3	39019,4	17122,1	17002,9	15350,9	5098,2	1372,2	23,5
2015 ²	38127,1	7806,1	30321,0	13248,3	13015,2	12378,9	3803,3	785,6	13,6
2016 ²	36361,7	6031,5	30330,2	13790,1	13496,3	11796,3	3865,1	735,2	18,3
2017 ²	43264,7	6916,4	36348,3	17901,9	17533,4	12967,3	4047,7	1207,9	71,9
2018 ²	47335,0	7025,2	40309,8	20606,0	20157,0	13754,1	4127,0	1620,0	48,6
Імпорт									
2010	60742,2	26697,4	34044,8	20004,5	19151,4	10023,3	874,4	2879,4	261,4
2011	82608,2	37212,4	45395,8	27065,9	25805,8	13279,9	940,6	3913,9	194,0
2012	84717,6	34497,2	50220,4	27569,6	26237,2	17140,5	851,3	4446,7	195,7
2013	76986,8	27941,6	49045,2	28566,2	27046,5	15237,3	749,8	4339,9	93,7
2014 ²	54428,7	17276,9	37151,8	22383,0	21069,1	10848,3	679,9	3021,5	182,2

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2015 ²	37516,4	10485,5	27030,9	16665,3	15330,2	7235,8	601,7	2336,6	169,6
2016 ²	39249,8	8565,4	30684,4	18470,2	17140,8	8920,5	553,9	2594,8	120,6
2017 ²	49607,2	11477,9	38129,3	22922,4	20799,4	10679,4	719,0	3615,6	151,4
2018 ²	57187,6	13209,1	43978,5	25370,8	23216,5	13617,3	757,9	4110,6	69,3

¹ З урахуванням обсягів товарів

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Примітка: сформовано автором на основі [196]

Дані, представлені у табл. 2.1, свідчать про те, що найвищі показники експорту спостерігали у 2012 р. З 2013 р. експорт товарів знижується, а імпорт – зростає. Зовнішньоторговельний оборот знизився на 32% у 2018 р. порівняно із 2012 р. При цьому у структурі зовнішньої торгівлі співвідношення експорту-імпорту за цей період практично не змінилося (44,8%-55,2% та 45,3%-54,7% відповідно).

Графічне представлення динаміки експорту України за 2010-2018 роки представлено на рисунку 2.1.

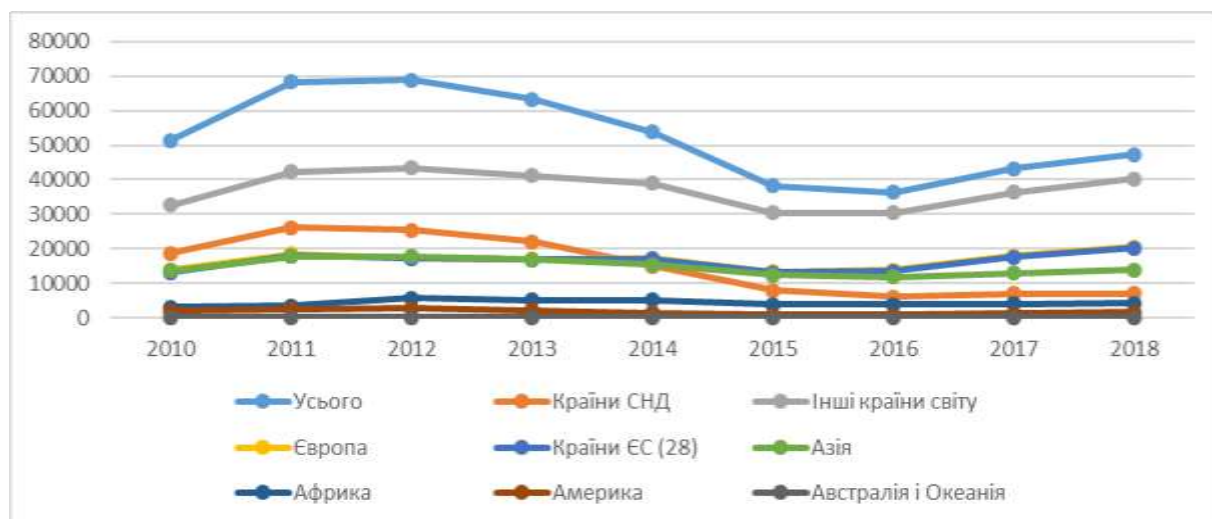

Рис. 2.1. Динаміка географічної структури експорту товарів за 2010-2018 рр., млн. дол США

Примітка: сформовано автором на основі [196]

Основними країнами-імпортерами українських товарів у 2012 р. були країни СНД. Проте, зважаючи на війну з Російською Федерацією, з 2013 р. почалося стрімке падіння експорту у ці країни. Тому у 2018 р. основними імпортерами української продукції були країни ЄС, які є одночасно і основними постачальниками імпортової продукції для України.

На рис. 2.2 показано географічну структуру імпорту України за 2010-2018 роки.

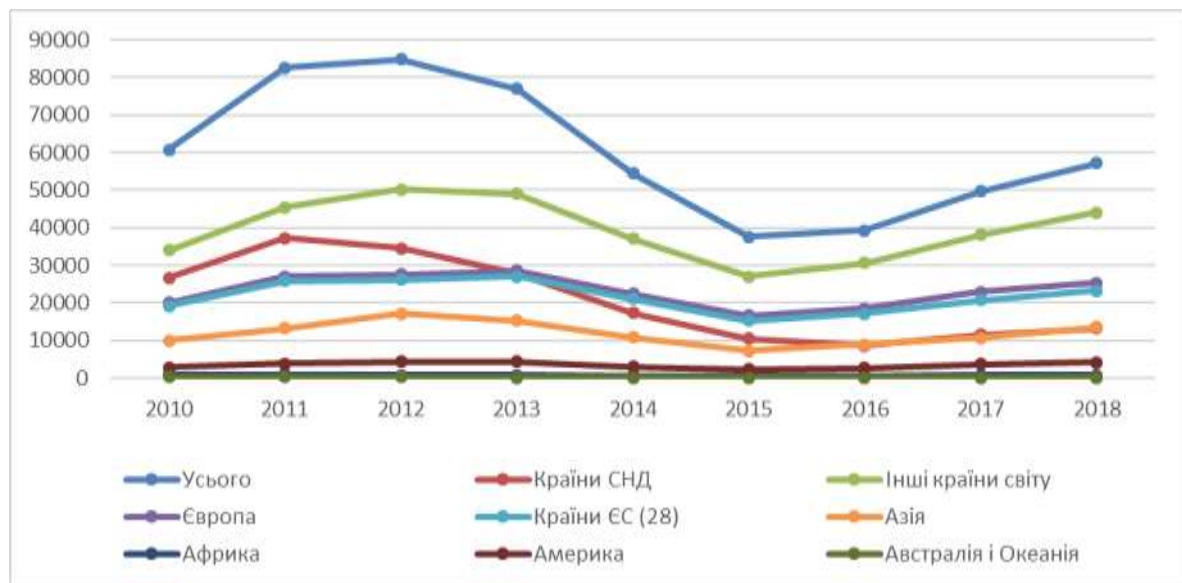

Рис. 2.2. Динаміка географічної структури імпорту товарів за 2010-2018 рр.,
млн. дол США

Примітка: сформовано автором на основі [196]

У 2018 р. імпорт товарів перевищив аналогічний показник за 2014 р. Особливу увагу варто звернути на Азійський регіон, котрий займає другу позицію як в структурі експорту, так і імпорту.

Національні підприємства, виступаючи підсистемами національної господарської системи, забезпечують конкурентоспроможність країни як суб'єкта світового господарства, яка суттєво залежить від кількісних і якісних показників діяльності суб'єктів господарювання, що її представляють на глобальних ринках. Крім того, саме в межах реалізації стратегій інтернаціоналізації здійснюється вихід підприємств на закордонні ринки. За

цих нових умов важливою проблемою є дослідження процесу інтернаціоналізації підприємств машинобудування для забезпечення розвитку їх експортного потенціалу, що стане основою стабільного зростання економіки України.

Для оцінювання зовнішньоторговельного обороту України у секторі промисловості, проаналізуємо обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), який визначають за ціною продажу відвантаженої готової продукції (товарів, послуг), що зазначена в оформлених як підстава для розрахунків з покупцями (замовниками) документах (включаючи продукцію (товари, послуги) за бартерним контрактом). Дані щодо обсягів реалізації за видами промислової діяльності сформовано за функціональним підходом (за однорідними продуктами).

Річні дані щодо обсягів реалізованої продукції (за структурною складовою) підприємств сформовано за вирахуванням податку на додану вартість (ПДВ), короткотермінові (на підставі спостереження щодо економічних показників короткотермінової статистики промисловості) – за вирахуванням непрямих податків (ПДВ, акцизного збору тощо) (табл. 2.2).

У 2016 р. обсяг промислового виробництва зменшився на 1,3%. У 2018 р. промислове виробництво зросло на 1,8% завдяки позитивному впливу зовнішньої кон'юнктури та внутрішньому попиту, які поєднувались із модернізацією виробничих потужностей.

Україна повинна створювати механізми, що спонукають власників підприємств до модернізації й технічного переозброєння. Якість і масштаб економіки держави в сучасних умовах визначаються не розміром ВВП або експорту, а обсягом доданої вартості, створюваної в промисловості, а також місцем країни в глобальних ланцюжках доданої вартості [17].

Такої думки дотримуються і інші вчені, вважаючи, що необхідним є формування вітчизняної зовнішньоторговельної політики на основі принципу неотехнологізму, визначальною метою якого є забезпечення довготривалого

Таблиця 2.2

Обсяг реалізованої промислової продукції підприємствами України та за її межі у 2014-2018 рр., (млн.грн, без ПДВ та акцизу)¹

	2014		2015		2016		2017		2018	
	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	З нього обсяг продукції, реалізованої за межі країни	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	З нього обсяг продукції, реалізованої за межі країни	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	З нього обсяг продукції, реалізованої за межі країни	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	З нього обсяг продукції, реалізованої за межі країни	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг)	З нього обсяг продукції, реалізованої за межі країни
Промисловість	1195592,4	323085,0	1496013,0	418791,1	798393,9	219138,6	2153031,3	596313,0	2508579,5	682022,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	153658,8	44323,4	181413,8	51522,8	98905,1	24739,2	1714038,8	594867,8	380828,1	85105,7
Переробна промисловість	809453,4	278180,0	1011864,2	366847,6	13195,6	4940,8	1400214,0	517745,5	1636893,0	594272,4
<i>Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування</i>	94088,4	50861,1	103708,1	57608,6	2479,7	374,7	150417,0	68810,2	182103,1	79212,9
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	7254,3	3607,8	7050,4	3075,1	13592,8	4737,7	10661,9	3236,5	13046,5	3219,3
Виробництво електричного устаткування	19303,4	7935,6	21379,0	9251,6	5062,5	1922,8	29033,9	11061,8	36686,1	13978,5
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	29713,2	15900,1	37508,7	20778,2	3968,9	2199,4	51121,9	22021,1	58347,8	25376,1
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	37817,5	23417,6	37770,0	24503,7	3965,1	1070,7	59599,3	32490,8	74022,7	36639,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	217099,6	448,9	285301,8	66,6	15497,0	5337,3	416616,6	... ²	465276,5	... ²
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	15380,6	132,7	17433,2	354,1	19100,5	... ²	22375,9	... ²	25581,9	... ²

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

² Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації

Примітка: Сформовано автором на основі [196]

зростання національної економіки шляхом досягнення лідерства на світових ринках інноваційної продукції [400]. Оскільки таке лідерство є неможливим без використання передових здобутків науки і техніки, то основоположною функцією держави в зовнішньоторговельній політиці стає підтримка інноваційної діяльності суб'єктів ЗЕД, створення сприятливих умов та допомога у просуванні інноваційної продукції на міжнародні ринки. Основними інструментами у проведенні такої політики стають державне фінансування НДДКР, а також запровадження податкових стимулів активізації інноваційних процесів [105].

Розглянемо динаміку індексу промислової продукції, який базується на даних про динаміку виробництва за постійним набором товарів-представників (більше тисячі позицій) та структурі валової доданої вартості за базовий рік.

З 2013 року розрахунок індексу здійснюють за видами діяльності в секціях “В”, “С”, “D” (крім групи 35.3) відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) ДК 009:2010 [128]. Індекс промислової продукції – відносний показник динаміки обсягу промислового виробництва, що характеризує його зростання або спад (табл. 2.3).

Отже, за період з 2014 р. по 2018 р. індекс промислової продукції зріс на 11,7%, при цьому позитивну динаміку спостерігаємо у секторі машинобудування, де тенденцію до зростання продемонстрували показники у всіх субсекторах, крім виробництва електричного устаткування.

Про значущість галузі в економіці країни свідчить його частка у структурі промислового виробництва. У Додатку А подано товарну структуру зовнішньої торгівлі продукцією машинобудування України за період 2015-2016 рр., а у Додатку Б – за 2017-2018 рр.

Встановлено, що провідні позиції у структурі зовнішньої торгівлі українськими промисловими підприємствами посідають автотранспортні засоби, причеи і напівпричеи та інші транспортні засоби; машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання. Експорт реакторів ядерних, котлів, машин зменшився з 5,1% у 2015 р. до 3,6% у 2018 р., а імпор

зріс у 2015 р. порівняно із 2016 р., проте у наступні роки він скоротився до позначки 11,3% у 2018 р.

Таблиця 2.3

Індекс промислової продукції підприємств за 2013-2018 роки¹
(відсотків до попереднього року)

	Код за КВЕД- 2010	2014	2015	2016	2017	2018*
Промисловість	B+C+D	89,9	87,0	102,8	100,4	101,6
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	86,3	86,9	102,9	101,6	101,5
Переробна промисловість	C	90,7	87,4	104,3	104,8	101,1
<i>Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування</i>	26-30	79,4	85,9	102,0	107,9	101,6
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	77,9	71,3	124,2	109,2	99,7
Виробництво електричного устаткування	27	100,9	89,8	100,9	97,5	82,5
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	88,7	87,5	102,3	106,6	103,3
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	29-30	64,3	85,0	98,4	115,5	109,8
Постачання електроенергії, газу та пари	D	93,4	88,0	102,5	93,5	102,8

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя, а також без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

*Дані станом на листопад 2018 р.

Примітка: Сформовано автором на основі [196]

Таким чином, на основі аналізу результатів ЗЕД підприємств України, можна зробити висновок про необхідність державної підтримки для досягнення позитивної динаміки у цій сфері. Для досягнення цієї мети потрібно оцінити та виокремити особливості Програм стратегічного розвитку, що прийняті на державному і регіональному рівнях, з точки зору активізації ЗЕД підприємствами, які у них функціонують (п.2.2).

2.2. Державна стратегія активізації інтернаціоналізації промислових підприємств України

Для визначення можливостей інтернаціоналізації підприємства, необхідний ґрунтовний аналіз економічної складової на макрорівні. Таку

можливість дає аналіз соціально-економічної ситуації в тому регіоні, де ці підприємства функціонують.

Так як Західний регіон України безпосередньо межує із країнами Європейського Союзу, що сприяє його інтеграції в процесах міжнародного співробітництва з країнами ЄС, проаналізуємо особливості соціально-економічного розвитку даного регіону на основі восьми областей, що в нього входять: Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької. Основні соціально-економічні показники розвитку восьми областей Західного регіону України за даними [196] подано у Додатку В. Проаналізувавши наведені у Додатку В дані, встановлено, що найбільша кількість населення серед досліджуваних областей проживає у Львівській області, там же найвища абсолютна зайнятість населення, однак відносний показник зайнятого населення до загальної кількості проживаючих найвищий в Чернівецькій області – 42,6%, що вище, ніж по Україні (38,9%). Найнижчий відсоток – у Волинській області – 35,6 %, у решті областей цей показник змінюється від 39,3 до 42,1%. В той же час у Волинській області найвищі доходи на одного працюючого (143 606,5 грн/рік), а найменші – у Закарпатській і Чернівецькій областях (118 921,7 і 112 710,0 грн/рік відповідно). У Львівській області цей показник складає 141 537,8 грн/рік, тоді як по Україні – 159 636,24 грн/рік. Дещо інші позиції займають області за рівнем доходів на одного проживаючого на території: найвищий показник у Львівській області (58 948,8 грн/рік), найнижчий – у Закарпатській області (44 399 грн/рік), по Україні – 61 119,42 грн/рік. Таким чином, за рівнем доходів населення Західного регіону України є відносно бідним, про що свідчить і динаміка зміни середньомісячної заробітної плати по областях Західного регіону і України у 2013-2017 роках (табл. 2.4).

Як загалом в Україні, так і в кожній з досліджуваних областей, спостерігали тенденцію до підвищення рівня середньомісячної заробітної плати за період 2013-2017 рр. За ці роки в середньому по Україні заробітна

плата зросла у 2,17 рази, у Волинській області – у 2,49 рази, а у Рівненській області – у 2,11 рази.

Таблиця 2.4

Динаміка зміни середньомісячної заробітної плати по регіонах у 2013-2017 роках (у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

	Роки				
	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
Україна	3265	3480	4195	5183	7104
Волинська	2580	2721	3291	4047	5849
Закарпатська	2553	2744	3381	4298	6355
Івано-Франківська	2679	2875	3402	4202	6074
Львівська	2789	2961	3646	4559	6391
Рівненська	2844	3033	3573	4364	6013
Тернопільська	2359	2527	2994	3695	5554
Хмельницька	2641	2878	3371	4043	5938
Чернівецька	2484	2578	3050	3828	5621

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Примітка: сформовано автором на основі [196]

Ця ж тенденція збереглась і в 2016-2017 рр.: у Волинській області заробітна плата зросла на 57,02%, а у Рівненській всього на 37,78%. Досить високий цей показник у Тернопільській області – 50,31%, тоді як у Львівській – один із найнижчих – 40,18%. Проте, незважаючи на високу динаміку росту заробітної плати при рості споживчих цін у 2018 році порівняно з 2017 роком на 9,8% по Україні, покращення рівня життя населення не спостерігали через зростаючі видатки, зокрема, на оплату комунальних послуг і низьку заробітну плату в абсолютному вимірі, що була взята за основу.

Звертаємо увагу на те, що показник середньомісячної заробітної плати часто вважають основним при визначенні якості життя населення. Міжнародна організація праці використовує різні критерії, щоб рекомендувати рівні мінімальної заробітної плати: потреби працівників та їхніх сімей, загальний рівень заробітної плати в країні, вартість життя, соціальні виплати, відносний рівень життя соціальних груп тощо.

При цьому якість життя - це рівень багатства, комфорту, матеріальних благ і потреб, доступних певному населенню в певній географічній зоні, що включає такі фактори, як дохід, якість і доступність зайнятості, соціальна рівність, рівень бідності, якість і доступність житла, рівень ВВП, рівень інфляції, кількість днів відпустки на рік, доступ до якісної медичної допомоги, якість та доступність отримати освіти, тривалість життя, захворюваності, вартості товарів і послуг, інфраструктури, національного економічного зростання, економічної та політичної стабільності, політичної та релігійної свободи, якість навколишнього середовища, клімату та безпеки тощо [404].

Як обсяг ВВП на душу населення, так і рівень життя, можуть бути виміряні у фінансовому відношенні, проте значно важче зробити об'єктивні довгострокові вимірювання якості життя населення, так як це є комплексний показник. Останнім часом дослідники почали приділяти поняттю «емоційний інтелект» - частоту та інтенсивність свого досвіду радості, стресу, печалі, гніву, задоволення від життя тощо. Вимірювання соціально-економічного розвитку та благополуччя в країні часто включає аналіз таких показників:

1. Індекс людського розвитку (ІЛР) - поєднує заходи очікуваної тривалості життя, освіти та рівня життя тощо.
 2. Індекс фізичної якості життя (PQLI) - що ґрунтується на базовій грамотності, дитячій смертності та тривалості життя.
 3. Індекс Happy Planet є унікальним серед показників якості життя, оскільки, крім стандартних детермінант добробуту, він використовує екологічний вклад кожної країни.
 4. Оцінка валового національного щастя (GNH) була розроблена в спробі визначити показник, який вимірює якість життя або соціальний прогрес у більш цілісному і психологічному плані, ніж тільки економічний показник ВВП.
- Зважаючи на вищесказане, забезпечення відповідної якості життя, зокрема, розвиток людського капіталу, є одними із визначальних критеріїв оцінки соціально-економічного стану в певному регіоні.

При цьому на регіональному рівні узагальнюючим показником, який характеризує рівень розвитку економіки регіону, що в результаті впливає на можливості інтернаціоналізації безпосередньо підприємств, є валовий регіональний продукт (ВРП). Згідно Методологічних пояснень Державної служби статистики України [196], ВРП у ринкових цінах визначають як суму валової доданої вартості усіх видів економічної діяльності, включаючи чисті податки на продукти. Динаміка валового регіонального продукту на 1 особу у досліджуваних областях за період 2013-2017 рр. представлена на рисунку 2.3.

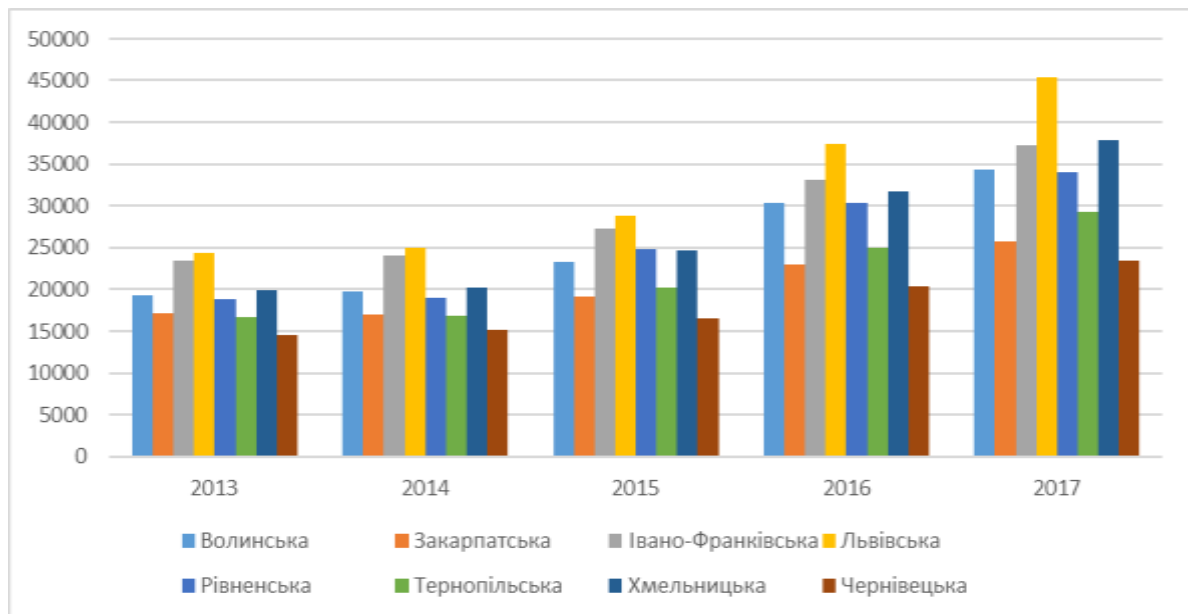

Рис. 2.3. Обсяг ВРП на 1 особу за період 2013-2017 рр., тис.грн

Примітка: сформовано автором на основі [202]

За вказаний період найвищі значення даного показника щороку спостерігаємо у Львівській області (24 387 млн. грн у 2013 р., 45 319 млн. грн у 2017 р.), найнижчі – у Чернівецькій області (14 539 і 23 365 млн. грн. відповідно). Найбільше зростання ВРП за ці роки відбулось у Хмельницькій (в 1,9 рази), Львівській (в 1,86 рази) і Рівненській областях (в 1,8 рази), найнижче – в Закарпатській (в 1,5 рази) та Івано-Франківській (в 1,59 разів). При цьому чітко виражена тенденція до збільшення даного показника щороку у кожній

області. В основному, це можна пояснити зростанням обсягу експорту [202], що має місце в областях, які мають найвищі позиції в рейтингу за показником ВРП.

В контексті аналізу економічної ситуації загалом та можливостей до інтернаціоналізації, важливим є аналіз індексу промислового виробництва, методологія розрахунку якого базується на використанні даних про динаміку виробництва видів продукції за встановленим постійним набором товарів-представників — найважливіших видів промислової продукції (близько 1000 позицій). У Додатку Д подано індекс промислового виробництва для восьми західних областей України.

Аналіз даних, наведених у Додатку Д свідчать про те, що індекс промислової продукції загалом в Україні у 2013-2015 рр. зменшувався і лише з 2016 року почалось незначне зростання. При цьому спостерігаємо нерівномірність приросту/зниження даного показника в досліджуваних областях за різні періоди. Так, за 2013-2018 рр. найтриваліший спад мав місце в Івано-Франківській області, але в 2016 році відбувся «прорив» – зростання індексу промислового виробництва на 16,5%, високі темпи збереглись і в 2018 році. В останні роки високі темпи зростання продемонстрували Тернопільська (18,2%), Рівненська (11,2%), Чернівецька (9,8%) області. У 2017 році всі західні області (за винятком Закарпатської області) показали темпи промислового зростання вище середнього по країні.

Аналіз вище вказаних показників свідчить про необхідність активізації діяльності промислових підприємств Західної України з метою забезпечення їх розвитку. Так, одним із шляхів активізації їхньої діяльності визначено інтернаціоналізацію, формою якої є експорт продукції та послуг. Для посилення експортного потенціалу та розвитку імпортозамінних виробництв особливого значення на рівні областей набуває розроблення стратегій зовнішньо-економічної діяльності. В «Експортному профілі Львівської області» [72] зазначено, що основою номенклатури експорту товарів (27,6%) є машини, обладнання, механізми, тобто продукція машинобудування.

У Плані заходів Стратегії розвитку Тернопільської області на період до 2020 року операційною ціллю 2.1 визначено «Стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва» [287]. При цьому в «Експортному профілі Тернопільської області» [73] вказано, що рівень інтернаціоналізації сектору малого та середнього підприємництва регіону є досить низьким, а в товарній структурі експорту області основу складають машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (41,5%). Окрім того, про важливість інтернаціоналізації підприємств (в т.ч. малих та середніх) для області свідчить той факт, що у Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва Тернопільської області на 2016-2020 роки ціллю 5 вказано саме «Сприяння виходу на нові ринки» [286].

Аналогічну ситуацію спостерігаємо і в Івано-Франківській області щодо рівня інтернаціоналізації підприємств області. Підприємства Івано-Франківська активно здійснюють зовнішньоекономічну діяльність з 88 країнами світу, при цьому основними експортно-орієнтованими галузями економіки міста є машинобудування, харчова, деревообробна промисловість, частка яких становить 93% міського експорту. Важливим є те, що на підприємствах промисловості зосереджено 69,5% загального обсягу акціонерного капіталу або 316,9 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій [284].

Проаналізувавши основні соціально-економічні показники восьми областей Західної України, наступним етапом дослідження є визначення перспектив їхнього розвитку та перешкод, що виникають на його шляху. Для цього важливим є аналіз рис, характерних для цих областей, їх переваги, проблеми та шляхи подолання з позицій інтернаціоналізації.

Проведемо аналіз областей Західної України за класифікацією [3], яка має на меті визначення особливості кожної з них для визначення забезпечення цільового фінансування Державної допомоги, в тому числі коштів донорів, які вірогідно можуть бути виділені на підтримку їх розвитку. Ця класифікація обрана нами тому, що вважаємо, що саме державна допомога є одним із тих дієвих засобів, які реально сприяють розвитку на місцях.

Відповідно до даної класифікації, її авторами запропоновано п'ять типів регіонів [3]: Київ; високоіндустріалізовані та високоурбанізовані регіони з рівнем розвитку вище середнього (з 2 підтипами); високоурбанізовані, орієнтовані на послуги регіони з середнім рівнем розвитку (з 2 підтипами); малі, дещо урбанізовані, агропромислові регіони з низьким рівнем розвитку (з 3 підтипами); регіони з низьким рівнем розвитку, вповільненням розвитку та з найсерйознішими проблемами розвитку.

Встановлено, що Львівська область належить до типу 3 з орієнтацією на послуги. Решта досліджуваних нами областей Західного регіону, належать до 4 типу (малі, дещо урбанізовані, агропромислові регіони з низьким рівнем розвитку), який включає 9 регіонів, що розташовані здебільшого у західній частині країни (в т.ч. 7 із досліджуваних нами). Вони мають багато спільних рис, але з врахуванням їх специфіки, можуть бути розділені на такі підтипи: підтип 4а – Хмельницька область; підтип 4b – Волинська, Закарпатська, Рівненська області; підтип 4с – Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області. Відмінності між підтипами є переважно кількісними, без зміни загального характеру, за винятком деяких тенденцій та більшості демографічних показників [3].

Зважаючи на те, що Україна взяла курс на децентралізацію, актуальним питанням дослідження соціально-економічного стану розвитку країни є аналіз особливостей формування спроможних територіальних громад, як елемента забезпечення інтернаціоналізації підприємств, що в них функціонують.

Починаючи з 2014 року, в Україні відбулися кардинальні зміни у напрямі децентралізації влади та розпочата реформа місцевого самоврядування, яка полягає у зміні системи адміністративно-територіальних одиниць базового рівня через об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Реформою передбачено дві головні умови її впровадження: принципи добровільності та спроможності ОТГ. Важливим принципом територіальних спільнот сіл, селищ, міст є добровільність їх утворення. Питання формування нових рубежів, створення місцевих обшин прийматимуть органи влади

обласного рівня з урахуванням як об'єктивних критерій, так і думки громадян. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» не зобов'язує місцеві спільноти об'єднуватися виключно до Перспективного плану формування територій громад областей [44].

ОТГ передбачено надання широкого спектру повноважень, що сприяють і інтернаціоналізації підприємств, що в ній функціонують [249]:

- планування розвитку громади та формування бюджету;
- залучення інвестицій для розвитку громади;
- забезпечення позитивного клімату для розвитку підприємництва;
- керівництво закладами дошкільної, середньої та позашкільної освіти;
- надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я щодо профілактики хвороб;
- розвиток муніципальної інфраструктури;
- вирішення питань забудови території;
- забезпечення благоустрою територій та утримання вулиць і доріг у населених пунктах;
- надання житлово-комунальних послуг;
- муніципальна безпека;
- соціально-територіальна спільнота повинна мати пожежну частину;
- організація та забезпечення пасажирських перевезень на усій території самоврядування;
- розвиток культури та фізичної культури;
- забезпечення соціальної консультації та допомоги через територіальні центри надання соціальних послуг;
- надання адміністративних послуг.

Для того, щоб забезпечити виконання такої кількості завдань, спільнота повинна мати відповідні ресурси. Тому одними із ключових принципів ОТГ сіл, селищ, міст є принцип спроможності [169]. В урядовій методиці формування спроможних громад вказано, що «спроможна територіальна громада» — це

територіальні громади сіл (селищ, міст), які унаслідок добровільного з'єднання можуть самостійно вирішувати питання та задовільняти повноваження, які виникають перед утвореною громадою за рахунок власних кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури даної адміністративно-територіальної одиниці [174].

Так, протягом 2015-2017 років утворено 982 ОТГ, у яких укрупнення зазнали 7806 сільських, селищних, міських територіальних громад. Лідерами із кількості утворених ОТГ є Дніпропетровська (87), Житомирська (77) та Тернопільська (76) області. Водночас, найменша кількість утворена в Київській (8), Закарпатській (9) та Луганській (11) областях. Якщо розглянути питання кількості населених пунктів, які вступили до складу ОТГ, то, за даними ЦВК, найбільше їх у Житомирській (1492), Хмельницькій (1247) та Дніпропетровській (1136) областях [174].

Наступним етапом дослідження соціально-економічного розвитку західних областей України є аналіз спільних рис з метою визначення переваг чи проблем, які вони створюють для їх розвитку та інтернаціоналізації підприємств, що в них функціонують (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Систематизація спільних рис областей Західного регіону України
відповідно до перспективно-проблемного підходу, що формують
середовище функціонування промислових підприємств**

Риса	Пере- вага	Недо- лік	Перспектива / Проблема
1	2	3	4
Населення			
Низька чисельність населення (від 0,9 до 1,3 млн.).	✓	✓	<i>Перевага:</i> Вищі можливості зайнятості населення через нижчий попит при тому ж рівні пропозиції на ринку праці. <i>Проблема:</i> Обмежені можливості у пошуку якісної робочої сили.
Різна щільність населення (104–146% середнього), але загалом з низьким рівнем урбанізації.	✓	✓	<i>Перевага:</i> Можливості розвитку сільських регіонів та зайнятості сільського населення.

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4
			Проблема: Нижчі можливості співпраці з наукою та освітою.
Найвищий показник очікуваної тривалості життя при народженні (у країні: Чернівецька — 2 місце, Тернопільська — 3 місце, Івано-Франківська — 5 місце).	✓	✓	<i>Перевага:</i> Збільшення періоду працездатності. <i>Проблема:</i> Фінансове навантаження на Пенсійний Фонд.
Загалом хороший або дуже хороший стан здоров'я населення.	✓		<i>Перевага:</i> Забезпечує високу тривалість життя населення.
Загалом хороші екологічні умови за всіма показниками. Трохи гірша ситуація в Івано-Франківській області через більші викиди в атмосферу (148% середнього у розрахунку на д. н. на 191% середнього в розрахунку на кв. км).	✓		<i>Перевага:</i> Привабливість для інвестицій у регіон для вдосконалення виробництва на основі дотримання екологічних стандартів виробництва, які забезпечують сталий розвиток регіону.
Зайнятість населення			
Низький рівень зайнятості.		✓	<i>Проблема:</i> Низький рівень життя населення і, як наслідок, міграція в інші регіони країни та закордон.
Високий рівень міграції.		✓	<i>Проблема:</i> Втрата кваліфікованої робочої сили.
Невелика кількість малих підприємств (61–87% середньої) і мала частка великих підприємств в обсязі продажів — у більшості випадків менше 40%, за винятком Волинської та Рівненської області (близько 50% - середній показник по країні).		✓	<i>Проблема:</i> Труднощі створення нових робочих місць, низький рівень заробітних плат, як наслідок — міграція, низька зацікавленість іноземних інвесторів.
Грошові доходи населення			
Низький наявний дохід (72–89% середнього по країні) та заробітна плата (75–87%), у багатьох випадках — високі рівні бідності (125–170% середнього показника абсолютної бідності). Водночас, бідність значно нижча у таких областях, як Закарпатська, та Івано-Франківська (59–83% середнього по країні).		✓	<i>Проблема:</i> Міграція населення в інші регіони країни та закордон, відсутність платоспроможного попиту.
Сільське господарство / промисловість			
Висока частка сільського господарства у валовій доданій вартості (ВДВ) — в усіх випадках вище середньої, у більшості — значна (12–21%); частка послуг близька до середньої (42–52%), низька частка промисловості — у більшості випадків 15–25%.		✓	<i>Проблема:</i> Використання в більшості випадків традиційних технологій, започаткованих ще на ранніх стадіях індустріалізації, що зумовлює високий рівень витратоємності; обмеженість у залученні фінансових ресурсів для розвитку високотехнологічного виробництва; заміщення на внутрішньому ринку вітчизняної продукції імпортованими аналогами.

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4
Низький показник ВРП на душу населення (48–67% середнього), хоча й з помірним або високим зростанням (32–47%).		✓	<i>Проблема:</i> Низька зацікавленість іноземних інвесторів.
Капітальні вкладення			
Невеликий обсяг капітальних активів (у більшості випадків 45–71%), але з низьким рівнем зношуваності (у більшості випадків 41–51%).		✓	<i>Проблема:</i> Низькі можливості впровадження інновацій та високотехнологічного виробництва.
Низька інноваційна спроможність (у більшості випадків 7–57% середньої по країні), зокрема щодо НДДКР (8–25%), доступу до Інтернету (28–64%)		✓	<i>Проблема:</i> Низько-технологічне виробництво, що призводить до зниження його ефективності.
та щільності студентів університетів (34–80%).			
Інвестиції			
Низький рівень інвестицій в основний капітал (44–79% середнього) з помірним або високим зростанням в останні роки. Загалом		✓	<i>Проблема:</i> Низький рівень розвитку виробництва у регіоні, труднощі створення нових робочих місць,
Зовнішньо-економічна діяльність			
Вигідне геополітичне положення, безпосереднє сусідство з державами-членами Європейського Союзу	✓		<i>Перевага:</i> Реалізація низки довгострокових проєктів та інших заходів міжнародного значення у сфері розвитку міжрегіонального та трансграничного співробітництва [10]
Помірна або висока зовнішня доступність, переважно завдяки помірним відстаням до Києва та інших великих міжнародних центрів, а також відносно щільній мережі доріг державного значення (у більшості випадків довша відстань до Києва компенсується меншою відстанню до міжнародних центрів і навпаки).	✓		<i>Перевага:</i> Дозволяє співпрацювати із підприємствами інших регіонів, що в свою чергу, робить даний регіон привабливим для залучення іноземних інвестицій.
В усіх випадках доступність зменшується через відсутність власних аеропортів у 6 з 8 областей (крім Івано-Франківської та Львівської) і відносно великі відстані до найближчого аеропорту (125–280 км).		✓	<i>Проблема:</i> Додаткові затрати коштів, часу та зусиль для проведення переговорів з іноземними партнерами, низька зацікавленість іноземних інвесторів.
Помірна або висока внутрішня доступність. Виняток — Закарпатська область із значною часткою населення, що мешкає на відстані більш, ніж 100 км від обласного центру (майже 50%), поряд із низькою щільністю мережі доріг. Найкраща внутрішня доступність серед регіонів даного типу і одна з найкращих у країні (Чернівецька — 3 місце, Тернопільська — 4 місце, Івано-Франківська — 6 місце).	✓		<i>Перевага:</i> Дозволяє співпрацювати із підприємствами інших регіонів, що в свою чергу, робить даний регіон привабливим для залучення іноземних інвестицій.

Примітка: розроблено автором на основі [3; 36; 253]

Особливої уваги заслуговує той факт, що важливою рисою західних областей України є міграція населення, яка безпосередньо пов'язана із низкою

інших рис та проблем. Зростання населення Києва відбувається, перш за все, за рахунок населення Західної України. У всіх областях, крім Львівської, реєструють чистий відтік населення [66]. Основною причиною міграції є те, що західна частина країни традиційно була економічно слаборозвиненою і позбавленою дотацій, головним чином через відсутність високотехнологічного промислового виробництва [141].

Значна частина працездатного населення Західної України виїжджає на заробітки в Європу, особливо ця тенденція посилилася після отримання Україною безвізового режиму з ЄС влітку 2017 року. Тільки в Польщі за офіційними даними зареєстровано близько мільйона «заробітчани» з України. За даними [196] станом на кінець жовтня 2018 року міграційний приріст у країні становив 10497 осіб. Показник міграційних змін подано у Додатку Е. Встановлено, що у 6 областях спостерігаємо негативне сальдо міграції. При цьому, у Львівській області кількість прибулих осіб зросла за рахунок міграції населення туди з інших областей, включаючи досліджувані. Це є одним із стимулів до проведення змін в діяльності підприємств, зокрема в контексті їх інтернаціоналізації. Адже саме розвиток людського капіталу є одним із пріоритетів організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, так як саме із розвитком людського капіталу забезпечується здійснення соціального ефекту, так як з'являються стимули для того, щоб висококваліфіковані працівники залишалися в країні, де бачили перспективи росту та розвитку, що в свою чергу, зменшить міграційний рівень.

Окрім того, для подолання міграційних проблем, що мають суттєвий вплив на діяльність підприємств, необхідно реалізувати ряд заходів, які сприятимуть прискореному розвитку економіки досліджуваних областей, де розроблено довго- та короткострокові стратегії соціально-економічного розвитку регіону, а тому нагальним питанням є їх виконання і належне коригування на підставі аналізу виконання.

Наприклад, Стратегією розвитку Львівської області на період до 2020 року передбачено «перетворити Львівщину в активного провідника

євроінтеграційного курсу України, регіон гармонійного людського розвитку, інноваційноорієнтованої, інтегрованої в національний та світовий простір економіки, безпечного довкілля. Реалізація Стратегії полягатиме у формуванні комплексної системи заходів, які ... зможуть забезпечити досягнення стратегічного бачення та створення регіону, в якому гармонійно поєднуюватимуться високотехнологічна промисловість, розвинена транспортно-логістична інфраструктура, екологічне сільське господарство, оздоровчий, історичний та діловий туризм, що дозволить досягнути високої якості життя та безпечного довкілля» [72].

Агентство США з міжнародного розвитку USAID у 2014-2019 роках реалізовує в Україні програму USAID ЛЕВ («Лідерство в економічному врядуванні»), одним із напрямів діяльності якої є проведення семінарів і надання консультацій з питань виходу підприємств малого і середнього бізнесу на зовнішні ринки [247]. Крім Львівської області пілотними регіонами є також Вінницька, Київська, Тернопільська та Херсонська області. Тому для подальших досліджень серед восьми областей нами обрано Львівську, Тернопільську області, а також Івано-Франківську область, яка за результатами приросту промислового виробництва посіла у 2018 році перше місце і за результатами експорту товарів продемонструвала ріст на 47,7%.

На основі аналізу економічного потенціалу визначено наступні сильні сторони Тернопільської області [248; 293].

1. Вигідне географічне розташування. Тернопільська область знаходиться у центрі Західної України на перетині міжнародних магістралей. Відстань від міста Тернополя до міста Київ – 470 км, до кордону з Польщею, Словачиною, Угорщиною та Румунією від 220 до 350 км. Через область проходять залізничні та автомобільні міжнародні транспортні коридори у напрямках Берлін-Одеса та Балтійське-Чорне море. На схід і з півночі – на південь Тернопіль перетинають три державні автомобільні дороги. Дорога Брест-Чернівці з'єднує західну частину Білорусії з Румунією і є головним коридором північно-південного напрямку до Балканських країн і Середземномор'я. Інші дві дороги Харків-

Київ-Львів і Київ-Ужгород з'єднують схід і центр України з Польщею, Словаччиною і Угорщиною. Для забезпечення пасажироперевезень також функціонують приміська та міжміська автобусні станції. Таке розташування дозволяє розширювати співпрацю зі східними регіонами України, сусідніми областями, державами та країнами Європи, налагоджувати тісні зв'язки з містами-побратимами.

2. Сприятливий клімат для ведення сільського господарства. Клімат Тернопільщини помірно-континентальний, з нежарким літом, м'якою зимою і достатньою кількістю опадів. Дані умови створюють на всій території області сприятливі умови для вирощування сільськогосподарських культур, зокрема, пшениці, ячменю, жита, вівса, цукрових буряків, картоплі, овочевих та кормових культур; у південних районах – плодових та ягідних культур.

3. Стабільний розвиток та відносно висока продуктивність сільськогосподарської галузі. Частка сільського господарства постійно зростає. У структурі валової продукції сільськогосподарського виробництва області переважає частка сільсько- господарських підприємств – 52,1%, ними виробляється 60,8% продукції рослинництва і 26,9% продукції тваринництва.

4. Наявність сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції.

5. Розвинена харчова промисловість з відомими брендами. У структурі промислового виробництва харчова промисловість посідає 1 місце серед галузей промисловості у 2014 році, її частка становить 51,5%.

6. Високий потенціал власної сировини для будівельної індустрії. Мінерально-сировинна база області складається з 12 видів корисних копалин, а саме: суглинки, глини (11% від загальноукраїнського обсягу), вапняки, піски будівельні (6,7%), піщано-гравійна суміш, торф (7%), гіпси (16%), пісковики, крейда будівельна, доломіти, прісні та мінеральні підземні води, що складає 12% від загальноукраїнських запасів і є сировиною для виробництва різноманітних будівельних матеріалів.

7. Наявність виробничої бази в машинобудівній і легкій галузях

промисловості. В області наявні потужні підприємства машинобудівної і легкої промисловості, у виробництві яких застосовуються передові зарубіжні технології та які здатні виробляти конкурентоспроможну продукцію на зовнішні ринки.

8. Наявність науково-технічної бази для підготовки кадрів.

9. Висококваліфіковані трудові ресурси та високий науковий потенціал.

10. Наявність місцевих історичних, культурних, мистецьких брендів.

11. Низький рівень екологічного навантаження більшості територій області. Валові обсяги викидів від підприємств області складають всього 0,95% від викидів підприємств України, обсяги викидів в розрахунку на квадратний кілометр площі знаходиться в межах 4200 кг/км², а у розрахунку на одну особу – 53,6 кг, що відповідно у 80 та 83 рази менше середніх показників по Україні. Дана тенденція спостерігається і в останні роки. Так, у 2013 році загальна кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря по області становила 57,7 тис. тонн.

12. Стабільність суспільного та політичного життя, висока духовність населення, один з найнижчих в Україні рівнів злочинності.

Окрім того, важливою сильною стороною області є наявність значної кількості мінерально-сировинних корисних копалин з місцевою їх переробкою, а також наявність виробничої бази у машинобудівній і легкій промисловості [139]. Ця сильна сторона підтримується сприятливим інвестиційним кліматом, стимулюванням роботи малого та середнього бізнесу, проведенням адміністративно-територіальної реформи. Тернопільщина може забезпечити виробництво біологічних видів палива та використання його взамін мінеральних видів палив за рахунок побічних продуктів цукрового виробництва (меляси) та кукурудзи [293].

Основною тенденцією стану економіки міста є багатогалузева структура промисловості. Основну частку становлять підприємства харчової, легкої, целюлозно-паперової промисловості, виробництва електричного та електронного устаткування, інших неметалевих виробів.

Виробничий потенціал міста складається з понад 100 промислових підприємств. За 2014 рік вироблено промислової продукції на суму 1910,7 млн.грн, що становить 115,4% до відповідного періоду минулого року. Більшість підприємств протягом звітної періоду працювали стабільно та нарощували обсяги виробництва.

На сьогоднішній день найбільшими підприємствами машинобудування в області є: ПАТ «Техінмаш» (спеціалізується на виготовленні зварних конструкцій та деталей машинобудування, засобів супутникової техніки, товарів широкого вжитку), ТОВ «Франк Лемекс» (виготовляє запчастини до сільськогосподарської та ґрунтообробної техніки провідних світових брендів), ТОВ «Електропром» (спеціалізується на випуску металоконструкцій), ПАТ «Булат» (виготовляє чавунне литво), ВАТ «Чортківський завод «Агромаш» (виготовляє кузови-фургони на автомобілі різних марок, агрегати передпосівного обробітку ґрунту), ПАТ «Гусятинмаш» (спеціалізується на виготовленні нестандартного обладнання (вузли і деталі козових кранів, автопідйомники телескопічні), ПАТ «Квантор» (виробництво інструментів для метало- і деревообробки, засоби зв'язку) [Додаток В], легкої промисловості – ВАТ «Тернопільське об'єднання «Текстерно» (спеціалізується на виробництві бавовняних тканин. Основними видами продукції є готові білизняні, гладко-фарбовані і набивні тканини: ситці, бязі, сатини, діагональ, рушнікова і махрова), ТОВ «Торговий дім «Теркурій» (випуск панчішно-шкарпеткових виробів, фарбованої пряжі, офіційних представник фірм-виробників текстильного обладнання), ТОВ «Галія» (виготовлення швейних виробів); харчова промисловість - ТОВ «Молокія» (виробництво молочних продуктів коротких термінів зберігання; йодомістких молокопродуктів, так званих функціональних молочних продуктів, (традиційні молочні продукти), Філія ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України «Тернопільський комбінат хлібопродуктів» (виробництво високоякісного борошна (в тому числі на давальницьких умовах), надає послуги з приймання та зберігання зернових культур), ПАТ «ТерА» (виробництво кондитерських виробів), ТзОВ

«Тернопільхлібпром» (хлібобулочні вироби, макаронні вироби, панірувальні сухарі), ТОВ «Галичина Ласунка» (виробництво морозива), ТОВ «ЕКОР» (виробництво круп із зернових), ТОВ пивоварня «Опілля» (виробництво пива, квасу), ТОВ «Тернопільський завод безалкогольних напоїв» (виробництво безалкогольних напоїв та оцту харчового); виробництво електричного та електронного устаткування - ТОВ «ОСП Корпорація «Ватра» (основний вид діяльності — виробництво електротехнічного обладнання), ТОВ «Шредер» (виробництво світильників для вуличного та декоративного освітлення, розробка і впровадження проектів реконструкції зовнішнього освітлення міст, виконання архітектурних та ландшафтних підсвіток), ТОВ «Ремпобуттехніка» (виробництво перетворювачів електричних), ТОВ «Альфагазкомплект» (вироби з чорних металів, виготовленні куванням, клапани, вентелі, машини спецпризначення); виробництво будматеріалів та іншої продукції - Комбінат «Будіндустрія» ТОВ «Тернопільбуд» (випуск бетону та залізобетонних виробів, які застосовують у будівництві житлових, громадських та багатоповерхових будинків), ТОВ «Ліхтнер-Бетон» (виробництво сумішей бетонних), ТОВ «Спецавтоінвест» (суміші асфальтові, бітум, нафта), ЗАТ «Тернопільський завод ЗБК» (виробництво блоків з бетону); виробництво фармацевтичних препаратів - ТОВ «Тернофарм» (виробництво медичних препаратів); виробництво меблів - ПП фабрика меблів «Нова» (виробництво меблів, ТМ «Фабрика Нова»), ТзОВ «Тернопільська меблева фабрика» (виробництво меблів) [110].

Згідно даних Головного управління статистики у Тернопільській області у 2015 році обсяги промислового виробництва у Тернопільській області зріс на 1,5% [195]. Обсяг реалізованої продукції на одну особу склав 18037,8 грн., що на 2168,1 грн більше, ніж за відповідний період минулого року.

Обсяг реалізованої продукції промисловості за 2014 рік становив 3916,3 млн.грн. (113,6 % до відповідного періоду минулого року) , в тому числі за групами: товари проміжного споживання – 975,2млн.грн (24,9%); споживчі товари короткострокового використання -1123,9 млн.грн (28,7%); інвестиційні

товари – 113,6 млн.грн (2,9%); енергія-1574,4 млн.грн (40,2%); споживчі товари тривалого використання – 129,2 млн.грн (3,3%).

Відповідно до потреб ринку промислові підприємства міста збільшують обсяг реалізованої продукції за межі України. Якщо у січні 2014 року було 11 підприємств, у грудні їх кількість збільшилася до 15. Частка зовнішнього обороту в загальному об'ємі реалізованої продукції за 2014 рік збільшилася в порівнянні з початком року на 2,6 % і становить 200,0 млн.грн [110].

Окрім позитивних аспектів розвитку промисловості, місто Тернопіль мало наступні досягнення [110]:

- диплом Ради Європи за активне просування європейських умов;
- Почесний прапор Парламенської Асамблеї Ради Європи;
- нагорода британського журналу Magazine в номінації «Ефективність витрат для ведення бізнесу»;
- 9 місце у рейтингу найбільш культурних міст України;
- 8 місце у рейтингу найздоровіших міст України;
- 1 місце у рейтингу найбільш освічених міст України;
- оновлено і підтверджено кредитний рейтинг на рівні uaBBB зі «стабільним» прогнозом;
- оновлено і підтверджено рейтинг інвестиційної привабливості Тернополя на рівні invBBB (достатня інвестиційна привабливість);
- отримано сертифікати відповідності системи менеджменту у сфері надання адміністративних та неадміністративних послуг виконавчими органами ради вимогам національного та міжнародного стандартів якості ISO 9001.

Сьогодні в області прийнята Стратегія розвитку Тернопільської області на період до 2020 року, розроблена на підставі Законів України “Про місцеві державні адміністрації”, “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про стимулювання розвитку регіонів”, з урахуванням Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 року № 385 та

відповідно до Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 року №1186.

Відповідно до Стратегії, в ході проведеного SWOT-аналізу визначено наступні можливості для інтернаціоналізації підприємств області [248].

1. Інтеграційні процеси з Європейським Союзом - відкриття ринків ЄС для українських товаровиробників сприятиме виробництву та збільшенню величини інвестицій в Україну.

2. Створення сприятливого інвестиційного клімату, отримання міжнародно-технічної допомоги (МТД) - сприятиме подоланню кризових явищ в інвестиційній сфері області, отримання МТД дозволить використовувати кошти для вирішення актуальних соціально-економічних проблем регіону та зняти навантаження з обласного бюджету, і в той же час сприятиме гармонізації місцевих стандартів у різних сферах з міжнародними, зокрема, європейськими.

3. Створення сприятливих умов для ведення бізнесу, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу - дозволить прискорити розвиток підприємництва області та використання його потенціалу для вирішення найгостріших проблем регіону (передусім у сфері зайнятості).

4. Проведення адміністративно-територіальної, конституційної, податкової, судової реформ, децентралізації влади - надасть можливість органам місцевого самоврядування планувати місцевий та регіональний розвиток, зменшити непродуктивні витрати бюджетів.

5. Скорочення енергоспоживання через активне впровадження енергоефективних технологій - вивільняє кошти на модернізацію об'єктів, стимулює будівельно-ремонтні роботи та виробництво матеріалів для них

6. Реалізація державної політики щодо боротьби з корупцією - приведе до зростання ділової активності підприємств та притоку інвестицій.

7. Зростання кількості високотехнологічних підприємств, які використовуватимуть інноваційний потенціал та робочу силу регіону - приведе

до збільшення виробництва якісної конкурентоспроможної продукції та насичення ринків продукцією вітчизняного виробництва

8. Розвиток внутрішнього туризму - призведе до посилення конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках, забезпечить надходжень до бюджетів усіх рівнів, створить сприятливі умов для залучення інвестицій, поліпшить кадрове забезпечення, сприятиме соціально- економічному розвитку регіону як складової держави та зростанню якості життя населення, створить позитивний імідж області на різних рівнях.

9. Підвищення транзитного потенціалу області - покращить інвестиційну привабливість області, зростуть обсяги пасажирських та вантажних перевезень, зменшення ДТП.

10. Підвищення ефективності наукового потенціалу.

Дослідження вищевказаних можливостей є підставою для здійснення стратегічного планування перспектив міжнародного співробітництва з метою забезпечення інтернаціоналізації промислових підприємств і базою для удосконалення нормативно-правового середовища їх функціонування.

Враховуючи спільні риси областей Західного регіону України, перспективи, проблеми та можливості, виявлені в результаті проведеного SWOT-аналізу, потрібно знайти шляхи для їх реалізації. Це можна здійснити в рамках дослідження основних положень Програм міжнародного співробітництва окремих областей, знайшовши ті з них, реалізація яких призведе до підвищення ефективності господарської діяльності промислових підприємств за рахунок їх інтернаціоналізації (п.2.3).

2.3. Характеристика Програм міжнародного співробітництва для обґрунтування інтернаціоналізації промислових підприємств

Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», яка передбачає в рамках названих

у стратегії чотирьох векторів руху реалізацію програм розвитку України, зокрема: розвиток українського експорту, залучення інвестицій, популяризацію України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Зазначена стратегія стала основою для Регіональних Програм, аналіз яких подано далі.

Відповідно до статті 143 Конституції України та пункту 16 частини першої статті 43 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", а також з метою реалізації політики міжнародного і транскордонного співробітництва, залучення міжнародної технічної допомоги та міжнародної промоції затверджено Регіональні програми з міжнародного співробітництва на 2018 – 2020 роки. Тому аналіз напрямів міжнародного співробітництва, що має на меті забезпечити інтернаціоналізацію промислових підприємств, здійснено на основі таких програм кожної з вказаних областей, яка включає мету та завдання програми, визначення проблем, на розв'язання яких вона спрямована, шляхи їх вирішення, заходи, які необхідно здійснити з метою реалізації поставлених завдань.

Основні характеристики розвитку промислових підприємств в рамках Програм міжнародного співробітництва Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей подано у таблиці 2.6. З поданої у ній інформації, бачимо, що очікування від реалізації Програм міжнародного співробітництва для трьох областей є значними, зокрема в частині створення умов для інтернаціоналізації підприємств. Саме тому важливим є реальне виконання тих завдань, які передбачені Програми. Для цього насамперед потрібно визначити ті проблеми, які на сьогодні існують:

- недостатня конкретизація заходів щодо розвитку міжрегіонального співробітництва та інтернаціоналізації підприємств в рамках угод;
- недостатній рівень розвитку міжрегіонального співробітництва у сфері економіки;
- брак статистичної обробки даних щодо стану міжрегіонального співробітництва, що дозволяє здійснити порівняльний аналіз показників

Таблиця 2.6

Коротка характеристика Програм міжнародного співробітництва з метою забезпечення інтернаціоналізації підприємств

№ зп	Показник	Характеристика по кожній області		
		Львівська	Тернопільська	Івано-Франківська
1	2	3		
1	Розробник	Департамент міжнародної технічної допомоги та міжнародного співробітництва облдержадміністрації	Управління міжнародного співробітництва та фандрайзингу обласної державної адміністрації	Департамент міжнародного співробітництва, євроінтеграції та розвитку туристичної інфраструктури облдержадміністрації
2	Строки виконання	2018-2020 роки		2016-2020 роки
3	Фінансування заходів Програми	Обласний бюджет та інші джерела. На 2018 рік – 18 400 тис. грн (кошти обласного бюджету); на 2019 – 2020 роки – у межах бюджетних призначень	Обласний та районні бюджети. На 2018-2020 роки – 10315,0 тис.грн, з них: коштів обласного бюджету – 10120,0 тис.грн; коштів районних бюджетів – 195,0 тис.грн	Обласний бюджет та інші джерела. На 2018-2020 роки: коштів обласного бюджету – 1650,0 тис.грн; коштів місцевих бюджетів – у межах бюджетних призначень
4	Звітність	Щоквартально до 5 числа наступного місяця надання інформації про хід виконання Програми її виконавцями в департамент міжнародної технічної допомоги та міжнародного співробітництва, який у свою чергу, до 15 числа наступного місяця після звітного періоду інформує Львівську обласну раду згідно з визначеною формою	Двічі на рік, до 10 січня та 10 липня, надання інформації про хід виконання Програми її виконавцями управлінню міжнародного співробітництва та фандрайзингу обласної державної адміністрації для узагальнення, яке у свою чергу, інформує обласну державну адміністрацію та Тернопільську обласну раду щороку до 20 січня та 20 липня	Щоквартально до 10 числа місяця, наступного за звітним періодом, відповідно до п. 5 Порядку розроблення обласних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання

Продовження табл. 2.6

1	2	3
5	Очікувана ефективність виконання програми	1. Створення сприятливих умов для сталого соціально-економічного розвитку територій шляхом самоорганізації та соціальної активізації громад. 2. Створення та підтримка позитивного іміджу області як надійного, стабільного та передбачуваного партнера, прогресивного європейського регіону. 3. Поширення інформації про соціально-економічний та культурний потенціал регіону. 4. Налагодження нових ділових контактів з потенційними іноземними інвесторами та зарубіжними імпортерами. 5. Інтенсифікація транскордонного та міжрегіонального співробітництва, налагодження економічних зв'язків, що сприятиме прискоренню процесу інтеграції України у світове співтовариство. 6. Підвищення рівня обізнаності міжнародної економічної спільноти стосовно інвестиційного та зовнішньоекономічного потенціалу областей. 7. Укладання нових угод (протоколів) про співробітництво з регіонами країн світу. 8. Збільшення кількості проектів транскордонного співробітництва у рамках програми транскордонного співробітництва «Україна-Польща-Білорусь 2014- 2020», які будуть реалізовуватись на території Тернопільської області. 9. Збільшення реалізації грантових проектів з використанням коштів Євросоюзу. 10. Збільшення обсягів залученої міжнародної технічної допомоги. 11. Покращення показника сальдо зовнішньоторговельного обороту області з країнами світу. 12. Створення сприятливих умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності та виведення потенційних експортерів на зовнішні ринки. 13. Підвищення ділової активності підприємств регіону. 14. Забезпечення темпу зростання обсягу експорту товарів. 15. Посилення позиції регіональних експортерів на зовнішніх ринках. 16. Збільшення обсягів надходжень валютної виручки до країни від реалізації товарів на зовнішніх ринках. 17. Підвищення рівня поінформованості громадськості щодо можливостей залучення коштів зовнішньої допомоги та підвищення рівня реалізації проектів міжнародної технічної допомоги. 18. Формування широкої громадської підтримки курсу України на розширення співробітництва з ЄС та іншими країнами світу, економічних та соціальних реформ, здійснюваних у рамках реалізації інтеграційної політики. 19. Збільшення кількості обізнаних громадян щодо стану реалізації національних програм, які визначають державну політику у сфері міжнародної співпраці. 20. Запозичення позитивного досвіду іноземних адміністративно-територіальних одиниць у різноманітних сферах управління, залучати іноземних партнерів до подання заявок для участі в конкурсах з метою отримання міжнародної технічної допомоги.

Примітка: сформовано автором на основі [192; 252; 234]

- міжнародного міжрегіонального співробітництва, запропонувати шляхи інтенсифікації співпраці у цій сфері, зокрема в частині інтернаціоналізації підприємств;

- недостатнім залишається рівень підготовки фахівців, які здійснюють міжнародне співробітництво на обласному, міському та районному рівнях, зокрема у сфері залучення міжнародної технічної допомоги інтернаціоналізації підприємств;

- необхідність у розбудові та модернізації прикордонної інфраструктури, забезпечення активних транскордонних і міжрегіональних контактів із сусідніми регіонами іноземних держав з метою реалізації державної політики стосовно європейської інтеграції;

- недостатній рівень інвестицій в економіку.

Таким чином, окресливши проблеми, що існують у даній сфері, та, узагальнивши дані, наведені у Програмах міжнародного співробітництва Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей, їх метою визначено: (1) забезпечення реалізації державної політики у сфері міжнародних відносин і транскордонного співробітництва в рамках міжнародної технічної допомоги; (2) здійснення низки заходів із співпраці з закордонними українцями; (3) започаткування нових та розвиток існуючих зв'язків областей з регіонами країн світу та міжнародними організаціями для вирішення своїх стратегічних цілей; (4) залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та кращого іноземного управлінського досвіду; (5) міжнародна співпраця в різних сферах суспільного життя [192; 204; 234].

Для реалізації мети кожної Програми, передбачено виконання наступних завдань, спільних для даних областей і яке покликане забезпечити також й умови інтернаціоналізації підприємств:

- 1) організація зустрічей і переговорів керівництва обласних державних адміністрацій та обласних рад з делегаціями і представниками іноземних держав, міжнародних організацій, їх місій та представництв;

2) активізація співпраці в рамках міжнародних, міжрегіональних організацій та єврорегіонів;

3) організація та проведення конференцій, круглих столів, семінарів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції;

4) розвиток існуючих та встановлення нових зв'язків області з регіонами іноземних країн, у яких є досвід залучення коштів зовнішньої допомоги;

проведення навчальних семінарів і виїзних консультацій з питань підготовки проектів у програмах міжнародної технічної допомоги [192; 204; 234].

Окрім того, у таблиці 2.7 подано перелік тих завдань, які є визначеними в межах кожної області. Бачимо, що особливої уваги Регіональна Програма міжнародного співробітництва Львівської області надає співфінансуванню проектів, що реалізуються із залученням міжнародної технічної допомоги, розробці заходів щодо промоції області на міжнародних ринках, встановленню нових та реалізації існуючих зв'язків з міжнародними організаціями та іноземними партнерами. В той же час, основний акцент Програми Тернопільської області зроблено на залучення інвестицій в регіон та розширення ринків збуту підприємств, розташованих на його території. Програма для Івано-Франківської області передбачає також популяризацію досягнень області в економічній, культурній, туристичній сферах з метою забезпечення позитивного іміджу регіону.

З метою реалізації усіх завдань та досягненню поставленої у Програмах мети, кожна з них передбачає також виконання низки заходів, проте, незважаючи на ряд спільних завдань, виділених у Регіональних Програмах, кожна із них має різні акценти, беручи до уваги специфіку і нагальні проблеми регіону.

Відповідно до Регіональної програми з міжнародного та транскордонного співробітництва, європейської інтеграції Львівської області на 2018 – 2020 роки, Програми розвитку міжнародного співробітництва Тернопільської області на 2018 – 2020 роки та Регіональної цільової програми розвитку

Таблиця 2.7

**Завдання Програм міжнародного співробітництва в частині
інтернаціоналізації підприємств**

Область		
Івано-Франківська	Львівська	Тернопільська
1) організація роботи щодо розповсюдження інформації про область за кордоном з метою популяризації області та формування міжнародного позитивного іміджу; 2) популяризація досягнень області в економічній, культурній, туристичній сферах; 3) сприяння поширенню інформації з питань європейської інтеграції, у т. ч. досвіду сусідніх країн щодо набуття членства в ЄС та інших стратегічних напрямів; 4) участь області в міжнародних європейських регіональних організаціях (Міжрегіональна Асоціація "Карпатський Єврорегіон", Асамблея Європейських Регіонів, Асоціація Європейських Прикордонних Регіонів та ін.).	1) забезпечення участі представників Львівщини та України в засіданнях Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва (МКРМС); 2) співфінансування проєктів, що реалізуються на території Львівської області із залученням міжнародної технічної допомоги; 3) забезпечення промоційно - сувенірної продукції для протокольних заходів; 4) розробка заходів з промоції Львівської області; 5) оновлення контенту мобільних виставкових стендів про Львівщину; 6) двосторонні медійні проєкти із регіонами-партнерами Львівської області; 7) участь у міжнародних виставках та ярмарках для представлення потенціалу 8) проведення Конкурсу ініціатив місцевих громад на засадах багатосекторальної співпраці.	1) стимулювання залучення іноземних інвестицій шляхом просування бренду області на світових інвестиційних ринках; 2) участь у програмі транскордонного співробітництва „Україна-Польща-Білорусь 2014-2020”; 3) покращення інвестиційного клімату області; 4) сприяння розвитку експорту, функціонуванню експортерів регіону у зовнішньому середовищі; 5) допомога товаровиробникам у розширенні ринків збуту продукції та підвищенні конкурентоспроможності місцевої продукції, наближення умов виробництва продукції до європейських (світових) стандартів; 6) покращення інформаційного забезпечення суб’єктів господарювання області щодо кон’юнктури світового ринку, розвиток міжрегіонального інформаційного обміну щодо існуючої ринкової ситуації.

Примітка: сформовано автором на основі [192; 204; 234]

міжнародного співробітництва Івано-Франківської області на 2016 – 2020 роки, можемо визначити наступні цілі, в рамках яких заплановано виконання певних заходів у напрямку інтернаціоналізації даних регіонів [192; 204; 234]:

1. Розвиток міжнародного і міжрегіонального співробітництва.
2. Розвиток транскордонного співробітництва.
3. Сприяння європейській та євроатлантичній інтеграції.
4. Залучення та супровід проектів МТД (міжнародна технічна допомога).
5. Співпраця із закордонними українцями та трудовими мігрантами.
6. Промоція та формування позитивного міжнародного іміджу області.
7. Підвищення рівня інвестиційної спроможності області, залучення інвестицій та підтримка розвитку регіонального експорту товарів.

Важливим первинним етапом розвитку міжнародного і міжрегіонального співробітництва регіонів є (1) протокольні заходи, зокрема, проведення зустрічей з представниками офіційних делегацій іноземних держав, а також офіційних прийомів для делегацій регіонів-партнерів іноземних держав щодо діючих і планованих дво- та багатосторонніх документів, згідно з програмами таких візитів. Окрім того, у Тернопільській області заплановано також проведення Днів іноземних держав в області.

Розвиток міжнародного і міжрегіонального співробітництва передбачає також (2) активізацію співпраці в рамках міжнародних, міжрегіональних організацій та єврорегіонів, зокрема:

2.1. Підготовка програм візитів делегацій ЄС, НАТО, ООН та спеціалізованих агенцій ООН до області, організація офіційних прийомів для цих делегацій.

2.2. Участь у заходах на території України, які організовують Представництва ЄС, НАТО, ООН та спеціалізованих агенцій ООН в Україні.

2.3. Сплата членських внесків в Інституті Регіонів Європи, Асоціації Європейських Регіонів, Асоціації Європейських Прикордонних Регіонів та ін.

2.4. Співорганізація засідань і забезпечення участі Львівської області в рамках МА "Карпатський Єврорегіон".

Третім блоком заходів, що спрямовані на розвиток міжнародного та міжрегіонального співробітництва є (3) організація візитів делегацій областей

до регіонів-партнерів іноземних держав у рамках діючих і планованих дво- та багатосторонніх документів:

3.1. Візити делегацій Львівської області до: Федеральної землі Штирії (Австрійська Республіка), Мінської та Брестської областей (Республіка Білорусь), регіону Північного Великого Альфельду (Угорщина), Злінського краю (Чеська Республіка), Імеретинського краю (Грузія), Автономного краю Воєводина (Сербія), Мангістауської області (Республіка Казахстан), Підкарпатського, Малопольського, Люблінського, Варміно-Мазурського воєводства (Республіка Польща), Смілтенської області (Латвійська Республіка), Бансько-Бистрицького краю (Республіка Словаччина), Самаркандської області (Узбекистан) та ін; візити делегацій Тернопільської області до: Провінції Донг Най (Соціалістичної Республіки В'єтнам), Ботошанського повіту (Румунії), Брестської області (Республіки Білорусь), Тауразького повіту (Литовської Республіки), Підкарпатського воєводства (Республіки Польща), провінції Альборз (Ісламської Республіки Іран) та інших регіонів в рамках діючих та майбутніх угод в тому числі витрати на відрядження офіційних представників.

3.2. Організація оздоровлення та відпочинку дітей із Львівської області, батьки яких перебувають у зоні АТО на Сході України, у регіонах-партнерах іноземних держав.

3.3 Проведення закордонних навчань, тренінгів та семінарів з обміну досвідом для представників органів місцевого самоврядування Львівщини з питань адміністративної реформи.

3.4. Забезпечення участі області в заходах Інституту Регіонів Європи, Асоціації Європейських Регіонів, Асоціації Європейських Прикордонних Регіонів та ін. за кордоном.

Важливу увагу у Регіональних програмах приділено розвитку транскордонного співробітництва, зважаючи на те, що дві із досліджуваних областей мають кордони з іноземними державами (Львівська область межує із Республікою Польща, Івано-Франківська область межує із Румунією).

Для реалізації даної цілі заплановано:

1. Проведення зустрічей, семінарів, конференцій з прикордонними регіонами-партнерами з питань транскордонного співробітництва.

1.1. Візити делегацій областей до держав-сусідів в рамках розвитку транскордонного співробітництва.

1.2. Організація, проведення та участь у засіданні Комісії з питань пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури українсько-польської Міжурядової Координаційної Ради з питань міжрегіонального співробітництва (далі – МКРМС).

1.3. Організація, проведення та участь у засіданні Комісії з питань транскордонного співробітництва в рамках МКРМС.

1.4. Організація, проведення та участь у проектах, заходах та візитах у рамках реалізації Стратегій транскордонного співробітництва, координація та моніторинг впровадження проектів у рамках спільної операційної програми прикордонного співробітництва Європейського Інструменту Сусідства „Польща - Білорусь - Україна 2014-2020”.

2. Забезпечення участі представників областей та України в засіданнях Міжурядової координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва (МКРМС).

3. Проведення спільних транскордонних заходів.

Так як Західний регіон України безпосередньо межує із деякими країнами Європейського Союзу, то значний інтерес в інтернаціоналізації має саме його європейська та євроатлантична інтеграція. Таким чином, з цією метою заплановано проведення наступних заходів:

1. Організація та проведення конференцій, круглих столів, семінарів з питань європейської та євроатлантичної інтеграції

1.1. Проведення заходів, спрямованих на сприяння європейській та євроатлантичній інтеграції (зокрема, відзначення «Дня Європи»).

1.2. Участь у навчаннях, тренінгах та семінарах з обміну досвідом з питань європейської та євроатлантичної інтеграції в Україні та за кордоном.

1.3. Проведення виїзних семінарів та тренінгів з питань європейської, євроатлантичної інтеграції з представниками райдержадміністрацій, представниками рад об'єднаних територіальних громад

2. Організація спільно з місцевими телерадіокомпаніями циклу передач про євроінтеграційні процеси в Україні та в області.

Для будь-якої області важливим є участь у проектах із залученням міжнародної технічної допомоги. В рамках реалізації даної цілі, Регіональні програми передбачають проведення таких заходів:

1. Розробка із залученням незалежних експертів, подання, супровід та співфінансування проектів міжнародної технічної допомоги на території областей.

1.1. Організація круглих столів з представниками обласної державної адміністрації, обласної ради, райдержадміністрацій, представниками об'єднаних територіальних громад з питань розробки, підготовки, подання та впровадження проектів міжнародної технічної допомоги

1.2. Розроблення та поширення довідника про міжнародні фінансові та донорські організації, методичних рекомендацій щодо написання проектних заявок.

1.3. Налагодження співпраці між установами та організаціям, що працюють у сферах захисту природного середовища, культурної спадщини, туризму, управління надзвичайними ситуаціями, охорони здоров'я як в області так і за кордоном в рамках транскордонного співробітництва.

2. Співфінансування проектів.

3. Стимулювання ініціатив місцевих карпатських громад (Івано-Франківська область).

Четверта ціль Регіональних програм «Співпраця із закордонними українцями та трудовими мігрантами» передбачає проведення таких заходів:

1. Задоволення науково-освітніх та мовних потреб закордонних українців.

1.1. Проведення міжнародних конференцій, семінарів, круглих столів, присвячених питанню задоволення національно-культурних та освітніх потреб українців за кордоном.

2. Задоволення культурних потреб закордонних українців.

З метою досягнення п'ятої цілі Програми «Промоція та формування позитивного міжнародного іміджу області», заплановано такі заходи:

1. Забезпечення промоційно-сувенірної продукції для протокольних заходів.

2. Розробка заходів з промоції області.

2.1. Розробка стратегії промоції області.

2.2. Розробка графічного стилю та атрибутики моделі презентаційно-промоційного пакета області.

2.3. Розробка рекламних кампаній та PR-акцій.

2.4. Розробка брендбуку області для представлення сучасного стилю області на міжнародній арені.

3. Оновлення контенту мобільних виставкових стендів про область.

3.1. Оновлення і виготовлення контенту мобільних виставкових стендів про область (за тематикою) для презентації регіону на міжнародних заходах в Україні та за кордоном.

3.2. Переклад тексту стендів англійською, німецькою мовами.

4. Ініціювання реалізації двосторонніх медійних проектів із регіонами-партнерами області, офіційними, дипломатичними делегаціями іноземних держав, міжнародними організаціями, висвітлення інформації у закордонних та вітчизняних ЗМІ.

4.1. Підготовка матеріалів про область для висвітлення у ЗМІ регіону-партнера за кордоном.

4.2. Виготовлення промоційного кліпу про область.

4.3. Поширення аналогічної інформації через регіональні ЗМІ про регіон іноземної країни, що є партнером області.

5. Участь у міжнародних виставках та ярмарках для представлення потенціалу області закордоном.

5.1. Забезпечення організації та участі представників області в міжнародних виставках.

Особливої уваги заслуговує питання щодо залучення інвестицій в рамках міжнародного співробітництва. Таким чином, передбачено чимало заходів для реалізації цілі «Підвищення рівня інвестиційної спроможності області, залучення інвестицій та підтримка розвитку регіонального експорту товарів»:

1. Організаційне та технічне забезпечення зустрічей керівництва та підприємців області з представниками іноземного бізнесу в Україні та закордоном, проведення «круглих столів», бізнес- конференцій тощо.

2. Ініціювання проведення в Україні та закордоном міжнародних публічних заходів:

2.1. Забезпечення організації та проведення в області Міжнародного інвестиційного форуму (зокрема, «Ternopil Invest», Технічна та інвестиційна підтримка порталу «Тернопільщина Інвест» в Тернопільській області).

2.2. Забезпечення організації та проведення в області засідання Міжнародного Трейд-клубу.

2.3. Ініціювання та проведення в області, в Україні та закордоном семінарів, конференцій, коопераційних бірж, тренінгів, форумів та ін.

3. Проведення інформаційної державної підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності області шляхом надання інформації, яка є загальнодоступною розміщується на офіційному веб-сайті органу виконавчої влади, зокрема щодо:

- співпраці з міжнародними організаціями з питань підтримки українських експортерів;

- законодавчих умов та процедур доступу українських товарів до закордонних ринків;

- щодо можливостей представлення експортного потенціалу на міжнародних заходах за кордоном;

- щодо ініціатив іноземних компаній про закупівлю товарів області, тощо.

4. Поширення комерційних пропозицій підприємств області серед дипломатичних установ, торгово-економічних місій тощо.

5. Вивчення ринку експортних ініціатив суб'єктів господарювання області з підготовкою уніфікованого електронного каталогу експортних пропозицій.

6. Здійснення регулярного моніторингу (аналізу та оцінки) тенденцій, кількісних та якісних змін у сфері міжнародної економічної співпраці області.

7. Запровадження ліцензування зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання області в електронній формі.

8. Здійснення супроводу потенційних інвесторів (надання необхідної інформації щодо поточного стану соціально-економічного розвитку області та прогнозних даних на перспективу, налагодження контактів через спеціалізовані інституції та шляхом direct mail marketing)

8.1. Створення уніфікованої бази потенційних та діючих інвесторів за галузевим принципом.

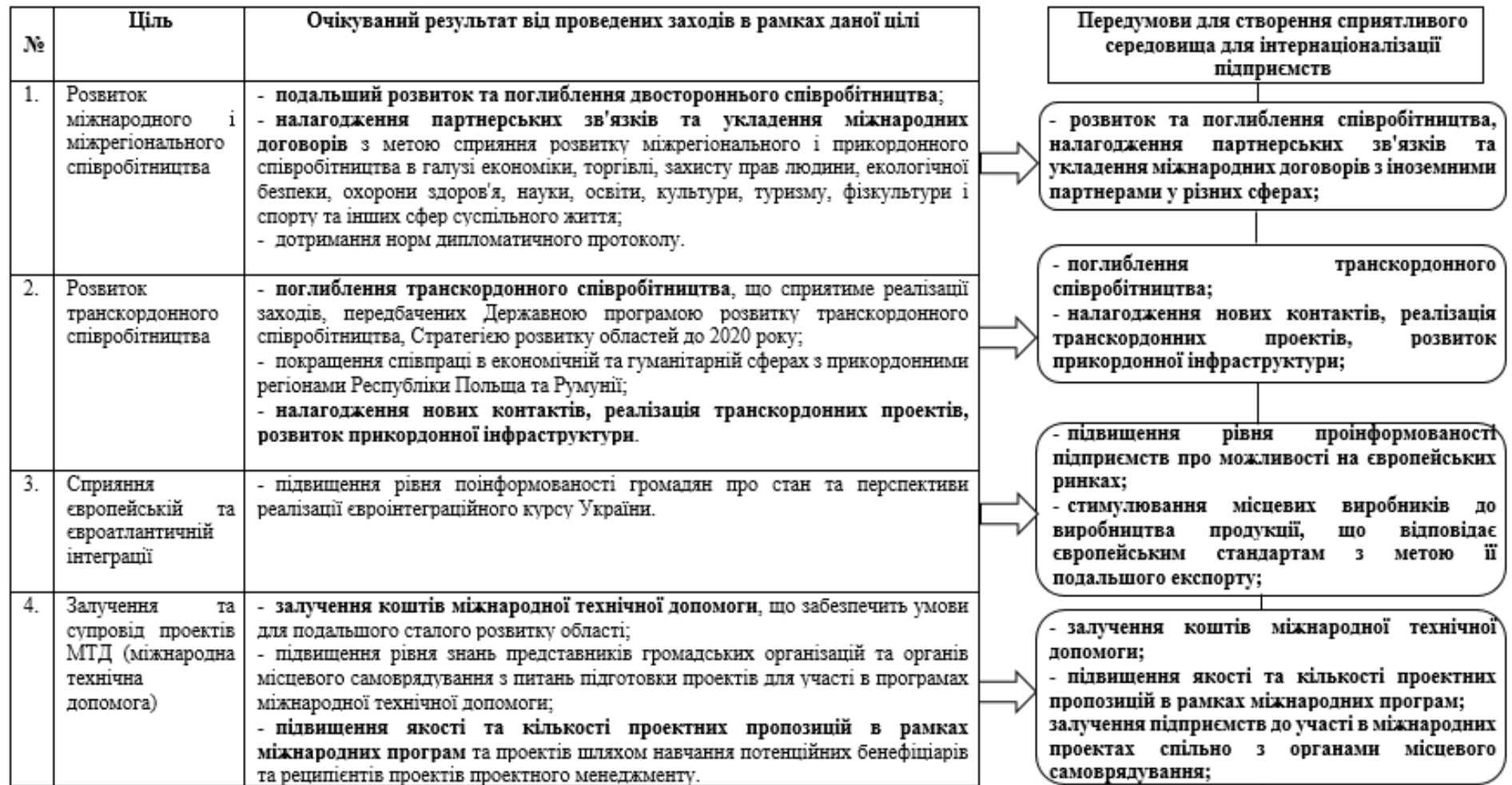
8.2. Створення та постійне оновлення баз даних інвестиційних пропозицій, проектів, greenfields та brownfields.

9. Презентація економічного, інвестиційного і туристичного потенціалу області в дипломатичних представництвах України в країнах перебування.

У таблиці 2.8 подано фактори створення сприятливого середовища для інтернаціоналізації підприємств Західного регіону України на основі аналізу Стратегічних програм міжнародного співробітництва.

Таблиця 2.8

Фактори створення сприятливого середовища для інтернаціоналізації підприємств Західного регіону України

Продовження табл. 2.8

5.	Співпраця із закордонними українцями та трудовими мігрантами	- поглиблення співпраці із закордонними українцями; - сприяння збереженню етнічної ідентичності та національно-культурної самобутності закордонних українців.	- «культурна дипломатія», що полягає у промоції культурних цінностей закордоном (наприклад, твори мистецтва, національний одяг), що сприяє підвищенню інтересу до країни загалом, зокрема, бізнес-інтересу; - можливості створення спільних підприємств із закордонними українцями;
6.	Промоція та формування позитивного міжнародного іміджу області	- поширення позитивного іміджу про область в Україні та за кордоном, як про перспективний та розвинений регіон для інвестування, ведення бізнесу, відпочинку, розвитку культури та науки; - підвищення туристичної привабливості області як у національному, так і європейському вимірі із збереженням її біологічної різноманітності, привабливості культурної та природної спадщини.	- поширення позитивного іміджу області;
7.	Підвищення рівня інвестиційної спроможності області, залучення інвестицій та підтримка розвитку регіонального експорту товарів	- сприяння формуванню привабливого інвестиційного клімату в регіоні; - зростання обсягів іноземних інвестицій, експорту товарів, зовнішньоторговельного обороту, створення нових підприємств, налагодження нових експортних поставок; - цільове спрямування залучених інвестицій; - підвищення якості цільової спрямованості пропозицій підприємств області, формування маркетингового плану представлення регіону на виставково-промоційних заходах в Україні та закордоном; - просування інвестиційних пропозицій, проектів, майданчиків в області, налагодження коопераційних зв'язків та контактів; - популяризація інвестиційних переваг та торговельних можливостей області; - створення сприятливих умов для місцевих учасників експортної діяльності, досягнення їх взаємовигідної співпраці з міжнародним бізнес-середовищем; - збереження позитивних тенденцій у зовнішньоекономічній діяльності області; - спрощення процедури отримання дозвільних документів для здійснення експортно-імпортної діяльності; - впорядкування процесу та дотримання вимог із підготовки інвестиційних пропозицій; - здійснення супроводу та постінвестиційної підтримки інвесторів; - забезпечення здійснення превентивних заходів з метою попередження виникнення негативних тенденцій в бізнес-середовищі області.	- сприяння формуванню привабливого інвестиційного клімату в регіоні; - зростання обсягів іноземних інвестицій, зовнішньоторговельного обороту, створення нових підприємств; - цільове спрямування інвестицій; - просування інвестиційних пропозицій, проектів, майданчиків в області, налагодження коопераційних зв'язків та контактів; - популяризація інвестиційних переваг та торговельних можливостей області; - створення сприятливих умов для місцевих учасників експортної діяльності; - спрощення процедури отримання дозвільних документів для здійснення експортно-імпортної діяльності; - впорядкування процесу та дотримання вимог із підготовки інвестиційних пропозицій; - здійснення супроводу та постінвестиційної підтримки інвесторів; - забезпечення здійснення превентивних заходів з метою попередження виникнення негативних тенденцій в бізнес-середовищі області.

Примітка: сформовано автором на основі [192; 204; 234].

Проаналізувавши інформацію, подану у таблиці 2.8, можна зробити висновок, що результати, які очікуються від впровадження відповідних заходів розвитку міжнародного співробітництва забезпечать створення сприятливого клімату для інтернаціоналізації підприємств регіону і підвищення ефективності їх діяльності.

Обґрунтувавши необхідність інтернаціоналізації промислових підприємств, перейдемо до формування методологічних підходів до розроблення організаційно-економічного механізму її впровадження у діяльність суб'єктів господарювання (розділ 3).

Висновки до розділу 2

Отже, проаналізувавши аналітичні аспекти активізації зовнішньо-економічної діяльності промислових підприємств України, можна зробити наступні висновки:

1. Охарактеризовано особливості інтернаціоналізації промислових підприємств на основі аналізу міжнародної інтеграції України. Описано її основні тенденції та вплив на розвиток промислових підприємств у процесі їх інтернаціоналізації.

2. Проведено комплексний аналіз соціально-економічного розвитку деяких областей Західного регіону України на основі таких показників: середньорічна чисельність наявного населення, чисельність зайнятого населення, грошові доходи населення, споживчі ціни, промислове виробництво, сільське господарство, капітальні інвестиції, прямі іноземні інвестиції, зовнішня торгівля товарами. Досліджено тенденцію зміни середньомісячної заробітної плати в областях у 2013-2017 роках.

3. На основі проведеного дослідження соціально-економічної ситуації у Західному регіоні України, можна визначити наступні пріоритети його

розвитку: підвищення рівня життя населення; використання переваг запропонованої Урядом децентралізації; покращення екологічної ситуації; розширення зовнішньоекономічних зв'язків; покращення можливостей самофінансування розвитку базових галузей виробництва; впровадження наукових досліджень у виробництво; формування територіально-цілісного макроекономічного господарського комплексу регіону.

4. На прикладі трьох областей – Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської подано характеристику Програм міжнародного співробітництва й визначено основні проблеми, які існують в регіоні. З метою їх вирішення виділено основні завдання Регіональних Програм, які є спільними для трьох областей, а також ті, котрі є індивідуальними, зважаючи на особливості розвитку та нагальні проблеми області.

5. Запропоновано перспективно-проблемний підхід до визначення пріоритетів розвитку регіону на основі аналізу соціально-економічних показників, в рамках якого виділено спільні риси досліджуваних областей, і, відповідно, перспективи, котрі можна досягнути при реалізації комплексу заходів, що передбачені у стратегіях економічного розвитку окремих областей, в тому числі стратегій реалізації експортного потенціалу та міжнародного співробітництва.

Результати, проведені у розділі, відображені у публікаціях: [137; 140; 141; 143; 144; 150]

РОЗДІЛ 3

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Методологічний підхід до розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств на основі формування еластичного інструментарію управління процесом інтернаціоналізації

Зважаючи на роль суб'єктів господарювання у структурі національної економіки, а також зв'язок між економічною ситуацією в країні та станом підприємництва у ній, вважаємо актуальним завданням забезпечення розвитку підприємств, підвищення ефективності використання їх потенціалу у процесі інтернаціоналізації, адже на даний час інтернаціоналізація – це не лише вибір, а об'єктивна реальність та необхідність.

Промислові підприємства України функціонують у складних умовах господарювання. Тому прийняття управлінських рішень, яке часто здійснюється в умовах невизначеності та багатоваріантності альтернатив, повинно мати на меті поряд із забезпеченням належного фінансово-майнового стану, активізацією потенціалу підприємства, також і адаптацію до змінних умов господарювання, використовуючи останні тренди світової практики ведення бізнесу, пристосовані до локальних інтересів та цінностей. При цьому ефективне управління повинно включати індивідуальний набір рішень, адаптованих для конкретного підприємства залежно від його забезпеченості фінансовими, людськими, матеріальними та іншими ресурсами, а також залежно від стратегічних цілей підприємства [178].

У сучасних умовах господарювання необхідність прийняття управлінських рішень на українських промислових підприємствах з акцентом на їх

інтернаціоналізацію обумовлено декількома причинами. По-перше, через нестабільність політичної та економічної ситуації в країні, що зумовлює пошук нових ринків збуту продукції, а також можливих шляхів зниження собівартості виготовлених товарів за рахунок впровадження нових технологій, включення у ланцюг вартості іноземних або спільних підприємств тощо. По-друге, потреба у залученні фінансових ресурсів з-за кордону. По-третє, проблема сталого розвитку, яка на даний час є однією із найбільш обговорюваних на міжнародних конгресах, зустрічах глав держав тощо, вказує на необхідність переоснащення виробництва відповідно до світових екологічних стандартів з метою зниження негативного впливу на навколишнє середовище. По-четверте, економіка України потребує структурної перебудови, підвищення ефективності діяльності промислових підприємств, зокрема сектору машинобудування, який є одним з основних в структурі господарського комплексу країни; розвитку внутрішнього ринку та експортно-орієнтованої діяльності. Ще однією причиною є потреба у розвитку інноваційної моделі економічного зростання й входження України до числа провідних технологічно-розвинених країн світу.

Активізація розвитку промислових підприємств на засадах інтернаціоналізації обумовлює необхідність підвищення якості продукції, робіт та послуг, підняття їх конкурентоспроможності. Постановка і реалізація таких задач можуть забезпечити не лише досконалі організаційно-економічні механізми, а і гнучкий (еластичний) мотиваційний інструментарій.

Динамізм та мінливість зовнішнього середовища ставить перед керівниками підприємств на перший план завдання з миттєвого реагування на виникаючі потреби міжнародного ринку, запитів споживачів та ін. Ефективність інтернаціоналізації промислових підприємств залежить від здатності швидко та вчасно пристосовуватися до змінних умов господарювання. Тому проблема формування стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС, розкриття шляхів та еластичного інструментарію вирішення проблеми, розробка організаційно-

економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, та пошук можливостей їх оптимального розвитку потребує наукового та практично-еластичного вирішення.

Тому пропонуємо використання еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств. Під поняттям «еластичний інструментарій управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств» розуміємо сукупність заходів якісного і кількісного впливу, спрямованих на можливість керувати процесами інтернаціоналізації у змінних умовах зовнішнього середовища, яке характеризується невизначеністю та багатоваріантністю альтернатив, з метою забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств з врахуванням інтересів країни базування. Управління процесами інтернаціоналізації являє собою прогнозування і планування майбутніх змін, ідентифікацію потенційних змін для детального вивчення, оцінки наслідків, схвалення або відхилення, а також організації моніторингу й координації виконавців, що реалізують дане управління. Концепцію еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств подано на рис. 3.1.

Зважаючи на сутність еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств, ефективність його застосування, в першу чергу, залежить від нормативно-правового забезпечення діяльності промислових підприємств, яке включає Закони, Положення, Розпорядження, стратегічні програми міжнародного співробітництва, комплекс норм, правил і вимог до якості продукції, що регулюється сукупністю нормативно-технічної документації: 1. Міжнародні стандарти ISO серії 9000; 2. Державні стандарти України (ДСТУ); 3. Галузеві стандарти (ГСТУ); 4. Стандарти науково-технічних та інженерних товариств та спілок; 5. Технічні умови (ТУ); 6. Стандарти підприємств [163]. Детальний аналіз впливу сприятливого інституційного середовища на процеси інтернаціоналізації промислових підприємств розглянуто у п. 2.3.

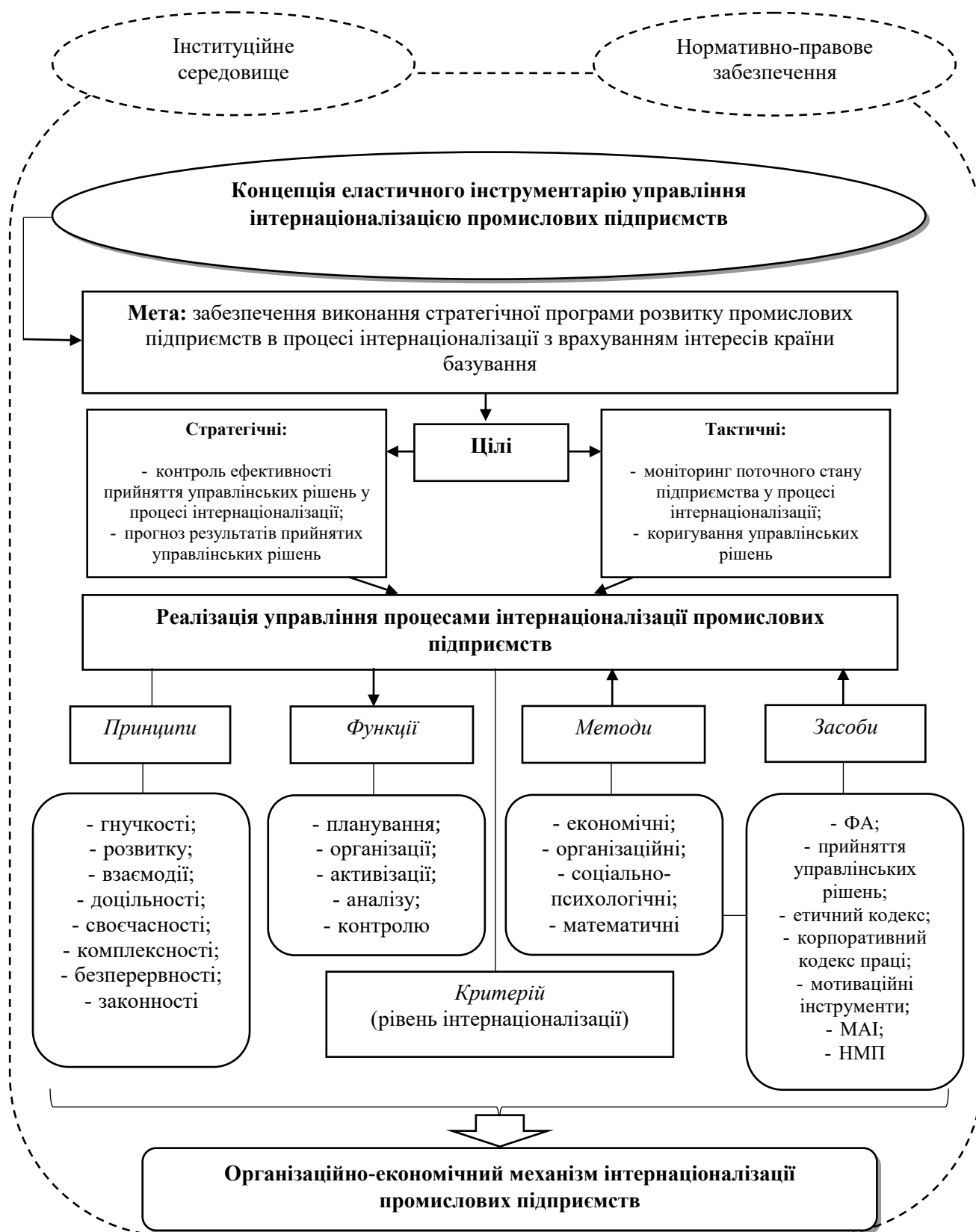

Рис. 3.1. Концепція еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств

Примітка: розроблено автором

Так як метою еластичного інструментарію є забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств в процесі інтернаціоналізації з врахуванням інтересів країни базування, то стратегічними цілями його впровадження визначено контроль ефективності прийняття управлінських рішень у процесі інтернаціоналізації та прогноз їх результатів; в свою чергу, тактичними - моніторинг поточного стану підприємства у процесі інтернаціоналізації і коригування прийнятих управлінських рішень.

Реалізація даних цілей здійснюється на основі таких основних принципів застосування еластичного інструментарію, як: гнучкості (здатність підприємства швидко змінювати політику інтернаціоналізації залежно від змінного середовища функціонування); розвитку (використання інструментарію повинне забезпечувати розвиток підприємства); взаємодії (використання інструментарію, спрямованого на управління процесами інтернаціоналізації підприємства пов'язане з іншими напрямками його діяльності); доцільності (використання інструментарію обгрунтоване необхідністю прийняття відповідних управлінських рішень в конкретний момент часу); своєчасності; комплексності (ефективність використання інструментарію забезпечується синтезом використання вказаних елементів); безперервності (можливість коригування інструментарію в процесі життєдіяльності підприємства); законності (використання інструментарію здійснюється у правовому полі).

Впровадження еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств здійснюється за використання економічних, організаційних, соціально-психологічних та математичних методів, що в свою чергу, базуються на таких засобах, як: факторний аналіз, прийняття управлінських рішень; етичний та корпоративний кодекси; мотиваційні інструменти; метод аналізу ієрархій, нейро-мережеве програмування.

Використання промисловими підприємствами еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації дозволяє забезпечити виконання функцій планування та організації поточної діяльності підприємства; активізації потенціалу підприємства в контексті інтернаціоналізації; аналізу стану підприємства та контролю за результатами впровадження з метою внесення відповідних коректив.

Результатом використання даного еластичного інструментарію промисловими підприємствами є організаційно-економічний механізм.

Нами запропоновано методологічний підхід до розробки та впровадження організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств (ОЕМІПП) (рис. 3.2), в основу якого покладено поетапність дослідження ефективності діяльності промислових підприємств з позицій інтернаціоналізації їх діяльності.

На підготовчому етапі доведено необхідність розроблення ОЕМІПП з позиції аналізу зовнішнього і внутрішнього середовищ, у якому функціонує підприємство. Передумови інтернаціоналізації підприємств на світовому, мезо- і макрорівнях детально охарактеризовані у п. 1.2. Там же подано передумови інтернаціоналізації на мікрорівні, тобто на рівні підприємства, що є чинниками внутрішнього середовища його діяльності. Запропонована ієрархічна модель форм інтернаціоналізації враховує різноманіття можливостей підприємства при реалізації кожної з компонент інтернаціоналізації.

Вони є необхідними, але недостатніми умовами підвищення ефективності діяльності підприємства. Для прикладу, як свідчать результати опитування, проведеного в рамках виконання програми ЛЕВ («Лідерство в економічному врядуванні [247], у 2016 році протягом двох наступних років лише 15% малих і середніх підприємств України планували вихід на зовнішні ринки, а 38% середніх і 43% малих підприємств вирішили обмежитись місцевими або внутрішніми ринками. Тобто ті можливості, які дає інтернаціоналізація

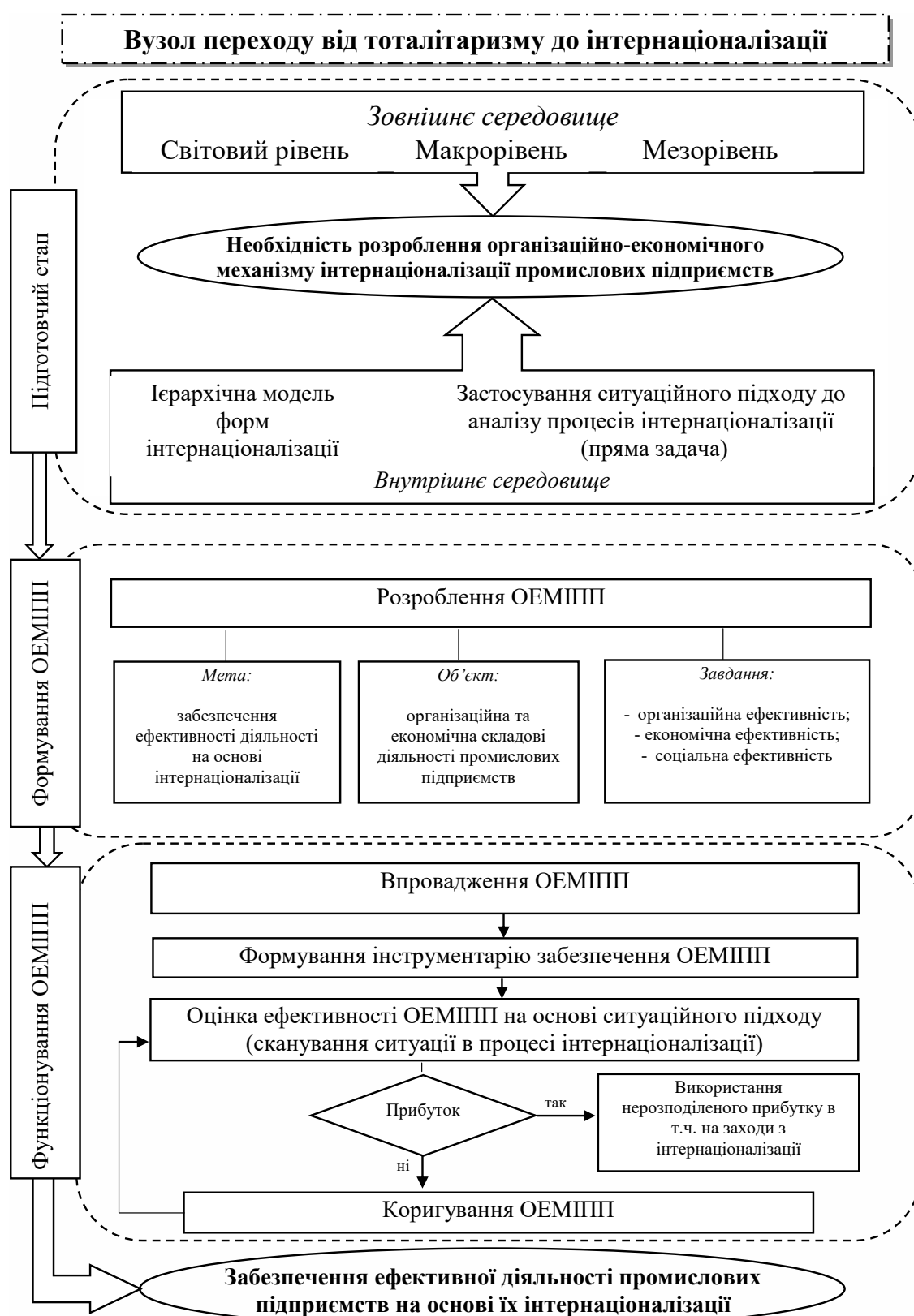

Рис. 3.2. Методологічний підхід до розробки та впровадження організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств

Примітка: розроблено автором

підприємства, можуть бути втіленими лише за наявності «політичної волі» керівників, які, маючи на озброєнні еластичний інструментарій та організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації, здатні приймати ефективні управлінські рішення.

Аналіз впливу заходів інтернаціоналізації на ефективність діяльності підприємства здійснюють із застосуванням ситуаційного полікритеріального підходу (рис.3.3.), що складається з декількох етапів.

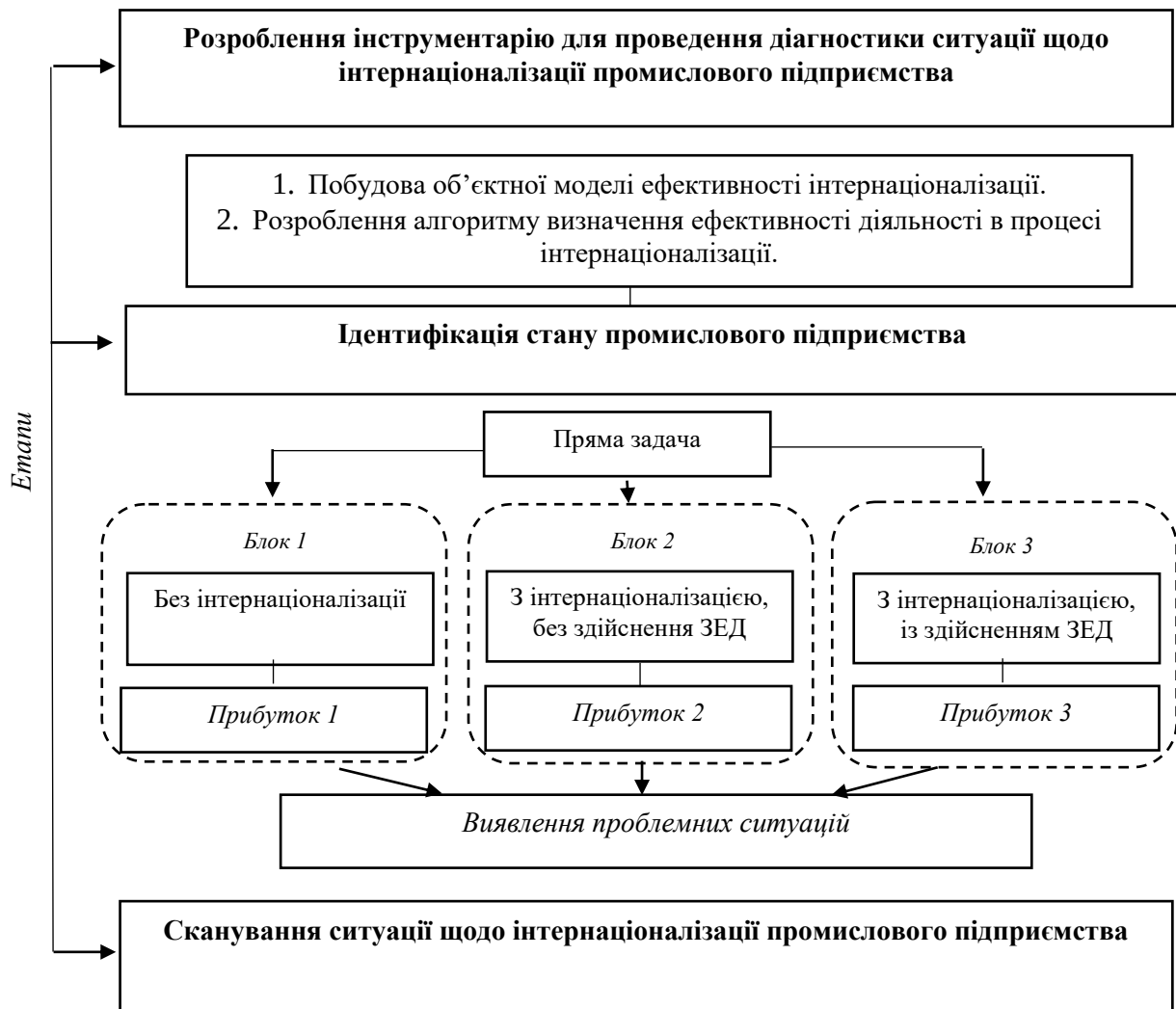

Рис. 2.3. Ситуаційний підхід до розроблення механізму управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств

Примітка: розроблено автором

Діагностику ситуації щодо інтернаціоналізації промислового підприємства проводять на основі побудови об'єктної моделі (ОМ) ефективності інтернаціоналізації, яка включає три складові – економічну, організаційну і соціальну ефективності. Далі розробляють алгоритм визначення ефективності діяльності підприємства в процесі інтернаціоналізації.

Наступний етап ситуаційного підходу полягає в ідентифікації стану промислового підприємства в першому наближенні, що передбачає виявлення проблемних ситуацій на основі аналізу прибутку підприємства. Причому, є можливість розгляду як одного підприємства в динаміці за роками і проведеними заходами з інтернаціоналізації (комплекс блоків 1-3), так і для окремих підприємств – блок 1 для підприємства, що не провадить ЗЕД і не здійснює жодних заходів з інтернаціоналізації; блок 2 для підприємства, що здійснює інтернаціоналізацію, але не виходить на зовнішні ринки; блок 3 для підприємства, що працює за межами країни базування. Виявлені проблемні ситуації є сигналом для менеджменту щодо необхідності розроблення або коригування ОЕМПП.

Крім того, ситуаційний підхід передбачає сканування ситуації щодо ефективності проведення інтернаціоналізації підприємства у другому наближенні – на основі визначення інтегрального показника Дюпон, що, в свою чергу, є підставою для прийняття коригувальних дій на етапі впровадження ОЕМПП.

Таким чином, якщо є аргументи для того, щоб вважати інтернаціоналізацію підприємства ефективним шляхом підвищення ефективності його діяльності, переходять до формування ОЕМПП, встановлюючи його мету, об'єкт та завдання.

Забезпечення функціонування ОЕМПП відбувається за рахунок впровадження окремих елементів або комплексної інтернаціоналізації на основі формування певного інструментарію та оцінювання його ефективності. В цьому

випадку прибуток є індикативним критерієм ефективної діяльності підприємства у процесі інтернаціоналізації.

У ході реалізації різних етапів дослідження доцільно використати такі методи дослідження, як: коефіцієнтний, метод порівняння, індукції, дедукції, синтезу, економіко-математичні методи моделювання, інтегральні методи, засоби штучного інтелекту. Наведена послідовність етапів дослідження ефективності діяльності підприємства в процесі інтернаціоналізації та методи, що використовують при цьому, дають можливість комплексно аналізувати результати діяльності підприємства, враховуючи сукупність чинників, що на неї впливають у процесі інтернаціоналізації.

3.2. Розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств

Підвищення інтернаціоналізації національного виробництва передбачає налагодження ефективної взаємодії різних за функціональним призначенням структур. Перспективи розвитку окремого підприємства на зовнішніх ринках безпосередньо пов'язані з оптимізацією структури управління, що передбачає розробку та впровадження відповідного організаційно-економічного механізму.

Нами запропоновано організаційно-економічний механізм, розроблений на основі трьох-компонентної моделі: «Що?» (формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства), «Чому?» (вихід / розширення присутності підприємства на зовнішніх ринках або інтернаціоналізація в країні базування), «Як?» (впровадження нових відділів, активізація функцій існуючих структурних підрозділів підприємства, налагодження співпраці бізнесу, влади, науки та освіти за допомогою нових підходів).

Підґрунтям для впровадження запропонованого організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства (рис. 3.4.) є аналіз рушійних сил розвитку економіки країни: людський капітал, конкурентоздатна наука, передова освіта, високотехнологічний бізнес [308].

Організаційна складова цього механізму передбачає реалізацію організаційно-управлінського забезпечення через модернізацію функцій діючих або створення нових структурних підрозділів, діяльність яких спрямована на трансформацію системи управління у постійно змінюваних умовах функціонування та її інформаційне забезпечення, досягнення управлінської синергії, а також підвищення продуктивності праці. В рамках організаційних змін пропонується розроблення заходів щодо співпраці у системах «підприємство-освіта» і «підприємство-наука», оскільки, незважаючи на очевидну важливість такої співпраці з точки зору досягнення стратегічних цілей, на багатьох підприємствах її або повністю ігнорують, або приділяють недостатньо уваги.

Взаємодія підприємства із закладами освіти дозволяє отримати або наростити конкурентні переваги в результаті залучення до роботи кадрів, що володіють достатніми професійними компетенціями, здатними до самоосвіти і підвищення своєї кваліфікації впродовж життя, а також людей з обмеженими можливостями, які змогли знайти своє місце у суспільстві завдяки впровадженню на державному рівні інклюзивної освіти і які є надзвичайно мотивованими щодо професійної реалізації.

Високотехнологічне конкурентноздатне підприємство формується лише за умови використання новітніх досягнень світової та вітчизняної науки [185]. Враховуючи високий потенціал українських наукових установ та університетів, задля взаємної користі, співпраця підприємств з науковцями, що працюють у сфері їх інтересів, є важливим напрямом діяльності. Трансфер технологій та їх модернізація завдяки використанню високопродуктивного обладнання дозволяє

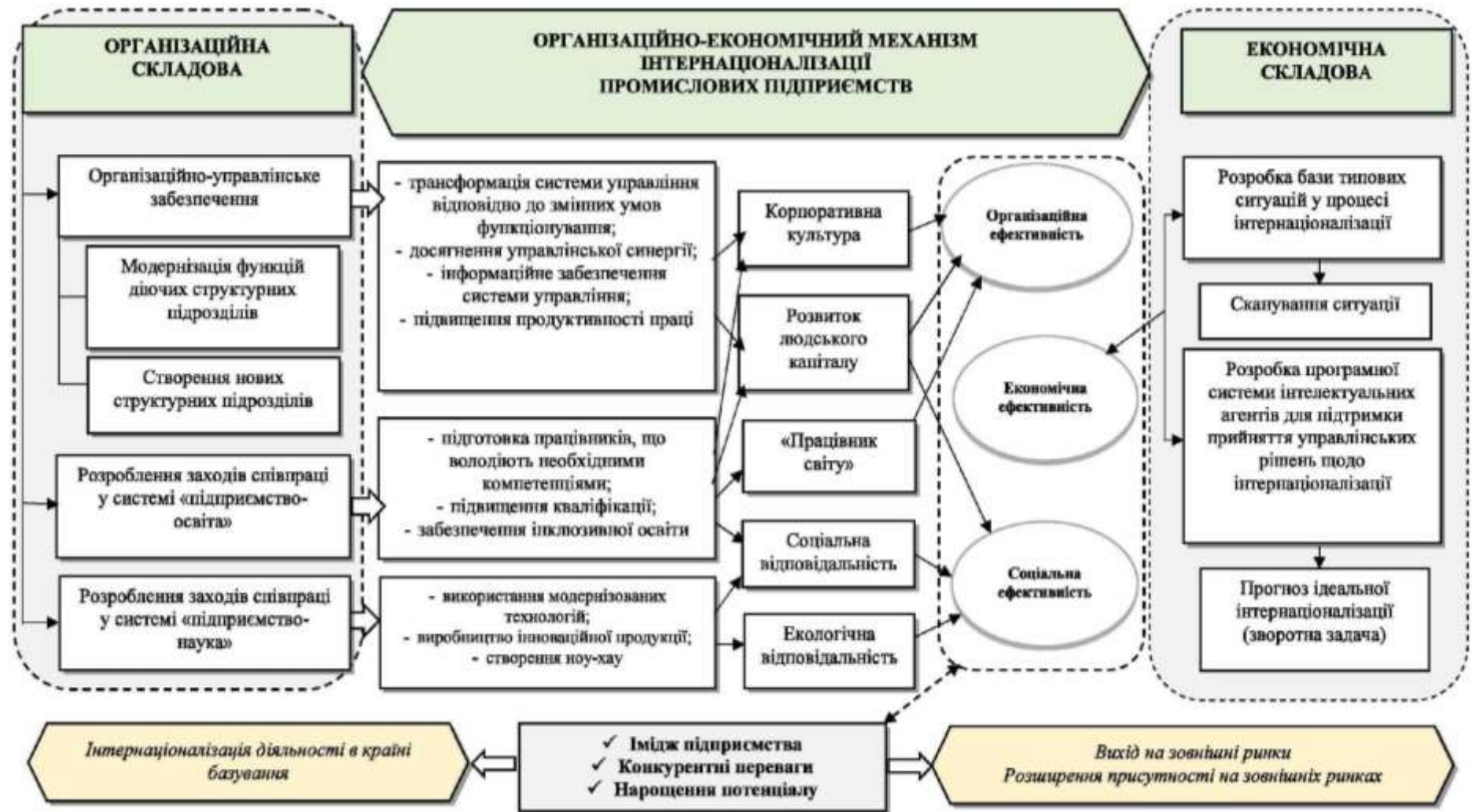

Рис. 3.4. Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств

Примітка: розроблено автором

розширювати номенклатуру продукції і нарощувати випуск інноваційної продукції.

Загалом, організаційна складова ОЕМІПП призводить до підвищення корпоративної культури; соціальної та екологічної відповідальності; розвитку людського капіталу і появи нового явища – «працівник світу», який професійно формується у процесі інтернаціоналізації певного підприємства, а реалізовувати свій набутий потенціал може в будь-якому куточку світу. В свою чергу, ці якісні характеристики зумовлюють появу кількісних показників – організаційну і соціальну ефективність які дозволяють оцінити реальну інтернаціоналізацію підприємства.

Економічна складова ОЕМІПП ґрунтується на розробленні бази типових ситуацій у процесі інтернаціоналізації, що дозволяє здійснювати сканування ситуації в будь-який момент часу, та використанні засобів штучного інтелекту з метою розроблення програмної системи інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації підприємства і дає змогу вирішувати зворотну задачу – здійснювати прогноз ідеальної інтернаціоналізації при наперед заданому прибутку.

Економічну складову характеризує економічна ефективність, яка разом із організаційною та соціальною ефективностями формує імідж підприємства, його конкурентні переваги та нарощення потенціалу. Цей причинно-наслідковий зв'язок дає можливість топ-менеджменту підприємства приймати аргументовані рішення щодо інтернаціоналізації діяльності підприємства на вітчизняному ринку, виходу на зовнішні ринки, або розширення присутності на ньому.

Згідно з ситуаційним підходом (рис. 3.3) важливе значення для розроблення ОЕМІПП має оцінювання ефективності діяльності промислових підприємств. Будь-яке підприємство існує для того, щоб максимізувати прибуток у довгостроковій перспективі. Саме це положення є основою теорії

максимізації прибутку, яку можна досягти за умови розвитку економічного потенціалу підприємства.

Таким чином, важливими завданнями на етапі реалізації ОЕМПП є розроблення алгоритму оцінювання ефективності діяльності інтернаціоналізованих промислових підприємств з врахуванням екзо- та ендогенних чинників впливу; застосування конкретних кількісних критеріїв «корисності» заходів щодо інтернаціоналізації; отримання аргументів мотиваційного характеру, що можуть бути отримані при певній модернізації матриці SWOT-аналізу, а також аналіз діяльності та фінансових результатів діючих підприємств з виокремленням елементів їх інтернаціоналізації.

3.3. Методика дослідження стану промислових підприємств

Оцінка ефективності діяльності промислових підприємств в процесі їх інтернаціоналізації застосовується для обґрунтування управлінських рішень та аналізу ефективності прийнятих рішень. Основні види ефективності представлено на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Види ефективності діяльності промислових підприємств

Примітка: систематизовано автором на основі [16]

Види ефективності діяльності промислових підприємств запропоновано розглядати саме як піраміду, адже вони пов'язані між собою, впливають і доповнюють один одного, а в комплексі забезпечують загальну ефективність діяльності підприємств. Сутність кожного з видів ефективності з точки зору інтернаціоналізації промислових підприємств покладено в основу об'єктної моделі (рис. 3.6):

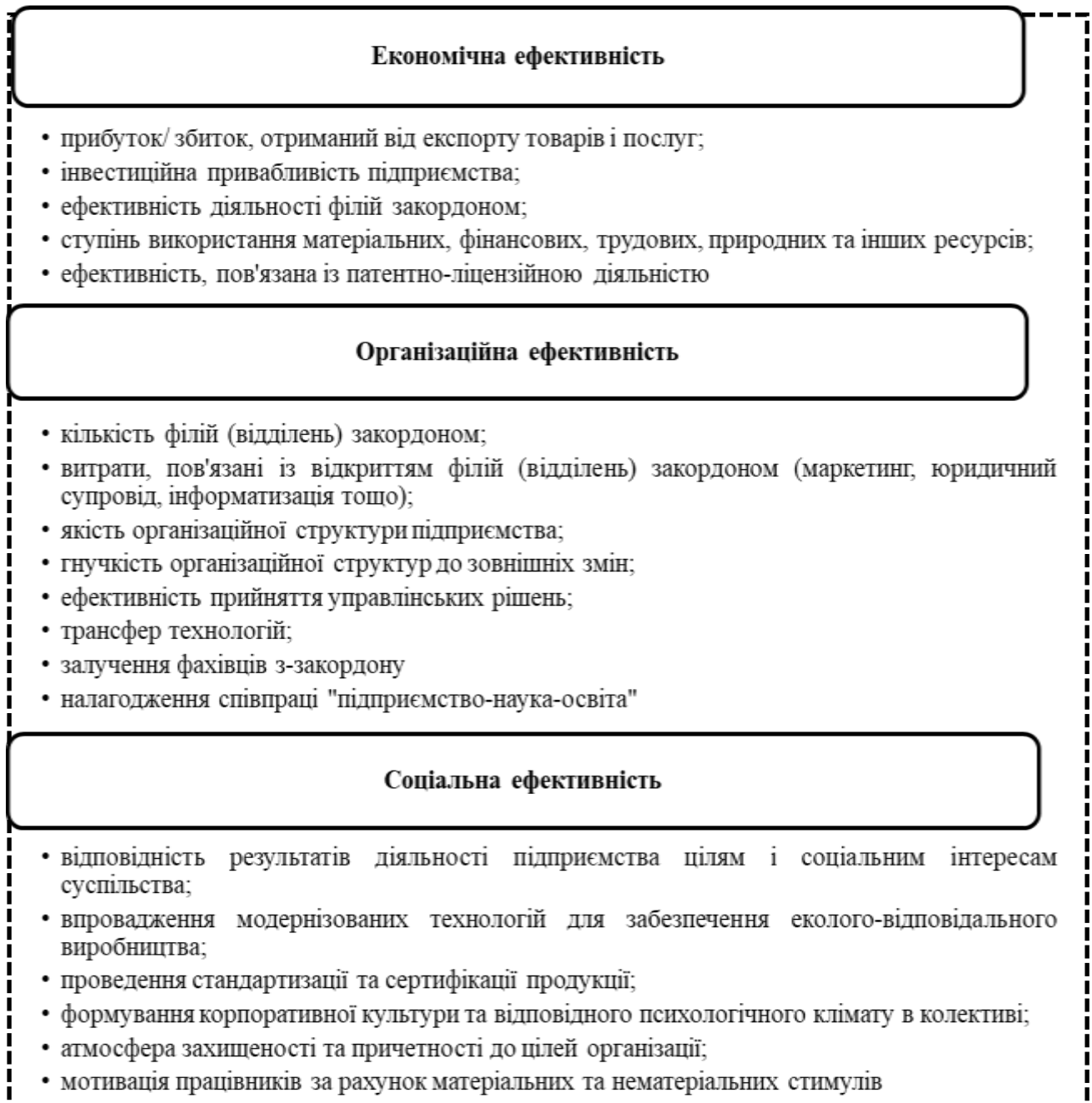

Рис. 3.6. Об'єктна модель ефективності інтернаціоналізації підприємства

Примітка: систематизовано автором на основі [49-50; 121; 123]

Зазначаємо, що зростання економічної ефективності може як сприяти зростанню інших видів ефективності, так і навпаки. Наприклад, з метою максимізації прибутку та нарощенню обсягу виробництва, підприємство може нехтувати соціально-екологічними аспектами, чим знижувати даний вид ефективності.

Тому пропонуємо розглядати оцінку ефективності діяльності промислового підприємства в процесі його інтернаціоналізації з позиції прямої залежності між різними видами ефективності – зростання одного з видів ефективності повинно мати позитивний вплив на інші у довгостроковому періоді. Адже в короткостроковому періоді зв'язок іноді може бути обернено-залежний.

Тому при прийнятті управлінських рішень керівництву підприємств потрібно бути готовими до додаткових витрат (забезпечення екологічної безпеки, інвестицій в людський капітал тощо) на первинних етапах реалізації стратегічних цілей і їхнє значення для майбутнього, так як у короткостроковому періоді економічна ефективність буде низькою.

«Ефективність діяльності підприємства» оцінюють за різними показниками рентабельності, зокрема рентабельності продукції, продаж, майна тощо [194]. Зважаючи на специфіку діяльності промислових підприємств, наявність інформації щодо необхідних показників, яка знаходиться у відкритій звітності та отриманої шляхом експертних оцінок, а також на те, що саме показник рентабельності власного капіталу вказує на зростання/ зниження вартості підприємства, що безпосередньо цікавить керівництво та інвесторів, то для оцінки ефективності діяльності машинобудівних підприємств, найдоцільніше у нашому випадку використати традиційний підхід, що ґрунтується на проведенні факторного аналізу за трьох-факторною моделлю Дюпон, що включає аналіз рентабельності продаж, ресурсовіддачі та коефіцієнта фінансової залежності (рис. 3.7).

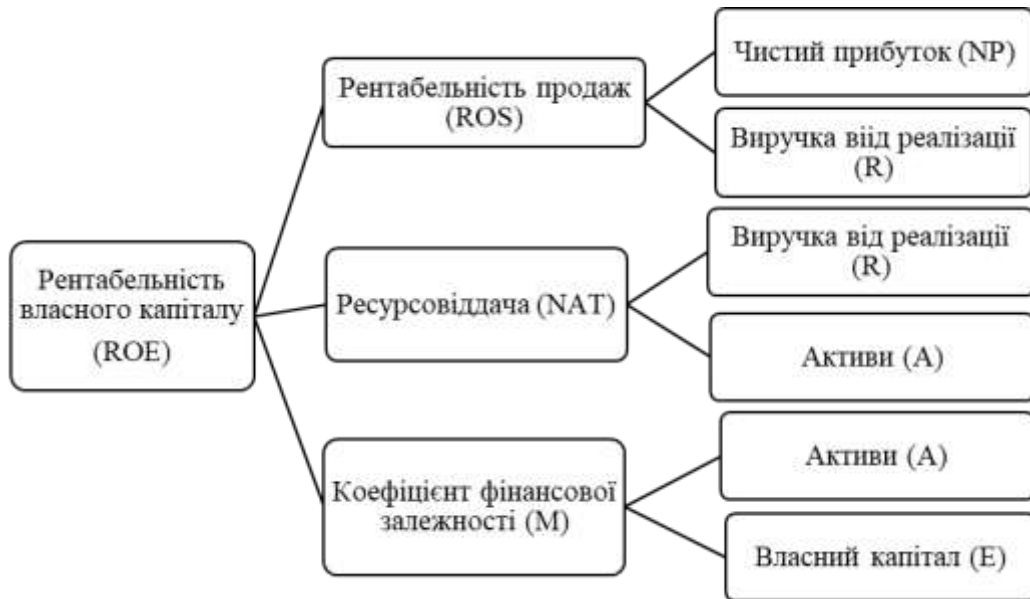

Рис. 3.7. Розрахунок ефективності діяльності підприємств за моделлю Дюпон

Примітка: сформовано автором на основі [120]

Алгоритм розрахунку ефективності рентабельності власного капіталу здійснюється за формулою 1 [281]:

$$ROE = ROS * NAT * M = \left(\frac{NP}{R} * 100\% \right) * \frac{R}{A} * \frac{A}{E} \quad (1),$$

де ROE, Return On Equity - рентабельність власного капіталу; ROS, Return On Sales - рентабельність продаж; NAT, Net Assets Turnover – ресурсовіддача; M, Мультиплікатор власного капіталу - коефіцієнт фінансової залежності; NP, Net Profit - чистий прибуток; R, Revenue - виручка від реалізації; A, Assets – активи; E, Equity - власний капітал.

Проведемо факторний аналіз рентабельності власного капіталу досліджуваних підприємств за моделлю Дюпон методом ланцюгових підстановок. Зміну рентабельності власного капіталу визначаємо за наступним алгоритмом [267]:

$$\Delta R_{ROE} = ROE_1 - ROE_0 \quad (2)$$

1. Вплив зміни показника чистої рентабельності продажів на зміну рентабельності власного капіталу:

$$\Delta R_{ROE(ROS)} = ROS_1 \times NAT_0 \times M_0 - ROS_0 \times NAT_0 \times M_0 \quad (3)$$

2. Вплив зміни коефіцієнта оборотності активів на зміну рентабельності власного капіталу:

$$\Delta R_{ROE(NAT)} = ROS_1 \times NAT_1 \times M_0 - ROS_1 \times NAT_0 \times M_0 \quad (4)$$

3. Вплив зміни коефіцієнта фінансової залежності на зміну рентабельності власного капіталу:

$$\Delta R_{ROE(M)} = ROS_1 \times NAT_1 \times M_1 - ROS_1 \times NAT_1 \times M_0 \quad (5)$$

Загальне значення зміни рентабельності власного капіталу :

$$\Delta R_{ROE} = \Delta R_{ROE(ROS)} + \Delta R_{ROE(NAT)} + \Delta R_{ROE(M)} \quad (6)$$

Результати проведеного факторного аналізу подано у розділі 5.

Таким чином, пропонуємо наступний алгоритм розрахунку ефективності діяльності в процесі інтернаціоналізації (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Алгоритм визначення ефективності діяльності промислового підприємства в процесі інтернаціоналізації

Примітка: розроблено автором

В основі запропонованого алгоритму лежить теорія максимізації прибутку із врахуванням екзо- та ендогенних чинників впливу на ефективність діяльності підприємства. Д. Зека виділяє п'ятнадцять факторів, які за думкою керівників підприємств мають найбільший екзогенний вплив для ведення бізнесу і прийняття відповідних управлінських рішень: нестабільність державної політики, ставки податків, податкове регулювання, бюрократія, низький рівень розвитку інфраструктури, недостатній рівень кваліфікації робочої сили, корупція, обмежений доступ до фінансування, низький рівень робочої етики, інфляція, рестриктивні положення про працю, особливості валютного регулювання, слабе суспільне здоров'я, нестабільність політичної ситуації, рівень злочинності [457].

Розрахунковою базою оптимізації ефективності діяльності підприємства в процесі інтернаціоналізації є вихідна інформація фінансової звітності, відкритої інформації про підприємство та даних, отриманих шляхом експертної оцінки, зокрема в частині оцінки корпоративної культури, соціально-відповідального бізнесу та різних рівнів менеджменту.

Таким чином, методологія дослідження управління процесами інтернаціоналізації промислових підприємств дозволяє оцінити готовність підприємства до інтернаціоналізації [156], виявити проблемні ситуації, пов'язані із її впровадженням, а також прийняти раціональні управлінські рішення на основі використання програмної системи інтелектуальних агентів, розробленої засобами штучного інтелекту. Різні психологічні теорії мотивації говорять про те, що цілі базуються на мотивах. Тому для постановки правильних цілей необхідно зрозуміти сутність цих мотивів.

Тому при проведенні даного дослідження встановимо обмеження, що поняття ефективної діяльності є центральними для підприємства і базою при ухваленні індивідуальних рішень. Тому для розуміння того, чому інтернаціоналізація є одним із способів забезпечення ефективної діяльності

підприємства в умовах глобалізації, необхідно проаналізувати мотиви, що спонукають підприємця до прийняття рішення про інтернаціоналізацію.

Розуміння комплексу факторів впливу на прийняття рішення щодо інтернаціоналізації є саме тим ключовим елементом, який забезпечить успішну інтеграцію на міжнародному ринку та ефективну діяльність підприємства. Основним завданням дослідження є розробка модифікованої матриці SWOT-аналізу мотивів до інтернаціоналізації, яка в кінцевому результаті призведе до забезпечення ефективної діяльності підприємства.

На думку Г. Албаума та Е. Дуерра, мотиви інтернаціоналізації підприємства (зокрема для експортної діяльності) можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми [360]. Але, окрім внутрішньої або зовнішньої категоризації мотивів, вони розглядають також проактивну і реактивну категоризацію мотивів. Проактивна категоризація відноситься до мотивів, пов'язаних з активною поведінкою підприємства і описується як агресивна і усвідомлена ринковими можливостями. В опозиції реактивна категоризація мотивів відноситься до пасивної поведінки фірми, яка діє, реагуючи на внутрішні або зовнішні тиски [360]. Підприємство, кероване проактивними мотивами у своїй діяльності, приймає рішення про інтернаціоналізацію, базуючись на власному бажанні, усвідомлюючи власні переваги та сильні сторони. В свою чергу, якщо підприємство приймає рішення про інтернаціоналізацію на основі реактивних мотивів, це означає, що такий вибір зумовлений зовнішніми обставинами.

У психології існує поняття «мотивації До» (позитивна мотивація, що ґрунтується на мотиві досягнення успіху) та «мотивації Від» (негативна мотивація, що базується на мотиві уникнення невдач). Адаптуємо ці поняття в бізнес-сферу. Наприклад, у ситуації, коли підприємство планує вихід на зовнішні ринки з метою підвищення прибутку, має місце позитивна мотивація; у ситуації, коли підприємство планує вихід на зовнішні ринки з метою уникнення сезонних проблем реалізації власної продукції – це негативна

мотивація. Пропонуємо проактивні мотиви назвати також «мотивацією До», а реактивні – «мотивацією Від».

Відомо, що SWOT-аналіз є інструментом, що дає змогу визначити фактори найбільшого впливу на певний проект (у нашому випадку – прийняття рішення про вихід на зовнішні ринки) та дає змогу керівництву визначити необхідність прийняття такого рішення. З метою аналізу проактивних та реактивних мотивів залежно від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що сприяють та стримують процеси інтернаціоналізації, а також від можливостей, які вона дає, пропонуємо адаптувати матрицю SWOT-аналіз до визначених нами умов. Для цього, виділимо сприятливі та несприятливі фактори інтернаціоналізації підприємств (табл. 3.1). При цьому вважаємо, що загрози від інтернаціоналізації для підприємства стримують його у прийнятті відповідного рішення, тому розглянемо мотиви до інтернаціоналізації, базуючись лише на можливостях, які вона дає.

Таблиця 3.1

Модифікована матриця SWOT-аналізу мотивів до інтернаціоналізації підприємства

Фактори, що сприяють інтернаціоналізації підприємства	Фактори, що стримують інтернаціоналізацію підприємства
1	2
<i>Зовнішні</i>	
Програми розвитку економіки країни, регіонів Підтримка розвитку промислових підприємств Створення привабливого інвестиційного клімату у іноземних інвесторів Великомасштабна науково-технічна система забезпечення НДР та кадрами	Нестабільна політична ситуація у власній країні Негативна соціально-економічна ситуація в країні Територіальні диспропорції в розміщенні виробництва Нерівномірність розвитку регіонів Несприятливе інвестиційне, інституційне та законодавче середовище для ведення бізнесу Неефективна галузева структура Стагнація або негативні тенденції на внутрішньому ринку Високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку Консервативність споживачів Відплив кваліфікованої робочої сили закордон
<i>Внутрішні</i>	
Конкурентні переваги (на рівні країни, галузі) Управлінські переваги	Недостатня ресурсна база Відсутність мотивації у керівника (менеджера, підприємця)

Продовження табл. 3.1

1	2
Унікальність товару/ послуги Технологічна компетентність Наявність потужної ресурсної бази: людські ресурси, фінансові, матеріально-технічні і тд Професійна компетентність, інтелектуальний та творчий потенціал, вмотивованість працівників Імідж підприємства на ринку Фінансова стійкість підприємства	Відсутність іміджу підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку
Можливості інтернаціоналізації	
Можливості світового ринку Географічна близькість певного регіону Політична стабільність в певному регіоні Сприятливе інвестиційне та інституційне середовище для ведення бізнесу закордоном Вища купівельна спроможність населення певного регіону Використання місцевої сировини й енергії певного регіону Використання місцевої робочої сили певного регіону	
Мотиви до інтернаціоналізації підприємств	
Проактивні («мотивація До»)	Реактивні («мотивація Від»)
Створення і значне поширення наукомістких видів економічної діяльності Створення позитивного іміджу країни завдяки експорту якісної продукції Покращення сальдо платіжного балансу країни Створення нових робочих місць Зростання рівня ВВП, економічної активності населення, реальної заробітної плати й попиту на робочу силу Максимальна зайнятість економічно активного населення Підвищення ефективності господарської діяльності Розширення обсягів збуту Модернізація виробництва Трансфер технологій Залучення інвестицій Прагнення стати основним конкурентом в галузі Прагнення до володіння активами іншого підприємства Підвищення якості товарів та послуг Створення позитивного іміджу підприємства Кількісно-якісне зростання чисельності висококваліфікованих працівників Зростання у структурі персоналу питомої ваги працівників, зайнятих науково-дослідними і дослідно-конструкторськими розробками, їх випробуванням і впровадженням Пошук можливостей бізнес-реалізації закордоном Залучення кваліфікованого управлінського апарату	Диверсифікація ризику Пролонгований збут сезонних товарів Уникнення тарифних та нетарифних обмежень Диверсифікація діяльності Економія масштабу Економія витрат Бажання уникнути банкрутства Бажання уникнути сплати високих податків на внутрішньому ринку Пошук ресурсів, відсутніх на внутрішньому ринку

Примітка: сформовано автором на основі [9; 25; 30; 48; 59; 316; 329; 341; 345; 350]

Таким чином, з інформації, наведеної у табл. 3.1 бачимо, що позитивна мотивація у процесі інтернаціоналізації підприємства представлена значно ширше, ніж негативна. Аналізуючи модифіковану матрицю SWOT, зрозумілим стає той факт, що в умовах глобалізаційних процесів, зміни в мотиваційній системі виходу підприємств на зовнішні ринки для забезпечення ефективності їхньої діяльності, мають бути оцінені також і з точки зору необхідності попередження можливих дисбалансів, зокрема: невідповідності обсягів і структури виробництва реальним потребам ринку; його невисокої конкурентоспроможності; низького рівня залучення інвестицій у зв'язку з несприятливим інституційним та законодавчим середовищем; нерівномірності територіального розвитку та галузевої структури та ін. Таким чином, для оцінювання у майбутньому й обґрунтування мотиваційного механізму досягнення ефективної діяльності підприємства завдяки його виходу на зовнішні ринки необхідно визначити передумови виникнення цих мотивів.

У цьому випадку методика аналізу мотиваційного механізму повинна ураховувати ті чинники й ознаки, що відіграють основну роль у формуванні характеристик успішної інтернаціоналізації підприємств та формують подібний тип поведінки в інших суб'єктів господарювання, тобто мотиви до інтернаціоналізації базуються на передумовах, що мають місце на чотирьох рівнях: світовому, макро-, мезо- та мікрорівнях.

З метою розроблення критеріїв і субкритеріїв інтернаціоналізації промислових підприємств, а також для обґрунтованого пояснення результатів факторного аналізу, на основі запропонованих компонентів інтернаціоналізації (підрозділ 1.2) і за даними інтернет ресурсів та фінансової звітності проаналізовано діяльність машинобудівних підприємств України, в основному Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, які більшою або меншою мірою здійснюють заходи з інтернаціоналізації, планують вихід на зовнішні ринки або розширення присутності на ньому.

Основною продукцією ТОВ "Виробничо-комерційна фірма "Дрогобицький завод автомобільних кранів" (м. Дрогобич) є автомобільні крани вантажопідйомністю від 18 до 50 т, на шасі різних модифікацій вантажних автомобілів МАЗ, КрАЗ, КАМАЗ, FORD Cargo, TATRA [218]. Розширення номенклатури продукції здійснюють на основі аналізу тенденцій ринку, потреб споживачів, впровадження новітніх та модернізації існуючих технологій, зокрема, розпочато випуск автокранів КТА-14, КТА-16, КТА-18, КТА-25 на шасі МАЗ, КрАЗ, КАМАЗ, автокран КС-4574 модернізовано в нову модель КС-4574А з підвищеною вантажопідйомністю. Технічною новинкою є кран-маніпулятор «ПРАКТИК КМ-9,8» та сміттєвози з об'ємом бункера 15,5 куб. м. із заднім завантаженням побутових відходів, баштові крани швидкого монтування КБА-201 "ФОРТІС", який розроблено спільно з словенською фірмою "SMM". Одним із напрямів інтернаціоналізації ТОВ «ВКФ «ДЗАК» було використання шасі імпортного виробництва — FORD Cargo 3430D, що дозволило підвищити вантажопідйомність монтованих кранів. Потужності виробничих цехів підприємства забезпечують повний технологічний цикл виробництва автокрана — від виготовлення деталей вузлів до складання, випробування і фарбування.

Серед технологічних новацій — комплектування автокранів стрілами з гнутого профілю сталі DOMEX 960 та радіодистанційним управлінням. Наприклад, керування автокраном КТА-50 сучасного дизайну з 5-ти секційною стрілою з гнутого профілю здійснюється джойстиками.

ТОВ "ВКФ ДЗАК" реалізовує свою продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Підприємство використовує як прямий, так і не прямий експорт — створено спільні підприємства в Індії та Білорусі і потужну дилерську мережу і торгові представництва в Казахстані, Російській Федерації, Білорусі, Азербайджані, Латвії, Литві, Узбекистані, Туркменістані, Грузії, Чехії, Румунії, Польщі, Болгарії.

Зареєстровано торгову марку цієї продукції – "СИЛАЧ" і логотип "ДАК". Одним із маркетингових рішень, що відповідає новому поколінню вантажопідіймальної техніки була зміна аббревіатури з КС (кран силовий) на КТА (кран телескопічний автомобільний).

Для задоволення вимог споживачів і успішного функціонування за кордоном продукцію підприємства сертифікували в Євросоюзі, Росії, Білорусі, а гарантійне обслуговування автокранів проводять в сервісних центрах, акредитованих ТОВ "ВКФ ДЗАК".

Технічні розробки та нове обладнання постійно презентують на спеціалізованих виставках в Україні і за кордоном, таких як «Будтех», м. Київ, «Autotech», Чехія, «Міжнародна технічна ярмарка», Болгарія, «MinTech», Казахстан, «СтройЕкспо», Білорусь.

У стратегічних планах розвитку ТОВ "ВКФ ДЗАК" – збільшення обсягу експорту і підвищення якості продукції за рахунок модернізації та оновлення виробничих потужностей; відкриття складальних виробництв; розроблення нових моделей автокранів вантажопідіймальністю 60-100 тонн з 5-ти і 7-ми секційною стрілою з подовжувачем та "нахиленим гуськом" на спецшасі; освоєння виробництва нових видів спецтехніки відповідно до потреб ринку; розширення мережі сервісних центрів.

Керівництво підприємства планує розширювати ЗЕД в країнах Євросоюзу, Латинської Америки, Африки, Азії. Для втілення у життя цих планів необхідне якісне нарощування кадрового потенціалу, постійне підвищення його професійного та інтелектуального рівня.

Значно менше компонентів інтернаціоналізації реалізовує приватне виробничо-торгове підприємство "Галінтерпідйом" (м. Львів), однак понад 20 років є одним з кращих виробників конвеєрної техніки, як в Україні, так і за кордоном [219]. Основну увагу керівництво підприємства приділяє вдосконаленню технологій та розширенню номенклатури продукції. Асортимент виробів ПВТП «Галінтерпідйом» охоплює практично весь спектр

механізмів та їх складових в даній товарній ніші – вантажонесучі, штовхаючі, підвісні ланцюгові конвейєри; редуктори, ланцюги для конвеєра і приводу, каретки, а також візки вантажні, приводи і конвеєрні лінії: стрічкові, підлогові, похилі і підйомники.

Модифікації конвейєрів та приводів з кроком ланцюга від 80 до 200 мм здатні задовольнити вимоги споживачів даної продукції, оскільки вироби надійні, стійкі до зношування, прості у використанні та високої якості. На даному малому підприємстві (чисельність працівників – 50 осіб) основними компонентами інтернаціоналізації є торгівельний, виробничий і технологічний.

ТОВ «Науково-виробниче підприємство «ІМВО» є потужним середнім підприємством (чисельність працівників – 63 особи) з високим потенціалом до розвитку, на якому застосовують елементи як внутрішньої, так і зовнішньої інтернаціоналізації [220]. Фірма спеціалізується на виробництві складського стелажного обладнання і спеціальних сталевих конструкцій. Інноваційне виробництво здійснюється на двох заводах, хоча на початку діяльності (рік заснування – 1993) підприємство працювало як сервісний металоцентр, здійснюючи поставки прокату сталі на підприємства Західних областей України, пізніше – в Угорщину, Польщу, Словакію, Болгарію, Латвію, Литву.

Важливою віхою розвитку підприємства був вступ у члени Торгово-промислової палати, Науково-промислової асоціації підприємств машинобудування та металообробки “Галавто” і перехід у 2002 -2003 рр. до проектної та виробничої діяльності. Здійснено значне інвестування коштів у виробниче і контрольно-вимірювальне устаткування, проведено реструктуризацію бізнес-процесів з переорієнтацією на виробництво та інжиніринг.

В основі діяльності ТОВ «НВП «ІМВО» – впровадження інноваційних технологій та виробів, наприклад, виробництво і монтаж рольгангових столів в аеропорту Бориспіль для компанії Аеросвіт; стелажної системи висотного складування і для підвищених навантажень; спеціальних огорожуючих

конструкцій зон митного-ліцензійного складу; опор освітлення; гравітаційних роликових стелажів; розроблення проекту розподільчого центру компанії Самсунг Електронікс Україна - мезонін площею 2100 кв. м. Висококваліфіковані інженерні працівники використовують у своїй діяльності сучасні системи CAD/CAM і тісно співпрацюють з науковцями.

Топ-менеджмент ТОВ «НВП «ІМВО» з початку роботи фірми застосовує системний підхід, розробивши концепцію діяльності та стратегічні плани щодо випуску продукції найвищої якості та виходу на зовнішні ринки. Це забезпечується, насамперед, вхідним контролем матеріалів та комплектуючих, сертифікацією процесів виробництва і продукції в системі УкрСЕПРО, що дозволяє здійснювати поставки виробів по субконтрактингу в країни ЄС. Крім того, сертифікована на відповідність вимогам ISO 9001-2001 Система управління якістю "ІМВО".

Експорт стелажного обладнання здійснюється в Румунію, Грузію, Німеччину, Швецію, Ісландію, Білорусь, Молдову, Росію, Казахстан, країни Близького Сходу та Африки (у 2015-2016 рр. здійснено перші поставки через море).

Підприємство є модератором освітньої діяльності в галузі складської логістики – сформовано ключові компетенції, необхідні для роботи. Ділова репутація фірми ґрунтується на професіоналізмі та досвіді працівників, які знаходяться у постійному пошуку нових рішень для забезпечення потреб споживачів їхньої продукції.

ВАТ "Концерн - Електрон" (м.Львів) впродовж десятиліть працює на ринку України і за кордоном як велика багатогалузева компанія, до складу якої входять промислові, науково-виробничі, торгово-сервісні та фінансові підприємства. Серед них – спільне українсько-німецьке підприємство ТОВ "Сферос-Електрон", що спеціалізується на виробництві автомобільних опалювачів та кондиціонерів (торгова марка – Webasto Elektron) [221].

Основні напрями діяльності підприємства – виробнича, збутова та сервісне обслуговування продукції "Вебасто". СП ТОВ "Сферос-Електрон» виготовляє обігрівачі типу DBW різних модифікацій, вузли, комплектуючі, ресивери, які користуються попитом при виробництві автобусів та комерційних автомобілів в Україні, Білорусі та Росії. Підприємство оснащено високотехнологічним устаткуванням, що сприяє ефективній організації виробничого процесу та виготовленню продукції з високими експлуатаційними показниками і ремонтпридатністю. Серед інноваційних розробок – забезпечення необхідної форми деталей з листової сталі з відповідним розташуванням отворів; висока якість захисного покриття поверхні виробів; у співпраці з компанією Valeo на базі електричного повітряного підігрівач РТС створено сучасний кондиціонер REVO-E Global, що працює за новітньою технологією нагрівання повітря. Стратегія розвитку СП ТОВ "Сферос-Електрон" полягає в освоєнні виробництва та монтажу нових виробів на основі автоматизації виробничих процесів та модернізації обладнання – зварювальних автоматів, напіваавтоматів тощо.

Підприємство займається збутом кондиціонерів для всіх видів автомобільної техніки та опалювачів, вентиляційних люків „Webasto" та здійснює сервісне обслуговування продукції як власного виробництва, так і партнерів у спеціалізованому сервіс-центрі. Ефективна політика управління якістю (вдруге отримано міжнародний сертифікат ISO 9001:2015) дозволяє випускати конкурентноздатну на українському і зарубіжному ринку продукцію. СП ТОВ "Сферос-Електрон" має широку дилерську мережу (понад 30 дилерів) в Україні і здійснює ЗЕД з партнерами в Німеччині, Угорщині, Туреччині, Білорусії, Словенії, Польщі та Словаччині.

СП ТОВ "Сферос-Електрон" бере активну участь у найбільших виставках та автосалонах України та за кордоном – „SIA", „Лімузин", BusWorld у Бельгії тощо, де неодноразово отримувало нагороди. Підприємство з кількістю працівників 124 особи є соціально відповідальним, про що свідчать нагороди

„Кращий роботодавець року" серед підприємств Львівської області з чисельністю працюючих від 101 до 500 осіб; грамоти за вагомий внесок поповнення державного бюджету України та плідну співпрацю з Львівською митницею; за високі досягнення у виробничо-комерційній діяльності; за високий рівень податкової культури та дипломи „Інвестор року", „Обличчя міста ", „За доброчесність у бізнесі".

СП ТзОВ "Сферос-Електрон" постійно удосконалює структуру управління і підтримує мотиваційний компонент інтернаціоналізації підприємства – підвищення кваліфікації персоналу та стажування за кордоном проходить більшість з працюючих; на роботу запрошують осіб з високим професійним рівнем та обов'язковим знанням іноземної мови; щорічно проводять навчання з техніки продажу, встановлення, діагностики та обслуговування продукції.

СП "Сферос-Електрон" – одне з небагатьох в Україні, на якому реалізується проект з дуальної освіти "Партнерство у сфері професійно-технічної освіти" з підготовки електрогазозварників.

Ще одним успішним представником підприємств машинобудування Львівської області є мале підприємство (30 працівників) ТзОВ "Мікро-Ф" (м.Львів), яке працює на ринку України та за кордоном більше 20 років [222]. Основні види діяльності – постачання навантажувальної та складської техніки таких світових компаній як Mitsubishi Nichiyu Forklift, Toyota, Nissan, Mitsubishi, TCM, Linde, Manitou, Caterpillar, Kalmar, Pramac, а також власне виробництво дизельних та карбюраторних автотранспорту торгової марки МФ вантажопідйомністю від 7 до 30 т.

ТзОВ "Мікро-Ф" – це підприємство, на якому, незважаючи на розмір, втілюються практично всі основні компоненти інтернаціоналізації. На основі розробленої і впровадженої Політики у сфері якості, яка є головним інструментом системи менеджменту якості фірми за стандартами ISO серії 9000 для задоволення потреб споживачів досягають і утримання конкурентних переваг на ринку. У 2017 році підтверджено сертифікат ISO 9001:2008 DEKRA.

Політика ТзОВ «Мікро-Ф» у сфері якості реалізується за рахунок дотримання вимог міжнародних, у т.ч. європейських, та державних нормативно-технічних документів, а також вимог внутрішніх нормативних документів; входного й операційного контролю якості робіт, документації та матеріально-технічних ресурсів на всіх етапах виробничого процесу; застосування нових технологій і використання сучасного обладнання; наявності сертифікатів на обладнання та матеріали від провідних світових виробників. Підприємство постійно диверсифікує напрями своєї діяльності – з 2003 року здійснює імпорт малотоннажної техніки, навісного обладнання та зарядних пристроїв з Європи та Японії, співпрацює з фірмою TVH щодо продажу запчастин до навантажувачів і складської техніки, продажу нової та вживаної навантажувальної техніки; з 2005 – з виробниками вантажно-підіймальної техніки та складського обладнання з Китаю; з 2009 року – з фірмою Marangoni (Італія) щодо продажу шин до навантажувачів і складської техніки; з 2013 року – з компанією Weidemann GmbH (Німеччина) виробником сільськогосподарської та комунальної техніки, фронтальних та телескопічних навантажувачів, навісного обладнання до них.

Інвестиційно-інноваційний характер виробництва ТзОВ «Мікро-Ф» полягає у будівництві нових виробничих потужностей та купівлі виробничих площ, модернізації виробничого устаткування, а також у виготовленні на новому європейському обладнанні, наприклад, якісних і надійних гідравлічних циліндрів з ущільнювачами відомих європейських виробників. Сильними конкурентними перевагами є надання консультацій споживачам стосовно вибору навантажувача чи іншої складської техніки; виконання їх ремонту та сервісного обслуговування; заснування власної транспортної компанії (ТзОВ "Віксам") і акредитація в Асоціації міжнародних автоперевізників (АСМАП) України.

Фірма має філії у м. Києві, м. Запоріжжя, м. Рівне, м. Харків, відкрито представництво в м. Тбілісі, Грузія, регулярно приймає участь у виставках CeMAT і PTC, шукає нових партнерів та ринки збуту.

Підприємство теж є соціально відповідальним, оскільки вище керівництво бере на себе зобов'язання по реалізації положень, визначених у даній Політиці, а також доведення й забезпечення її розуміння всіма співробітниками; постійно організовує професійне підвищення кваліфікації працівників та удосконалює систему їх мотивації у підвищенні якості продукції та послуг. Симбіоз висококваліфікованих фахівців та творчої молоді, постійне навчання, підвищення кваліфікації персоналу та передачу кращого досвіду керівництво розглядає, як одну із стратегічних цілей.

Інноваційним малим підприємством, що має на меті впровадження новітніх технологій на стадіях проектування, виготовлення і аналізу умов експлуатації обладнання є створене у 2015 році товариство з обмеженою відповідальністю «Українські інженерні рішення» (Universal Engineering Solutions) (м. Львів), яке займається проектуванням та виготовленням верстатів з ЧПУ; гідравлічних пресів, гідравлічних та пневматичних систем та комплексів; ремонтом, модернізацією, монтажем, демонтажем обладнання [223].

На підприємстві працюють 15 висококласних мотивованих спеціалістів, що виконують проектні (про-креслення 3D моделей обладнання та виробів), інженерно-конструкторські та аналітично-аудиторські роботи; надають послуги з автоматизації і модернізації виробництва.

Вироби компанії поєднують у собі електроніку, механіку, гідравліку та пневматику, що дозволяє їй бути на вістрі науково-технічного прогресу і відповідати вимогам ринку. Керівництво фірми успішно втілює у життя тезу, що «теперешній час є часом висококваліфікованої інженерної думки», інвестуючи капітал не тільки у новітнє обладнання, але й людський капітал.

Винахідництво і тісний зв'язок з наукою є важливими аспектами діяльності підприємства, серед стратегічних задач – вихід на зовнішні ринки.

ПрАТ "Івано-Франківський арматурний завод" – одне з найбільших машинобудівних заводів Західної України, на якому в 2018 році працювало 264 особи [224]. Основний напрям діяльності – виробництво запірної трубопровідної арматури для нафтогазопромислового і енергетичного комплексів України та інших держав; серед нових розробок – фланці, засувки сталеві, штампозварні затвори, фланці, клапани герметичні та товари народного вжитку. На підприємстві реалізуються елементи практично всіх компонентів інтернаціоналізації крім освітнього і фінансово-інвестиційного (не проводились заходи в 2018 році).

Основним ринком збуту є Україна та ближнє зарубіжжя. Першочерговим завданням підприємства є забезпечення високої якості продукції за рахунок вдосконалення технологічних процесів і забезпечення виробництва сучасним обладнанням. Всі вироби заводу сертифіковані. Про якість продукції, що задовольняє вимоги найвимогливіших клієнтів свідчать міжнародні нагороди – "Золота Зірка за якість" в Мадриді та "Діамантова Зірка за якість" в Мехіко.

На заводі діє Система управління якістю, яка була розроблена відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 9001 і підтверджена сертифікатом відповідності, виданим Бюро Сертифікації Veritas та національним сертифікатом на систему управління якістю.

На підприємстві здійснюють проектування із застосуванням сучасних програмних продуктів, орієнтуючись на потреби світового ринку, що дозволяє виконувати найскладніші завдання – від розроблення дослідних зразків до запуску у серійне виробництво нових видів трубопровідної арматури.

ПАТ "ІФАЗ" за останні 5 років придбав нові виробничі лінії, цінні папери, транспортні засоби, нерухомість, земельні ділянки, але у 2018 році для погашення кредитних боргів відбулось відчуження активів. Внутрішньою проблемою є зношений парк металорізального обладнання.

На підприємстві розроблено Стратегію розвитку на 2019 рік, якою передбачено розширення номенклатури товарів, освоєння нових ринків збуту на основі реалізації розроблених економічної, маркетингової, фінансової, інвестиційної, інноваційної політик і покращення кадрового забезпечення. З метою досягнення ефективних результатів діяльності та конкурентоспроможності підприємства керівництвом проводиться робота щодо покращення внутрішніх організаційних умов діяльності.

ПрАТ "Калуський завод будівельних машин" (БУДМАШ) є середнім підприємством (кількість працюючих – 87 осіб), що проектує і виготовляє підйомно-транспортне обладнання (мостові та козлові крани) високої якості, модульну опалубку, складні металоконструкції, електричні лебідки, підйомники, контейнери, будівельні риштування тощо [224].

Крани, що є основним видом продукції, поставляють на підприємства України та експортують в Угорщину, Росію, Білорусію та Іран.

Високу якість продукції досягають, використовуючи комплектуючі провідних світових і вітчизняних виробників та сучасні технології проектування і виробництва. Оптимальна організаційна структура ПрАТ "Калуський завод будівельних машин" дозволяє здійснювати повний цикл виробництва – від розроблення проекту до сервісного обслуговування. Підприємство розміщене на двох виробничих майданчиках, які забезпечені відокремленими інженерними мережами, що дозволяє достатньо швидко переорієнтовувати виробництво на випуск нових видів продукції, виготовляти обладнання будь-якої складності, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного замовника і гарантуючи задоволення їх потреб.

Топ-менеджмент підприємства у своїй діяльності використовує сучасні методи ведення бізнесу, звертаючи особливу увагу на збереження та розвиток інтелектуально-кадрового потенціалу, спираючись на досвід і професіоналізм конструкторів та інженерів заводу та забезпечуючи підвищення рівня кваліфікації працівників. На підприємстві розроблено «Кадрову програму»,

згідно якої, наприклад, у 2018 році три особи були направлені на навчання для оволодіння новою професією, а семеро – підвищили кваліфікацію.

Всі ці напрями роботи підприємства спрямовані на підвищення якості продукції, розширення номенклатури виробів та освоєння нових ринків збуту.

Ще одним потужним представником машинобудування Івано-Франківщини, яке активно провадить ЗЕД, є середнє підприємство (кількість працівників – 180 осіб) публічне акціонерне товариство «Пресмаш» (м.Івано-Франківськ) [225]. Підприємство працює на ринку України та за її межами з 1978 року. Основні види продукції – це ковальсько-пресові машини та обладнання для брикетування тирси, соломи, торфу. Досвід і знання висококваліфікованих інженерних кадрів та верстатників забезпечують високу якість спроектованого і виготовленого обладнання відкритого і закритого типів, простої і подвідної дії для оброблення металів тиском в широкому діапазоні зусиль (від 250 до 10000 кН). На підприємстві проектують і виготовляють штампи будь-якої складності, в т.ч. для автоматичних комплексів під готову деталь.

Про високу якість продукції свідчать сертифікати, отримані від НТЦ "Станкосерт" (м.Одеса), технічний контроль сертифікованої продукції здійснюється відповідно до ліцензійної угоди. Преси регулярно демонструють на виставках, вони представлені в Національній експозиції України на виставці – ярмарці в Ганновері. нагороджено дипломами Президії Івано-Франківської торгово-промислової палати за експортно-конкурентну продукцію вітчизняного машинобудування.

За останні роки більше 30% пресів реалізують за межами України, зокрема більше 500 пресів експортовано в Австрію, Великобританію, Францію, Фінляндію, Італію, Голландію, Швецію, Канаду, США, Аргентину. Незважаючи на широку географію поставок і специфічність продукції, стратегічною метою діяльності ВАТ «Пресмаш» є розширення присутності на зарубіжних ринках.

Приватне акціонерне товариство «Квантор» (м. Збараж Тернопільської області) – представник малого підприємництва (кількість працівників – 45 осіб) машинобудівної галузі, що працює на ринку України і планує вихід на зовнішні ринки [226]. Підприємство, що у 80-і роки було одним із провідних виробників радіотехнічної і приладобудівної галузей Радянського Союзу, у зв'язку з втратою традиційних ринків збуту пережило період занепаду, однак було збережено виробничі потужності і верстатний парк, що дозволило відновити виробництво в традиційних та нових галузях промисловості. Основними видами діяльності на даний час є електронна промисловість, промисловість зв'язку, виробництво інструментів для метало- і деревообробки, виробів з пластмас, вузлів, деталей та приладів для автомобілів та їх двигунів.

Керівництвом підприємства розроблено Стратегію діяльності до 2025 року в рамках якої з метою впровадження нових технологічних процесів, закупівлі імпортного обладнання і модернізації наявного устаткування було відчужено частину активів. Зусилля конструкторів спрямовані на розроблення нових видів інноваційної продукції, що користується попитом у споживачів. Важливим напрямом діяльності підприємства є співпраця з науковими установами і патентування результатів спільних розробок.

Для реалізації стратегічних рішень топ-менеджмент підприємства удосконалює організаційну структуру, розширює і змінює функціональні обов'язки працівників і структурних підрозділів, маючи на задіяні у технологічних процесах площі і обладнання, намагається знайти найбільш ефективні рішення щодо їх використання. ПрАТ «Квантор», що є членом Торгово-промислової палати Тернопільської області, активно шукає зарубіжних партнерів для здійснення ЗЕД.

Основними видами діяльності товариства з обмеженою відповідальністю «Електропром» (м. Тернопіль) є виробництво металоконструкцій, товарів широкого вжитку, одиничне виробництво складної високотехнологічної продукції, зварних конструкцій. ТОВ «Електропром» – мале підприємство

машинобудівної галузі з кількістю працюючих 15 осіб, однак має технологічне обладнання, що дозволяє реалізовувати весь технологічний процес отримання виробів: заготівельне обладнання (ножиці, вирубні преси), зварювальні апарати для ручного дугового зварювання і зварювання в середовищі вуглекислого газу, металорізальні верстати, ковальсько-пресове обладнання, обладнання для порошкового фарбування. Інвестиції в нове обладнання вітчизняного та імпортного виробництва, використання сертифікованих вихідних матеріалів і металопрокату, ефективно діюча система контролю на всіх операціях технологічного процесу дозволяють досягати високої якості і точності виготовлення виробів.

Підприємство здійснює проектно-конструкторські роботи, заохочує винахідницьку діяльність – інженерно-технічні працівники є авторами більше 10 патентів. Впровадження інновацій, удосконалення організаційної структури і співпраця з науківцями – характерні особливості управлінської діяльності керівництва підприємства.

ТОВ «Електропром» є одним з небагатьох соціально-відповідальних підприємств в Тернопільській області, оскільки керівництво виконує певну місію, працевлаштовуючи інвалідів і надаючи перше робоче місце випускникам технічних училищ, коледжів та університетів. Освітня компонента інтернаціоналізації на цьому підприємстві реалізовується найкращим чином – це майданчик для проходження виробничих практик учнів і студентів; директор підприємства входить у Раду роботодавців Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, є співрозробником освітніх програм, формулюючи компетенції, якими повинні володіти майбутні фахівці.

Фірма реалізовує продукцію в Україні і дальньому зарубіжжі, має тісні партнерські зв'язки з підприємствами Бельгії, Німеччини, Чехії. Завдяки високій якості продукції підприємство включено в ланцюг вартості ТОВ «СЕ Бортнетце-Україна».

Одним з найкрупніших підприємств Тернопільської області, на якому працює 4367 осіб, є ТОВ «СЕ Бортнетце-Україна» (спільне підприємство, засновником якого є компанія «Сумімото Електрик» (Японія)) – виробник кабельних мереж для фірми «Фольксваген» [226]. Крім того, на підприємстві виготовляють електричне устаткування, вузли для транспортних засобів, здійснюють оптову і роздрібну торгівлю автомобільними деталями та приладдям.

Торгівельний компонент інтернаціоналізації реалізується за рахунок експорту кабельно-провідникової продукції в Марокко і Туніс та імпорту матеріалів і комплектуючих Австрії, Китаю, Чехії, Франції, Німеччини, Словачії, Японії, Португалії, Швейцарії та США.

ТОВ «СЕ Бортнетце-Україна» – підприємство інноваційного типу, що впроваджує широкий спектр нових технологічних рішень як для масового, так і для одиничного виробництва для використання в автомобілях класу люкс. Продукція фірми відповідає міжнародним стандартам якості, що підтверджено сертифікатами ISO 9001 та IATF 16949.

Наукова компонента інтернаціоналізації представлена тісною співпрацею як з науковими інститутами, так і власними науковими розробками. Підприємство постійно бере участь у роботі спеціалізованих виставок.

А найбільше уваги у стратегії управління підприємством приділяють екологічній безпеці продукції і кадровій політиці. Проводять ярмарки вакансій та інші рекрутингові заходи, на яких набирають працівників не лише з необхідними професійними навичками, але й таких, що знають англійську або німецьку мову, а то й дві іноземні мови. Неодмінною умовою є проходження стажування за кордоном та постійне підвищення кваліфікації. Все це матеріально заохочується.

На ТОВ «СЕ Бортнетце-Україна» певною мірою застосовують майже всі виділені нами компоненти інтернаціоналізації, що робить його ефективним і соціально-відповідальним.

Представником середнього підприємства (кількість працівників – 61 особа) Тернопільської області, яке здійснює діяльність в галузі машинобудування і світлотехнічної промисловості є ПАТ "Техінмаш" (м. Тернопіль) [227]. На підприємстві виготовляють зварні конструкції та деталі машинобудування, вироби світлотехнічної промисловості, засоби супутникового телебачення, товарів народного споживання. Крім того, важливими напрямками діяльності є відновлення деталей машин сільськогосподарського призначення та здійсненням конструкторських розробок.

Для виготовлення конкурентноспроможної продукції керівництво приділяє значну увагу підвищенню технічного рівня виробництва—закуповують нове обладнання, впроваджують нові технології, в т.ч. технологічні процеси металообробки та зварювання. Характерною особливістю є те, що деякі вироби виготовляють в умовах одиничного виробництва.

У найближчій перспективі планують освоєння виготовлення газових котлів та ливарних виробів. Розширюючи асортимент продукції, на підприємстві здійснюють заходи щодо її ліцензування і розроблення технічних умов на певні вироби. Відповідність продукції міжнародним стандартам забезпечує хороші експортні позиції підприємства.

Найбільш реалізованими на даному підприємстві є торгівельний, виробничий і технологічний компоненти інтернаціоналізації. Маючи значний досвід експортної діяльності ПАТ "Техінмаш" планує розширювати свою присутність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, шукаючи нових партнерів в Україні та країнах ближнього і дальнього зарубіжжя та заключаючи нові договори із зарубіжними покупцями.

Науково-виробниче підприємство «Промтехконструкція» (м. Краматорськ Донецької обл.) налічує 90 працівників і спеціалізується на виробництві роликів, тягових, транспортерних ланцюгів і ланок до них. Компанія здійснює експортно-імпортні операції, зокрема експортує товари у Білорусь, Грузію, Латвію, Молдову, Росію та імпортує товари з Китаю.

З 1995 року значно зросли виробничі потужності підприємства і на сьогоднішній день воно забезпечує повний виробничий цикл виготовлення приводних ланцюгів. На фірмі є все необхідне виробниче обладнання, починаючи від заготівельного прокатного стану до складальної роторної лінії повузлового остаточного складання ланцюгів.

Модернізація і автоматизація технологічних процесів – це підґрунтя фінансової стійкості підприємства. За останні роки встановлено високопродуктивне автоматизоване обладнання для виготовлення таких елементів ланцюгів, як втулки і ролики, а також спеціальне обладнання для оброблення деталей перед складанням.

Для забезпечення контролю якості продукції на підприємстві функціонує акредитована Держстандартом України випробувальна лабораторія, де ланцюги перевіряють на міцність, надійність, відповідність геометричним розмірам як стандартних, так і спеціалізованих виробів.

Окрім виробничого і технологічного компонентів інтернаціоналізації, менеджмент НВП «Промтехконструкція» активно впроваджує науковий, тісно співпрацюючи з провідними науковими школами України і закордону в галузі розроблення ланцюгів. За рахунок впровадження конструктивних і технологічних інновацій асортимент продукції постійно розширюється, вдосконалюється і оновлюється, зростає гарантійний строк експлуатації виробів.

Підприємство налагодило серійний випуск транспортних ланцюгів до імпортованих комбайнів Class Dominator -106, 204, TR-88, John Deere, Фортшрітт - 516, Масей Фергюссон - 36, 40. Понад 20 років фірма є учасником міжнародних спеціалізованих виставок, зокрема АГРО, що дозволяє знаходити клієнтів і партнерів як у ближньому, так і дальньому зарубіжжі.

Одним із прикладів закордонного досвіду інтернаціоналізації промислових підприємств, які активно провадять людино-орієнтовану політику у своїй діяльності є польсько-індійське підприємство LUMEL, що складається із:

LUMEL S.A. та LUMEL ALUCAST Sp. z o. o. Діяльність компанії полягає в наданні комплексних рішень шляхом розробки інтелектуальних систем на базі власної електроніки, вимірювального та регулюючого обладнання для промислового, автомобільного та військового застосування, а також через сервіс виготовлення електроніки.

Керівництво підприємства докладає зусилля для досягнення досконалості за рахунок інновацій та постійного вдосконалення процесів, продуктів та послуг, щоб створити можливості для зростання на всіх рівнях організації. При цьому кожен працівник включається у діяльність з охорони довкілля, таким чином провадячи політику еколого-відповідального бізнесу. Окрім того, підприємство інвестує значні кошти у розвиток власних людських ресурсів через цільове направлення на навчання студентів, які у майбутньому будуть працівниками даного підприємства; стажування діючих працівників та підвищення кваліфікації тощо.

У 2017 р. підприємство отримало нагороду «Найбільш впізнаваний бренд Польщі» й продовжує активно інтернаціоналізувати діяльність у різних сферах, зокрема працевлаштовуючи іноземних працівників на різні ланки як управління, так і безпосередньо виробничого процесу. Однією із причин стрімкого розвитку підприємства виступило саме розуміння керівництва у необхідності нововведень, пов'язаних, перш за все, із інноваційним підходом до управління людськими ресурсами та модернізації системи менеджменту.

Таким чином, проаналізувавши діяльність малих, середніх та великих підприємств машинобудівної галузі, можна сказати, що, незалежно від розміру, більшість з них для забезпечення свого розвитку і здійснення ефективної діяльності реалізують різні компоненти як зовнішньої, так і внутрішньої інтернаціоналізації. Необхідною умовою збільшення прибутку є постійне оновлення і модернізація виробництва, впровадження нових наукових розробок, в умовах зниження попиту на вітчизняному ринку – пошук шляхів виходу за кордон або розширення присутності на ньому.

Торгівельний, виробничий і технологічний компоненти інтернаціоналізації, маркетингову активність, сертифікацію продукції, виставкову діяльність, фінансово-інвестиційний та інфраструктурний застосовують практично всі проаналізовані підприємства, однак вкладають кошти в науку лише небагато з них – ТОВ НВП «ІНВО», ТОВ «Українські інженерні рішення», ТОВ «Електропром», ПАТ «Квантор», НВП «Промтехконструкція».

Ще менше підприємств мають стійкі зв'язки з освітніми установами – це, в першу чергу СП "Сферос-Електрон", яке впроваджує проекти з дуальної освіти, ТОВ «Електропром» і ТОВ «НВП «ІМВО», які спільно з університетами формують необхідні компетенції для майбутніх фахівців.

Щодо соціально-відповідальної діяльності, то слід відмітити ТОВ «СЕ Бортнетце-Україна», на якому впроваджують заходи щодо екологічної безпеки та здійснюють мотиваційно-орієнтовану кадрову політику. Мотиваційному (особистісному) компоненту інтернаціоналізації значну увагу приділяють керівники ТОВ "ВКФ "Дрогобицький завод автомобільних кранів", ТзОВ «Мікро-Ф», ПрАТ "Калуський завод будівельних машин" (розроблено «Кадрову програму»), СП "Сферос-Електрон".

Загалом, слід відзначити, що для усіх досліджуваних підприємств, навіть тих, що застосовують найбільшу кількість компонентів інтернаціоналізації (ТОВ "ВКФ "Дрогобицький завод автомобільних кранів", ТзОВ «Мікро-Ф», СП "Сферос-Електрон", ТОВ «СЕ Бортнетце-Україна») існують шляхи покращення показників діяльності за рахунок впровадження нових організаційно-економічних механізмів, які б давали дієві інструменти для максимального використання їх сильних сторін і конкурентних переваг.

Таким чином, інтернаціоналізація промислових підприємств, що здійснюється в рамках ОЕМІПП, потребує певного інструментарію функціонального забезпечення з допомогою якого можна досягати максимальної організаційної, економічної та соціальної ефективності. Зокрема, важливим є встановлення специфічних особливостей оподаткування в

контексті сталого розвитку, використання переваг інноваційно-інвестиційної стратегії діяльності та можливостей науково-освітнього потенціалу, як українського, так і зарубіжного.

Висновки до розділу 3

Отже, на основі розроблення методології формування дослідження процесів інтернаціоналізації промислових підприємств можна зробити наступні висновки:

1. Запропоновано концепцію еластичного інструментарію інтернаціоналізації промислових підприємств України з метою забезпечення ефективності їх діяльності, що базується на використанні гнучких механізмів адаптації до змінних умов функціонування.

2. Удосконалено науково-методологічний підхід до розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, який ґрунтується на трьох етапах: підготовчий, формування та впровадження.

3. Розроблено організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств на основі ситуаційного полікритеріального підходу з метою забезпечення їх ефективної діяльності.

4. Досліджено основні мотиви, які спонукають промислове підприємство до інтернаціоналізації. Запропоновано проактивні мотиви до інтернаціоналізації вважати мотивами «До», які є позитивними (основна мета – досягнення успіху), а реактивні – мотивами «Від», які є негативними (основна мета – уникнення невдач).

5. Модифіковано матрицю SWOT-аналізу для визначення мотивів до інтернаціоналізації залежно від факторів зовнішнього та внутрішнього

середовища, котрі як сприяють, так і стримують міжнародну інтеграцію промислового підприємства.

6. З метою виявлення потенційних ресурсів для підвищення рівня інтернаціоналізації в рамках компонентного підходу досліджено діяльність промислових підприємств України.

Результати, проведені у розділі відображені у публікаціях: [139; 145; 401; 404]

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

4.1. Специфіка формування заходів щодо інтернаціоналізації на засадах оподаткування з позицій сталого розвитку

У попередніх розділах було досліджено передумови інтернаціоналізації промислових підприємств України на світовому, макро-, мезо- та мікрорівнях, а також проведено аналіз впливу мінародної інтеграції країни та регіональної політики на зовнішньо-економічну діяльність суб'єктів господарювання. Було виділено ряд факторів, що впливають на процеси нтернаціоналізації підприємств, і для подальшого аналізу нами обрано найважливіші з них: податкова політика, сталий розвиток, інвестиційно-інноваційна діяльність та науково-дослідний і освітній потенціали країни. Діагностиці саме цих чинників присвячено матеріали дослідження, представлені у даному розділі.

Імідж країни та її інвестиційна привабливість з точки зору зручності ведення бізнесу формується в значній мірі на основі податкового навантаження та витрат на оподаткування податків з позицій сталого розвитку [6; 24], що є особливо важливим питанням для забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств України.

Система оподаткування в країні є також важливою передумовою інтернаціоналізації промислових підприємств. Українська податкова система була визнана однією з найбільш обтяжливих у світі з урахуванням позицій, які вона займала в загальному рейтингу країн відповідно до звітів 2007-2012 років досліджень Групи Світового банку [337; 407-408]. Саме адекватна система оподаткування здатна створити умови для ефективного ведення бізнесу в

Україні через отримання податкових надходжень. Проте уряд продовжував підтримувати складну, непрозору систему інституційного середовища, в якому підприємство виступило «донором» для держави та корумпованих органів різних рівнів [116].

У доповіді Paying Taxes за 2008 рік, Україна також згадувалася як країна з найбільшою кількістю платежів податків на працю - 60 - на рік. Колумбія, Ямайка, Чорногорія та Румунія були країнами, які розмістилися в даному рейтингу поруч з Україною (у кожній було здійснено 48 виплат). Аналогічна ситуація для України спостерігалася за кількістю годин (732), витрачених підприємствами на сплату податків на працю та другим кінцем місцем серед досліджуваних країн за загальним часом сплати податків, який склав 2085 годин. Лише Бразилія продемонструвала ситуацію, гіршу, ніж в Україні (2600 годин) [161]. У доповіді також зазначено, що Румунія [439], Україна, Узбекистан і Білорусь займають перше місце у світі за кількістю податкових платежів, які повинно сплатити підприємство. У двох із цих країн, Румунії та Україні, були введені податки на корпоративні прибутки з фіксованою ставкою. Цікавим фактом є те, що діапазон податків в Узбекистані та Україні однаково різноманітний (99 платежів), хоча час, необхідний для сплати податків, значно варіюється - від 2085 годин в Україні до 196 годин в Узбекистані [161].

Податкове навантаження в Україні за 2018 рік зменшилося з 51,9% до 37,8%. За цим показником Україна займає 98-е місце порівняно з 156-м місцем раніше [216]. За кількістю податкових платежів на рік у 2018 році Україна посідає 3 місце у світі з п'ятьма платежами. Для порівняння, в регіоні ОЕСР з високими доходами кількість платежів становить 12 на рік [206].

Партнер у PwC Ukraine Слава Власов, коментуючи результати дослідження для України, зазначив, що Україна є єдиною країною, яка значно знизилася ставки податків у 2016 році, що зменшило податкове навантаження на бізнес [216].

В Україні показники, що свідчать про легкість сплати податків, значно покращилися за останні три-чотири роки. Цьому сприяли прийняття Податкового кодексу (2011 р.), стандартизація бухгалтерського і податкового обліку (2015 р.), зниження ставки податків (2016 р.), впровадження електронних послуг платника податків, зміни в адмініструванні податків тощо [161].

Подальше поліпшення позиції України в рейтингу буде можливим завдяки скороченню часу та витрат підприємств для підготовки податкових звітів, яким може сприяти [216]:

- упорядкування вимог щодо звітності та спрощення податкових форм та рахунків, що дозволяють платникам податків скоротити час для заповнення;
- запровадження та застосування повноцінного електронного податкового відомства;
- перехід до електронного документообігу, відмова від паперових документів на паперових носіях та автоматизація взаємодії між діловими та фіскальними органами;
- програмне забезпечення для подання податкових звітів;
- удосконалення системи електронного адміністрування ПДВ;
- зменшення кількості для рахунку-фактури ПДВ обов'язкових реквізитів, які дозволяють витрачати менше часу на їх заповнення;
- повернення до річної звітності по податку на прибуток (замість щоквартальної);
- діяльність Державної фіскальної служби, спрямована на створення та підтримку прозорих та довірчих відносин як з вітчизняними платниками податків, так і з іноземними інвесторами;
- запровадження електронного аудиту;
- сплата податку на доходи фізичних осіб один раз на місяць, а не з кожною виплатою доходу;

- розширення бази оподаткування і, таким чином, підвищення фіскальної ефективності податків;
- зменшення ухилення від сплати податків;
- забезпечення більш рівномірного розподілу податкового тягара між платниками податків тощо.

Актуальним питанням податкового забезпечення в Україні є реформування податкової системи у зв'язку із реформою децентралізації [399]. Після формування спроможної територіальної громади, до її бюджету надходять додаткові фінансові ресурси, головними із яких є:

- податок на доходи фізичних осіб у розмірі 60% (до реформ — 0%),
- єдиний податок у розмірі 100%,
- новий податок на нерухоме майно повністю зараховується до бюджету місцевих спільнот (його ставки затверджуються органами місцевого самоврядування),
- податок на прибуток підприємств та фінансових установ, що перебувають у комунальній власності, — у 100% розмірі.

Громади мають право отримувати 25% від екологічного податку та 5% під продажу акцизних товарів, а також 55 % коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, кошти від використання та реалізації частини виробленої продукції у розмірі 1,5 %, плату за надання адміністративних послуг, адміністративні штрафи та штрафні санкції, туристичний збір, інші платежі та доходи, які передбачені законом України [89].

Однак, найбільш інформативним показником фінансової спроможності громади є дотаційність бюджетів згрупованих общин. Його значення свідчить про реальний обсяг наповнення бюджетів новостворених ОТГ. Згідно даних Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, лише 22% ОТГ (34) мають недотаційний бюджет. Серед дотаційних бюджетів (125 ОТГ) — 40%, у 50 спільнотах відсоток дотаційності

коливається у межах від 0,5% до 20%, у ще 40% (50 ОТГ) — від 20% до 50%, у 25 общин відсоток дотаційності перевищує 50% [173, с.27].

Постановою про розподіл субвенції з державного бюджету місцевим на формування інфраструктури ОТГ на 2017 рік покращено порядок та умови отримання такої субвенції шляхом збільшення напрямів її використання.

Тепер кошти субвенції можуть бути спрямовані на:

- модернізацію центрів надання адміністративних послуг;
- закупівлю спеціалізованих санітарних транспортних засобів для лікувальних закладів;
- погашення кредиторської заборгованості;
- капітальний та поточний ремонт вулиць і доріг населених пунктів та інших доріг, які є складовими автомобільних доріг державного значення (як співфінансування на договірних засадах) [89].

У 2016 році субвенція з державного бюджету склала 1 млрд. грн. на формування та розвиток інфраструктури, який був розділений між 159 громадами. А у 2017 році субвенція розподілена між 366 заснованими у 2015-2016 роках общинах. Її сума становила 1,5 млрд. грн., із них 1 млрд. грн. спеціального фонду і 0,5 млрд грн.

Беручи до уваги результати досліджень, варто погодитися із [451], що підзвітність, демократичне управління, ефективні та прозорі юридичні структури, а також реформування податкової системи в рамках децентралізації, є важливими для забезпечення дотримання податкового законодавства, що сприятиме активізації підприємницької активності в Україні. В цьому аспекті важливим є зв'язок податкового навантаження із забезпеченням сталого розвитку.

Дослідимо питання оподаткування з позицій сталого розвитку. Важливим фактором впливу на інтернаціоналізацію промислових підприємств є екологічний аспект їхнього функціонування, який проявляється у наступному.

Світовий Банк розробив Цілі розвитку тисячоліття 2030, де вказує на взаємозв'язок між екологічними питаннями та бідністю у світі, які актуальними глобальними проблемами сьогодення [454]. Існує переконання, що для розвитку бідних країн необхідно принести в жертву екологічні проблеми, і навпаки. Центр науки і навколишнього середовища зазначає, що “якщо країни, що розвиваються, споживали ресурсів у тому ж обсязі, що й розвинуті країни світу для того, щоб досягти однакових стандартів життя, нам знадобилося б ще дві планети Земля для виробництва ресурсів і поглинання відходів...” [454]. З одного боку, це вказує на актуальність даного питання, з іншого – на раціональність використання обмежених ресурсів з позицій сталого розвитку. Дане питання є надзвичайно важливим у діяльності саме промислових підприємств, котрі вважаються «ключовими» забрудниками навколишнього середовища.

Протягом багатьох років розвинуті країни переміщували свої виробництва у бідніші країни, що є однією із форм інтернаціоналізації. З одного боку, це мало місце через наявність дешевої робочої сили в останні, а також через дешевий сам процес виробництва товарів за рахунок старих, а значить, і неекологічних технологій. Відомою є: «Коли гроші говорять, бідні не мають голосу» [386].

Сьогодні бізнес-екологічні відносини формують визначення «екологічної ділової етики» [387]. У діловому сенсі, екологічна етика стосується відповідальності компанії за захист середовища, в якому вона функціонує [346]. Підприємства часто демонструють байдужість до навколишнього середовища, охорона якого рідко розглядається як проблема. Компанії готові завдавати шкоди навколишньому середовищу, якщо це забезпечить прибутковість їхньої діяльності. І якщо декілька століть тому така шкода була непомітною через невелику кількість промислових підприємств, нижчий рівень їхньої інтернаціоналізації, то сьогодні неможливо не помітити наслідки екологічно невідповідального бізнесу [361].

Науково-технологічний прогрес відкриває можливості використання новітніх безпечних та екологічно чистих технологій виробництва для збереження навколишнього середовища і водночас, задовольняючи потреби людей [382]. Окрім того, сьогодні малі підприємства повинні приділяти велику увагу тому факту, що споживачі та уряд вимагають від підприємств слідувати стандартам сталого розвитку, що означає здатність екосистем залишатися здоровими та продуктивними з плином часу. Позитивною стороною екологічної ділової етики є створення нових можливостей, спрямованих на відновлення існуючих екологічних збитків і розробку нових технологій, які дозволять людям вести свій бізнес без шкоди навколишньому середовищу. При цьому екологічні технології покликані забезпечити прибутковість малого бізнесу в найближчому майбутньому [346].

Варто зазначити також, що екологічна свідомість змусила багатьох споживачів вести екологічно чистий спосіб життя, що впливає на бізнес у всьому світі. Однією з найбільших двигунів на ринку сьогодні є еко-продукція і продукція, виготовлена зав еко-технологіями. Вони є найбільшими двигунами завдяки зростаючій екологічній обізнаності споживачів [384].

Той факт, що підприємство приймає свою відповідальність за екологічну етику, може бути продемонстрований шляхом розробки корпоративної екологічної стратегії. Підприємства по всьому світу, незалежно від розміру, повинні зробити внести її частиною загальної стратегії як частину своєї бізнес-моделі. Корпоративна екологічна стратегія включає розробку екологічних норм, збереження води, скорочення викидів парникових газів, зменшення повторного використання сировини, переробку та безвідходне виробництво.

Важливість даного явища пояснюється наступним. За останні 10 років кількість екологічних товарів у США зросла майже в 20 разів, а зростання споживання екологічних товарів становить близько 6% на рік. Більше 80% споживачів купують екологічно безпечні товари [374]. У свою чергу, ринок екологічних товарів в Європі виріс майже до 120 мільярдів євро.

Середньостатистичне домогосподарство в Європі витрачає на еко-товари близько 440 євро на рік (найбільше значення має Швейцарія) [353; 427].

Оскільки споживачі демонструють свою прихильність до екологічних товарів / послуг та екологічних галузей, кожне сучасне підприємство намагається узгодити свій бізнес у відповідності до цих очікувань. У результаті підприємства починають реалізувати екологічні проекти у своїй стратегії розвитку [347]. Основною ідеєю такого кроку є перехід від виключно комерційних цілей існування бізнесу до екологічних і соціальних цілей. Це відбувається поступово: від базового дотримання норм шляхом попереджувальних дій до інновацій та трансформації. Отже, екологічну політику можна віднести до способів формування екологічної відповідальності бізнесу, що в свою чергу забезпечує його соціальну ефективність, як складову загальної ефективності діяльності. Дане питання стає особливо актуальним для промислових підприємств України, що мають на меті інтернаціоналізацію, так як дані аспекти є надзвичайно важливими при діяльності на зовнішніх ринках.

Світова організації стандартизації та сертифікації має спеціальну серію екологічного менеджменту ISO 14000. Основні переваги екологічної сертифікації відповідно до ISO 14000 можна визначити наступним чином:

- підтвердження переваг безпеки та якості продукції;
- зміцнення експортного потенціалу, включаючи європейські країни;
- отримання права на використання екологічного маркування відповідно до вимог чинного законодавства;
- розширення можливостей у сфері маркетингових комунікацій, включаючи просування незалежною третьою стороною;
- підтвердження відповідності екологічним критеріям для участі в конкурсних торгах [379].

Таким чином, для забезпечення інтернаціоналізації промислових підприємств необхідно особливу увагу приділяти екологічно-відповідальному виробництву продукції. У взаємозв'язку із системою оподаткування, що має

місце у країні, дане питання викликає появу ще одного аспекту впливу на процеси інтернаціоналізації – екологічний податок.

У статистичному довіднику Європейської Комісії [197], екологічний податок визначається як «податок, чия база оподаткування являє собою фізичний вимір того, що має перевірений, конкретний негативний вплив на навколишнє середовище». Таке ж визначення використовується в Європейській системі обліку та Регламенті (ЄС) № 691/2011 щодо європейських екологічних економічних рахунків [428].

Основними підгрупами в рамках екологічних податків є наступні [34; 452]:

1. Енергетичні податки (включаючи паливо для транспорту, в якому податки на CO₂).
2. Транспортні податки (без палива для транспорту).
3. Податки на забруднення. Ця група включає податки на виміряні або оцінені викиди в повітря (крім податків на CO₂) та воду, управління відходами та шумом.
4. Податки на ресурси - охоплюють податки на видобуток сировини, за винятком нафти і газу.

В Україні екологічний податок був прийнятий у 2011 році з прийняттям Податкового кодексу [238] і нараховується за:

- 1) викиди забруднюючих речовин в повітря зі стаціонарних джерел забруднення;
- 2) скидання забруднюючих речовин безпосередньо у водойми;
- 3) утилізацію відходів (за винятком розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини для розміщення на власній території суб'єктів господарювання);
- 4) виробництво радіоактивних відходів (у тому числі вже нарахованих);
- 5) тимчасове зберігання радіоактивних відходів протягом терміну.

Як бачимо, більшість із наведених баз оподаткування екологічного податку стосуються діяльності промислових підприємств.

Крім того, існують екологічні податки, що регулюють використання природних ресурсів, які не є складовою екологічного податку. Вони включають плату за оренду за наступне:

- 1) використання мінеральних ресурсів та радіочастотного ресурсу України;
- 2) спеціальне використання водних і лісових ресурсів, а також земельний податок.

Різні види екологічних податків, які можуть стягуватися в країнах ЄС [444], частково збігаються з компонентами екологічного податку в Україні: наприклад, податки на забруднення та, частково, енергетичні податки в ЄС та такі складові екологічного податку в Україні, як викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, викиди забруднюючих речовин у водойми об'єктів, утилізацію відходів, податки на обсяги електроенергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (АЕС) [409].

Екологічні податки мають багато важливих переваг, таких як екологічна ефективність, економічна ефективність, здатність підвищувати державні доходи та прозорість [254]. Крім того, екологічні податки були успішно використані для вирішення широкого кола питань, включаючи утилізацію відходів, забруднення води та викиди в атмосферу, що сприяє застосуванню інноваційних екологічно-безпечних технологій у виробництві підприємств машинобудівного комплексу [268].

У країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) ефективні податки на охорону навколишнього середовища розроблені на таких принципах [206]:

1. Екологічні бази оподаткування повинна ґрунтуватися на спрямовані шкоді, нанесеній навколишньому середовищу.
2. Обсяг екологічного податку в ідеалі повинен бути дорівнювати обсягу екологічного збитку.
3. Екологічні податки повинні стягуватися за однаковими принципами по відношенню до різних об'єктів оподаткування.

4. Ставка податку повинна відповідати екологічному збитку.

5. Податок повинен бути достовірним, а його ставка передбачуваною для того, щоб мотивувати екологічні поліпшення.

Екологічні податки мають три основні функції: (1) інтерналізація зовнішніх витрат (тобто оптимальна ставка податку повинна відповідати загальним соціальним граничним витратам забруднення, так званий ефективності екологічного використання Парето); (2) освітня (служить засобом заохочення потенційних забруднювачів навколишнього середовища прийняти рішення про те, чи платити додаткову податкову одиницю, відмовитися від емісії додаткової одиниці забруднення, кінцевим результатом якого будуть вирівняні граничні витрати забруднення всіх емітентів). З метою зменшення екологічних платежів до бюджету суб'єкт господарювання повинен знизити рівень забруднення навколишнього середовища, викликаний його економічною діяльністю, що неможливо без інвестування в ресурсозберігаючі, безвідходні технології тощо [96; 104]; (3) фінансова (зібрані платежі можуть бути використані на фінансування заходів щодо охорони навколишнього середовища).

На додаток до цих функцій, екологічні податки мають функцію підвищення якості навколишнього середовища [130]. Критерії, що використовуються для впливу екологічних податків на знищення довкілля, соціальну справедливість та економіку: екологічна ефективність (аналіз того, чи здатний податок призвести до загального скорочення забруднення та / або призведе до зменшення споживання енергії або інших дефіцитних ресурсів); соціальні наслідки (включаючи непрямі впливи, що є наслідком зміни відносних цін, і потенціал регресивного впливу податку); економічні та фінансові наслідки, включаючи вплив на ВВП, міжнародну конкурентоспроможність, зайнятість та державні доходи [200-201, 272].

На макрорівні важливим аспектом у сфері екологічного оподаткування є розподіл коштів між рівнями бюджетної системи та напрямками їх витрачання.

Протягом усього періоду існування екологічного податку та попередніх зборів та зборів за забруднення навколишнього природного середовища постійно змінювалися пропорції розподілу податкових надходжень в Україні між бюджетами та нормативно-правовою базою, що їх визначає [92]. Цей факт унеможливорює формулювання послідовної політики природоохоронної діяльності та реалізації багаторічних програм у цій сфері.

Розподіл сум екологічного податку здійснюється у таких пропорціях [238]:

- 45% від податку - до загального фонду Державного бюджету України (крім податку, який нараховується за викиди двоокису вуглецю від стаціонарних джерел забруднення, які повністю перераховуються до загального фонду державного бюджету; податок, який стягується за вироблення радіоактивних відходів (у тому числі вже нарахованих) та / або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений ліцензійний термін, який повністю перераховується до спеціального фонду державного бюджету);
- 55% - до спеціального фонду місцевих бюджетів (крім податку, який стягується за виробництво радіоактивних відходів), у тому числі:
 - у сільські, міські бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад - 25%.

У табл. 4.1 подано розподіл доходів від екологічного податку між різними отримувачами коштів.

Таблиця 4.1

**Розподіл доходів від екологічного податку як чинника впливу
інтернаціоналізацію промислових підприємств України, 2011–2018 рр.,
(млн. грн.)**

Доходи від екологічних податків	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Державний бюджет	1085, 3	1263, 6	2364,9	3614,5	1105,4	1619,1	1720, 7	2779, 6

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Загальний фонд	—	—	—	2585,9	1105,4	1619,1	1720, 7	2266, 0
Спеціальний фонд	1085, 3	1263, 5	2364,9	1028,6	—	—	—	513, 5
Місцеві бюджети	1190, 5	1552, 4	1534,5	1216,4	1585,6	3368, 2	2977, 6	2141, 8
Загальний фонд	—	—	—	—	1585,6		—	—
Спеціальний фонд	1190, 5	1552, 4	1534,5	1216,4	—	3368, 2	2977, 6	2141, 8
Зведений бюджет	2275, 8	2816, 0	3899,5	4830,9	2691,0	4987, 4	4 698, 4	4921, 5
Загальний фонд	—	—	—	2585,9	2691,0	1619, 1	1720, 7	2266, 0
Спеціальний фонд	2275, 8	2816, 0	3899,5	2245,0	—	3368, 2	2977, 6	2655, 4

Примітка: сформовано автором на основі [98]

Однією з причин постійного збільшення надходжень від екологічних податків є збільшення ставок екологічного податку, що постійно зростає протягом періоду його існування. Починаючи з 1 січня 2018 року платники екологічного податку повинні були застосовувати ставку податку - 11,2%. З 1 січня 2019 року ставка податку на вуглекислий газ за стаціонарними джерелами збільшилася в 24,4 рази з метою стимулювання забруднюючих підприємств зменшити забруднення навколишнього середовища, а також апроксимувати рівень викидів парникових газів до країн ЄС; орендна плата за видобуток нафти збільшилася на 2%; орендна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, на закупівлю деревини основних і дрібних лісових видів зросла на 50%.

При аналізі фінансової ролі екологічного податку важлива його частка у загальних доходах бюджету та податкових надходженнях [399]. Частка доходів від екологічних податків у загальних податкових надходженнях у консолідованому бюджеті коливається в межах лише 0,5 - 1,3%. В цілому доходи екологічного податку становлять дуже незначну частку у доходах консолідованого бюджету - від 0,41% до 1,06%. У доходах державного

бюджету частка екологічного податку становить від 0,21% до 1,02%, а в загальних доходах місцевих бюджетів - до 2%. Фіскальна роль екологічного податку для місцевих бюджетів загалом і для державного та консолідованого бюджетів є незначною [1].

Аналізуючи європейський досвід застосування екологічного податку [444], варто відмітити, що головною особливістю екологічної політики країн ЄС є те, що вона спрямована на запобігання забрудненню навколишнього середовища шляхом проведення екологічної оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) та стратегічної екологічної оцінки (СЕО). Впровадження системи екологічних платежів у Європі відбувалося наприкінці минулого століття в рамках так званих «зелених податкових реформ» - реструктуризації податкових систем шляхом запровадження екологічних платежів та одночасного зменшення податкового навантаження на оплату праці [428; 436]. Це призвело до «виграшної ситуації»: економічних стимулів для охорони навколишнього середовища та управління навколишнім середовищем шляхом запровадження екологічних податків при одночасному зниженні податкового навантаження на інші об'єкти оподаткування [270].

Частка екологічного податку в податкових надходженнях в Україні (0,5 - 1,3% протягом аналізованого періоду) майже в 10 разів нижча в порівнянні з європейськими країнами, де вона коливається від 4 до 12%. Наприклад, Болгарія, Греція, Хорватія, Латвія, Мальта, Нідерланди, Румунія та Словенія виділяються серед країн ЄС з часткою 9-11%, 8-10%, 7-9%, 10-12%, 8-9 %, 9-10%, 7-9%, 10-11% відповідно; Сербії – 8-12%, Естонії, Кіпрі, Італії, Польщі – близько 8%, у Великобританії - більше або менше 7%, у Німеччині та Франції - близько 4-5%, а також у ЄС (28 країн) - близько 6% [347].

Оскільки екологічний податок наразі не виконує своїх функцій в Україні, необхідно вдосконалити систему екологічного податку, що зумовлене також і міжнародними зобов'язаннями, взятими на себе Україною (Угода про асоціацію між Україною та ЄС, підписана у 2014 році) [167].

Таким чином, багатоаспектність податкової політики, що має місце в Україні, зокрема з позицій сталого розвитку, має декілька важливих аспектів, що мають безпосередній вплив на забезпечення інтернаціоналізації промислових підприємств. По-перше, сприятливе податкове середовище для ведення бізнесу приваблює іноземного інвестора та мотивує національних виробників до ведення ефективної діяльності, в т.ч. на закордонних ринках [170]. По-друге, несприятливе податкове середовище стимулює національного виробника до переміщення баз виробництва закордон. По-третє, екологічний податок, введений в Україні у 2011 р., є надзвичайно актуальним для промислових підприємств, котрі вважаються основними забруднювачами навколишнього середовища. Це, в свою чергу, змушує керівництво промислових підприємств адаптовувати свою діяльність до вимог політики сталого розвитку, що дозволить здійснити соціальний ефект, ставши екологічно-відповідальним підприємством. Разом з тим, так як питання сталого розвитку є надзвичайно популярним за кордоном, то, маючи на меті вихід на зовнішні ринки чи розширення присутності на них, промислові підприємства України повинні реалізовувати політику еколого-відповідального бізнесу для задоволення попиту на власну продукцію на зовнішніх ринках.

Це питання тісно пов'язане з можливістю і бажанням керівництва підприємств впроваджувати у виробництво інновації та здатністю залучати зовнішні і вмінням ефективно вкладати внутрішні інвестиції.

4.2. Інвестиційно-інноваційна складова розвитку промислових підприємств у контексті інтернаціоналізації їх діяльності

З метою створення належних умов для ефективного залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України особливої уваги заслуговує питання

створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій, що в свою чергу, забезпечує також й інноваційний розвиток підприємств.

Відповідно до показників «Інвестування в розрізі секторів», Україна використовує більш серйозні обмеження на іноземний капітал, ніж більшість із 20 країн Східної Європи та Центральної Азії. При цьому виробничий сектор є більш відкритим для іноземних інвестицій, ніж сфера послуг [40].

Головною метою регулювання інвестиційних процесів є забезпечення соціальних, економічних, науково-технічних програм розвитку державних інвестицій та державної підтримки [85; 86; 90; 94]. Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється прямим (адміністративним правом) та непрямыми способами.

До прямих інструментів належать: прийняття законів та інших правових актів, що регулюють інвестиційну діяльність; надання фінансової допомоги у вигляді грантів, субсидій, субвенцій та бюджетних кредитів для розвитку окремих регіонів, галузей і підприємств; встановлення національних норм і стандартів; запровадження антимонопольних заходів; регулювання участі інвесторів у приватизації власності; визначення земельних, водних та інших природних ресурсів; проведення обов'язкового державного іспиту на інвестиційні програми та проекти будівництва; захист інвестицій тощо

Непрямі шляхи регулювання інвестицій включають: фіскальну політику; грошово-кредитну політику; політику амортизації; регулювання фондового ринку; інноваційну політику; політику заохочення іноземних інвестицій, інші непрямі форми державного регулювання інвестиційної діяльності.

Інфраструктура державного регулювання повинна включати діючу, неупереджену та прозору правову систему, яка захищає майно та особисті права, а також приватні активи від довільного прямого або непрямого привласнення [358].

В Україні створена нормативно-правова база для інвестиційної діяльності, яка включає понад 160 правових та нормативних документів (закони,

постанови, постанови, інструкції тощо). Основні з них: Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 47 [84], Закон України «Про захист іноземних інвестицій в Україні» від 10 вересня 1991 р. № 46 [87], Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.96, № 19 [88]. Також є ряд законів про спеціальні економічні зони та спеціальні режими інвестиційного режиму розвитку в регіонах України тощо.

Основним напрямком регулювання Закону України «Про інвестиційну діяльність» є забезпечення рівного захисту прав, інтересів та майна суб'єктів інвестування незалежно від типів власності, а також ефективного інвестування в економіку України та розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції [84]. Закон України «Про захист іноземних інвестицій в Україні» спрямований на захист інвестиційного доходу, законних прав та інтересів іноземних інвесторів в Україні [87].

Однією з особливостей українського національного інвестиційного законодавства є те, що деякі аспекти інвестицій, крім цих правових актів, регулюються правилами економічного, фіскального, монетарного, банківського, фінансового, митного, цивільного та земельного законодавства тощо.

Крім того, Україна приєдналася до Конвенції про вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними інвесторами у березні 2000 року. Це дозволяє іноземним інвесторам захистити свої права в Міжнародному центрі вирішення інвестиційних спорів у Вашингтоні (США).

Законодавство України надає інвесторам, у тому числі іноземним, широкий вибір об'єктів інвестування, види інвестицій, залучення інших сторін до реалізації інвестиційних проектів [385]. Таким чином, можемо зробити висновок, що існує безліч нормативно-правових актів, які приймаються з метою регулювання іноземних інвестицій, проте значна кількість законодавчих змін викликає труднощі для підприємств з іноземними інвестиціями. Тому

необхідно внести зміни до системи інвестиційної діяльності в регулюванні правових питань в Україні [417].

Аналіз світової практики іноземних інвестицій свідчить про те, що саме ПІІ допомагають вирішенню проблеми недостатності власних коштів як джерела фінансування. При їх ефективному використанні країна може не лише компенсувати нестачу внутрішніх інвестиційних ресурсів, а й підвищити ефективність виробництва та конкурентоспроможності вітчизняної продукції завдяки введенню новітніх технологій та аналізу прогресивного досвіду управління інших країн світу. До того ж, саме залучення іноземних інвестицій виводить країну на світові ринки, налагоджує зв'язки зі світовою економікою та допомагає вийти із кризи [124, с. 455]. Таким чином, збільшення іноземних інвестицій в Україну, сприятиме покращенню стану національної економіки, а підприємствам країни - ефективно увійти в сучасну світову господарську систему. Відповідно, дане питання є актуальним в контексті інтернаціоналізації промислових підприємств.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визнала необхідність узгодження стандартизованого визначення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) з метою складання статистики та підготувала власне визначення критеріїв ПІІ [206]. Ключовою характеристикою ПІІ є наявність тривалого інтересу, який передбачає довгострокових відносин між прямим інвестором та підприємством. Але для того, щоб мати значний вплив на процес управління та прийняття рішень у діяльності підприємства, власником інвестора має бути не менше 10% голосів.

Наявні конкурентні переваги нашої країни, що підтримують та активізують інтернаціоналізацію промислових підприємств включають наступні фактори [41]:

1. Вигідне геополітичне розташування. Країна має вихід до Чорноморського басейну; розташована на перехресті транспортних шляхів Європа – Азія, Північ – Південь .

2. Високий рівень природно-ресурсної забезпеченості. За кількістю розвіданих запасів марганцевих руд Україна — друга в світі і перша — серед країн СНД; запасами вугілля, залізної руди, вторинних каолінів, калійних солей, глинистої сировини країна забезпечена на 100–200 років.

3. Дешева кваліфікована робоча сила. Середньомісячна заробітна плата в Україні значно нижча від показника зарубіжних країн.

4. Місткий споживчий ринок.

Проте варто зазначити, що на жаль, зазначені конкурентні переваги не є досягненнями вітчизняної економіки, а передбачені потенційними можливостями природи. Крім того, вказане вище є перевагами лише для іноземних інвесторів, а не для українського народу. Наприклад, наявність дешевої робочої сили показує стан і ставлення роботодавців до працівників. Внаслідок цього інтелектуальний та науковий потенціал нашої країни прагне виїхати за кордон [189]. Тому уряд повинен працювати над поліпшенням реальних конкурентних переваг країни для забезпечення інтернаціоналізації промислових підприємств.

Аналіз даних свідчить про те, що обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України з кожним роком зростає і протягом понад 20 років (1995–2018 рр.) збільшився у 120 разів. Тільки в 2014 році мало місце скорочення прямих іноземних інвестицій з об'єктивних причин, коли загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну склав 45916,0 млн. дол.

Акцентуємо увагу на тому, що основними інвесторами ПІІ в Україні, є країни-члени Європейського Союзу. У 2014 році Кіпр інвестував в економіку України 13710,6 млн. Дол. США, Німеччину - 5720,5 млн. Дол. США, Нідерланди - 5111,5 млн. Дол. США, Російську Федерацію - 2724,3 млн. Дол. США, Австрії - 2526,4 млн. Дол. США, Великобританію - 2145,5 млн. Дол. млн. дол. США, Франція - 1614,7 млн. дол. США, Швейцарія - 1390,6 млн. дол. США, Італія - 999,1 млн. дол. США, США - 862,3 млн. дол. США, Польща -

831,2 млн. дол. США, Беліз - 642,4 млн. дол. США, інші країни - 5639,2 млн. дол [417].

Важливим фактом є те, що ПІІ з Кіпру - це кошти, що надходять з України через трансфертне ціноутворення і повертаються як прямі іноземні інвестиції, використовуючи офшорну зону. Важливість «офшорної» проблеми для України підкреслює той факт, що загальний обсяг інвестицій Кіпру (зокрема, у 2014 році - 13710,6 млн. Дол. США) більш, ніж в 2 рази перевищує обсяг інвестицій з Німеччини (5720,5 млн. Дол. США), 4 рази - з Російської Федерації (2724,3 млн. Дол. США), 5 разів - з Австрії (2526,4 млн. Дол. США).

Крім Кіпру, Україна отримує прямі іноземні інвестиції з інших офшорних районів, включаючи Віргінські острови, Британію та Беліз. Зокрема, ПІІ, які приїхали в Україну з Віргінських островів, британські надлишкові інвестиції з таких країн, як Франція, Італія, США, Польща. Отже, можна сказати, що понад 35% ПІІ в економіку України було отримано з офшорних районів. За останні роки приблизно 80% інвестицій в Україну було здійснено через офшорні компанії. Ця тенденція є негативною для економіки України, оскільки вона не приносить реальних інвестицій для її розвитку і вказує на недоліки податкової системи в країні, що в свою чергу впливає на інтернаціоналізацію підприємств.

Іншим фактом є те, що залучення інвестицій до невеликої кількості країн і регіонів у світі (більшість ПІІ приходять з країн ЄС) досить небезпечно з точки зору отримання як довгострокових, так і короткострокових впливів на діяльність підприємств та інвесторів, оскільки будь-які зміни у відносинах з цими країнами негативно вплинуть на обсяг та регулярність припливу інвестицій в українські підприємства.

В Україні існує нерівномірне розміщення іноземних інвестицій між секторами економіки [146]. Значна частка надходить у промисловість (зокрема виробництво) - 32% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій; фінансовий та страховий сектори - 25,4%; оптову та роздрібну торгівлю та ремонт автомобілів і мотоциклів - 12,8%; інші послуги - 11,1%; нерухомість -

8,3%; професійну, науково-технічну діяльність - 6,5%; інформаційно-телекомунікаційну - 3,9%. Хоча аграрний сектор в Україні має дуже сильний потенціал і високу інвестиційну привабливість для іноземних інвесторів, підвищений ризик протягом тривалого періоду обороту капіталу разом з низкою макроекономічних факторів стримує приплив іноземного капіталу в дану галузь.

Для нарощування позитивних тенденцій розвитку вітчизняної економіки необхідним є відхід від сировинної моделі, збільшення виробництва продукції з високою часткою доданої вартості, імпорту і трансферу технологій, їхнє освоєння українськими інженерно-технічними фахівцями, копіювання найкращих західних технологій і створення власних [265]. Як один із заходів сприяння розвитку транспортного, сільськогосподарського машинобудування та верстатобудування можна розглянути спеціальний режим оподаткування, при якому ставка податку для підприємств цих галузей залежатиме від суми інвестицій у нове обладнання та НДДКР. Українським підприємствам потрібно брати на озброєння й найкращі бізнес-моделі для виходу на експортні ринки (наприклад, стратегії клиноподібного проникнення на ринки) [17].

Обсяг прямих іноземних інвестицій, вкладених у промисловість України за 2010-2018 роки, подано у табл 4.2.

Таблиця 4.2

Прямі інвестиції в акціонерний капітал промислових підприємств України (2010-2018 рр.)¹, млн. дол США

	Код за КВЕД	Роки								
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Усього		38 992,9	45 370,0	48 197,6	51 705,3	53 704,0	38 356,8	32 122,5	31 230,3	32 291,9
ПРОМИСЛОВІСТЬ	В+С+D+E	16 473,7	18 693,8	17 303,8	18 031,1	17 681,4	12 419,4	9 893,6	9 667,6	10 655,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	В	2 565,6	5 710,7	4 595,7	4 510,8	5 004,4	3 126,2	1 868,7	1 521,3	1 747,4
Переробна промисловість	С	13 701,8	12 763,6	12 394,2	12 899,3	12 004,6	8 797,6	7 531,9	7 523,9	8 199,7
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	26 - 30	1 024,7	940,0	1 009,0	930,0	1 167,8	841,7	781,6	771,0	800,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	127,7	142,3	214,3	531,6	593,4	412,4	438,0	556,5	652,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	78,5	77,2	99,5	89,3	78,9	83,2	55,1	65,9	55,3

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Примітка. В окремих випадках сума складових може не дорівнювати підсумку у зв'язку з округленням даних

Джерело: Сформовано автором на основі [196]

Графічну інтерпретацію обсягу прямих іноземних інвестицій в машинобудівну галузь України (2010-2018 рр.) подано на рис. 4.1.

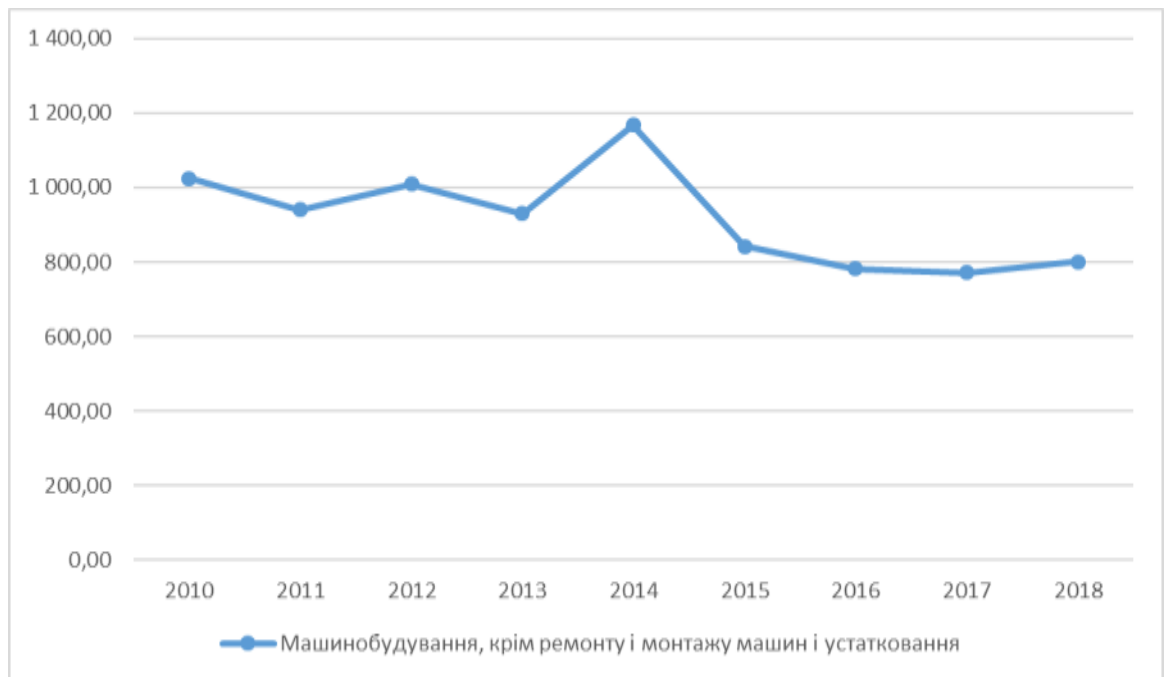

Рис. 4.1. Динаміка прямих інвестицій в акціонерний капітал підприємств машинобудування за 2010-2018 рр., млн. дол США

Примітка: сформовано автором на основі [196]

За підсумками 2018 р. у промисловості очікували зростання виробництва у розрізі всіх агрегованих видів промислової діяльності, що повинно бути підтримане інвестиційним, зовнішнім та споживчим попитом, а також нарощуванням пропозиції сировини для переробки з боку с/г та добувної промисловості.

Ризиками для розвитку промислових підприємств є: погіршення зовнішньої кон'юнктури, девальваційні процеси на фоні ускладнень із здійсненням зовнішніх запозичень, дефіцит енергетичного вугілля, загострення ситуації на Сході країни, обмеження судноплавства в Азовському морі та Керченській протоці з боку РФ, запровадження торговельних обмежень з боку інших країн та ін. [56; 183; 280].

Важливим аспектом оцінки інвестиційного клімату як чинника забезпечення ефективної інтернаціоналізації промислових підприємств є визначення особливостей фінансового забезпечення підприємств з іноземними інвестиціями в країні, які можна звести до наступних:

1. Законодавство передбачає необхідні гарантії діяльності для інвесторів. У випадку припинення інвестиційної діяльності іноземному інвестору гарантується повернення його інвестиції в натуральній формі або у валюті інвестування без сплати мита, а також доходів від інвестицій у грошовій або товарній формі. Держава також гарантує безперешкодний і негайний переказ за кордон прибутків і інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах унаслідок здійснення іноземних інвестицій [385].

2. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації.

3. Іноземні інвестиції, що входять до статутного фонду підприємства не обкладаються митом.

4. Продукція підприємств з іноземними інвестиціями не підлягає ліцензуванню і квотуванню за умови її сертифікації як продукції власного виробництва у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [198].

5. Для підвищення захисту іноземних інвестицій Законом України від 16.03.2000 № 1547 ратифікована Вашингтонська Конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами.

6. З метою сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування утворено Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України.

З огляду на вище наведену інформацію, можна виділити наступні фактори несприятливого інвестиційного середовища функціонування промислових підприємств України, що стримує процеси інтернаціоналізації [321, с.65]:

- тривала політична та законодавча нестабільність, відсутність надійних гарантій захисту від змін законодавства для іноземних інвесторів;

- невпевненість іноземних інвесторів у подальшому співробітництві під час економічної кризи;

- відсутність чіткої державної стратегії щодо заохочення інвестицій;

- значний податковий і адміністративний тиск;

- нестабільність роботи фінансової системи країни;

- незначні обсяги фондового ринку;

- темпи інфляції залишаються на значно вищому рівні, ніж у країнах Західної Європи і США;

- низька купівельна спроможність значної частини населення, яка зменшує можливість реалізації на внутрішньому ринку продукції, виробленої за допомогою іноземного капіталу;

- високий рівень корумпованості та бюрократизму в органах державної влади;

- невисокий рівень розвитку інфраструктури;

- нерівномірність іноземного інвестування у регіони країни.

З метою покращення інвестиційного клімату в Україні та активізації іноземного інвестування, що сприятиме інтернаціоналізації промислових підприємств, згідно з [124] доцільно запровадити такі заходи:

- досягнення національної згоди між різноманітними соціальними групами, політичними партіями з приводу вирішення загальнонаціональних проблем виходу України з економічної кризи та політичної нестабільності;

- вирівнювання економічних показників та боротьба з інфляцією;

- розробка чіткої, обґрунтованої державної стратегії залучення іноземних інвестицій;

- розробка та запровадження дієвого механізму надання податкових пільг іноземним інвесторам, які займаються довгостроковими інвестиціями з метою їх приросту;

- впровадження економічного механізму страхування ризиків іноземного інвестування;
- створення інститутів з питань мобілізації інвестиційних ресурсів під ефективні інвестиційні проекти в пріоритетні галузі економіки;
- досягнення рівномірного розподілу обсягів іноземних інвестицій по всій країні шляхом підвищення інвестиційного потенціалу регіонів, не привабливих для іноземних інвесторів;
- сприяння розвитку фондового ринку, пов'язаного з довгостроковими цінними паперами: акціями, зобов'язаннями, інвестиційними паями тощо;
- забезпечення стабільності законодавства у сфері інвестування і оподаткування;
- реформа податкової системи у якості зменшення кількості податків і зменшення деяких ставок;
- забезпечення зваженої політики уряду та НБУ у грошово-кредитній сфері;
- розвиток інфраструктури шляхом будівництва технопарків і т.п.;
- активізація заходів, щодо формування позитивного іміджу України.

Вважаємо, що запровадження розглянутих шляхів підвищення рівня інвестиційної привабливості країни призведе до притоку іноземного капіталу, успішного розвитку національної економіки та промислових підприємств в контексті їх інтернаціоналізації. Окрім того, дане питання є важливим для економіки країни, зокрема в контексті інтернаціоналізації промислових підприємств, так як впливає на трансформацію національної економіки, перехід до прогресивних технологічних процесів і виступає джерелом економічного зростання [149].

Український досвід і позитивні результати розвитку підприємництва в країнах, які пройшли етап реформування економічної системи, свідчать про значні досягнення підприємств у процесі становлення ринкової системи [304].

Внаслідок причин як системного, так і не системного характеру мале підприємництво в Україні ще не досягло порогу "критичної маси", за якого внутрішній механізм його життєдіяльності починає діяти в режимі саморегуляції та самовідтворення.

Не применшуючи значення державної підтримки малих підприємств [149], слід зауважити, що, якщо вони самі не будуть застосовувати сучасні підходи й способи, механізми та інструменти управління, у них не буде стійкої динаміки розвитку. Крім того, структура підприємництва є дуже неоднорідною, тому чітке визначення його суб'єктів, стосовно яких необхідне розроблення конкретних підходів і способів, механізмів та інструментів управління, має важливе значення.

За масштабністю і силою впливу на ефективність діяльності певних ланок суспільного виробництва, в т.ч. і підприємницької діяльності, всі нововведення можна об'єднати у дві групи — локальні та глобальні. Якщо локальні нововведення ведуть переважно до еволюційних перетворень у сфері діяльності підприємств і через це не справляють якогось істотного впливу на ефективність функціонування та розвитку цих підприємств, то глобальні, що здебільшого є принципово новими, кардинально підвищують організаційно-технічний рівень виробництва [437].

Доцільність використання комплексно-інноваційних методів як інструментів стійкого і динамічного розвитку промислових підприємств, що забезпечує відповідний рівень їх інтернаціоналізації, ґрунтується на одній з основних особливостей таких підприємств — їхній високій адаптивності до кон'юнктури ринку внаслідок обмежених обсягів випуску продукції та невеликої потреби в ресурсах, до різних нововведень унаслідок спрощеної структури внутрішньофірмового управління, їхньої мобільності внаслідок відносно легкого відходу з ринкових ніш, що стали невігідними, та можливості займати нові, перспективні ніші.

Українські промислові підприємства вдаються до застосування інновацій, але ця процедура дуже часто здійснюється емпірично, без належного обґрунтування, унаслідок чого часто закінчується невдало [96]. Комплексно-інноваційний провайдинг розвитку малих підприємств, незважаючи на те, що вважається способом розвитку підприємства, частіше здійснюється спонтанно, майже інтуїтивно. У більшості випадків його не можна вважати плановим. Найчастіше до нього зверталися ті промислові підприємства, перед якими гостро поставала проблема виживання внаслідок або появи сильнішого конкурента, або зміни правил гри в тому секторі, де діяло підприємство (наприклад, унаслідок появи відповідних законодавчих чи підзаконних актів або рішень місцевих органів влади), або незначних успіхів у вибраному виді діяльності.

Але застосовувати комплексно-інноваційні методи у діяльності підприємств слід, перш за все, планово, на підставі аналізу конкурентних позицій підприємства на ринку, якості та цінових рівнів власної продукції та продукції конкурентів, запиту споживачів, перспектив розвитку інновацій у сфері діяльності підприємства [149]. Перш за все, слід звернути увагу на причини, що спонукають промислові підприємства звертатися до інновацій в діяльності. Комплексно-інноваційний провайдинг розвитку промислових підприємств викликаний або прагненням нарощувати потенціал підприємства, або є наслідком негативних результатів діяльності внаслідок жорсткої конкуренції в регіоні, неправильних управлінських рішень або вибору невдалої стратегії розвитку, загрози банкрутства, що насувається.

Сьогодні все більшої актуальності в процесі інтернаціоналізації промислових підприємств набуває питання науково-технологічної взаємодії держав, використання переваг міжнародної спеціалізації, кооперації в науково-дослідній сфері, які є обов'язковою умовою їх розвитку. У першу десятку інноваційних країн, за даними 2018 року, входять Південна Корея, Швеція, Сінгапур, Німеччина, Швейцарія, Японія, Фінляндія, Данія, Франція та Ізраїль.

У топ-50 Україна була найгіршою з точки зору економічної продуктивності і серед трьох аутсайдерів за показником прибутковості галузі. Україна втратила 4 позиції в порівнянні з минулим роком, займаючи 46 місце та, випереджаючи Кіпр, Південну Африку, Іран і Марокко. Водночас, Україна зберігає високу 27-у позицію за показником патентної діяльності [213].

Діяльність українських промислових підприємств зосереджена переважно на впровадженні запозичених технологій. Є багато причин для такої ситуації: недостатнє фінансування фундаментальної та прикладної науки, відсутність необхідних коштів для науково-технічного розвитку підприємств, нестабільна економічна ситуація. Крім того, ситуація ускладнюється тим, що в даний час лише кілька великих, ефективно діючих підприємств, організацій та закладів вищої освіти мають висококваліфікованих фахівців, зайнятих не тільки в областях їх вузької професійної діяльності, але й обізнані в питаннях фінансової системи, теорії управління, інновацій.

Криза в ряді галузей промисловості, зниження конкурентного рівня розробок є наслідком швидкої інфляції та підвищення тарифів на газ (на 50,5%) та електроенергії (на 19%) для промислових потреб на період 2017-2018 років [205]. Такий стан справ суттєво впливає на рівень конкурентоспроможності української продукції, і також є вагомим фактором впливу на інвестиційну ситуацію.

Вирішення проблеми підвищення рівня реалізації інноваційних проектів українськими підприємствами потребує вирішення комплексу технічних і організаційних питань. Суть проблеми полягає в тому, що підвищення рівня інноваційності промислових товарів значно ускладнюється через відсутність специфічних, відносно простих і зручних для практичного використання методів оцінки та прогнозування виробничої діяльності господарюючих суб'єктів-резидентів.

За рівнем технологій українська промисловість суттєво відстає від аналогічних показників країн ЄС. Частка високотехнологічного виробництва в

експорті відстає від чотирьох до восьми разів, а енергоефективність - у десять разів. Завдяки впровадженню нових технологій зростання ВВП становить 0,7%. За роки незалежності України застосування нових видів обладнання скоротилися в 14,3 рази, а частка інноваційно-активних промислових підприємств - у п'ять разів [78]. У 2014 році відбулося значне прискорення падіння промислового виробництва, яке на кінець року склало 10,2%. Негативну динаміку продемонстрували всі основні сукупні види промислової діяльності: скорочення видобутку в добувній промисловості та розвиток кар'єрів склало 13,7%, переробної промисловості - 9,3%, постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонування повітря - 6,6%. Цю тенденцію значною мірою зумовили падіння обсягів виробництва в Донецькій та Луганській областях, на територіях яких іде війна (31,5% та 42% відповідно у 2014 році) [332].

Після зниження промислового виробництва у 2015 році, у 2016 році почалося його зростання на 2,8%. Натомість у добувній промисловості, порівняно з 2015 роком, показники промислового виробництва знизилися на 0,2%. Найвищі темпи зростання серед усіх галузей промисловості у 2016 році зафіксовано у виробництві коксу та нафтопродуктів - 8,7%, але це пояснювалося переважно низькою базою порівняння, оскільки в 2015 році промисловість зменшилась майже на 20% [271].

Таким чином, інноваційна політика є важливою складовою успішної інтернаціоналізації промислових підприємств. Однак, вона неможлива без використання останніх досягнень вітчизняної і світової науки, знаходження фінансових ресурсів для проведення наукових досліджень, створення сприятливого мотиваційного клімату для молодих фахівців, які здобули необхідні компетенції, вироблені у співпраці бізнесу і освітянського середовища.

4.3. Науково-освітній потенціал у структурі інтернаціоналізації промислових підприємств

Інноваційна діяльність промислових підприємств безпосередньо пов'язана із інтенсивністю досліджень і розробок, створенням доданої вартості продукції, що виробляється, продуктивністю діяльності та ефективністю "третинної" промисловості (передбачена в інтелектуальній та інших галузях). Усі ці аспекти виступають чинниками впливу на процеси інтернаціоналізації промислових підприємств і залежать від стану науково-дослідного та освітнього потенціалу макро- та мікрорівнів.

Всесвітній економічний форум щороку складає Рейтинг глобальної конкурентоспроможності [210] за 100 змінними, згрупованими у 12 ключових показників. Динаміка зміни рівня конкурентоспроможності України за період 2014-2018 рр., в частині науково-дослідної та інноваційної складових, подана у табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Динаміка зміни науково-дослідного та інноваційного забезпечення інтернаціоналізації промислових підприємств період в частині індексу конкурентоспроможності України (2014-2018 рр.)

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)	2014-2015 (144 країни)	2015-2016 (140 країн)	2016-2017 (138 країн)	2017-2018 (137 країн)
1	76	79	85	81
Технологічна готовність	85	86	85	81
Технологічні запозичення	114	103	97	111
- наявність новітніх технологій	113	96	93	107
- освоєння технологій на рівні фірм	100	100	74	84
- прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	127	117	115	118
Розмір ринку	38	45	47	47
Інновації та фактори вдосконалення	92	72	73	77

Продовження табл. 4.3

1	2	3	4	5
Відповідність бізнесу сучасним вимогам	99	91	98	90
Стан розвитку кластерів	128	124	125	108
Модернізація виробничого процесу	95	68	71	72
Інновації	81	54	52	61
Здатність до інновацій	82	52	49	51
Якість науково-дослідних інститутів	67	43	50	60
Витрати компаній на дослідження і розробки	66	54	68	76
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях	74	74	57	73
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	123	98	82	96
Наявність вчених та інженерів	48	29	29	25

Примітка: сформовано автором на основі [221]

У табл. 4.3 деталізовано ті основні позиції, які безпосередньо впливають на рівень наукових досліджень та використання їх результатів у реальному секторі економіки. Спостерігаємо позитивну динаміку за критерієм «технологічні запозичення», при цьому найбільше покращення в межах даного критерію було у показника «освоєння технологій на рівні фірм» - 100 і 84 місця відповідно. Показник «стан розвитку кластерів» теж мав позитивну тенденцію до змін – підвищився на 20 позицій, як і показник «Інновації», хоча порівняно з 2016-2017 рр. його значення погіршилося (з 52 на 61 місце). У 2016-2017 рр. за показником «співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці» був певний «прорив», але у 2017-2018 рр. Україна практично повернулася на рівень 2014-2015 рр.

Аналіз рейтингу конкурентоспроможності України, зокрема в частині науки та інновацій, свідчить про значний потенціал України при використанні нових технологій підприємствами і можливості співпраці в системі «освіта –

наука – виробництво». Таким чином, бачимо, що науково-дослідний потенціал має вагомий вплив на рівень загальної конкурентоспроможності України, тому на макро-, мезо- та мікрорівнях повинна бути проведена робота для стимулювання такої співпраці.

Одним з найважливіших інституційних чинників, які мають вплив на розвиток науково-дослідної діяльності є наявність ефективної нормативно-правової бази. Так, в Україні даний аспект діяльності регулюють Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [86], «Про наукові парки», «Про інноваційну діяльність» [90], «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» та ін. Саме законодавче стимулювання науково-дослідної діяльності на всіх її етапах і створення нормативно-правового середовища є одним з дієвих механізмів державного впливу на забезпечення інноваційної перебудови структури економіки.

Крім того, важливим кроком в даному напрямку було створення в Україні незалежної неприбуткової бюджетної установи - Національний фонд досліджень, діяльність якого спрямована на призупинення відплив талановитих науковців, створення умов для їхньої нормальної роботи та підвищення якості досліджень.

До інституційних чинників належить також виконання програм в рамках міжнародного економічного співробітництва та участь у діяльності міжнародних науково-дослідних організацій. У 2018 році Україна виконувала науково-технічні проекти в рамках двостороннього співробітництва з 10 країнами світу, зокрема суттєво розширена співпраця із Польщею [301].

Доступ українських промислових підприємств до світової науково-дослідно-технологічної спільноти є можливим завдяки активній участі України у діяльності міжнародних науково-дослідних організацій та програмах (рис. 4.3).

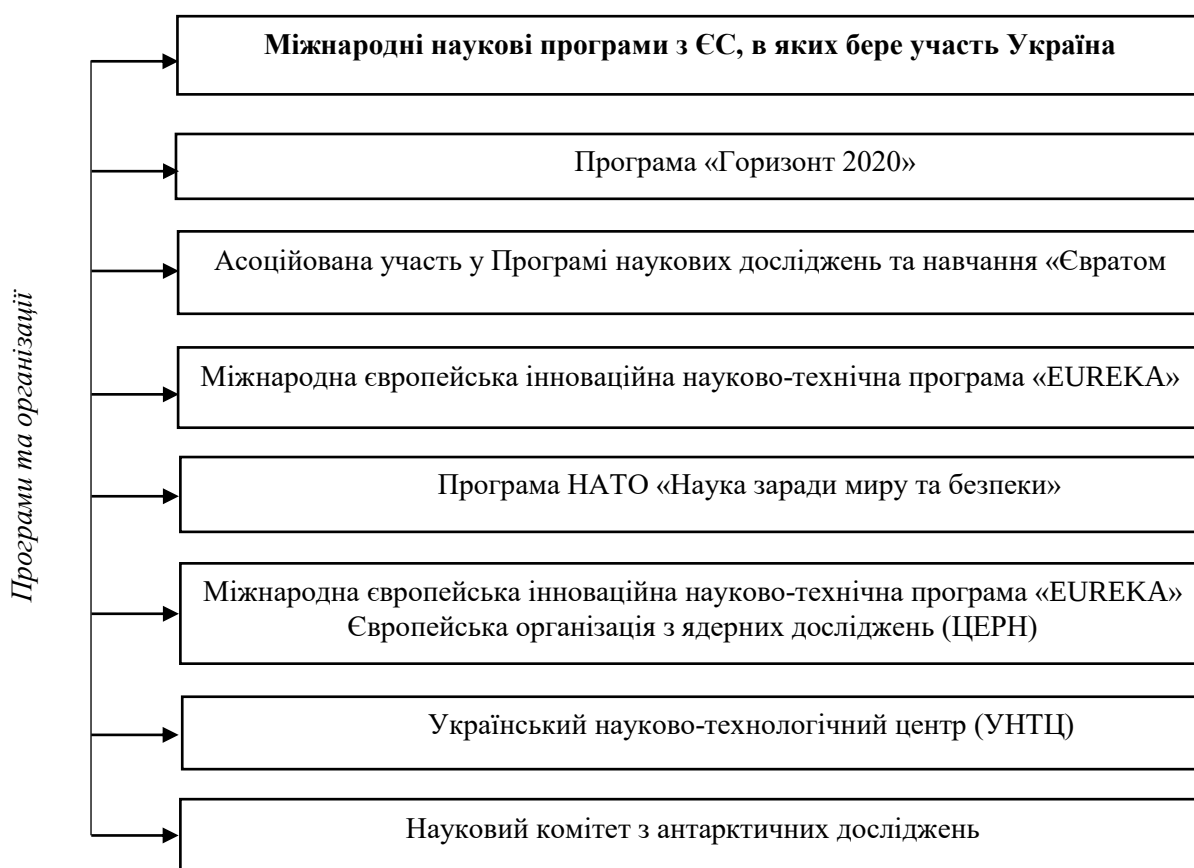

Рис. 4.3. Міжнародні програми та організації на підтримку співпраці у сферах досліджень, технологій та інновацій в т.ч. промисловими підприємствами

Примітка: сформовано автором на основі [62, 177]

Важливе значення для розвитку науково-дослідного потенціалу промислових підприємств, що покликане забезпечити їхню інтернаціоналізацію, має розроблення Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA (European Research Area)). Відповідно до даного документу, інтеграція української науки в європейський простір відбуватиметься за 6 основними пріоритетами [62]:

1. Ефективність національних дослідницьких систем.
2. Оптимальна транснаціональна кооперація та конкуренція.
3. Відкритий ринок праці.
4. Гендерна рівність у дослідженнях.
5. Оптимальний обмін та трансфер наукових знань.
6. Міжнародна кооперація.

Заступник Міністра освіти і науки Максим Стріха зазначив: «Накопичення європейського досвіду зміцнює національну наукову базу, що є невід’ємною складовою сталого економічного зростання. Наприклад, інтеграція дасть нам вихід на нові ринки та доступ до нових знань, а це додаткові можливості для розвитку національної дослідницької системи» [31].

Особливого значення для інтернаціоналізації промислових підприємств України має програма «Горизонт 2020», яка є найбільшою Рамковою програмою Європейського Союзу з фінансування науки та інновацій із загальним бюджетом близько 80 мільярдів євро. Програма «Горизонт 2020» має три основні напрями [52]:

1. Передова наука.
2. Лідерство у галузях промисловості.
3. Суспільні виклики.

За останніми даними Єврокомісії, станом на листопад 2018 року в Україні було проведено 527 конкурсів. За підсумками цих конкурсів (2014 – 2018 роки) для 100 українських організацій-учасників програми «Горизонт 2020» передбачено фінансування 114 проектних пропозицій на суму 20,84 млн. євро, 16 з яких координуються українськими організаціями [52].

Найбільша кількість пропозицій подавалася за напрямом «науково-дослідні інфраструктури» (6 проектних пропозицій, 6 участей). Крім того, важливим є той факт, що найбільша кількість організацій, які беруть участь у програмі «Горизонт 2020», є приватними. Статистика української участі в «Горизонт 2020» за типом організації така:

- приватні прибуткові організації (47 організацій, 60 участей);
- науково-дослідницькі організації (26 організацій, 37 участей);
- заклади вищої освіти (20 організацій, 37 участей);
- інші організації (4 організації, 8 участей);
- державні органи (3 організації, 3 участі) [52].

Упродовж 2017 р. наукові дослідження і розробки в Україні виконували

963 організації, 45,8% з яких з державного сектору економіки, 39,0% – підприємницького, 15,2% – вищої освіти [196]. Таким чином, науково-дослідна робота (НДР) в Україні є цікавою для значного кола осіб, котрі представляють, значною мірою, приватний сектор. Це свідчить про зміну способу мислення керівників підприємств, для яких впровадження інновацій є пріоритетом для подальшого розвитку, а також про слабкий зв'язок бізнесу із науковими установами, для яких наукова діяльність є основним видом діяльності.

Слід зазначити, що зростання взаємозв'язку між наукою і бізнесом за допомогою «надструктурних» утворень, які матимуть інформацію про потреби замовників і можливості виконавців, здатне забезпечити швидке впровадження інновацій та ефективний трансфер технологій на інноваційній основі [322].

Серед основних економічних чинників варто виділити те, що науково-дослідні установи мають значний кадровий потенціал, матеріально-технічну базу, унікальну в певних областях, однак, обмежений доступ до джерел фінансування. Тендерний або конкурсний відбір «відсікає» частину актуальних проектів, які могли б мати реальне впровадження. На нашу думку, в час інтенсивного розвитку інформатизації, певні надструктури (наприклад, хаби) могли б бути «містком» між замовником і виконавцем, особливо, в частині реалізації прикладних розробок [372].

Цікавим є факт, що декілька минулорічних Нобелівських лауреатів є вихідцями із країн, що розвиваються. Р.Ходсон вважав, що саме науковці з цих країн найчіткіше розуміють проблеми, що потребують негайного вирішення, і які є предметом їх наукових досліджень [431]. Х. Гольдемберг виділив три основних чинники розвитку наукових досліджень, що спрямовані на розвиток регіонів та підприємств [378]:

1. Адаптація технологій до місцевих обставин.
2. Включення нової науки в освіту.
3. Наука повинна бути пріоритетом у діяльності.

Важливим економічним чинником є необхідність визначення пріоритетних галузей, що потребують наукових розробок свідчать і дослідження, проведені вченими університету ООН [212], які доводять, що через обмеження наявних ресурсів пріоритетні сфери досліджень мають бути встановлені шляхом виявлення першочергових національних потреб та конкурентних переваг, а роль науки полягає у забезпеченні національного розвитку та соціально-економічних потреб.

Тематика досліджень українських університетських науковців дуже різноманітна і охоплює більш як 300 напрямів в усіх галузях наук. Наприклад, 2016 року виші та наукові установи МОН завершили понад 250 фундаментальних досліджень, 462 прикладних досліджень, виконали майже 5,2 тисяч робіт на замовлення промислового сектору та бізнесу [181].

До економічних чинників належить також частка витрат на науково-дослідні роботи у ВВП країни. Сьогодні економіка України є сировинною, орієнтованою на виробництво традиційної індустріальної і аграрної продукції з низькою доданою вартістю. Незважаючи на значний науково-дослідний потенціал, технологічний розрив між Україною та розвинутими країнами щороку поглиблюється. Наукоємність валового внутрішнього продукту у 2016 році (дані за 6 місяців) становила 0,61 %, тоді як у країнах ЄС та Китаї цей показник дорівнював 2% (2014 рік) [256]. Більшою, ніж середня частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції – 3,26%, Австрії – 3,07%, Данії – 3,03%, Фінляндії – 2,90%, Німеччині – 2,87%, Бельгії – 2,45%, Франції – 2,23% [62].

При цьому розподіл загального обсягу витрат на виконання наукових досліджень і розробок за джерелами фінансування в Україні такий:

- бюджетні кошти (36,6 %);
- кошти вітчизняних замовників (27,9 %), в т.ч. кошти організацій підприємницького сектору (22,5 %), кошти організацій державного сектору (5,3 %), кошти організацій сектору вищої освіти (0,1 %);

- власні кошти (10,0 %);
- кошти з інших джерел (1,1 %) [196].

На 2019 рік у державному бюджеті вперше було передбачено кошти для базового фінансування науки в закладах вищої освіти – 100 млн гривень [182]. Максим Стріха відзначив, що цей крок «стане по-справжньому революційним для нашої наукової системи: наука в університетах уперше почне реально зрівнюватися за інституційною спроможністю з наукою в науково-дослідних установах. Оскільки національна наукова система є єдиним цілісним організмом, то виграють від цього всі: і університети, які утвердяться як важливі осередки досліджень, і академічні інститути, які отримають дієвих партнерів на науковому полі» [182]. Однак, цих коштів, безумовно, не достатньо, враховуючи кількість установ і науковців, які проводять НДР.

У 2017 р. частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,58%, у тому числі дослідників – 0,37%. За даними Євростату, у 2015 р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%); найнижчою – у Румунії (0,53% і 0,33%) та на Кіпрі (0,83% і 0,61%).

Інформація щодо кількості працівників, задіяних у виконанні НДР, за категоріями персоналу подана в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Кількість працівників, задіяних у виконанні НДР, за категоріями персоналу

	Кількість працівників, осіб	
	2016	2017
Усього	97912	94274
дослідники	63694	59392
техніки	10000	9144
допоміжний персонал	24218	25738
Із загальної кількості мають науковий ступінь: в т.ч. доктора наук	7091	6942
доктора філософії (кандидата наук)	20208	19219

Примітка: сформовано автором на основі [196]

Найбільша кількість дослідників (14267 осіб) віком 30-39 років [196].

Тобто молоді люди зацікавлені у роботі в даній сфері, але, на жаль, як свідчать дані табл. 22, подальше професійне зростання та реалізацію свого потенціалу вони часто бачать за кордоном або у бізнесі. Відтік високопрофесійних кадрів є вже навіть не проблемою, а загрозою для існування держави. Лише підвищення престижності роботи науковця, реальне зростання заробітної плати, соціальний захист здатні зупинити цю негативну тенденцію.

Важливим чинником інноваційного потенціалу країни є стан патентно-ліцензійної сфери. Як зазначає патентний повірений в Україні Є.Зибцев [100], патентна статистика є свідченням рівня розвитку техніки у певній країні – чим вищі темпи росту економіки, тим більша кількість зареєстрованих патентів, у період економічних криз кількість заявок різко падає, при цьому «з кожних 100 патентів прибуткові 2–3, окупають витрати на патентування ще 7–8 патентів». Купівля ліцензій на використання патентів у наукоємних галузях дозволяє навіть при незначному фінансуванні власних НДР не відставати від інших країн у розвитку техніки, як, наприклад, Німеччині після Другої Світової війни, Японії у 50-60 роках минулого століття. Продаж-купівля ліцензій є важливим фактором інтернаціоналізації підприємств, їх модернізації та підвищення інвестиційної активності.

Незважаючи на наявність достатнього потужного наукового потенціалу, в Україні з 1992 по 2014 рр. майже в 2 рази менше подано заявок на винаходи і корисні моделі, ніж за попередні 12 років [100]. Починаючи з 2008 року, кількість заявок на винаходи складає близько 2,5 тисяч щорічно, а на корисні моделі – 8-10 тисяч, тоді як в період з 1980 до 1989 рр. українці подавали щорічно 29-35 тисяч заявок на винаходи. Стрімке падіння кількості і якості патентів (для заявок на корисні моделі не проводять патентний пошук) призвело до втрати Україною лідируючих позицій у цій галузі. Тому, ставлячи амбіційні цілі щодо економічного зростання, держава повинна створювати сприятливі умови та підтримувати винахідницьку діяльність. Розвинені країни

давно пройшли цей шлях і продемонстрували можливість різкого зростання за рахунок використання ефективної ліцензійної політики.

Співпраця з університетами є важливою інноваційною стратегією для українських промислових підприємств. Сьогодні необхідність інновацій у бізнес-середовищі посилює тенденцію співпраці між університетами та промисловістю. Хоча тепер це тенденція, але вона має давні традиції в ряді країн світу [333].

В контексті поліпшення інноваційної діяльності промислових підприємств для їх інтернаціоналізації рекомендовано такі заходи [339]:

- визначити пріоритетні напрямки та розробити стратегію розвитку промисловості;
- провести моніторинг екзогенних та ендогенних факторів впливу на інвестиційно-інноваційний клімат;
- забезпечити гнучкість до кон'юнктури на ринку;
- планувати і фінансувати прикладні дослідження. Для цього важливо створити умови для спільного розвитку прикладних досліджень промисловими підприємствами та закладами вищої освіти;
- впроваджувати нові інноваційні технології та продукти на основі прикладних розробок;
- запровадити ефективні патенти на винаходи;
- проводити аналіз і прогноз життєвого циклу нових продуктів, оскільки дуже часто життєвий цикл технології змінюється частіше, ніж попит;
- диверсифікувати виробництво конкурентоспроможної продукції;
- удосконалити систему управління інноваціями;
- наукові розробки не повинні бути відірваними від потреб промисловості;
- створювати і підтримувати технологічні кластери.

Ці заходи є надзвичайно важливими для забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності українських промислових підприємств і потребують

якнайшвидшого впровадження для стабілізації інвестицій та залучення коштів у вітчизняну промисловість. Тому одним з основних інструментів економічного зростання України загалом та підприємств зокрема є стрімкий розвиток підприємництва в науці, особливо в університетському середовищі.

Співпраця між університетами та малими і середніми підприємствами (МСП) має базуватися на базі невеликих проектів [12]. Ці проекти повинні зосереджуватися на локалізованих та специфічних проблемних областях у промислових компаніях, де потенціал поліпшення та інновацій є великим і пропонують нові та ефективні рішення, підтримувані технічними / науковими методологіями. Участь менеджерів і співробітників компаній МСП та чітке визначення їх ролі в проекті є фундаментальними питаннями для успішної співпраці [38]. Часто наукові та технологічні парки прагнуть працювати над бізнес-проектами, які вирішують найбільш актуальні питання в різних галузях за допомогою розвитку ІТ та інноваційних підходів, стверджуючи успіх на ринку.

Співпраця між університетами та галуззю все більше сприймається як засіб підвищення рівня інновацій через обмін знаннями [397]. Формування ринкової економіки в Україні актуалізувало діяльність вищих навчальних закладів у сфері комерціалізації результатів НДДКР. Така тенденція повинна підтримувати інноваційний розвиток промислових підприємств, що забезпечить їхню інтернаціоналізацію.

Одночасно із надзвичайною актуальністю наукового аспекту в контексті інтернаціоналізації, провідним чинником політичного, економічного, соціального та культурного прогресу країни є освіта [373], тому що будь які прояви її кризи мають значний вплив на розвиток країни, породжуючи негативні соціокультурні наслідки для суспільства загалом.

І.Г. Яненко вказувала на те, що з розвитком суспільства змінюються форми інституціоналізації наукової діяльності та освіти як системи передачі

знань майбутнім поколінням, а LLL (“Life Long Learning” – “навчання протягом життя”) є об’єктивною потребою сьогодення [320].

Освітня галузь активно взаємодіє з іншими сферами суспільного життя, зокрема, економікою, політикою, релігією тощо. Як зазначає В.Журавський, “процес адаптації освіти до інших соціальних систем суттєвим чином впливає також на ці системи, а саме: більш економічно успішними стають, передусім, більш освічені (отже, і більш професійні) учасники економічного процесу...” [79].

Як вказує Федорова Н.Є., “через інтелектуалізацію суспільства, підвищення його освітнього та культурного рівня, покращення стану його здоров’я створюється механізм подальшого розвитку та вдосконалення наукового пошуку шляхом збереження, вдосконалення та розвитку наукового потенціалу суспільства” [305]. Таким чином, освіта виконує функції інтелектуалізації суспільства.

Відповідно до цілей сталого розвитку (всього 17), запропонованих ООН, ціллю номер 4 є «Якісна освіта» [455], тобто на світовому рівні значна увага приділяється саме стану освіти у різних за рівнем розвитку країнах. Основна мета та показники оцінки рівня досягнення цієї цілі, адаптовані для України Міністерством економічного розвитку та торгівлі, подано у Додатку Ж. Дана інформація, свідчить про увагу Уряду України до рівня розвитку освіти та забезпечення її удосконалення. У нашому дослідженні проаналізовано Мету 4 «Підвищення якості вищої освіти та забезпечення її тісного зв'язку з наукою, а також сприяння створенню міст освіти та науки в країні» за відповідними показниками.

Ціль 4 має сім завдань, які є очікуваними результатами і три завдання, які є засобами досягнення цих цілей [443]:

Універсальна початкова та середня освіта.

1. Розвиток раннього дитинства та загальна дошкільна освіта.
2. Рівний доступ до технічної / професійної та вищої освіти.

3. Відповідні навички для гідної праці.
4. Гендерна рівність та включення.
5. Універсальна молодіжна грамотність.
6. Освіта для сталого розвитку та глобального громадянства.

Визначено наступні засоби реалізації цілей ЦСР 4:

1. Ефективне навчальне середовище (побудова та модернізація навчальних закладів, які є дитячими, інвалідними та гендерно-чутливими та забезпечують безпечне, ненасильницьке, інклюзивне та ефективне навчальне середовище для всіх).

2. Надання стипендій (до 2020 року - значно розширити в глобальному масштабі кількість стипендій для країн, що розвиваються, зокрема найменш розвинені країни, малі острівні держави та африканські країни, для зарахування до вищої освіти, включаючи професійне навчання та інформаційно-комунікаційні технології, технічні, інженерні та наукові програми, в розвинених країнах та інших країнах, що розвиваються).

3. Наявність професійних вчителів та педагогів (до 2030 року заплановано суттєво збільшити пропозицію кваліфікованих викладачів, у тому числі шляхом міжнародного співробітництва для підготовки вчителів у країнах, що розвиваються, особливо в найменш розвинених країнах і малих острівних державах) [454].

ООН підкреслює, що «освіта - це ключ, який дозволить досягти багатьох інших цілей сталого розвитку (ЦУР). Коли люди можуть отримати якісну освіту, вони можуть вирватися з циклу бідності. Отже, освіта допомагає зменшити нерівність і досягти гендерної рівності, а також дає можливість людям у всьому світі жити більш здоровим і стійким життям» [305].

У 2018 р. Україна посіла 81 місце серед 137 країн світу у Рейтингу глобальної конкурентоспроможності [210]. Динаміка зміни рівня конкурентоспроможності України за період 2014-2018 рр. в частині освітнього компоненту подана у табл. 4.5, де деталізовано ті основні позиції, які

Таблиця 4.5

Динаміка зміни освітнього забезпечення інтернаціоналізації промислових підприємств період в частині індексу конкурентоспроможності України (2014-2018 рр.)

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)	2014-2015 (144 країни)	2015-2016 (140 країн)	2016-2017 (138 країн)	2017-2018 (137 країн)
	76	79	85	81
ОСНОВНІ ВИМОГИ	87	101	102	96
Інституції	130	130	129	118
Інфраструктура	68	69	75	78
Макроекономічне середовище	105	134	128	121
Охорона здоров'я та початкова освіта	43	45	54	53
Початкова освіта	32	34	50	43
- якість початкової освіти	40	45	51	42
- зарахування до початкової освіти	31	33	57	62
ПІДСИЛЮВАЧІ ПРОДУКТИВНОСТІ	67	65	74	70
Вища освіта і професійна підготовка	40	34	33	35
Частка освіти	14	14	11	16
- зарахування до закладів середньої освіти	41	39	53	51
- зарахування до закладів вищої освіти	13	14	11	16
Якість освіти	65	46	46	49
- якість освітньої системи	72	54	56	56
- зарахування до закладів вищої освіти	30	38	27	27
- якість шкіл менеджменту	88	87	93	88
- доступ до інтернету в школах	67	44	35	44
Навчання за місцем роботи	88	74	85	79
- доступність до спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів	84	78	77	68
- ступінь підготовки персоналу	92	74	94	88
Ефективність ринку товарів	112	106	108	101
Ефективність ринку праці	80	56	73	86
Використання талантів	70	58	69	80
- здатність країни утримувати таланти				
- здатність країни залучати таланти	130	97	93	106
Розвиток фінансового ринку	107	121	130	120

Примітка: сформовано автором на основі [240]

безпосередньо впливають на якість освіти у країні, що в свою чергу забезпечує розвиток підприємств в контексті інтернаціоналізації. За загальним індексом глобальної конкурентоспроможності Україна втратила свої позиції (76 місце у 2014-2015 рр. і 81 місце у 2017-2018 рр.), на що найбільшою мірою вплинули «макроекономічне середовище», «розвиток фінансового ринку» і «охорона здоров'я та початкова освіта». В той же час за певними позиціями спостерігаємо позитивну тенденцію, наприклад, за показником «вища освіта і професійна підготовка» – 40 і 35 місце відповідно. Особливої уваги заслуговує покращення показника «якість освіти» - з 65 місця Україна піднялася в рейтингу до 49 місця, і у 2018 р. входить у 36% найкращих країн світу за якістю освіти. На 24 позиції Україна покращила свої позиції за «здатністю країни залучати таланти».

Аналіз рейтингу конкурентоспроможності України, зокрема в частині освіти свідчить про те, що саме за індексами зарахування до закладів вищої освіти, якістю математичної підготовки та наявністю вчених та інженерних кадрів Україна посідає провідні позиції у світі. Україна випереджає країни Європи і Центральної Азії, і, навіть, деякі країни з високим рівнем людського розвитку з точки зору доступності вищої освіти та середньої тривалості навчання [357]. Це свідчить про те, що освітній потенціал має вагомий вплив на розвиток людського капіталу в Україні, і як результат, рівень загальної конкурентоспроможності України. Розвиток людського капіталу є одним із пріоритетів розробленого організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств України (підрозділ 2.2).

Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич зазначила: «Реформа середньої освіти в Україні є інвестицією у майбутнє нашої країни, тому що школа є тим фактором, що формує мислення наших дітей, які в кінцевому підсумку будуть керувати державою і брати на себе відповідальність за її економіку» [203]. Таким чином, з боку держави дане питання має підтримку і є важливим компонентом, що в подальшому впливає на розвиток країни загалом.

Про важливість даного питання та його актуальність для України, свідчить і той факт, що у середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року [256] серед основних завдань і напрямів діяльності Уряду з метою поліпшення всіх аспектів життя громадян є «розвиток людського капіталу», який заплановано досягнути шляхом проведення реформи системи охорони здоров'я, освіти, поліпшення надання державної соціальної підтримки, розвитку культури і спорту, що дасть змогу забезпечити підвищення якості життя, освіти і зростання продуктивності праці. Крім того, у цьому плані вказано, що «...державна має сприяти створенню можливостей для реалізації громадянами свого потенціалу, що впливає на зростання національної економіки і зміцнення конкурентної позиції України у світі», а ключовими пріоритетами «у сфері освіти у середньостроковій перспективі є підвищення рівня та оптимізація результатів наукової та академічної діяльності...» [256].

Коротку характеристику цілі «розвиток людського капіталу», відповідно до середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року подано на рис. 4.4.

Незважаючи на розроблення плану дій Урядом, є ряд проблем, що стримують реалізацію цілі «розвиток людського капіталу», які згруповано у наступні блоки [256]:

1. *Проблеми державного рівня*, зокрема, неефективна державна політика у сфері інновацій; відсутність сучасних процедур оцінювання ефективності діяльності наукових установ та наукової діяльності закладів вищої освіти щодо бюджетного фінансування; несистемність дій у напрямі інтеграції України до Європейського дослідницького простору та системного використання його можливостей; вплив висококваліфікованих кадрів у всіх сферах діяльності; неспроможність забезпечити розвиток сфери інтелектуальної власності.

Для вирішення даних проблем запропоновано:

- вдосконалити нормативно-правову базу у сфері інновацій, інтелектуальної власності та цифрової економіки;

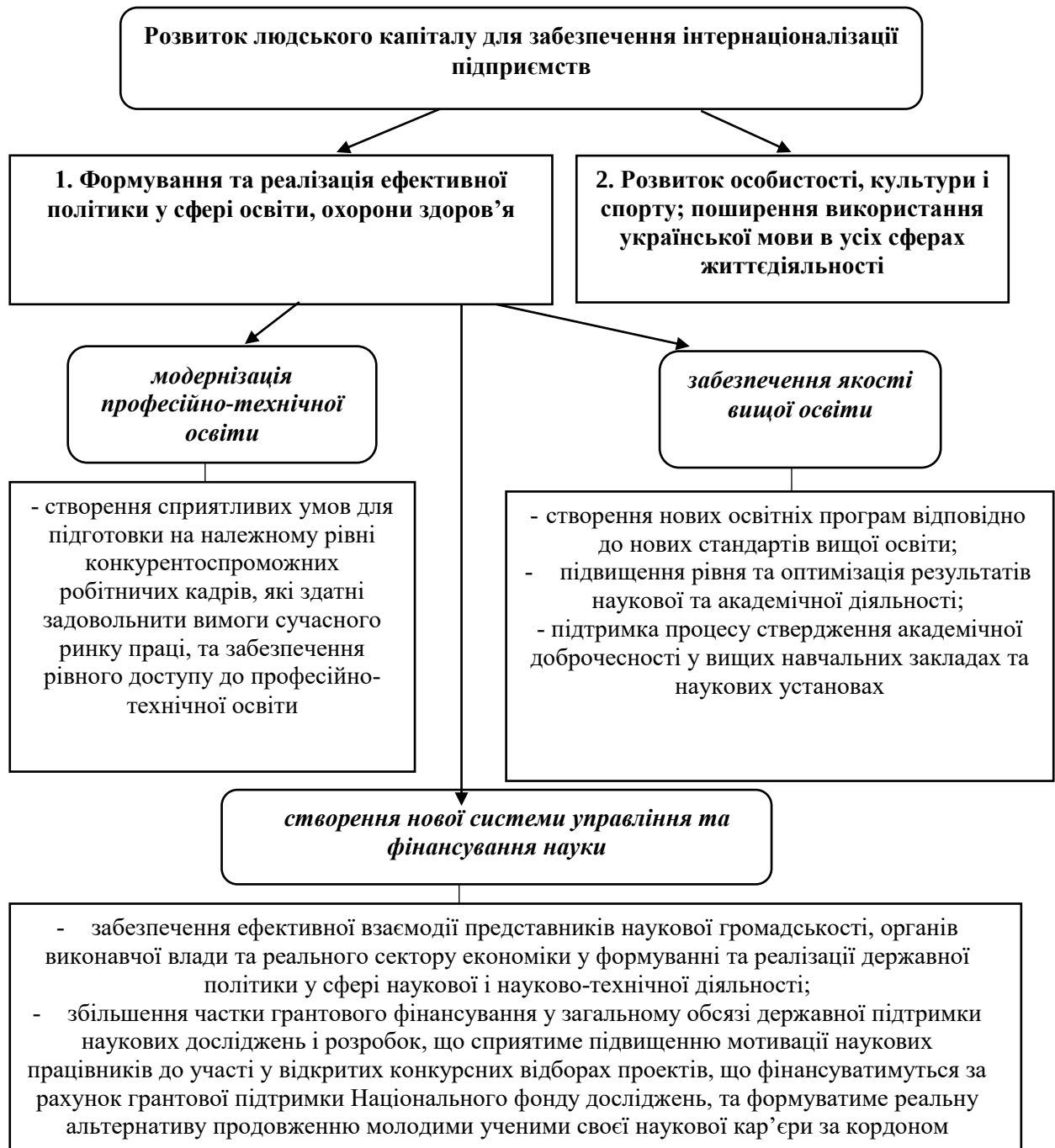

Рис. 4.4. Пріоритетні дії в галузях освіти та науки з метою розвитку людського капіталу в контексті інтернаціоналізації підприємств

Примітка: сформовано автором на основі [256]

- вдосконалити державну політику, спрямовану на стимулювання та підтримку інноваційного розвитку;
- створити систему забезпечення та постійного поліпшення якості вищої освіти.

2. Проблеми на рівні університетів. Серед основних виділено: дистанціювання університетів від виробництва; неефективність системи управління та низька якість менеджменту у закладах вищої освіти; недостатній рівень якості та інтенсивності наукових розробок; недостатнє матеріально-технічне забезпечення; відсутність ефективного механізму комерціалізації досліджень; старіння наукових кадрів.

З метою подолання даних проблем Урядом заплановано:

- відновити статус вітчизняної науки як основного інструменту технологічного та соціально-економічного розвитку держави;
- підвищити соціальний статус наукових та науково-педагогічних працівників;
- припинити масовий відплив висококваліфікованих наукових кадрів з України.

3. Проблеми фінансування: обмежений доступ до фінансування на ранніх стадіях розвитку інновацій; відсутність реальної фінансової автономії наукових установ у частині використання власних коштів; неефективна система проектного фінансування у системі Національної академії наук та національних галузевих академіях наук.

Для вирішення проблем, пов'язаних із фінансуванням науки необхідно:

- створити прозорі та дієві механізми розподілу бюджетних коштів науково-дослідним установам та університетам для втілення розробок, які є пріоритетними для держави;
- створити відповідний державний орган фінансування наукових розробок, зокрема молодих вчених.

Окрім того, на різних рівнях існує проблема низького рівня взаємозв'язку між бізнесом, освітніми та науковими установами, а також неналежний рівень трансферу технологій, невідповідність якості освіти потребам ринку. З метою вирішення даної проблеми важливо приділити увагу питанню формування інформаційного суспільства. Дем'янчук О.П. виділяє такі загальні ознаки

інформаційного суспільства: це суспільство нового типу, що формується в результаті нової соціальної революції, вибухового розвитку та конвергенції інформаційних і комунікаційних технологій; це суспільство, в якому головною умовою благополуччя кожної людини і кожної держави стає знання, отримане завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню нею користуватися; це суспільство, яке, з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а з іншого - відкриває нові можливості для самоідентифікації [55].

Енді Вікофф, директор Організації економічного співробітництва та розвитку з питань науки, технологій та інновацій, вважає перехід до цифрової економіки рушієм продуктивного та інклюзивного прогресу [321]. Окрім цього, він зауважив, що цифрова економіка є потужним каталізатором і рушієм інклюзивності, поєднуючи спільноти між собою у своєрідному «глобальному селі», обмінюючись інформацією, ідеями та продуктами, дозволяючи країнам створювати додану вартість [456].

У концепціях переходу до інформаційного суспільства, як правило, використовується комплексний підхід, заснований на підтримці балансу інтересів держави, суспільства, бізнесу та особи.

Аналізуючи безпосередній зв'язок освіти з економікою, зокрема в частині забезпечення конкурентоспроможності країни, варто звернути увагу на те, що малий, середній та великий бізнес мають різні завдання і суспільну роль [148].

Зокрема, малий бізнес надає можливості для застосування талантів, навичок, професійної майстерності та кмітливості людей, для яких почуття господаря власного життя є основним мотивом для самореалізації. При цьому розвиток талантів, навичок тощо безпосередньо формуються освітою. Середній бізнес, наповнюючи внутрішній ринок продуктами та послугами, створює мільйони робочих місць і є основою середнього класу [416]. Середній бізнес формується на основі малого, і разом з ним є основою матеріального добробуту та стабільності суспільства. Великий бізнес і транснаціональні українські корпорації концентрують виробничі, фінансові, інвестиційні та інноваційні

ресурси. Для того, щоб ефективно їх використовувати, зокрема, інноваційні, а також в інтересах досягнення суспільно значущого результату, необхідна співпраця освітньої, наукової, бізнес сфери та держави.

Зважаючи на географію експорту продукції машинобудування, у якій після країн ЄС, чільне місце посідають країни Азії, в контексті інтернаціоналізації промислових підприємств проаналізуємо міжнародну співпрацю України з одним із найбільших її партнерів в економічній, науковій та освітніх сферах – Індією [340].

Основними позиціями імпорту Індії в Україну є: фармацевтична продукція; органічні хімікати; пластмаси та полімери; чорні метали та вироби з них; тютюнові та тютюнові замінники. Основні експортні товарні позиції України до Індії: жири та олії рослинного походження; чорна металургія; ядерні реактори, котли та машини; добрива; неорганічна хімія.

Перспективні напрямки двосторонньої співпраці в економічній сфері розглядаються в рамках Українсько-Індійської міжурядової комісії з торговельного, економічного, наукового, технічного, промислового та культурного співробітництва, створеної в рамках міжурядової угоди від 19.04.1994 року.

У науково-технічному співробітництві України та Індії українські та індійські університети підписали понад 12 двосторонніх угод, зокрема між Інститутом міжнародних відносин, Національним університетом імені Тараса Шевченка та університетом Джавахарлала Неру, Нью-Делі; Запорізьким національним технічним університетом та Хайдарабадський технічним університетом; між Дипломатичною академією України та Інститутом зовнішньої служби Індії тощо.

У 2006 році українські та індійські фахівці спільно заснували в Хайдарабаді Міжнародну лабораторію технологій електронних променів. Того ж року Інститут кібернетики Глушкова НАН України налагодив співпрацю з Національним інформаційним центром Міністерства зв'язку та інформаційних

технологій Індії, а Академія медичних наук України підписала програму співпраці в галузі біотехнології з відділом біотехнології Міністерства науки і техніки Індії [348].

Незважаючи на те, що Індію часто розглядають як найбільшу в світі демократію з федералізованою державною системою, тоді як Україна є державою колишнього Радянського Союзу з історично централізованою системою влади, обидві країни мають подібні ініціативи щодо відкриття даних.

Значну увагу слід приділити співпраці з Індією в освітньому секторі. Індійський ринок величезний і може відкрити величезний ринозначні перспективи для українських університетів. В даний час розвивається співпраця між двома країнами з підготовки індійських фахівців в українських університетах, і вона є одним з ключових напрямів двосторонніх відносин.

У 2015-2016 навчальному році вищу освіту в Україні здобули 6147 громадян Індії, переважно у сфері медицини. У 2018 році в Україні навчалися 64066 іноземних студентів з 147 країн. Топ-10 країн походження іноземних студентів в Україні: Азербайджан - 9316 студентів (14,5%), Індія - 7746 (12,1%), Туркменістан - 6545 (10,2%), Марокко - 4602 (7,2%), Грузія - 3596 (5,6%), Нігерія - 3429 (5,4%), Йорданія - 2461 (3,8%), Узбекистан - 2202 (3,4%), Китай - 2082 (3,2%), Єгипет - 1985 (3,1%) [211].

Як бачимо, визнаючи стратегічну позицію сектора вищої освіти з точки зору міжнародної конкурентоспроможності в умовах глобалізованої економіки, Індія, як і багато інших країн, почали інтернаціоналізувати свої освітні системи.

Важливість інтернаціоналізації промислових на засадах розвитку освітнього співробітництва в значній мірі залежить від процесів інтернаціоналізації самих університетів. Міжнародна діяльність університету може бути класифікована як академічний обмін, науково-дослідна співпраця та залучення університету та громади. Перспективи процесу інтернаціоналізації

університету необхідно визначити з метою забезпечення її успішної інтеграції в сучасний освітній простір.

Вища освіта як важлива сфера соціального розвитку та людського капіталу вже давно визначена як ключовий фактор у боротьбі з безробіттям і низькою заробітною платою, є вагомими докази того, що вона є важливим чинником економічного зростання. Країни сприймають успішну систему освіти як ключовий елемент свого соціального та економічного розвитку. Економічне обґрунтування інтернаціоналізації вищої освіти на користь національної економіки та окремих університетів базується на експорті освітніх та дослідницьких послуг, залученні іноземних студентів, талановитих викладачів та науковців, можливостях отримання грантового фінансування студентів та викладачів [442]. Крім того, інтернаціоналізація пов'язана з широким спектром неекономічних вигод, включаючи поліпшення стану здоров'я, високу громадську та соціальну активність, а також відчуття благополуччя [411].

Міжнародні соціологічні дослідження [344] показують, що 53% респондентів (загальна кількість респондентів - 1 336 закладів вищої освіти з 131 країни) мають інституційну політику / стратегію інтернаціоналізації, 22% її розробляють, а 16% заявляють про інтернаціоналізацію як про частину інституційної стратегії. Водночас, 66% опитаних вказали, що мають чіткі цілі та критерії оцінки реалізації політики інтернаціоналізації. Результати дослідження показують, що найбільша частка респондентів із стратегією інтернаціоналізації припадає на країни Європи та Азії (56-61%), найменше - на країни Близького Сходу (13%).

Серед стимулів для розвитку інтернаціоналізації вищої освіти для країн можуть бути визначені такі:

- академічний (розширення доступу до вищої освіти, підвищення якості вищої освіти, міжнародне визнання та поліпшення позицій у міжнародних рейтингах, створення та впровадження знань);

- економічний (короткостроковий економічний ефект від прямих витрат іноземних студентів, підготовка кваліфікованої робочої сили з навичками в галузі міжнародного співробітництва, умови для довгострокового економічного розвитку);

- політичний (розвиток демократії, міжнародне співробітництво);

- соціокультурний (об'єднання провідних вчених для вирішення глобальних проблем і досягнення сталого розвитку, підвищення рівня міжнародного спілкування, підвищення толерантності в суспільстві) [364].

Процес інтернаціоналізації є важливим для українського сектору вищої освіти, оскільки він надає можливості та механізми для поліпшення його якості. Наука, яка апріорі є міжнародною, не може розвиватися без співпраці з колегами з інших країн. В свою чергу, комбінація цих двох чинників впливає на інтернаціоналізацію промислових підприємств.

Закон України «Про вищу освіту» містить окремий розділ (XIII, статті 74, 75, 76) [93], який декларує та регулює міжнародне співробітництво. Відповідно до проекту Стратегії реформи вищої освіти в Україні до 2020 року одним з ключових напрямків є «реальне входження національної системи вищої освіти у світовий освітній і науковий простір через її інтернаціоналізацію» [203].

Згідно зі статистикою Організації економічного співробітництва та розвитку, з 1975 року міжнародна мобільність студентів зросла з 0,6 млн. до 4,5 млн. осіб у 2012 році, а загальна кількість бажаючих отримати освіту за кордоном збільшилася в 7,5 рази за останні чотири роки [410].

Кількість закладів вищої освіти (ЗВО) в Україні у 2010/11 році була 330, тоді як у 2017/18 – 289. Кількість студентів також зменшилася з 2066667 до 1329964, що на 35% менше. Кількість студентів, які були прийняті до ЗВО у 2010/11 становила 381362, а в 2017/18 – 264448 [196]. Ці цифри вказують на проблему реформування системи освіти, яку необхідно використовувати в Україні для збільшення кількості студентів, які навчаються в університетах.

Однією з причин зменшення кількості студентів є те, що інтерес українців до навчання у закордонних університетах, має стійку тенденцію до зростання [440]. Станом на 2014/2015 навчальний рік кількість українських студентів, які отримали освіту за кордоном, становила 59 648 осіб. Серед найбільш бажаних країн для вивчення українські громадяни обирають Польщу, Німеччину, Канаду, Італію, Чехію, США, Іспанію, Австрію, Францію та Угорщину. Динаміка зростання студентської мобільності з 2009 по 2015 рік склала 129%. Порівнюючи останні два роки, зростання становить майже 29% або 13 266 осіб. Більше того, 2/3 цього приросту зробили українці, які навчаються у польських університетах [203]. Отже, з одного боку, ми звертаємо увагу українських університетів на інтернаціоналізацію, а з іншого боку, така стратегія впливає на кількість студентів, які хочуть отримати вищу освіту в Україні. Тому необхідно докласти значних зусиль як державі в цілому, так і університетам, зокрема, для зміцнення міжнародних позицій університетів і водночас залучення студентів до навчання в домашніх ЗВО. Отже, перспективами інтернаціоналізації ЗВО в Україні можна визначити: міжнародне співробітництво в науково-дослідних і освітніх сферах, налагодження співпраці у системі «підприємство-освіта», що сприятиме працевлаштуванню випускників ЗВО та підготовці висококваліфікованих кадрів для підприємств тощо.

Одним із прикладів ЗВО, що ведуть активну стратегію інтернаціоналізації є Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (ТНТУ), заснований в 1960 році, який є одним провідним технічним університетом Західної України.

Університет є представником сертифікованих освітніх програм світових ІТ-компаній Cisco (1999), Microsoft, Schneider-Electric, ST Microelectronics, ASCON. У ТНТУ існують такі міжнародні освітні центри: VUE, QNX Software Systems, SUN Microsystems, IBM, STMicroelectronix, D-Link, C ++ і співпрацює з 83 іноземними вищими навчальними закладами з 20 країн (Азербайджан, Боснія та Герцеговина, Болгарія, Канада, Китай, Естонія, Фінляндія, Франція,

Грузія, Німеччина, Литва, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Іспанія, Швеція, Туреччина, Великобританія, США), які уклали угоди про співробітництво в освітніх і наукових сферах.

В університеті працює 7 міжнародних освітніх програм з подвійними дипломами з такими університетами, як: Люблінський технологічний університет, Опольський технологічний університет, Державна школа вищої професійної освіти ім. Яна Амоса Коменського, Університет прикладних наук у Нісі (Польща); Каунаський технологічний університет (Литва); Університет прикладних наук Шмалькальдена (Німеччина); Університет Валенсії (Іспанія). Більше 20 студентів були зараховані на програми подвійних дипломів як на рівні «бакалавр», так і «магістр».

ЗВО також планує розширити географію співпраці з іншими закладами вищої освіти, оскільки обмін викладачами додасть ще більше можливостей до набуття певних компетенцій студентами університету. Викладачі з-за кордону принесуть нову інформацію та нові методи навчання, студенти будуть розширювати свої знання шляхом використання інших методів, ніж ті, які є в університеті. Викладачі університету виїжджають за кордон з метою підвищення якості викладання, вдосконалення своїх навчальних матеріалів, що є величезною перевагою для студентів.

Крім того, у 2011 році було створено Університетський науковий парк «Інноваційний та інвестиційний кластер Тернопіль» для просування інноваційних проектів у сфері інформаційних технологій, екології та енергозбереження. Студентське наукове товариство та Товариство молодих вчених також є частинами інноваційної діяльності університету. Ці організації щорічно організовують міжнародні конференції для студентів та молодих вчених. У 2012 році в університеті було засновано стартап центр. Він працює над впровадженням інноваційних студентських ідей та активізацією інноваційної політики та підприємницької діяльності студентів, як результат проекту Tempus SUCSID.

В університеті працює 14 наукових шкіл, де проводять дослідження у різних наукових областях і публікують свої результати у світових наукових журналах. Тому одним з напрямків комерціалізації досліджень є співпраця з підприємствами, в т.ч. іноземними. Існує декілька науково-дослідних проєктів, які проводять в університеті та замовлення відомих українських громадських та приватних організацій і підприємств, зокрема з Державним космічним агентством України.

Таким чином, важливо створити умови в ЗВО, в яких студенти могли б набути необхідних навичок не тільки для вивчення, але й для застосування своїх знань у професійному та суспільному житті. Для цього співпраця «університет-громада-промисловість» дозволить сформувати компетенції, необхідні майбутнім випускникам, щоб успішно знайти роботу за фахом.

Таким чином, співпраця між університетом і підприємствами має вирішальне значення для розвитку навичок освіти, генерації, набуття нових знань (інновації та передача технологій), а також сприяє розвитку підприємництва (в т.ч. заснування власної справи) [448]. Переваги відносин між університетами та промисловістю є широкомасштабними: вони можуть допомогти координувати наукові розробки та програми розвитку, стимулювати додаткові інвестиції в дослідження та розвиток (ефект додатковості), а також використовувати синергію наукових та технологічних можливостей.

4.4. Удосконалення системи організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств

Діагностика чинників впливу на успішне впровадження організаційно-економічного механізму (п. 4.1 - п.4.3), зокрема податкової системи з позицій сталого розвитку, інноваційно-інвестиційної складової, науково-дослідного та освітнього потенціалів, вказує на необхідність удосконалення системи

організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств.

Вихідними положеннями при удосконаленні системи функціонального забезпечення організаційної складової організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства є:

1. Людські ресурси – основний ресурс підприємства.
2. Підприємство, котре прагне власного розвитку, повинно інвестувати у розвиток людського капіталу.
3. В основі механізму лежить активізація діяльності існуючих та введення нових структурних підрозділів на підприємстві, встановленні горизонтальних зв'язків між ними.
4. Даний механізм представляє інфраструктурний компонент ієрархічної моделі форм інтернаціоналізації підприємства, акцентуючи увагу на діяльності тих відділів, котрі безпосередньо пов'язані з іншими компонентами вказаної моделі: торгівельним (відділ зовнішньо-економічної діяльності, відділ маркетингу); фінансово-інвестиційним (фінансово-інвестиційний відділ); виробничим (відділ ліцензійно-патентної роботи); технологічним (відділ ліцензійно-патентної роботи, відділ зв'язків з науковими установами); науковим (відділ зв'язків з науковими установами); освітнім (відділ зв'язків із закладами освіти); мотиваційним (відділ HR), інформаційним.
5. З метою виходу на зовнішні ринки чи розширенню діяльності на них, підприємство повинно мати бездоганну репутацію на внутрішньому ринку, котра формується через забезпечення корпоративної культури.
6. Запропонований механізм є елементом довгострокової стратегії підприємства, а тому результативність від його впровадження очікують довготерміновому періоді.
7. Керівник підприємства – інноватор з проактивним типом мислення, готовий ризикувати та інвестувати на довготривалу перспективу, приймаючи рішення на основі науково-обґрунтованих прогнозних розрахунків.

На рис. 4.5 представлено систему організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промислового підприємства.

Синергетичним ефектом від удосконалення функціонального забезпечення організаційної складової запропонованого організаційно-економічного механізму є інтернаціоналізація промислового підприємства через розвиток людського капіталу та створення «повної цінності», яка передбачає більш значущу цінність, окрім отримання прибутку, зокрема, створення соціального ефекту.

Визначимо основні аспекти процесу управління промисловим підприємством для забезпечення його інтернаціоналізації з позицій адаптивного розвитку підприємства, що зумовлює необхідність розроблення нових підходів до забезпечення механізму функціонування внутрішньої структури підприємств.

Система управління підприємства повинна бути збалансованою і тісно взаємодіяти з навколишнім середовищем. У зв'язку з тим, що умови функціонування промислового підприємства постійно змінюються, підтримання її життєздатності може бути забезпечене тільки за рахунок адаптації розвитку до змін, іноді спровокованих самою системою, що можливо за рахунок використання еластичного інструментарію інтернаціоналізації.

У загальній схемі процесів управління адаптивним розвитком виробничо-господарських структур, у склад яких входять і промислові підприємства, виділено три основних взаємопов'язаних контури – превентивної, активної та пасивної адаптації (вперше останні два поняття введено Р. Акоффом) [401]. Розглянемо ці контури з точки зору їхнього впливу на процес інтернаціоналізації промислового підприємства.

Інтернаціоналізація на основі контуру активної адаптації ґрунтується на нарощуванні потенціалу підприємства в умовах позитивних фінансових результатів діяльності й змін зовнішнього середовища.

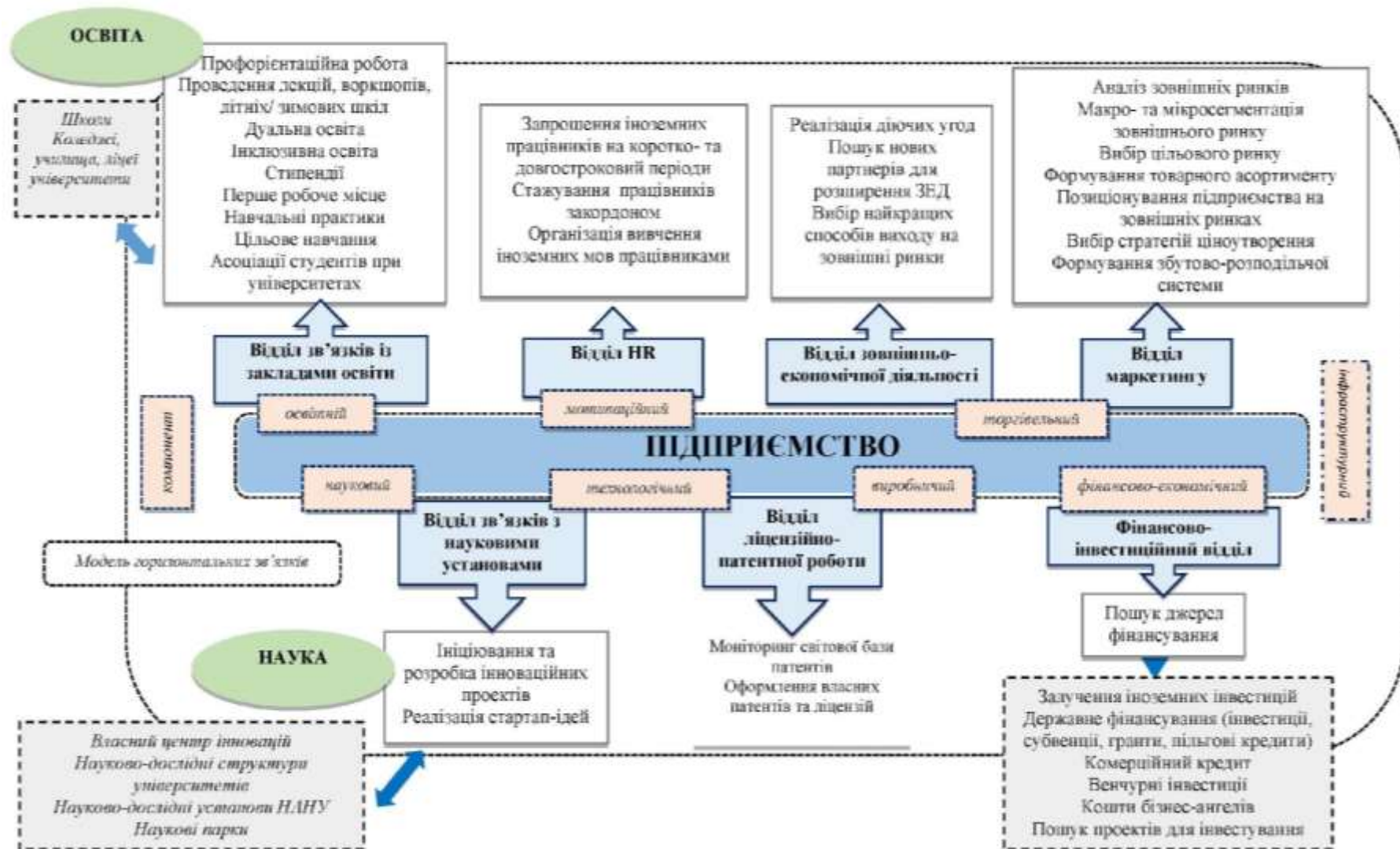

Рис. 4.5. Організаційно-управлінське забезпечення інтернаціоналізації промислового підприємства

Примітка: розроблено автором

Інтернаціоналізація, що базується на контурі пасивної адаптації, включає ідентифікацію стану системи управління підприємством і зовнішнього середовища, означає внесення змін в організаційний механізм управління промисловим підприємством з метою його пристосування до змін навколишнього середовища.

Інтернаціоналізація промислового підприємства, в основі якої лежить контур превентивної адаптації, означає систему управління адаптивним розвитком промислового підприємства, що володіє здатністю відповідати на заплановані події, а також регулювати потенціал для превентивного реагування на несподівані, як правило, незнайомі події, що виникають в її навколишньому середовищі.

Таким чином, залежно від мети, яку ставить перед собою промислове підприємство в певний момент функціонування, воно може обирати різні форми інтернаціоналізації, модифікувати свою організаційну структуру для отримання економічного ефекту.

Розглянемо функціональне забезпечення організаційної складової механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, запропонованого у підрозділі 2.3.

З метою підвищення рівня інтернаціоналізації промислового підприємства, а також базуючись на полікритеріальному підході, нами запропоновано ввести в організаційну структуру підприємства, котре планує вихід або розширення на зовнішніх ринках, відділ зв'язків із закладами освіти. У підрозділі 4.3 нами було встановлено, що освітня складова є однією із першооснов для ефективного розвитку підприємства, тому введення даного структурного підрозділу обґрунтовано наступним.

Ключовими ресурсом будь-якого підприємства є людські ресурси, тому наявність кваліфікованих працівників та розвиток людського капіталу повинні бути одними із основних як стратегічних, так і тактичних завдань підприємства.

Можливими способами «отримання» кваліфікованого працівника є: (1) безпосередній хедхантинг найкращих спеціалістів у своїй галузі; (2) працевлаштування працівників середнього рівня кваліфікації з подальшим її підвищенням, тренування / стажування; (3) «підготовка» працівника самостійно. Саме третій спосіб лежить в основі пропозиції щодо введення нового відділу на підприємстві. Полягає він у тому, що готувати такого спеціаліста потрібно, починаючи із середньої та вищої освіти. З цією метою вважаємо за доцільне проводити у шкільних закладах профорієнтацію.

Вона є звичним явищем для університетів, котрі проводять профорієнтаційні заходи з метою залучення потенційних студентів. Проте дане явище є новим для українських суб'єктів господарювання. Доцільність даного заходу полягає у представленні школярам специфіки роботи підприємства, професій, котрі потребує підприємство тощо. Це формує уявлення школярів щодо перспектив у тій чи іншій галузі. Звертаємо увагу на те, що сучасні тенденції вступних кампаній свідчать про низьку обізнаність абітурієнтів про переваги/недоліки різних професій. Зазвичай вибір закладу вищої освіти (ЗВО), в котрому майбутні студенти здобуватимуть певну спеціальність, здійснюється батьками. При цьому і батьки часто необізнані з даними аспектами. Тому профорієнтація, здійснена підприємством, має на меті саме надання інформації як батькам, так і школярам з метою свідомого вибору професії останніми.

Даний захід рекомендуємо проводити у формі тематичних воркшопів, екскурсій на підприємство, проведення літніх/зимових шкіл, «дня відкритих дверей» тощо. У рамках проведення даних заходів школярі та їхні батьки матимуть можливість: ознайомитися із специфікою роботи підприємства; відвідати виробничі площі; відвідати заняття з іноземної мови професійного спрямування; пройти психологічні тести щодо виявлення здібностей до оволодіння певною професією.

Звертаємо увагу на доцільність проведення літніх/зимових шкіл тривалістю два тижні. Такий захід є актуальним, так як саме в даний період

школярі перебувають на канікулах і часто проводять вільний час абияк. Тому, використовуючи канікулярний період, можна перетворити його у час, проведений з користю для школяра.

Так як з моменту проведення профорієнтаційної роботи і до моменту працевлаштування пройде, як мінімум 4-5 років, то необхідним є наступне завдання нового відділу – цільове направлення школярів на навчання у відповідний ЗВО. Така практика використовується закордоном, проте для українських підприємств є новою.

Такий напрям роботи може бути реалізований двома шляхами. Першим є співпраця з певним ЗВО, котрий здійснює підготовку спеціалістів у відповідній галузі. Важливо, щоб даний ЗВО активно проводив не лише освітню, а й науково-дослідну, інноваційну, навчально-виробничу діяльність.

Університет спільно із підприємством розробляє навчальний план, виходячи із потреб підприємства і можливостей ЗВО надати якісну освіту. В даному контексті важливою є розробка нових навчальних планів з тим, аби подолати розрив між теорією і практикою, освітою й виробництвом, підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів із урахуванням вимог роботодавців.

Позитив від впровадження даної програми матиме не лише підприємство, котре «отримує» спеціаліста потрібної сфери із точною відповідністю своїм потребам, а й ЗВО, котрий матиме студентів для підготовки. Це є актуальним питанням для України, де на даний момент спостерігається демографічна криза, кількість абітурієнтів є невеликою і університети конкурують не лише між собою, а й з іноземними ЗВО, котрі пропонують безкоштовне навчання для українських вступників.

Навчання може відбуватися за рівнями «бакалавр» та «магістр» або ж як спеціалізований курс-факультатив. Програма повинна бути спрямована на навчання фахівців різних напрямків – як менеджменту, так і технічних професій, затребуваних на підприємстві. Менторами та лекторами будуть викладачі університету за відповідним профілем, працівники підприємства та

інших підприємств-партнерів, запрошені гості-лектори з інших ЗВО та компаній, що працюють у галузі.

Програма підготовки фахівців у галузі «Управління та адміністрування» спрямована на навчання студентів навичкам топ-менеджменту залежно від галузі, в котрій працює підприємство; отримання soft skills (діагностування проблем підприємства, визначення цілей, вирішення конфліктів); розвиток аналітичних здібностей (аналіз кейсів конкретного промислового підприємства, вміння робити логічні та структуровані висновки, розробляти пропозиції для конкретного підприємства); особистих якостей (тайм-менеджмент, комунікабельність, командна робота); управлінських навичок (управління бізнес-процесами підприємства та проектами, котрі воно реалізує чи планує до реалізації тощо).

Новизна такого навчання полягає у тому, що кожен студент супроводжується ментором – працівником підприємства у сфері, що відповідає спеціальності, яку отримує студент.

Також в рамках отримання відповідної спеціальності студент проходитиме практику на даному підприємстві для того, щоб максимально зрозуміти нюанси майбутньої професії, випробувати себе та попрацювати з ментором пліч-о-пліч. Таким чином, програмою передбачено достатній рівень теоретичної бази для набуття практичних навичок під час виробничого стажування під супроводом ментора.

По завершенню навчання студент отримує диплом бакалавра / магістра державного зразка або ж, якщо це спеціалізований курс-факультатив – то сертифікат про успішне завершення курсу. При цьому найкращим студентам підприємство може як надавати стипендії, так і повністю фінансувати навчання.

Звертаємо увагу на те, що при розробці нових програм чи спеціалізації в рамках певних спеціальностей, потрібна підтримка та сприяння з боку державної влади, адже держава теж отримує позитивні результати від впровадження запропонованої нами ініціативи, що полягає у тому, що

найкращих випускників підприємство забезпечує робочими місцями, а підприємство допомагає державі, забезпечуючи рівень зайнятості населення. Для України особливо актуальним є питання працевлаштування випускників саме за спеціальністю. Практично-орієнтоване навчання із одночасним забезпеченням першим робочим місцем по його завершенні покликане також зменшити відтік перспективної молоді за кордон. Таким чином, співпраця «підприємство – заклади освіти» є ефективною для усіх учасників даного процесу – студента, ЗВО, підприємства, держави.

Якщо навчання проводитиметься як спеціалізований курс-факультатив, то воно дозволить підвищити кваліфікацію працівників, отримати додаткові навички та знання, менторство, що допоможе професійному та особистому зростанню.

Зазначаємо, що в рамках даної ініціативи промислове підприємство може залучати до навчання й іноземних студентів, таким чином інтернаціоналізуючись, не виходячи за межі внутрішнього ринку.

Другий спосіб цільового направлення на навчання полягає у відкритті власних шкіл професійної підготовки. Звичайно, для цього, промислове підприємство повинне володіти відповідними ресурсами. Одним із найважливіших позитивів відкриття власних шкіл є цільове навчання студента одразу тим компетенціям, котрі йому будуть потрібні при виконанні тієї чи іншої роботи. При цьому інструкторами / викладачами в таких школах буде кваліфікований персонал з виробництва, а також запрошені іноземні гості.

Наступним напрямом роботи відділу зв'язків із закладами освіти є створення Асоціації студентів підприємства при ЗВО. При цьому в ЗВО навчання відповідній спеціальності, про яку йшла мова вище, є необов'язковим адже її членами можуть бути студенти різних спеціальностей. Завданнями Асоціації визначено:

- проходження практик на підприємстві;
- реалізація досліджень на підприємстві;

- проведення наукової роботи, зокрема, виконання дипломних робіт, де базою слугуватиме конкретне підприємство;
- організація професійних гуртків.

При цьому активні учасники асоціації, з відмінними успіхами у навчанні, матимуть можливість отримувати стипендії від підприємства. Звертаємо увагу на те, що мова йде і про студентів з інших країн, котрі долучаються до діяльності Асоціації.

Важливість співпраці між підприємствами і закладами освіти полягає також у реалізації системи дуальної освіти, визнаної Міністерством освіти і науки України (МОН) одним із пріоритетів освітнього процесу. При цьому важливість дуальної освіти має місце як на мікро-, так і на макрорівні. МОН вказує, що конкурентоспроможність будь-якої держави на світовому ринку та якість життя її населення напряму залежить від рівня професійної підготовки кадрів. Термін «дуальна система» (від лат. *dualis* – подвійний) був введений у педагогічну термінологію в середині 60-х років минулого століття у ФРН – як нова, більш гнучка форма організації професійного навчання. Дуальність як методологічна характеристика професійної освіти передбачає узгоджену взаємодію освітньої та виробничої сфери з підготовки кваліфікованих кадрів певного профілю в рамках організаційно-відмінних форм навчання [64].

Особливої уваги заслуговує реалізація інклюзивного навчання в рамках діяльності нового відділу на підприємстві. Відповідно до визначення ЮНЕСКО, інклюзивне навчання – це «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі»; тобто це такий «спосіб отримання освіти, коли учні або студенти з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання.. що передбачає створення рівних можливостей для всіх категорій дітей в Україні» [111]. І хоча поняття «інклюзивна освіта» вживається зазвичай лише, коли мова йде про школярів та

студентів, ми включаємо в дане поняття «навчання особливих категорій населення незалежно від віку». Відповідно, реалізація освітніх проектів окремих категорій населення є одним із напрямків роботи підприємства у сфері соціально-відповідального бізнесу. Зокрема, для України сьогодні актуальною є допомога бійцям АТО повернутися до нормального життя. Окремий курс для військових може бути спрямований на навчання роботи на певних етапах технологічного процесу промислового підприємства; а по закінченні курсу військові можуть бути працевлаштовані на даному підприємстві.

Впроваджуючи дані техніки навчання, підприємство в той же час стає соціально-відповідальним, що попри очевидний соціальний ефект, також забезпечує відповідну репутацію на зовнішньому ринку, де саме соціальна відповідальність бізнесу є визначальним фактором з точки зору покупця щодо прийняття рішення про купівлю того чи іншого продукту.

Ще одним напрямом діяльності відділу зв'язків із закладами освіти є фінансування навчання працівників підприємства з метою: (1) розширення набору компетенцій (навичок, вмінь), друга вища освіта; (2) навчання в аспірантурі, де об'єктом дисертаційного дослідження буде певний аспект діяльності підприємства, і, як наслідок проведеного дослідження відбудеться його удосконалення або розробка інноваційного продукту.

Виконання вище описаних функцій нового для підприємства відділу зв'язків із закладами освіти сприятиме інтернаціоналізації шляхом підготовки кваліфікованого персоналу із залученням до цієї підготовки практиків з-закордону.

Звертаємо увагу на те, що реалізація даної співпраці передбачає активну позицію керівника підприємства, котрий готовий інвестувати у людські ресурси, розуміючи що це дасть ефект у довгостроковій перспективі.

Таким чином співпраця відбувається і в аспекті «освіта – підприємство».

Важливим відділом на підприємстві є відділ HR (в Україні поширенішими є назви: відділ по роботі із персоналом, відділ кадрів тощо). Пропонуємо саме

назву HR, так як вона має інше змістовне наповнення від звично вживаних назв, що в перекладі з англійської мови означає «людські ресурси». Мова йде саме про роботу з «людськими ресурсами», а не звичний облік кадрів та заповнення трудових книжок, як спостерігаємо на підприємствах.

Даний відділ представляє мотиваційний (особистісний) компонент в ієрархічній моделі форм інтернаціоналізації підприємства. Тому важливим завданням відділу HR є мотивація працівників. При цьому основний акцент робимо саме на нематеріальних засобах мотивації, зокрема: організація мандрівок, навчальних курсів, змагань (зокрема, спортивних) серед працівників як з метою налагодження командного духу, так і самореалізації; харчування, проживання (для немісцевих), соціальний пакет, медичне страхування.

Одними із ключових завдань даного відділу повинно бути: підвищення кваліфікації працівників закордоном; стажування працівників закордоном; запрошення лекторів / спеціалістів із закордону. При цьому, ті працівники, котрі пройшли стажування закордоном після повернення повинні провести тематичні воркшопи для колег і поділитися отриманими знаннями та досвідом. Підприємство, котре має на меті вихід / розширення своєї діяльності на зовнішніх ринках, повинно поставити за ціль – надання можливостей отримання міжнародного досвіду для 100% своїх працівників.

Особлива увага приділяється рекрутингу молоді. Нове покоління вміє фокусуватися на процесах, може контролювати багато речей одночасно, постійно перебуваючи на зв'язку (покоління D – «digital»). Це дуже важливо, особливо в контексті автономності прийняття рішень.

Окрім того, при залученні активної молоді у діяльність підприємства, потрібно розуміти, що молодому поколінню у професійній сфері потрібно три речі: знати сенс того, над чим працюєш; автономія; чесна винагорода [438].

Також важливим завданням відділу HR є навчання топ-менеджерів навичкам ведення переговорів із зарубіжними партнерами з позиції win-win,

котрий полягає у тому, що усі сторони переговорів повинні бути задоволеними їхніми результатами, а не так, що одна сторона виграє, інша завжди програє.

Також вважаємо за доцільне навчання школярів та студентів іноземній мові професійного спрямування працівниками підприємства, котрі володіють нею на рівні мінімум В2. Дані заняття доречно проводити як факультативи.

Підприємство, котре сьогодні прагне бути конкурентоспроможним як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, повинно іти в ногу з інноваціями в своїй сфері, а також створювати власні. Тому особливо важливим відділом підприємства, котре має на меті підвищення рівня інтернаціоналізації, є відділ зв'язків з науковими установами. Робота даного відділу спрямована на налагодження співпраці «наука-підприємство».

Основними завданнями відділу є:

- ініціювання створення та фінансування науково-дослідних програм, інноваційних проектів [383];
- пряме замовлення на інноваційну продукцію в галузі в рамках реалізації спільних науково-дослідних програм [322];
- створення системи досліджень кон'юнктури ринку на науково-технічну та інноваційну продукцію;
- реалізація startup-ідей.

Для реалізації вказаних завдань, відділ зв'язків з науковими установами співпрацюватиме з науково-дослідними структурами університетів, науково-дослідними установами НАНУ, науковими парками як в Україні, так і закордоном. При цьому на підприємстві може бути створений власний Центр інновацій, котрий даватиме можливість працівникам-новаторам випробовувати та втілювати власні ідеї та розробки, що є способом утримання талантів як на самому підприємстві, так і в державі загалом. Окрім того, Центр інновацій може працювати не лише над втіленням власних ідей, але і виступати медіатором між найефективнішими науково-дослідними установами та підприємствами, інвесторами, у котрих є ідеї до втілення.

Важливо пам'ятати, що не завжди ідеї, які пропонує працівник, можуть втілюватися у життя, проте саме це є рушійною силою будь-якого підприємства, котре має на меті «розвиток».

Активізація роботи відділу спрямована на розвиток високотехнологічного промислового виробництва, що в свою чергу, є рушійною силою забезпечення конкурентоспроможної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, нарощенню експортного потенціалу. Окрім того, виробники наукоємного машинобудування мають можливість взяти участь у системі держпреференцій.

Також модернізація існуючих чи впровадження нових технологій у виробництво продукції покликана знизити рівень відносної собівартості одиниці продукції та зменшити залежність від імпорту приладів, систем та комплектуючих.

Впровадження нових технологій у виробництво безпосередньо пов'язане із екологічним аспектом діяльності промислового підприємства. В останні роки центральним елементом урядових заходів для стимулювання розвитку економіки та вирішення соціальних й екологічних проблем стала податкова політика. Екологічний податок має потенціал для того, щоб стати основним джерелом доходів у світі, де зміна клімату та інші екологічні загрози є одними з глобальних проблем сьогодення. Метою впровадження цих податків є заохочення підприємств до позитивного й відповідального ставлення до навколишнього середовища відповідно до конкретних екологічних цілей і завдань, встановлених урядом та міжнародними органами.

Окрім того, для зменшення податкового тиску екологічна податкова політика покликана активізувати діяльність промислові підприємств у напрямку інвестування в ресурсозберігаючі, безвідходні, інноваційні технології тощо. Таким чином, екологічний податок, який є особливо актуальним для промислових підприємств, зважаючи на специфіку їхньої діяльності, стимулює розробку та впровадження інноваційних технологій, підвищує рівень соціальної

відповідальності підприємства, що, в свою чергу, вказує і на належний рівень його корпоративної культури.

З екологічним аспектом діяльності промислового підприємства пов'язаний також той факт, що ринок екологічних товарів є одним із ринків, що сьогодні в світі найшвидше розвиваються. Зокрема, у США попит на екологічні товари зростає на 5-10% щорічно [384], а ринок екологічних товарів у Європі зріс майже до 120 млрд євро.

Оскільки споживачі демонструють свою прихильність до екологічних товарів / послуг та екологічно-безпечних технологій, за якими вони виготовляються, кожне сучасне підприємство намагається узгодити свій бізнес у відповідності до їх очікувань. У результаті, компанії починають реалізовувати екологічні проекти у своїй загальній стратегії розвитку. Основною ідеєю такого кроку є перехід від виключно комерційних цілей існування бізнесу до екологічних і соціальних цілей. Це стає особливо актуальним для підприємств, котрі хочуть інтернаціоналізувати свою діяльність.

Відділ ліцензійно-патентної роботи промислового підприємства, котре має на меті забезпечення інтернаціоналізації, повинен: вивчати чинні вітчизняні і зарубіжні патентні матеріали; модернізувати існуючий продукт, який строго відповідає потребам і технічним вимогам; будувати технологічні процеси, що забезпечують виробництво продукту з характеристиками, які відповідають вимогам споживачів. Таким чином, робота відділу ліцензійно-патентної роботи безпосередньо впливає на виробничий процес підприємства.

Основним завданням фінансово-інвестиційного відділу є пошук джерел фінансування. Зокрема, до основних з них віднесемо: залучення іноземних інвестицій; державне фінансування (інвестиції, субвенції, гранти, пільгові кредити); комерційний кредит; венчурні інвестиції; кошти бізнес-ангелів; пошук проектів, в котрі саме підприємство здійснюватиме інвестиції.

Одним із способів залучення іноземних інвестицій є первинне розміщення акцій на світових фондових ринках, як один із способів фінансування

підприємства за рахунок публічного розміщення нових акцій на фондовій біржі. Важливість реалізації даного кроку у діяльності підприємства обумовлена декількома причинами [251]:

- можливість одержання премій до чистої вартості активів;
- якісні інвестори;
- висока ліквідність акцій;
- низькі ризики;
- покращення міжнародного іміджу підприємства;
- жорсткі вимоги до звітності передбачають високу фінансову та операційну дисципліну на підприємстві.

Окрім того, одним із завдань фінансово-інвестиційного відділу підприємства має бути також залучення державних інвестицій. Даний напрям є важливим, зокрема, в контексті регіональної політики, що дає можливість перетворення відповідного регіону на центр науково-технологічного прогресу (центр інтенсивних технологій), що в свою чергу, позиціонуватиме на світовому ринку і регіон, і його підприємства, як місце, привабливе для залучення іноземних інвестицій. Отримання державного фінансування також сприяє залученню іноземних інвестицій, викликаючи довіру, так як держава здійснила інвестиції у даний проект також. Державне фінансування є важливим, якщо неможливо отримати фінансування з комерційних джерел.

Комерційний кредит є гнучким у запозиченні і обслуговуванні, при якому відсутній оперативний контроль над використанням коштів.

Для підприємства, котре демонструє потенціал до зростання, має унікальні ідеї, високу кваліфікацію працівників актуальним є венчурне фінансування. Назва «венчурний» походить від англійської «venture» - «ризикове підприємство». Як правило, ризикове (венчурне) інвестування здійснюється в малі і середні підприємства без надання їм будь-якої застави, що відрізняє його від банківського кредитування [40].

Новим для українського ринку є фінансування підприємств за рахунок коштів «бізнес-ангелів». Вони отримали свою назву тому, що мало хто крім них наважується вкладати гроші в ризикові проекти, які не мають достатнього забезпечення. Іноді це тільки хороша бізнес ідея, і все, на чому засновує своє рішення бізнес-ангел – це впевненість у тому, що підприємець здатний реалізувати свій проект. Завдання підприємців, які бажають залучити інвестиції у свій проект, полягає в тому, щоб створити таку впевненість у бізнес-ангела. Характерною особливістю такого способу інвестування є те, що бізнес-ангел не має на меті забирати отриманий компанією прибуток протягом перших років діяльності. Бізнес-ангели є найважливішим класом інвесторів, що заповнює розрив між первинними вкладеннями власників компаній, їхніх родичів і друзів з подальшими джерелами фінансування, такими як традиційний венчурний капітал, банківське фінансування, розміщення акцій на біржі і т.д. [251].

Важливим завданням фінансово-інвестиційного відділу є не лише пошук джерел фінансування, але і пошук проектів, у котрі підприємство інвестуватиме кошти. Звертаємо увагу на те, що підприємство повинно інвестувати у власні проекти, реалізацію ідей, котрі генеруються у Центрі інновацій, про який мова йшла раніше. Даний крок є елементом довіри з боку потенційних інвесторів, як і наявність державного фінансування.

Ще однією функцією фінансово-інвестиційного відділу промислового підприємства повинна бути діяльність у сфері оподаткування. В цьому аспекті діяльність даного відділу тісно пов'язана із діяльністю відділів зв'язків з науковими установами та ліцензійно-патентного відділу, технічного тощо. Співпраця вказаних структурних підрозділів покликана знизити податковий тиск на підприємство, стимулювати його екологічну відповідальність шляхом впровадження інноваційних технологій, що в свою чергу, дозволяє швидше й ефективніше інтернаціоналізувати саме підприємство.

Торгівельний компонент ієрархічної моделі модель форм інтернаціоналізації підприємства забезпечується діяльністю двох відділів: зовнішньо-економічної діяльності та маркетингу.

Діяльність відділу зовнішньо-економічної діяльності (ЗЕД) спрямована на реалізацію діючих угод з іноземними партнерами, пошук нових партнерів для розширення ЗЕД та вибір найкращих для підприємства способів виходу на зовнішні ринки.

Основними завданнями відділ маркетингу промислового підприємства є [118]:

- пошук ідей нових виробів та ініціювання їхньої розробки;
- забезпечення обміну інформацією про вироби серед регіонів і ринків;
- розробка рекомендацій щодо окремих торгових марок, каналів збуту товарів, упаковки, реклами;
- здійснення макро- та мікросегментації ринку, аналіз ринку;
- оцінка привабливості ринкових сегментів і вибір цільового ринку;
- формування товарного асортименту;
- позиціонування товарів та підприємства на ринку;
- вибір стратегій ціноутворення;
- формування збутово-розподільчої системи;
- проведення комунікаційної політики підприємства;
- стимулювання збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Залежно від розміру та специфіки діяльності промислового підприємства, відділ маркетингу може мати різну структуру: функціональну, товарну, регіональну, сегментну [19].

Важливим елементом запропонованого організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації підприємства є горизонтальні зв'язки між працівниками різних структурних підрозділів. Ці горизонтальні зв'язки спрямовані на командну роботу, націлену на результат, що є елементом корпоративної культури підприємства, котра особливо цінується закордоном.

Таким чином, інтегруватися у західну систему цінностей, можна лише із розвитком людського капіталу на місцях. При цьому в моделі горизонтальних зв'язків командна робота вдало поєднується із автономністю прийняття рішень.

Саме такий принцип притаманний іноземним ринкам, де особливо цінується репутація компанії-партнера. Тому для підприємства, котре прагне вийти (розширити діяльність) на зовнішній ринок, важливо мати бездоганну репутацію, котра починається з репутації керівника і прямо пов'язана із інвестиційною привабливістю. Тому, бажаючи залучити інвестиції, потрібно це враховувати.

Також актуальним питанням є створення бізнес-платформи для співпраці підприємств однієї галузі, котрі виступають не як конкуренти, а як елементи однієї структури (регіон, держава тощо) з метою пропаганди регіону (держави) та його (її) виробничого потенціалу закордоном. При цьому така бізнес-платформа, повинна бути місцем накопичення «критичної маси» соціального і людського капіталу, наукового, інноваційного та виробничого потенціалів. Географічна концентрація підприємств бізнес-платформи полегшує обмін ідеями і людьми; робить доступними специфічні ресурси або інші унікальні місцеві активи. Це, в свою чергу, заохочує інноваційну діяльність, сприяє приверненню уваги іноземних інвесторів та залученню їх до активної співпраці.

Таким чином, організаційна складова механізму інтернаціоналізації промислового підприємства забезпечує її через розвиток власного людського капіталу. Сьогодні особливо популярною у різних галузях є ідея «громадянин світу» (global citizen), ідея про те, що всі люди мають права і громадянські обов'язки, які приходять з почуттям усього світу, а не як громадянина певної нації чи місця. Організаційна складова механізму інтернаціоналізації промислових підприємств генерує нову дефініцію – «працівник світу» (глобальний працівник - global worker / global employee) - кваліфікований працівник, котрий легко адаптується до нових умов роботи в будь-якому куточку світу.

Висновки до розділу 4

Отже, дослідивши особливості формування інструментарію функціонального забезпечення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, можна зробити наступні висновки:

1. Проаналізовано концептуальні засади активізації розвитку промислових підприємств України на засадах інтернаціоналізації. Визначено, що вагомий вплив на процеси інтернаціоналізації українських промислових підприємств мають: система оподаткування, інвестиційна привабливість, науково-освітній потенціал, інноваційна оснащеність та сталий розвиток.

2. За даними рейтингу групи Світового банку «Легкість ведення бізнесу» та проекту Doing Business визначено тенденції оподаткування України в порівнянні з іншими країнами світу за такими показниками, як: кількість податкових платежів, час, необхідний для сплати податків, ставка податків. Досліджено особливості сплати екологічного податку в Україні й встановлено, що екологічний податок в Україні має потенціал для того, щоб він став одним з основних джерел доходів, аналогічно до інших країн, де зміна клімату та інші екологічні загрози сприймаються більш серйозно. Показано, що екологічний податок має на меті заохочувати підприємства, особливо промислові, до зміни бізнес-поведінки, щоб діяти таким чином, аби приносити користь навколишньому середовищу для досягнення конкретних екологічних цілей і завдань, встановлених урядом і міжнародними організаціями. Таким чином, податковий тягар, котрий виникає у зв'язку із сплатою екологічного податку, є одним із чинників впливу на формування соціально-еколого-відповідального ведення бізнесу промисловими підприємствами.

3. Аналіз забезпечення інтернаціоналізації підприємств з позицій сталого розвитку вказує також на те, що вихід на зовнішні ринки змушує підприємства переходити на стандарти ЄС та інших країн і, таким чином з метою мінімізації

оподаткування зменшувати негативний вплив своїх технологічних процесів на навколишнє середовище.

4. Встановлено, що з метою створення належних умов для залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України надзвичайно важливим є вдосконалення нормативно-правової бази державного регулювання іноземних інвестицій; показано, що ПІІ є важливим елементом економічного зростання України і каталізатором її розвитку; виокремлено основні проблеми та слабкі сторони інвестиційного клімату в Україні, а також фактори інвестиційної привабливості країни, до яких віднесено: вигідне географічне розташування, забезпеченість ресурсами, місткий споживчий ринок, дешева робоча сила тощо.

5. Здійснено аналіз основних галузей, в які надходять ПІІ, а також найбільших країн-інвесторів в економіку України. Найбільшими галузями залучення іноземних інвестицій є: промисловість, фінансова та страхова сфери, оптова і роздрібна торгівля, а найбільшими країнами-інвесторами в економіку України є: Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Великобританія, Британські Віргінські острови, Франція, Швейцарія та ін.

6. Досліджено, що одним із ключових чинників розвитку суспільства загалом та в контексті інтернаціоналізації зокрема є його науково-дослідний та освітній потенціали. Визначено інституційні й економічні чинники впливу на стан науково-дослідного потенціалу України. До інституційних чинників впливу на розвиток науково-дослідного потенціалу України можна віднести: розроблення ефективної нормативно-правової бази, що регламентуватиме діяльність та активізуватиме інноваційну діяльність підприємств; створення Державних установ, діяльність яких буде спрямована на створення сприятливого середовища для розвитку високотехнологічних галузей виробництва, становлення та розвитку інфраструктури інноваційної діяльності; розроблення Дорожніх карт інтеграції України до світового дослідницького простору; виконання програм в рамках міжнародного економічного

співробітництва та участь у діяльності міжнародних науково-дослідних організацій. Серед основних економічних чинників впливу на розвиток науково-дослідного потенціалу України варто виділити: обмежений доступ до джерел фінансування; необхідність визначення пріоритетних галузей, що потребують наукових розробок; частка витрат на науково-дослідні роботи у ВВП країни.

7. Встановлено, що зважаючи на те, що в економічному розвитку країни провідне місце займає промисловість, а Україна, маючи базу для розвитку промислового комплексу, залишається сировинною країною, одним із завдань для наукових досліджень українських науковців повинен бути фундаментально-прикладний аспект цих досліджень, здійснених за проектами, що фінансуються Європейським Союзом та іншими країнами у співпраці з науковцями з цих країн, результати яких будуть використані для зростання доданої вартості продукції і забезпечення економічного росту. У цьому сенсі важливим є використання зарубіжного досвіду, зокрема, стосовно патентно-ліцензійної діяльності, спрямоване на захист інтелектуальної власності, в т.ч. за кордоном.

8. Проведено аналіз освітнього потенціалу України і визначено, що «розвиток людського капіталу» дозволить трансформувати економіку України із сировинної в інноваційну. Показано, що так як значна частина інноваційних ресурсів концентруються саме у великому бізнесі, який окрім того має важливу роль у міжнародному виробництві та комерції, то з метою забезпечення конкурентоздатності країни, а також просування її інтересів на міжнародні ринки, бізнес повинен виступати головним замовником науки. Зроблено акцент на тому, що з метою підвищення ефективності діяльності промислових підприємств у процесі інтернаціоналізації необхідною є співпраця науки, освіти та бізнесу.

9. Удосконалено систему функціонального забезпечення організаційної складової механізму інтернаціоналізації промислового підприємства, що

базується на нових більш ефективних формах взаємодії бізнесу, науки, освіти та влади через активізацію діяльності діючих та впровадженню нових структурних підрозділів підприємства, що сприятиме: формуванню конкурентних переваг; залученню додаткових інвестиційних ресурсів; розробці, виробництву та збуту інноваційної продукції; навчанню кваліфікованого персоналу відповідно до потреб підприємства.

10. Встановлено, що синергетичним ефектом досягнення вказаних цілей є підвищення ефективності діяльності промислових підприємств у процесі їх інтернаціоналізації через розвиток людського капіталу та створення «повної цінності», яка передбачає більш значущу цінність, окрім отримання прибутку, зокрема, створення соціального ефекту.

11. Показано, що підприємство, впроваджуючи удосконалену систему функціонального забезпечення, застосовує інноваційний підхід до ведення бізнесу з використанням сучасних технологій, вирізняється сильною корпоративною культурою, соціальною відповідальністю та цінностями, що сприяє підвищенню його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Результати, проведені у розділі, відображені у публікаціях: [146; 147; 148; 149; 152; 169; 371; 372; 373; 384; 385; 386; 387; 407; 408; 417; 421]

РОЗДІЛ 5

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

5.1. Розроблення полікритеріального підходу щодо інтернаціоналізації промислових підприємств

Полікритеріальний підхід до оцінювання рівня інтернаціоналізації промислових підприємств, поданий у п. 3.2, дозволяє охопити основні аспекти їх діяльності з врахуванням екзо-та ендовпливів (п. 1.2), однак з метою ухвалення обґрунтованого рішення важливо оцінити відносну значимість різноманітних заходів за певними напрямками (критеріями) щодо їх інтернаціоналізації.

Грунтуючись на аналізі діяльності підприємств, проведеному в п.3.3, розглянемо чотири підприємства, перед якими стоїть вибір стратегічної мети їх подальшого розвитку

Підприємство 1: мале підприємство, має високий рівень технологічної оснащеності, високий рівень кваліфікації персоналу, здійснює одиничне і дрібносерійне виробництво унікального обладнання, на яке низький попит на внутрішньому ринку і яке планується виготовляти на експорт;

Підприємство 2: середнє підприємство, має середній рівень технологічної оснащеності, середній рівень кваліфікації персоналу, здійснює дрібно- і крупносерійне виробництво, працює в умовах високого рівня конкуренції на внутрішньому ринку, керівництво планує вихід на ринки країн, що розвиваються;

Підприємство 3: середнє підприємство, має високий рівень технологічної оснащеності, середній і високий рівень кваліфікації персоналу, здійснює

дрібно- і крупносерійне виробництво, провадить ЗЕД, керівництво планує розширення присутності на зовнішніх ринках з метою максимізації прибутку;

Підприємство 4: велике підприємство, має високий рівень технологічної оснащеності, середній і високий рівень кваліфікації персоналу, здійснює дрібно-, крупносерійне і масове виробництво, провадить ЗЕД, керівництво планує розширення присутності на зовнішніх ринках з метою максимізації прибутку для провадження в т.ч. соціально відповідальної діяльності.

В рамках компонентного підходу (п. 1.2). можна визначити основні критерії та субкритерії діяльності промислових підприємств відповідно до МАІ.

Критеріями, за якими оцінювали ефективність інтернаціоналізації є: торгівельний, фінансово-інвестиційний, виробничий, технологічний, інфраструктурний, науковий, освітній, мотиваційний (особистісний). Для наукового, освітнього та мотиваційного (особистісного) встановили субкритерії, пов'язані із виходом на зовнішні ринки чи розширенням присутності на них, і додаткові, кількісно-якісні, що спрямовані на підвищення їх конкурентного потенціалу, хоч у розрахунках їх не враховували. Відносну важливість критеріїв і субкритеріїв встановлювали на основі експертних оцінок керівників підприємств у ході їх анкетування (Додаток 3, К). У табл. 5.1 подано субкритерії для кожного з критеріїв.

Таблиця 5.1

Субкритерії оцінювання ефективності інтернаціоналізації промислових підприємств

№ з/п	Критерій інтернаціоналізації	Позначення критерію	Субкритерій	Позначення субкритерію
1	2	3	4	5
1.	Торгівельний	K1	Прибуток/збиток, отриманий від прямого експорту товарів і послуг	СК11
			Прибуток/збиток, отриманий від непрямого експорту товарів і послуг	СК12
			Витрати на імпорту товарів, матеріалів, сировини, обладнання, послуг тощо	СК13

Продовження табл. 5.1

1	2	3	4	5
2.	Фінансово-інвестиційний	K2	Питома вага прямих іноземних інвестицій в структурі капіталу	СК21
			Прибуток/збиток, отриманий від відкриття філій за кордоном	СК22
			Витрати на розроблення і реалізацію маркетингових стратегій виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності на ньому	СК23
3.	Виробничий	K3	Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виробленої на виробництві, розміщеному за кордоном	СК31
			Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за іноземними патентами	СК32
			Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої на експорт в країні базування	СК33
4.	Технологічний	K4	Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за технологіями (в т.ч. інноваційними) впроваджених за іноземними ліцензіями	СК41
			Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за модернізованими технологіями за рахунок придбання обладнання за кордоном, в т.ч. по лізингу	СК42
			Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за інноваційними та модернізованими технологіями, яка підлягає стандартизації, сертифікації, екологічній експертизі	СК43
5.	Інфраструктурний	K5	Витрати на утримання підрозділів (працівників), задіяних у реалізації стратегії виходу на зовнішні ринки / розширення присутності на ньому	СК51
			Витрати на інформатизацію підрозділів, задіяних у реалізації стратегії виходу на зовнішні ринки / розширення присутності на ньому	СК52
			Витрати на юридичний супровід виходу на зовнішні ринки /розширення присутності на ньому	СК53
6.	Науковий	K6	Прибуток/збиток від діяльності підрозділів (працівників), задіяних у проведенні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР)	СК61
			Прибуток/збиток від проведення НДДКР, в т.ч. витрати на патентування	СК62
			Кошти, залучені з-за кордону для виконання НДДКР	СК63

Продовження табл. 5.1

1	2	3	4	5
			Витрати на трансфер технологій	СК64
			<i>Кількість угод, укладених з університетами і науковими установами для проведення НДДКР</i>	<i>ДСК6</i>
7.	Освітній	K7	Питома вага працівників, які володіють іноземними мовами на рівні не нижче B2	СК71
			Питома вага працівників, які пройшли стажування, підвищення кваліфікації за кордоном	СК72
			Питома вага працівників, які приймали участь у виставках, семінарах, воркшопах тощо	СК73
			<i>Питома вага працівників з вищою освітою за фахом</i>	<i>ДСК7.1</i>
			<i>Кількість студентів університетів, коледжів, учнів училищ, в т.ч. іноземних, які пройшли практику підприємстві</i>	<i>ДСК7.2</i>
			<i>Кількість екскурсій, семінарів проведених для учнів шкіл, училищ, студентів коледжів та університетів</i>	<i>ДСК7.3</i>
8.	Мотиваційний (особистісний)	K8	Питома вага працівників, які отримали кар'єрний ріст за рахунок реалізації стратегії виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності на ньому	СК81
			Питома вага працівників, премійованих за результатами діяльності по виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності	СК82
			Питома вага працівників, які отримують надбавки за знання іноземної мови	СК83
			<i>Кількість іноземних фахівців, запрошених для роботи, стажування, проведення навчання персоналу</i>	<i>ДСК8</i>

Примітка: розроблено автором

Слід зазначити, що більшість субкритеріїв визначають в абсолютних значеннях (тис.грн.), а такі, як СК21 і всі субкритерії освітнього та мотиваційного (особистісного) критеріїв – у відносних (питома вага). Всі додаткові субкритерії мають кількісне значення і якісну інтерпретацію щодо їх впливу на конкурентоспроможність підприємства.

Структурно-логічну схему оцінювання інтернаціоналізації промислових підприємств за полікритеріальним підходом подано на рис. 5.1.

Рисунок 5.1. Структурно-логічна схема оцінювання інтернаціоналізації промислових підприємств за полікритеріальним підходом

Примітка: розроблено автором

Для визначення пріоритетів критеріїв і оцінювання кожної з альтернатив за цими критеріями будуємо матрицю попарних порівнянь (табл. 5.2). Для визначення переважності критерію використовуємо шкалу відносної важливості критерію [125].

Таблиця 5.2

Матриця попарних порівнянь критеріїв інтернаціоналізації

Назва критерію, що порівнюється	Позначення критерію	Позначення критерію								Локальні пріоритети, a_i
		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	
Торгівельний	K1	1	1/7	1/3	1/3	7	1/5	1/3	3	0,0503
Фінансово-інвестиційний	K2	7	1	3	3	9	3	3	7	0,3000
Виробничий	K3	3	1/3	1	1/3	7	1/5	1/3	5	0,0784
Технологічний	K4	3	1/3	3	1	5	1/3	1/3	5	0,1055
Інфраструктурний	K5	1/7	1/9	1/5	1/7	1	1/7	1/7	1/3	0,0166
Науковий	K6	5	1/3	5	3	7	1	3	5	0,2165
Освітній	K7	3	1/3	3	3	7	1/3	1	5	0,1448
Мотиваційний (особистісний)	K8	1/5	1/7	1/5	1/5	3	1/5	1/5	1	0,0284
$\lambda_{\max} = 8,907$; $I_y = 0,1296$; $B_y = 0,0919$ (9,19%)										

Примітка: розраховано автором

Усі обчислення проводимо за формулами, приведеними у роботах [125, 261, 262]:

- локальні пріоритети критеріїв:

$$a_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n x_{ij}}, \quad (1)$$

- нормований власний вектор матриці:

$$A_i = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n x_{ij}} / \sum_{i=1}^n \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n x_{ij}}, \quad (2)$$

- найбільше власне число матриці:

$$\lambda_{max} = \sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^n a_{ij} \times A_i, \quad (3)$$

- індекс узгодженості:

$$I_y = \frac{|\lambda_{max} - n|}{n-1}, \quad (4)$$

- відносна узгодженість:

$$B_y = I_y / I_{yb}, \quad (5)$$

де I_{yb} – табличне значення індекса узгодженості для n критеріїв.

Результати розрахунку компонентів власного вектора локальних пріоритетів для кількості критеріїв 8 за відповідними обчисленнями, поданими нижче з використанням MS Excel, приведено в останньому стовпчику таблиці 5.2.

Для оцінювання відносної важливості критеріїв визначали індекс узгодженості (I_y) та відносну узгодженість (B_y), враховуючи $\lambda_{max} = 8,907$:

$$I_y = \frac{|8,9073 - 8|}{7} = 0,1296;$$

$$B_y = I_y / I_{yb} = 0,1296 / 1,41 = 0,0919,$$

де $I_{yb} = 1,41$ – табличний індекс узгодження для восьми критеріїв [262].

Відносна узгодженість критеріїв рівна 9,19%, тобто знаходиться в межах норми (не більше 10%), що свідчить про добру узгодженість критеріїв. Для ефективної інтернаціоналізації найважливішими є фінансово-інвестиційний, науковий та освітній критерії.

У таблицях 5.3 - 5.7 подано результати розрахунків векторів локальних пріоритетів за субкритеріями відносно кожного з критеріїв попереднього рівня при їх узгодженості менше 10%, максимальні власні числа матриць ($\lambda_{\max}$), індекси узгодженості (I_y) та відносні узгодженості (V_y).

Таблиця 5.3

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за торгівельним і фінансово-інвестиційним критеріями

Критерій									
Торгівельний					Фінансово-інвестиційний				
Позначення субкритерію	СК1 1	СК1 2	СК1 3	Локальні пріоритети, v_1	Позначення субкритерію	СК2 1	СК2 2	СК2 3	Локальні пріоритети, v_2
СК11	1	3	7	0,616	СК21	1	9	5	0,796
СК12	1/3	1	5	0,265	СК22	1/9	1	1/3	0,075
СК13	1/7	1/5	1	0,068	СК23	1/5	5	1	0,189
$\lambda_{\max} = 3,065$, $I_y = 0,0324$, $V_y = 0,056$ (5,6%)					$\lambda_{\max} = 3,029$, $I_y = 0,0145$, $V_y = 0,025$ (2,5%)				

Примітка: розраховано автором

Із субкритеріїв торгівельного критерію для оцінювання ефективності інтернаціоналізації підприємства з точки зору максимального прибутку найважливішим фактором є прибуток/збиток, отриманий від прямого експорту товарів і послуг, а з фінансово-інвестиційного критерію – питома вага прямих іноземних інвестицій у структурі капіталу.

Таблиця 5.4

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за виробничим і технологічним критеріями

Критерій									
Виробничий					Технологічний				
Позначення субкритерію	СК3 1	СК32	СК3 3	Локальні пріоритети, v_3	Позначення субкритерію	СК4 1	СК4 2	СК4 3	Локальні пріоритети, v_4
СК31	1	1/3	3	0,259	СК41	1	3	7	0,616
СК32	3	1	5	0,636	СК42	1/3	1	5	0,265
СК33	1/3	1/5	1	0,105	СК43	1/7	1/5	1	0,069
$\lambda_{\max} = 3,037$, $I_y = 0,019$, $V_y = 0,033$ (3,3%)					$\lambda_{\max} = 3,065$, $I_y = 0,032$, $V_y = 0,0559$ (5,6%)				

Примітка: розраховано автором

Для виробничого і технологічного критеріїв найважливішими є субкритерії, пов'язані з інноваціями – прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за іноземними патентами і прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за технологіями (в т.ч. інноваційними), впроваджених за іноземними ліцензіями.

Таблиця 5.5

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за інфраструктурним критерієм

Позначення субкритерію	СК51	СК52	СК53	Локальні пріоритети, v_5
СК51	1	5	7	0,769
СК52	1/5	1	3	0,199
СК53	1/7	1/3	1	0,085
$\lambda_{\max} = 3,065$, $I_y = 0,032$, $V_y = 0,0559$ (5,6%)				

Примітка: розраховано автором

Витрати на утримання підрозділів (працівників), задіяних у реалізації стратегії виходу на зовнішні ринки / розширення присутності на ньому в стратегічному плані інтернаціоналізації підприємства є головними, оскільки локальний пріоритет максимальний – 0,769.

Таблиця 5.6

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за науковим критерієм

Позначення субкритерію	СК61	СК62	СК63	СК64	Локальні пріоритети, v_6
СК61	1	5	1/3	5	0,293
СК62	1/5	1	1/5	3	0,101
СК63	3	5	1	7	0,551
СК64	1/5	1/3	1/7	1	0,054
$\lambda_{\max} = 4,228$, $I_y = 0,0759$, $V_y = 0,0844$ (8,4%)					

Примітка: розраховано автором

Із субкритеріїв наукового критерію важливими є кошти, залучені з-за кордону для виконання НДДКР і прибуток/збиток від діяльності підрозділів (працівників), задіяних у проведенні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР).

Таблиця 5.7

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за освітнім та мотиваційним (особистісним) критеріями

Критерій									
Освітній					Мотиваційний (особистісний)				
Позначення субкритерію	СК7 1	СК7 2	СК7 3	Локальні пріоритети, v_7	Позначення субкритерію	СК81	СК82	СК83	Локальні пріоритети, v_8
СК71	1	1/5	1/3	0,105	СК81	1	5	3	0,637
СК72	5	1	5	0,637	СК82	1/5	1	1/3	0,105
СК73	3	1/5	1	0,258	СК83	1/3	3	1	0,258
$\lambda_{\max} = 3,039$, $I_y = 0,019$, $V_y = 0,0332$ (3,33%)					$\lambda_{\max} = 3,039$, $I_y = 0,019$, $V_y = 0,0332$ (3,32%)				

Примітка: розраховано автором

Людський капітал у процесі інтернаціоналізації підприємства є домінантою, що забезпечує максимальний дохід. Серед найважливіших чинників відзначимо стажування та підвищення кваліфікації працівників за кордоном, а також їх кар'єрний ріст, пов'язаний із реалізацією стратегії виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності на ньому.

Визначали локальні пріоритети підприємств по відношенню до елементів субкритеріїв. Результати подано в таблицях 5.8 – 5.11.

Таблиця 5.8

Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за торгівельним та фінансово-економічним критеріями

СК11	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{11}	СК21	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{21}
П1	1	1/3	1/5	1/7	0,054	П1	1	3	1/3	1/5	0,129
П2	3	1	1/5	1/5	0,101	П2	1/3	1	1/3	1/5	0,074
П3	5	5	1	1/3	0,293	П3	3	3	1	1/3	0,254
П4	7	5	3	1	0,551	П4	5	5	3	1	0,568
$\lambda_{\max}=4,228$; $I_y=0,076$; $B_y=0,084$ (8,44%)						$\lambda_{\max}=4,197$; $I_y=0,066$; $B_y=0,073$ (7,3%)					
СК12	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{12}	СК22	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{22}
П1	1	3	1/5	1/7	0,091	П1	1	1/3	1/5	1/7	0,053
П2	1/3	1	1/5	1/7	0,053	П2	3	1	1/5	1/7	0,091
П3	5	5	1	1/3	0,287	П3	5	5	1	1/3	0,287
П4	7	7	5	1	0,588	П4	7	7	3	1	0,588
$\lambda_{\max}=4,228$; $I_y=0,076$; $B_y=0,084$ (8,44%)						$\lambda_{\max}=4,228$ $I_y=0,076$ $B_y=0,084$ (8,44%)					
СК13	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{13}	СК23	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{23}
П1	1	3	1/5	1/5	0,121	П1	1	1/3	1/5	1/5	0,061
П2	1/3	1	1/5	1/7	0,230	П2	3	1	1/3	1/7	0,110
П3	5	5	1	1/5	0,351	П3	5	3	1	1/3	0,269
П4	5	7	5	1	0,661	П4	5	7	3	1	0,576
$\lambda_{\max}=4,228$; $I_y=0,076$; $B_y=0,084$ (8,44%)						$\lambda_{\max}=4,275$; $I_y=0,078$; $B_y=0,087$ (8,7%)					

Примітка: розраховано автором

Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за виробничим та технологічним критеріями наведено у табл. 5.9.

Таблиця 5.9

Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за виробничим та технологічним критеріями

СК31	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{31}	СК41	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{41}
П1	1	1/3	1/7	1/9	0,042	П1	1	5	3	1/3	0,257
П2	3	1	1/5	1/7	0,085	П2	1/5	1	1/5	1/7	0,047
П3	7	5	1	1/3	0,290	П3	1/3	5	1	1/3	0,148
П4	9	7	3	1	0,582	П4	3	7	3	1	0,484
$\lambda_{\max} = 4,164, I_y=0,055, B_y=0,061 (6,1\%)$						$\lambda_{\max} = 4,228, I_y=0,076, B_y=0,0844 (8,44\%)$					
СК32	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{32}	СК42	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{42}
П1	1	3	1/3	1/7	0,126	П1	1	3	1/5	1/7	0,112
П2	1/3	1	1/5	1/7	0,064	П2	1/3	1	1/5	1/9	0,065
П3	3	5	1	1/3	0,305	П3	5	5	1	1/3	0,353
П4	7	7	3	1	0,711	П4	7	7	3	1	0,723
$\lambda_{\max} = 4,139, I_y=0,046, B_y=0,052 (5,2\%)$						$\lambda_{\max} = 4,226, I_y=0,076, B_y=0,0844 (8,4\%)$					
СК33	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{33}	СК43	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{43}
П1	1	3	1/3	1/5	0,129	П1	1	3	1/5	1/7	0,088
П2	1/3	1	1/3	1/5	0,074	П2	1/3	1	1/5	1/9	0,048
П3	3	3	1	1/3	0,254	П3	5	5	1	1/3	0,278
П4	5	5	3	1	0,568	П4	7	9	3	1	0,606
$\lambda_{\max} = 4,197, I_y=0,066, B_y=0,073 (7,3\%)$						$\lambda_{\max} = 4,175, I_y=0,058, B_y=0,065 (6,5\%)$					

Примітка: розраховано автором

Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за інфраструктурним та науковим критеріями наведено у табл. 5.10.

Таблиця 5.10

**Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за
інфраструктурним та науковим критеріями**

СК51	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети W ₅₁	СК61	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети W ₆₁
П1	1	3	1/5	1/9	0,084	П1	1	3	1/5	1/7	0,091
П2	1/3	1	1/5	1/7	0,052	П2	1/3	1	1/3	1/7	0,053
П3	5	5	1	1/3	0,282	П3	5	3	1	1/3	0,287
П4	9	7	3	1	0,615	П4	7	7	3	1	0,588
$\lambda_{\max} = 4,247$; $I_y = 0,0824$; $B_y = 0,0916$ (9,16%)						$\lambda_{\max} = 4,226$; $I_y = 0,076$; $B_y = 0,0844$ (8,4%)					
СК52	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети W ₅₂	СК62	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети W ₆₂
П1	1	3	1/5	1/7	0,088	П1	1	1/3	1/3	1/7	0,065
П2	1/3	1	1/7	1/7	0,047	П2	3	1	1/3	1/5	0,122
П3	5	7	1	1/3	0,300	П3	3	3	1	1/5	0,212
П4	7	7	3	1	0,565	П4	7	5	5	1	0,667
$\lambda_{\max} = 4,228$; $I_y = 0,076$; $B_y = 0,084$ (8,44%)											
СК53	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети W ₅₃	СК63	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети W ₆₃
П1	1	3	1/5	1/7	0,091	П1	1	3	1/3	1/5	0,129
П2	1/3	1	1/5	1/7	0,053	П2	1/3	1	1/3	1/5	0,074
П3	5	5	1	1/3	0,287	П3	3	3	1	1/3	0,254
П4	7	7	3	1	0,588	П4	5	5	3	1	0,568
$\lambda_{\max} = 4,228$; $I_y = 0,076$; $B_y = 0,084$ (8,44%)						$\lambda_{\max} = 4,197$; $I_y = 0,0656$; $B_y = 0,0731$ (7,31%)					
						СК64	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети W ₆₄
						П1	1	1/3	1/5	1/7	0,054
						П2	3	1	1/3	1/7	0,105
						П3	5	3	1	1/5	0,225
						П4	7	7	5	1	0,677
						$\lambda_{\max} = 4,239$; $I_y = 0,0798$; $B_y = 0,0887$ (8,87%)					

Примітка: розраховано автором

Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за освітнім та мотиваційним (особистісним) критеріями наведено у табл. 5.11.

Таблиця 5.11

**Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за
освітнім та мотиваційним (особистісним) критеріями**

СК71	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{71}	СК81	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{81}
П1	1	3	1/3	1/5	0,116	П1	1	3	1/3	1/5	0,129
П2	1/3	1	1/5	1/7	0,054	П2	1/3	1	1/3	1/5	0,074
П3	3	5	1	1/5	0,229	П3	3	3	1	1/3	0,254
П4	5	7	5	1	0,748	П4	5	5	3	1	0,567
$\lambda_{\max} = 4,2395, I_y = 0,07985, B_y = 0,0887 (8,87\%)$						$\lambda_{\max} = 4,197; I_y = 0,066; B_y = 0,0731 (7,31\%)$					
СК72	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{72}	СК82	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{82}
П1	1	3	1/3	1/3	0,132	П1	1	3	1/5	1/5	0,106
П2	1/3	1	1/7	1/7	0,049	П2	1/3	1	1/5	1/5	0,061
П3	3	7	1	1/3	0,282	П3	5	5	1	1/5	0,270
П4	3	7	3	1	0,488	П4	5	5	5	1	0,532
$\lambda_{\max} = 4,161, I_y = 0,05377, B_y = 0,0597 (5,97\%)$						$\lambda_{\max} = 4,257, I_y = 0,086, B_y = 0,0953 (9,53\%)$					
СК73	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{73}	СК83	П1	П2	П3	П4	Локальні пріоритети w_{83}
П1	1	3	1/3	1/5	0,129	П1	1	5	1/3	1/3	0,148
П2	1/3	1	1/3	1/5	0,074	П2	1/5	1	1/5	1/7	0,047
П3	3	3	1	1/3	0,254	П3	3	5	1	1/3	0,256
П4	5	5	3	1	0,568	П4	3	7	3	1	0,484
$\lambda_{\max} = 4,1974, I_y = 0,0658, B_y = 0,0731 (7,31\%)$						$\lambda_{\max} = 4,228; I_y = 0,076; B_y = 0,0844 (8,44\%)$					

Примітка: розраховано автором

Аналіз локальних пріоритетів підприємств відносно елементів субкритеріїв за всіма пропонованими критеріями свідчить про те, що середні і крупні підприємства, що вже є інтернаціоналізованими, мають безперечні переваги порівняно із середніми і малими підприємствами, що лише планують вихід із своєю продукцією на зовнішні ринки. Однак, мале високотехнологічне підприємство з потужним кадровим потенціалом майже за всіма субкритеріями має перевагу над середнім підприємством, яке планує вихід на ринки країн, що розвиваються.

5.2. Оцінювання ефективності діяльності промислових підприємств у контексті інтернаціоналізації

Відповідно до алгоритму оцінки ефективності діяльності промислових підприємств, поданого у підрозділі 3.3, проведемо факторний аналіз ефективності діяльності досліджуваних підприємств за трьох-факторною моделлю Дюпон [281]. Вихідна база для проведення факторного аналізу подана у табл. 5.12.

Таблиця 5.12

Вихідні дані для проведення факторного аналізу рентабельності власного капіталу досліджуваних промислових підприємств за моделлю Дюпон

Підприємство	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Чистий прибуток, тис. грн					
ПАТ «Квантор»	14	0	0	-1 003	160
ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»	275	-2238	-910	364	390
ПАТ «Техінмаш»	1742	1057	4207	316	340
ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»	-44099	-168781	-68153	-38455	36250
Виручка від реалізації, тис. грн					
ПАТ «Квантор»	313	209	373	561	462
ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»	9716	9817	11865	17412,7	21678
ПАТ «Техінмаш»	22239	26320	23648	15223	14689
ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»	86549	23053	29400	58021	52005
Активи, тис. грн					
ПАТ «Квантор»	14263	14 426	16 079	14 340	14 294
ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»	12613	8110	9206	8977,8	9130
ПАТ «Техінмаш»	34 126	31 685	28164	27902	25700
ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»	299669	336456	343292	345103	159868
Власний капітал, тис. грн					
ПАТ «Квантор»	14181	14181	13535	12 532	12 692
ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»	12240	8081	7171	7534,7	7740
ПАТ «Техінмаш»	20 365	21 421	25600	25916	22468
ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»	-63869	-149561	-148514	-306930	-337532

Примітка: сформовано автором за даними фінансової звітності досліджуваних підприємств

Результати проведеного аналізу ефективності діяльності досліджуваних промислових підприємств представлено у табл. 5.13.

Таблиця 5.13

**Динаміка факторних показників рентабельності власного капіталу
досліджуваних підприємств (за моделлю Дюпон)**

Коефіцієнт	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
ПАТ «Квантор»					
Інтегральний показник рентабельності власного капіталу за моделлю Дюпон (ROE)	0,09	0,00	0,00	-8,15	1,17
Рентабельність продаж (ROS)	4,47	0,00	0,00	-178,79	34,63
Ресурсовіддача (NAT)	0,02	0,01	0,02	0,04	0,03
Коефіцієнт фінансової залежності (M)	1,01	1,02	1,19	1,14	1,13
ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»					
Інтегральний показник рентабельності власного капіталу за моделлю Дюпон (ROE)	2,24	-27,59	-12,66	4,82	5,03
Рентабельність продаж (ROS)	2,83	-22,80	-7,67	2,09	1,80
Ресурсовіддача (NAT)	0,77	1,21	1,29	1,94	2,37
Коефіцієнт фінансової залежності (M)	1,03	1,00	1,28	1,19	1,18
ПАТ «Техінмаш»					
Інтегральний показник рентабельності власного капіталу за моделлю Дюпон (ROE)	8,55	4,94	16,44	1,24	1,50
Рентабельність продаж (ROS)	7,83	4,02	17,79	2,08	2,31
Ресурсовіддача (NAT)	0,65	0,83	0,84	0,55	0,57
Коефіцієнт фінансової залежності (M)	1,68	1,48	1,10	1,08	1,14
ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»					
Інтегральний показник рентабельності власного капіталу за моделлю Дюпон (ROE)	69,30*	115,31*	32,96*	12,62*	-10,81**
Рентабельність продаж (ROS)	-50,95	-732,14	-231,81	-66,28	69,70
Ресурсовіддача (NAT)	0,29	0,07	0,09	0,17	0,33
Коефіцієнт фінансової залежності (M)	-4,69	-2,25	-2,31	-1,12	-0,47

*Незважаючи на додатне значення інтегрального показника, на підприємстві спостерігали негативні тенденції

**Незважаючи на від'ємне значення показника, на підприємстві спостерігали тенденцію до покращення ситуації

Примітка: розраховано автором за даними фінансової звітності досліджуваних підприємств

З метою належного обґрунтування отриманих результатів важливим є проведений аналіз діяльності підприємств, котрі виступили базою дослідження як для проведення факторного аналізу, так і для побудови програмної системи інтелектуальних агентів (підрозділ 5.3).

Результати проведених розрахунків факторного аналізу свідчать про те, що за останні 5 років стабільні результати діяльності за усіма показниками показувало лише підприємство ПАТ «Техінмаш». За період 2014-2018 рр. найвище значення інтегрального показника рентабельності власного капіталу спостерігаємо у 2016 р., що пояснюється найвищим значенням прибутку при наявності власного капіталу.

Мале підприємство ПАТ «Квантор» протягом 2015-2016 рр. у фінансовій звітності показало відсутність як прибутку, так і збитку, спрямовуючи кошти на придбання активів (модернізацію виробництва), що й зумовило нульове значення інтегрального показника. При цьому, після збиткової діяльності у 2017 р. воно забезпечило позитивну динаміку, отримавши прибуток у розмірі 160 тис. грн у 2018 р. за рахунок зростання рентабельності продаж.

Найкращі результати за показником ресурсовіддачі показало ПрАТ «Калуський завод будівельних матеріалів». З 1 грн. активів підприємство заробило 2,37 грн. доходу від реалізації. Це пов'язано з тим, що дохід від реалізації продукції мав позитивну динаміку протягом 2014-2018 рр., в той час як вартість активів зростала.

Цікавим є випадок досліджуваного підприємства ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод», яке протягом 2014-2017 рр. було збитковим, зумівши реорганізувати свою діяльність і у 2018 р. отримати прибуток. В першу чергу, це пов'язано із продажем активів, за рахунок чого завод зміг покрити свої боргові зобов'язання, розширенням номенклатури і підвищенням якості продукції (отримано сертифікат відповідності ISO 9001:2000), модернізацією технологічних процесів (закуплено виробничі лінії з випуску

запірної арматури), зниження собівартості продукції, удосконалення організаційної структури підприємства. Це призвело до зменшення розміру власного капіталу, але дозволило зберегти позитивну динаміку за показником фінансової залежності.

Логічним продовженням побудови факторної системи показників є більш детальне дослідження причинно-наслідкового зв'язку засобами факторного аналізу, метою якого є вияв впливу факторів на зміну результативного показника відносно його базового значення (при зворотному факторному аналізі) і/або з'ясування можливого приросту результативного показника внаслідок прогнозованої зміни окремих факторів, зокрема прийомами елімінування за алгоритмом, наведеним у [267]. Проілюструємо застосування цих прийомів для зворотного факторного аналізу для досліджуваних підприємств у 2017-2018 рр. в наведених нижче таблицях.

Для виявлення впливу факторів на зміну результативного показника порівню з базовим значенням застосуємо прийом ланцюгових підстановок (табл. 5.14), суть якого полягає у поступовій заміні базових значень факторів на поточні для знаходження скоригованих розрахункових значень узагальнюючого показника та подальшому зіставленні кожного наступного розрахунку з попереднім.

Таблиця 5.14

**Факторний аналіз рентабельності власного капіталу прийомом
ланцюгових підстановок (скоригованих показників)**

Взаємодіючі факторні показники				Вплив факторів
Чиста рентабельність продажів (ROS), %, (X)	Ресурсо-віддача (NAT), (Y)	Коефіцієнт фінансової залежності (M), (Z)	Рентабельність власного капіталу (ROE), %, (R)	
1	2	3	4	5
ПАТ «Квантор»				
-178,79	0,04	1,14	-8,15 R0	-
34,63	0,04	1,14	1,58 RI	RI – R0 = 9,73 (ΔR_X)
34,63	0,03	1,14	1,18 RII	RII – RI = -0,39 (ΔR_Y)
34,63	0,03	1,13	1,17 R1	R1 – RII = -0,01 (ΔR_Z)

Продовження табл. 5.14

1	2	3	4	5
ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»				
2,09	1,94	1,19	4,82 R0	-
1,8	1,94	1,19	4,16 RI	RI – R0 = -0,67(Δ RX)
1,8	2,37	1,19	5,08 RII	RII – RI = 0,92 (Δ RY)
1,8	2,37	1,18	5,03 R1	R1 – RII = -0,04 (Δ RZ)
ПАТ «Техінмаш»				
2,08	0,55	1,08	1,24 R0	-
2,31	0,55	1,08	1,37 RI	RI – R0 = 0,14 (Δ RX)
2,31	0,57	1,08	1,42 RII	RII – RI = 0,05 (Δ RY)
2,31	0,57	1,14	1,50 R1	R1 – RII = 0,08 (Δ RZ)
ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»				
-66,28	0,17	-1,12	12,62 R0	-
69,7	0,17	-1,12	-13,27 RI	RI – R0 = '-25,89 (Δ RX)
69,7	0,33	-1,12	-25,76 RII	RII – RI = '-12,49 (Δ RY)
69,7	0,33	-0,47	-10,81 R1	R1 – RII = 14,95 (Δ RZ)

Примітка: розраховано автором

Проілюструємо розв'язок задачі прийомом абсолютних відхилень, який є спрощеною формою вищенаведеного прийому (табл. 5.15).

Таблиця 5.15

Факторний аналіз рентабельності власного капіталу прийомом абсолютних відхилень

Взаємодіючі факторні показники				Вплив факторів
Чиста рентабельність продажів (ROS), %, (X)	Ресурсовіддача (NAT), (Y)	Коефіцієнт фінансової залежності (M), (Z)	Рентабельність власного капіталу (ROE), %, (R)	
1	2	3	4	5
ПАТ «Квантор»				
-178,79	0,04	1,14	-8,15 T0	-
213,42	0,04	1,14	-	9,73 (Δ RX)
34,63	-0,01	1,14	-	-0,39 (Δ RY)
34,63	0,03	-0,01	-	-0,01 (Δ RZ)
34,63	0,03	1,13	1,17 T1	-
ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»				
2,09	1,94	1,19	4,82 T0	-
-0,29	1,94	1,19	-	-0,67 (Δ RX)
1,8	0,43	1,19	-	0,92 (Δ RY)
1,8	2,37	-0,01	-	-0,04 (Δ RZ)

Продовження табл. 5.15

Взаємодіючі факторні показники				Вплив факторів
Чиста рентабельність продажів (ROS), %, (X)	Ресурсовіддача (NAT), (Y)	Коефіцієнт фінансової залежності (M), (Z)	Рентабельність власного капіталу (ROE), %, (R)	
1	2	3	4	5
1,8	2,37	1,18	5,03 T1	-
ПАТ «Техінмаш»				
2,08	0,55	1,08	1,24 T0	-
0,23	0,55	1,08	-	0,14 (ΔR_X)
2,31	0,02	1,08	-	0,05 (ΔR_Y)
2,31	0,57	0,06	-	0,08 (ΔR_Z)
2,31	0,57	1,14	1,50 T1	-
ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»				
-66,28	0,17	-1,12	12,62 T0	-
135,98	0,17	-1,12	-	-25,89 (ΔR_X)
69,7	0,16	-1,12	-	-12,49 (ΔR_Y)
69,7	0,33	0,65	-	14,95 (ΔR_Z)
69,7	0,33	-0,47	-10,81 T1	-

Примітка: розраховано автором

Перевірка розв'язку для ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»: -
 $0,67 + 0,92 - 0,04 = 0,21$ (%).

Перевірка розв'язку для ПАТ «Техінмаш»: $0,14 + 0,05 + 0,08 = 0,27$ (%).

Перевірка розв'язку для ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»:
 $-25,89 - 12,49 + 14,95 = -23,43$ (%).

Деякі відхилення є допустимими у зв'язку із заокругленням результатів обчислень до сотих.

Зведені дані щодо впливу факторів на рентабельність власного капіталу представлено в табл. 5.16. За результатами проведених розрахунків спостерігаємо наступне:

Для ПАТ «Квантор» найбільший вплив на рентабельність власного капіталу мало зростання рентабельності продажів на 213,42 %.

Для ПрАТ «Калуський завод будівельних машин» зростання рентабельності власного капіталу зумовлено, в першу чергу, зростанням

Таблиця 5.16

**Зведений факторний аналіз рентабельності власного капіталу
досліджуваних підприємств (за моделлю Дюпон)**

Показник	Вплив фактора			
	ПАТ «Квантор»	ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»	ПАТ «Техінмаш»	ПрАТ «Івано- Франківський арматурний завод»
Чиста рентабельність продажів, (ROS), %	9,73	-0,67	0,14	-25,89
Ресурсовіддача (NAT)	-0,39	0,92	0,05	-12,49
Коефіцієнт фінансової залежності (M)	-0,01	-0,04	0,08	14,95
Рентабельність власного капіталу, (ROE), %	9,33	0,21	0,27	-23,43

Примітка: розраховано автором

ресурсовіддачі на 0,43.

Для ПАТ «Техінмаш» найбільший вплив на рентабельність власного капіталу мало зростання рентабельності реалізації продукції на 0,23 % при тому, що незначною мірою зросла фінансова залежність від позикових коштів. Коефіцієнт фінансової залежності близький до 1 (1,14), що свідчить про те, що підприємство здатне успішно функціонувати за рахунок власного капіталу, забезпеченого зростанням чистого прибутку (через зниження собівартості продукції).

Факторний аналіз, проведений для ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод» показав, що на отримані показники мали вплив і опосередковані фактори, які немає можливості оцінити даним методом. Незважаючи на зменшення розміру власного капіталу, спостерігаємо знижується коефіцієнт фінансової залежності, що є позитивною тенденцією і найбільше впливає на рентабельність власного капіталу підприємства.

Для оцінювання рівня інтернаціоналізації промислових підприємств використовують ряд критеріїв, показників, коефіцієнтів, індексів тощо. Їх детальну класифікацію, переваги і недоліки запропонував П. Ільчук в [109]. Однак, базові показники рівня інтернаціоналізації, такі як відношення виручки від реалізації продукції (FSTS, foreign sales as a percentage of total sales, %), активів (FATA, foreign assets as a percentage of total assets, %), кількості працівників (FETE, foreign employment as a percentage of total employment, %), отриманого прибутку (доходу) (FITI, foreign income as a percentage of total income, %), сплачених податків (FTTT, foreign taxes as a percentage of total taxes, %) на закордонних ринках до загальної величини вищезгаданих показників характеризують лише окремі аспекти провадження ЗЕД підприємствами.

Тому, на основі розроблених нами компонентів (критеріїв) та субкритеріїв інтернаціоналізації підприємств для врахування всіх її аспектів пропонуємо використовувати інтегральний показник оцінювання рівня інтернаціоналізації – *Мультиплікаційний коефіцієнт інтернаціоналізації (MCI) (Multiplicative Coefficient of Internationalization MCI)*, який визначаємо за формулою:

$$MCI = \frac{\sum_{i=1}^{25} SK_{\text{впр.субкр.}}}{\sum_{i=1}^{25} SK_{\text{заг.}}},$$

де $SK_{\text{впр.субкр.}}$ – впроваджені субкритерії інтернаціоналізації на даному промисловому підприємстві;

$SK_{\text{заг.}}$ – загальна кількість субкритеріїв інтернаціоналізації.

Шкала MCI промислових підприємств України

Низький	Середній	Високий
0 – 0,3	0,31 – 0,8	0,81 - 1

Примітка: розроблено автором

Розрахуємо мультиплікаційний коефіцієнт інтернаціоналізації (MCI) для досліджуваних підприємств за 2018 р. (табл. 5.17).

Таблиця 5.17

**Значення мультиплікаційного коефіцієнта інтернаціоналізації
досліджуваних підприємств у 2018 р.**

Назва підприємства	Значення MCI
ПАТ «Квантор»	0,48
ПрАТ «Калуський завод будівельних машин»	0,72
ПАТ «Техінмаш»	0,8
ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод»	0,68

Примітка: розраховано автором

Залежність між мультиплікаторним коефіцієнтом інтернаціоналізації (MCI) та ефективністю діяльності досліджуваних підприємств за інтегральним показником рентабельності власного капіталу у 2018 році подано на рис. 5.2.

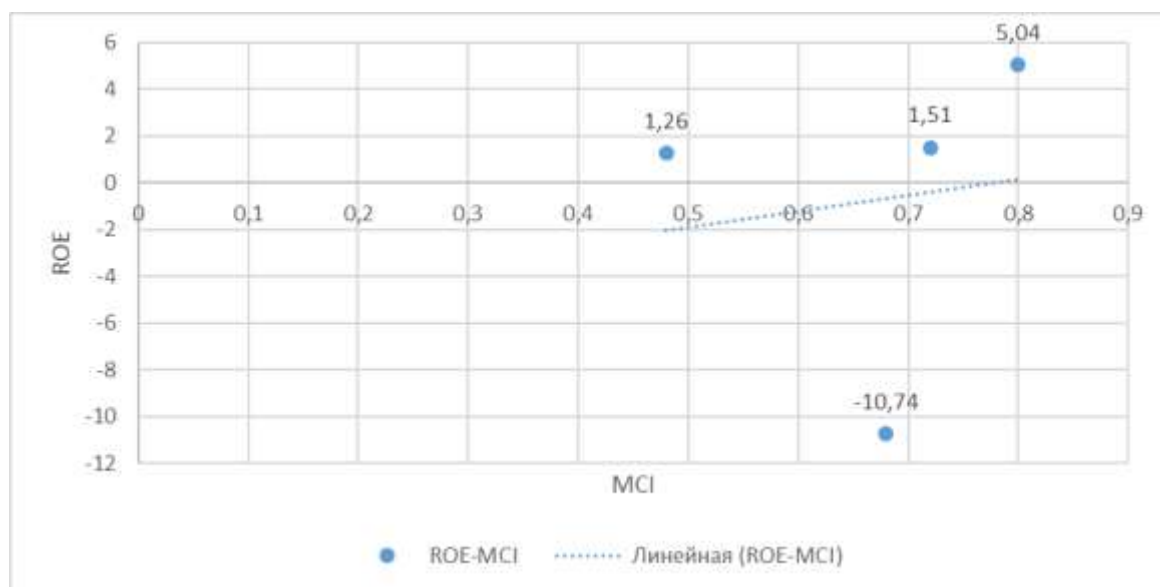

Рис. 5.2. Залежність мультиплікаційного коефіцієнта інтернаціоналізації та показника рентабельності власного капіталу за моделлю Дюпон досліджуваних промислових підприємств

Примітка: сформовано автором на основі проведених розрахунків

Лінія тренду на рис. 5.2 вказує на лінійну залежність між рівнем інтернаціоналізації та ефективністю діяльності підприємства, оцінену за моделлю Дюпон: із зростанням рівня інтернаціоналізації - зростає рентабельність власного капіталу. Виключенням із даної залежності є випадок ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод» ($ROE = -10,74$; $MCI = 0,68$), обґрунтування якого подано вище.

5.3. Побудова програмної системи інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на основі нейронно-мережевого моделювання

Інтернаціоналізація промислових підприємства має на меті, в першу чергу, забезпечення (1) ефективності його діяльності та (2) створення соціального ефекту. Під ефективністю діяльності розуміємо «прибутковість». Сучасний етап розвитку глобалізаційних процесів характеризується накопиченням великого обсягу експериментальних даних про залежність ефективності інтернаціоналізації промислового підприємства від управлінських рішень щодо вибору певних заходів, покликаних сприяти її активізації. Процес оцінювання впливу цих заходів, їхньої комбінації, вибір найкращої альтернативи, її апробації та впровадження - довготривалий, вартісний і складний, адже потребує комплексного аналізу наявних ресурсів підприємства та комбінацій великої кількості факторів, що впливають на результат зовнішньо-економічної діяльності.

За таких умов оцінювання якості прийнятих управлінських рішень щодо вибору альтернативних дій з метою забезпечення ефективності інтернаціоналізації промислових підприємств передбачає такі можливі підходи:

1) аналіз існуючої, накопиченої роками, інформації про певні об'єкти і проведення дослідження на основі аналізу традиційних показників, що характеризують ЗЕД підприємства;

2) застосування сучасних методів дослідження, адаптованих до новітніх програм та технологій, одним з яких є засоби штучного інтелекту (ШІ) (Artificial Intelligence, AI).

Як зазначено вище, традиційні показники рівня інтернаціоналізації мають ряд недоліків [109], зокрема: відсутність єдиної методики розрахунків; відсутність теоретичної та емпіричної перевірки обґрунтування структури вказаних показників; відсутність різної ваги елементів; ускладнений доступ до отримання окремих даних, необхідних для проведення розрахунків; концентрація на показниках, характерних високо-інтернаціоналізованим підприємствам без належної уваги менш інтернаціоналізованим.

Варто відзначити також, що використання існуючих математичних моделей в економіці передбачає їх зручність та високу точність отриманих результатів, чого не завжди вдається досягти. В таких випадках зазвичай звертаються до методів інформаційного моделювання. Зокрема, класичний підхід на основі методів регресійного аналізу не завжди себе виправдовує через необхідність використання значного об'єму експериментальних даних, неможливість встановлення істинного зв'язку між ними та наявність високого рівня математичної кваліфікації дослідника.

Саме тому вважаємо, що використання засобів ШІ є одним із найоптимальніших методів при прийнятті управлінських рішень, адже він вивчає навіть ті способи розв'язання задач, для яких не існує способів вирішення, так як системи штучного інтелекту можуть оперувати наявними даними та самонавчатися.

Основні сфери застосування цих систем пов'язані з підтримкою прийняття управлінських рішень при моделюванні функціональних складових менеджменту, зокрема фінансів, виробництва, людських ресурсів тощо.

Наприклад, в підприємницькій діяльності прийняття рішень стосовно вибору найкращої комбінації заходів, що стимулюватимуть інтернаціоналізацію промислового підприємства, може прийматися комп'ютеризовано на основі обробки даних основних критеріїв оцінки ефективності інтернаціоналізації тих підприємств, котрі уже працюють в даній сфері і знаходяться в одному пулі із досліджуванним [291].

Актуальність застосування потужних та сучасних засобів машинного навчання (МН) (Machine Learning, ML) як одного із напрямів ІІІ, полягає у тому, що вони спрощують, скорочують, здешевлюють цей процес та дають можливість проведення досліджень в умовах дефіциту даних. Це відбувається завдяки розв'язанню задач прогнозування та регресії, класифікації чи кластеризації на невеликій базі експериментальних даних і екстраполяванні результатів на новий матеріал.

Одним із видів МН є нейромережеве моделювання (НМ) (Neural Network (NN)). Серед основних переваг НМ слід відзначити:

- адаптивність до нової динамічної інформації завдяки здатності самонавчатись;
- швидкість прийняття управлінських рішень на основі вхідної інформації в онлайн режимі та умовах невизначеності;
- здатність накопичувати знання у часі;
- можливість здійснення моделювання без особливих навичок;
- надійність одержаних функцій та наочність представлених результатів [290].

Зважаючи на вищесказане, використаємо НМ, як базисні алгоритми в основі розроблення програмної системи інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень шляхом їх голосування щодо ефективності діяльності (прибутковості) промислового підприємства у процесі його інтернаціоналізації.

Розробленню програмної системи інтелектуальних агентів для вище наведеного призначення передують потреба у вирішенні задачі визначення значимості субкритеріїв, значення яких є вхідною інформацією для такої програмної системи.

Формування вихідної бази даних для визначення значимості субкритеріїв виконувалося на основі даних відкритої фінансової звітності та експертної оцінки керівників відділів і/ або директорів промислових підприємств. На основі зібраних результатів оцінювання ефективності інтернаціоналізації промислових підприємств для восьми критеріїв –торгівельного, фінансово-інвестиційного, виробничого, технологічного, інфраструктурного, наукового, освітнього, мотиваційного (особистісного) було виділено 25 субкритеріїв.

За основу визначення значимості субкритеріїв було вибрано лінійний коефіцієнт кореляції Пірсона. В табл. 5.18 та рис.5.3 наведено статистичні оцінки лінійного коефіцієнту кореляції Пірсона між кожним субкритерієм та ефективністю діяльності (прибутковістю) промислового підприємства (цільовою змінною C_i).

Таблиця 5.18

Значимість субкритеріїв на основі лінійного коефіцієнту кореляції Пірсона

Субкритерій	Значення лінійного коефіцієнта кореляції Пірсона	Субкритерій	Значення лінійного коефіцієнта кореляції Пірсона
СК11	0,99992248	СК51	-0,759400446
СК12	-0,19237902	СК52	-0,326708084
СК13	0,271330508	СК53	-0,571851164
СК21	-0,17740434	СК61	0,999276677
СК22	-0,17754609	СК62	-0,627915929
СК23	-0,880914831	СК63	-0,121417654
СК31	-0,121417654	СК64	-0,832612384
СК32	-0,204894885	СК71	-0,140623932

Продовження табл. 5.18

Субкритерій	Значення лінійного коефіцієнта кореляції Пірсона	Субкритерій	Значення лінійного коефіцієнта кореляції Пірсона
СК11	0,99992248	СК51	-0,759400446
СК12	-0,19237902	СК52	-0,326708084
СК13	0,271330508	СК53	-0,571851164
СК21	-0,17740434	СК61	0,999276677
СК22	-0,17754609	СК62	-0,627915929
СК23	-0,880914831	СК63	-0,121417654
СК31	-0,121417654	СК64	-0,832612384
СК32	-0,204894885	СК71	-0,140623932
СК33	0,99701923	СК72	-0,15941246
СК41	-0,251971819	СК73	-0,187345974
СК42	0,914084104	СК81	-0,16770542
СК43	0,888015901	СК82	0,101560162
		СК83	-0,182266717

Примітка: розраховано автором

Від'ємне значення лінійного коефіцієнта кореляції Пірсона у табл. 5.18 свідчить про обернений зв'язок між змінними СК та цільової змінної С (прибуток).

Значимість субкритеріїв представлено на рис. 5.3.

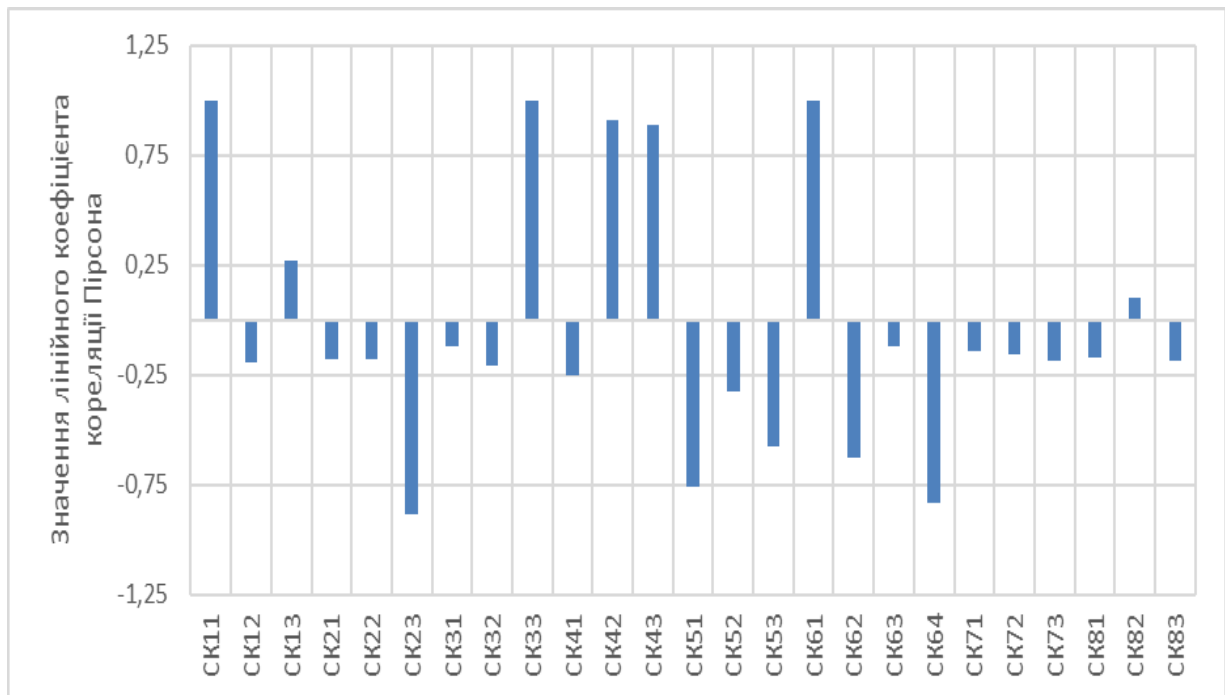

Рис. 5.3. Значимість субкритеріїв. Рівень значимості $p < 0,05$

Примітка: сформовано автором на основі проведених розрахунків

Як видно з даних, представлених у табл. 5.18 та на рис.5.3 значимими субкритеріями є наступні: СК11 (прибуток/збиток, отриманий від прямого експорту товарів і послуг), СК23 (Витрати на розроблення і реалізацію маркетингових стратегій виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності на ньому), СК33 (прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої на експорт в країні базування), СК42 (прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за модернізованими технологіями за рахунок придбання обладнання за кордоном, в т.ч. по лізингу), СК43, СК51 (прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за інноваційними та модернізованими технологіями, яка підлягає стандартизації, сертифікації, екологічній експертизі), СК53 (витрати на утримання підрозділів (працівників), задіяних у реалізації стратегії виходу на зовнішні ринки / розширення присутності на ньому), СК61 (витрати на юридичний супровід виходу на зовнішні ринки /розширення присутності на ньому), СК62 (прибуток/збиток від діяльності підрозділів (працівників),

здіяних у проведенні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), СК64 (прибуток/збиток від проведення НДДКР, в т.ч. витрати на патентування; витрати на трансфер технологій).

Значення цих субкритеріїв використовувалися, як вхідна інформація для програмної системи інтелектуальних агентів. Для програмної системи інтелектуальних агентів застосовано метод машинного навчання багатошарового персептрону (БШП) (Multi-Layer Preceptron, MLP) з використанням програмного середовища Statistica Trial. Цей метод НМ має дві основні переваги: простота у застосуванні та забезпечення необхідних узагальнюючих властивостей.

Вихідними даними є значення змінних СК та цільової змінної C_i десяти промислових підприємств, позначених як П1, П2, П3.....П10. Після групування даних задається структура мережі з вибором кількості прихованих шарів нейронів, вхідних нейронів та функції перетворення, що впливає на результативність функціонування нейронної мережі.

Сигнали з вхідного шару нейронів передаються до прихованих шарів, які їх опрацьовують та перетворюють зазвичай за допомогою логістичної апроксимації на ступеневу або порогову функції. Потім одержаний сигнал передають до вихідного шару нейронів, де інформація обробляється знову для одержання фінального результату. Повнозв'язна НМ є такою, де кожен вхідний нейрон зв'язаний зі всіма прихованими нейронами, і кожен з прихованих, у свою чергу, зв'язаний з наступними вихідними нейронами. Структура тришарового персептрона представлена на рис. 5.4.

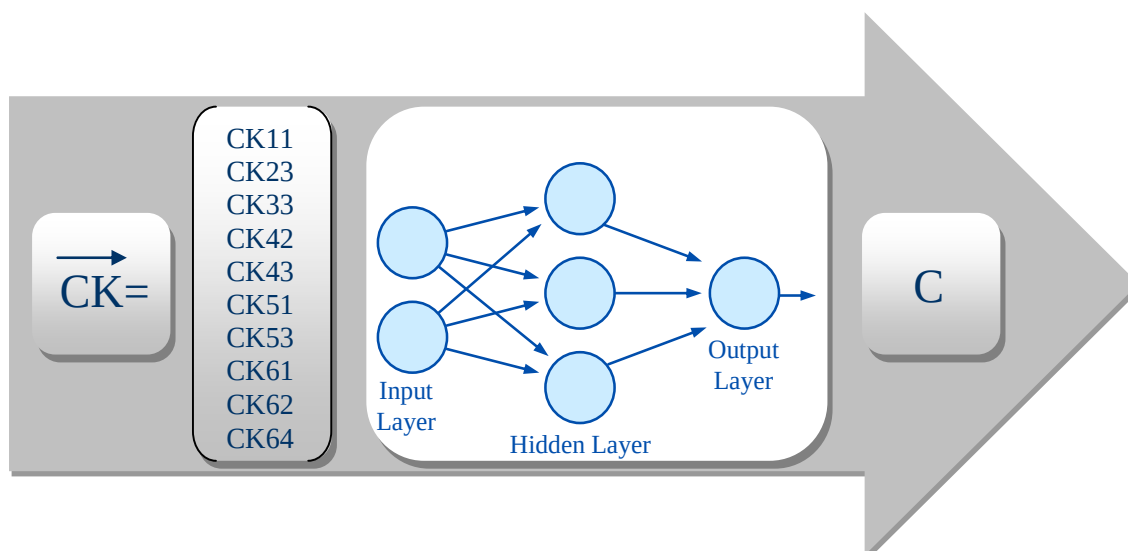

Рис. 5.4. Структура тришарового персептрона

Примітка: розроблено автором

Програмна система інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень щодо забезпечення ефективності (прибутковості) промислового підприємства у процесі його інтернаціоналізації складалася з п'яти агентів, які у своїй основі використовували нейронні мережі з архітектурами, що наведені в табл. 5.19.

Таблиця 5.19

Параметри інтелектуальних агентів (нейронних мереж)

Архітектура інтелектуального агента (нейронної мережі)	Кількість нейронів у прихованому шарі	Метод навчання	Функція помилки	Функція активації прихованого шару	Функція активації вихідного шару
1	2	3	4	5	6
Інтелектуальний агент (багатошаровий персептрон) #1	24	BFGS 21	SOS	Tanh	Identity
Інтелектуальний агент (багатошаровий персептрон) #2	39	BFGS 4	SOS	Logistic	Logistic
Інтелектуальний агент (багатошаровий персептрон) #3	9	BFGS 2	SOS	Exponential	Exponential

Продовження табл. 5.19

Архітектура інтелектуального агента (нейронної мережі)	Кількість нейронів у прихованому шарі	Метод навчання	Функція помилки	Функція активації прихованого шару	Функція активації вихідного шару
1	2	3	4	5	6
Інтелектуальний агент (багатошаровий персептрон) #4	37	BFGS 30	SOS	Exponential	Tanh
Інтелектуальний агент (багатошаровий персептрон) #5	40	BFGS 30	SOS	Exponential	Tanh

Примітка: сформовано автором на основі НМ

Прийняті рішення програмною системою інтелектуальних агентів щодо ефективності діяльності промислових підприємств визначалися шляхом їх голосування (табл. 5.20).

Таблиця 5.20

Порівняння істинних значень цільової змінної C_i із значеннями цільової змінної, одержаної шляхом голосування інтелектуальних агентів (нейронних мереж) програмної системи

Підприємство	Значення цільової змінної, C_i	Значення цільової змінної, одержані шляхом голосування інтелектуальних агентів (нейронних мереж) програмної системи	Абсолютна різниця, Δi
П1	82,00	137,82	55,8185
П2	36250,00	36251,00	0,9975
П3	1420,00	1403,74	16,2569
П4	312,00	265,39	46,6106
П5	316,00	259,66	56,3377
П7	138,00	233,36	95,3595
П8	1217,00	1257,14	40,1436
П9	567,00	619,92	52,9217
П10	-154,00	-25,68	128,3163

Примітка: розраховано автором на основі НМ

Мірою якості прийнятих управлінських рішень програмною системою інтелектуальних агентів була середня абсолютна помилка (MAPE), значення якої становило:

$$\delta = \frac{\text{average}(\Delta_i)}{\text{average}(|C_i|)} = 1,2\%$$

Значення MAPE 1,2% вказує на правильність визначення значимості субкритеріїв, подане у табл.1, і високу точність аналізу їх впливу на цільову функцію.

Це дозволило побудувати навчальну та тестову вибірки для програмної системи інтелектуальних агентів, в якій значення вхідних параметрів повинно вибиратися користувачем дослідним шляхом. Практичне значення розробленого продукту полягає у можливості для керівника підприємства задати бажаний вихідний параметр (цільова змінна C_i – ефективність діяльності підприємства (прибуток), володіючи інформацією про необхідну зміну вхідних параметрів (субкритеріїв) при прийнятті управлінських рішень щодо його інтернаціоналізації.

Даний програмний продукт можна застосовувати для вирішення також інших проблем діяльності підприємства, а також як модель для неінтернаціоналізованих підприємств, які планують вихід на зовнішні ринки.

Залежність між прибутком досліджуваних підприємств у 2018 році і мультиплікаційним коефіцієнтом інтернаціоналізації (MCI) подано на рис. 5.5. Для аналізу обрали 2 малих підприємства (П1 і П7) та 7 середніх – П2-П5, П8-П10. Практично всі підприємства мають середній і високий рівень інтернаціоналізації, що дозволяє коректно порівнювати результати. Велике підприємство П6 при побудові залежності не враховували, оскільки впливає ефект масштабу (значно більший прибуток порівняно з іншими підприємствами).

Загалом можна зробити висновок, що зберігається та ж пряма лінійна залежність між прибутком і MCI, що і у випадку з ROE. Цікавим є результат

для малих підприємств – навіть при $MCI=1$ неможливо досягти рівня середніх підприємств.

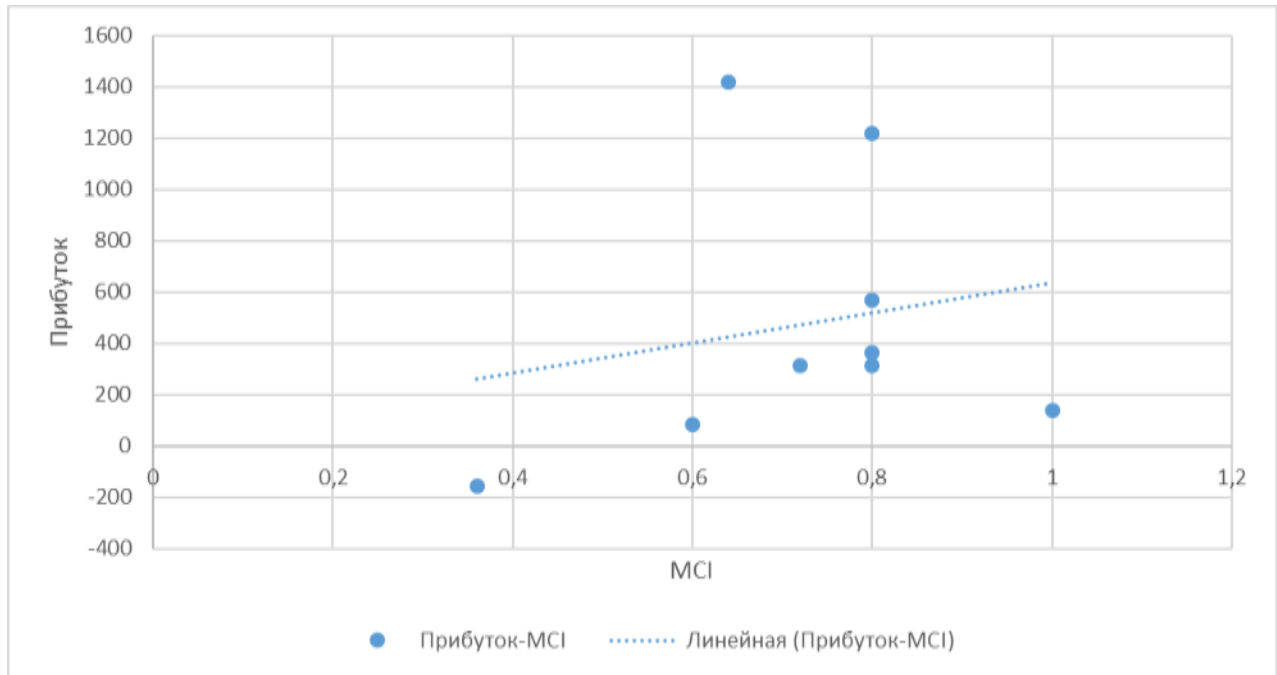

Рис. 5.5. Залежність між прибутком досліджуваних підприємств у 2018 році і мультиплікаційним коефіцієнтом інтернаціоналізації (MCI)

Примітка: сформовано автором

Потрібно відзначити, що при одному і тому ж значенні MCI (0,8) різні підприємства отримали прибуток, що в більш, ніж в 3,5 рази відрізняються один від одного (316 і 1217 тис.грн.), що свідчить про те, що керівник підприємства повинен приймати рішення на основі зміни субкритеріїв у розробленій засобами штучного інтелекту програмній системі інтелектуальних агентів.

Висновки до розділу 5

Отже, здійснивши економіко-математичне моделювання інтернаціоналізації промислових підприємств з метою підвищення ефективності їх діяльності, можна зробити наступні висновки:

1. Оцінено ефективність запропонованого організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств методом системного аналітичного моделювання, який широко використовують для вирішення складно структурованих проблем при прийнятті управлінських рішень. Досліджено, що в умовах багатокритеріальності, невизначеності та недостатності інформації доцільно використовувати метод аналізу ієрархій (MAI) з використанням MS Excel, що ґрунтується на попарному порівнянні варіантів на різних рівнях ієрархії та їх математичній оцінці.

2. Методом MAI обґрунтовано прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації машинобудівних підприємств різного розміру, фінансових можливостей, технологічної оснащеності, кадрового потенціалу тощо. Запропоновано критерії, за якими здійснювали оцінювання ефективності інтернаціоналізації: торгівельний, фінансово-інвестиційний, виробничий, технологічний, інфраструктурний, науковий, освітній, мотиваційний (особистісний), а також 25 основних і 5 додаткових субкритеріїв, що охоплюють практично всі аспекти діяльності підприємства.

3. Побудовано структурно-логічну схему оцінювання ефективності інтернаціоналізації промислових підприємств за полікритеріальним підходом. Показано, що при достатньо високому рівні узгодженості (менше 10%), найважливішими критеріями при оцінюванні ефективності інтернаціоналізації підприємств є фінансово-інвестиційний, науковий та освітній критерії. В межах кожного критерію визначено субкритерії, що мають найбільші локальні пріоритети.

4. Проведений факторний аналіз за моделлю Дюпон дозволив оцінити ефективність діяльності досліджуваних підприємств за комплексним показником рентабельності власного капіталу та впливом кожного із трьох компонентів на неї: рентабельності продаж, ресурсовіддачі та коефіцієнта фінансової залежності.

5. Вирішено задачу оцінювання ефективності діяльності промислових підприємств в процесі їх інтернаціоналізації для підтримки прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності на основі розробленої програмної системи інтелектуальних агентів за допомогою нейронних мереж.

6. На основі лінійного коефіцієнту кореляції Пірсона встановлено визначено 10 субкритеріїв, що є значимими для забезпечення ефективності їх діяльності в процесі інтернаціоналізації. В результаті навчання нейронних мереж, задаючи цільову функцію, можна керувати цими субкритеріями, а розроблену методику доцільно використовувати будь-яким підприємств, які планують вихід на зовнішні ринки, або розширення присутності на ньому.

Результати, проведені у розділі, відображені у публікаціях: [153; 233; 370; 421]

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі обґрунтовано нове вирішення науково-прикладної проблеми – формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств. Отримані результати дослідження дозволили сформулювати наступні висновки та внести пропозиції, що мають як теоретичне, так і практичне значення:

1. На основі аналізу наукової економічної літератури розвинуто теоретичні засади інтернаціоналізації та запропоновано розглядати категорію «інтернаціоналізація підприємства» з точки зору включення у неї дев'яти компонентів: торгівельного, фінансово-інвестиційного, виробничого, технологічного, інфраструктурного, наукового, освітнього, мотиваційного (особистісного), що реалізуються у певному інформаційному середовищі. Розроблено авторське визначення категорії «інтернаціоналізація підприємства», що базується на різних теоріях інтернаціоналізації, синтезі понять «глобалізація» та «локалізація» («глокалізація»), компонентному підході, з врахуванням того, що інтернаціоналізація підприємства може відбуватися і без виходу на зовнішні ринки. Удосконалення понятійно-категоріального апарату є підґрунтям для розвитку теоретичних положень щодо формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств.

2. Дослідження процесу інтернаціоналізації підприємств за схемою «in-out», де «in» – це передумови, котрі виникають на чотирьох рівнях: світовому, макро-, мезо- та мікрорівнях, а «out» – ефективність діяльності підприємств у результаті здійснення заходів з його інтернаціоналізації, дозволило в рамках десяти блоків, що охоплюють різні аспекти функціонування суб'єктів господарювання з врахуванням екзо- та ендогенних впливів на нього, мати підстави для обґрунтованого прийняття рішення про доцільність впровадження заходів щодо його інтернаціоналізації, що, в свою чергу, є основою для

започаткування, провадження, коригування на певних етапах або згортання зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

3. На основі комплексного аналізу особливостей міжнародної інтеграції України, в тому числі у Європейський економічний простір, встановлено, що вона є одним із ключових чинників впливу на інтернаціоналізацію підприємств, позитивними наслідками якої є можливість розвивати спеціалізоване виробництво, знижувати витрати на утримання контрольно-адміністративних інститутів тощо; негативними – підвищення уразливості фінансових систем, небезпека стагнації низки галузей національного виробництва, що може призвести до радикального погіршення умов життя, соціально-політичних ускладнень. Результати проведеного аналізу особливостей міжнародної інтеграції дозволили визначити переваги основних форм виходу українських промислових підприємств на зовнішні ринки.

4. Проаналізовано стан зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств України, який вказує на те, що у 2018 р. промислове виробництво зросло на 1,8% завдяки позитивному впливу зовнішньої кон'юнктури та внутрішньому попиту. За період з 2014 р. по 2018 р. індекс промислової продукції зріс на 11,7%, при цьому позитивну динаміку спостерігали у секторі машинобудування. Результати проведеного аналізу свідчать про те, що промисловість України є основною бюджетоутворюючою галуззю національної економіки, яка забезпечує конкурентні позиції держави на міжнародному ринку.

5. Комплексний аналіз державної стратегії активізації інтернаціоналізації промислових підприємств на основі дослідження особливостей соціально-економічного розвитку восьми областей Західного регіону України дозволив обґрунтувати перспективно-проблемний підхід до визначення пріоритетів розвитку регіону. Базуючись на основних положеннях Програм міжнародного співробітництва окремих областей України,

встановлено фактори створення сприятливого середовища для інтернаціоналізації підприємств, що в них функціонують.

6. Обґрунтовано, що використання методологічного підходу до розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств, який базується на формуванні еластичного інструментарію управління процесами інтернаціоналізації, дозволяє визначити стратегічні й тактичні цілі діяльності суб'єктів господарювання та сукупність заходів, впровадження яких дає можливість керувати процесами інтернаціоналізації у змінних умовах зовнішнього середовища, яке характеризується невизначеністю та багатоваріантністю альтернатив, з метою забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств з врахуванням інтересів країни базування.

7. Розроблено OEMПП, який включає організаційну і економічну складові, кожна з яких призводить до підвищення певного виду ефективності – організаційної, економічної чи соціальної. Синергетичним ефектом впровадження запропонованого OEMПП є формування позитивного іміджу підприємства, здобуті конкурентні переваги та нарощення його потенціалу, що дозволяє топ-менеджменту підприємства приймати аргументовані рішення щодо інтернаціоналізації діяльності підприємства на вітчизняному ринку, виходу на зовнішні ринки, або розширення присутності на них.

8. Встановлено специфіку формування комплексу заходів щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на основі аналізу системи оподаткування з позицій сталого розвитку. Доведено, що екологічний податок є вагомим чинником необхідності ведення еколого-відповідального бізнесу, що дозволяє промисловим підприємствам успішно виходити на зовнішні ринки, адаптуючись до стандартів країн ЄС та інших країн і, таким чином, зменшувати негативний вплив своїх технологічних процесів на навколишнє середовище.

9. Досліджено вплив інвестиційно-інноваційної складової діяльності промислових підприємств, який передбачає створення належних умов для

залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України та розвитку високотехнологічних виробництв, становлення інфраструктури інноваційної діяльності, що дає змогу підвищити рівень інтернаціоналізації підприємств.

10. Доведено, що науково-дослідний та освітній потенціали є одними із ключових чинників інтернаціоналізації промислових підприємств. Показано, що забезпечення ефективної діяльності промислових підприємств ґрунтується на співпраці з науковцями в контексті фінансування фундаментально-прикладних розробок, реалізації проектів, що фінансуються ЄС та іншими країнами. Проведений аналіз освітнього потенціалу України доводить, що «розвиток людського капіталу» повинен бути пріоритетом розвитку суспільства, що дозволить трансформувати економіку України із сировинної в інноваційну. Встановлено, що інтеграція науки, освіти та бізнесу є одним із дієвих шляхів до забезпечення конкурентоздатності країни та просування її інтересів на міжнародні ринки.

11. Обґрунтовано, що впровадження системи організаційно-управлінського забезпечення процесу інтернаціоналізації промислових підприємств, яка полягає в активізації діяльності діючих або впровадженню нових структурних підрозділів на підприємствах, забезпечить формування сильної корпоративної культури та сприятиме нарощенню конкурентних переваг; залученню додаткових інвестиційних ресурсів; виробництву інноваційної продукції; навчанню кваліфікованого персоналу – «працівника світу».

12. Адаптовано метод оцінки ефективності інтернаціоналізації промислових підприємств на основі розробленого полікритеріального підходу, що дозволяє обґрунтовано приймати управлінські рішення щодо інтернаціоналізації підприємств різного розміру, фінансових можливостей, технологічної оснащеності, кадрового потенціалу тощо за такими критеріями, як: торгівельний, фінансово-інвестиційний, виробничий, технологічний, інфраструктурний, науковий, освітній, мотиваційний (особистісний). При відносній узгодженості критеріїв, що дорівнює 9,19%, найважливішими

критеріями забезпечення ефективної інтернаціоналізації промислових підприємств визначено: фінансово-інвестиційний, науковий та освітній. На основі розроблених критеріїв та субкритеріїв інтернаціоналізації підприємств для врахування всіх її аспектів запропоновано використання інтегрального показника оцінювання рівня інтернаціоналізації – Мультиплікаційний коефіцієнт інтернаціоналізації (МСІ), шкала якого змінюється від 0 до 1 залежно від кількості впроваджених у діяльність підприємств заходів щодо інтернаціоналізації.

13. Проведений факторний аналіз за моделлю Дюпон дозволив оцінити ефективність діяльності досліджуваних підприємств за комплексним показником рентабельності власного капіталу та впливом на неї таких факторів, як: рентабельність продаж, ресурсовіддача та коефіцієнт фінансової залежності та визначити лінію тренду, яка вказує на лінійну зростаючу залежність між рівнем інтернаціоналізації та рентабельністю власного капіталу досліджуваних підприємств.

14. Побудовано програмну систему інтелектуальних агентів для підтримки прийняття управлінських рішень щодо інтернаціоналізації промислових підприємств на основі нейронно-мережевого моделювання. Доведено, що на основі лінійного коефіцієнту кореляції Пірсона десять субкритеріїв є значимими для забезпечення ефективності їх діяльності в процесі інтернаціоналізації. Для програмної системи інтелектуальних агентів застосовано метод машинного навчання багат шарового персептрону (БШП). Розраховано значення середньої абсолютної помилки (MAPE) оцінки якості програмної системи інтелектуальних агентів, яке становить 1,2%, що свідчить про високу точність отриманих результатів. У результаті навчання нейронних мереж, задаючи цільову функцію, можна «керувати» цими субкритеріями, а розроблену методику використовувати будь-яким підприємств, які планують вихід на зовнішні ринки або розширення присутності на ньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Н. Л., Шпильківська З. В. Шляхи удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні. *Молодий вчений*, 2015. № 2 (17) с. 58–63.
2. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення / [Амоша О. І., Антонюк В. П., Землякін А. І., Новікова О. Ф. та ін.]; за ред. О. І. Амоші. Донецьк: НАН України. Інститут економіки промисловості, 2007. 328 с.
3. Аналітичний звіт. Проект ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.surdp.eu/uploads/files/analytical_report_main_part_ua.pdf.
4. Ананьєв О. М. Застосування методології аналітичного планування для розв'язування складно структурованих завдань управління. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. *Статистичне оцінювання соціально-економічних явищ у регіоні: методологічні підходи (Щорічник наукових праць)*. Вип. 4. НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2004. 519 с.
5. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2011. 373 с.
6. Андрусевич А. Жити по-європейськи: оцінка впливу на довкілля та якість життя. Журнал *zn.ua*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dt.ua/ECOLOGY/zhiti-po-yevropeyski-ocinka-vplivu-na-dovkilliya-ta-yakist-zhittya-.html> , 2014.
7. Андрушкевич З. М. Перспективний аналіз умов інноваційного розвитку машинобудівних підприємств України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20258/1/3-9-13.pdf>

8. Андрушків Б.М., Крамар І.Ю., Погайдак О.Б. Особливості формування стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС (Шляхи та еластичний інструментарій вирішення проблеми). *Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал*. 2019. Тернопіль, №3-4 (79). С. 65-72.

9. Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Паляниця В. А., Мельник Л. М. Шляхи і методи прийняття управлінських рішень (психологічні аспекти менеджменту). *Наукові праці КНТУ: Економічні науки*. 2009. №16. С. 11-14.

10. Андрушків Б. М., О.Є Кузьмін. Основи менеджменту. Львів: Світ, 1995. 199 с.

11. Бебик В. М., Шергін С. О., Дегтерьова Л. О. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика : навч. посіб. К., 2006. 208 с.

12. Безвух С. В., Стопчак А. Ю. Соціальне партнерство науки і бізнесу: форми взаємодії, проблеми і рекомендації щодо їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету* 2015, № 3, Т. 3. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/Vchnu_ekon_2015_3\(3\)__3.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Vchnu_ekon_2015_3(3)__3.pdf).

13. Бець М.Т., Безпалова О.В. Екологічне оподаткування в Україні та його перспективи. *Збірник науково-технічних праць*. Випуск 14, 2004, Львів, с. 154-158.

14. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера. К.: Ніка-Центр: Єльга: СПб: Алтей, 1998. – 480 с.

15. Б. М. Андрушків, Р. П. Шерстюк, Н. Б. Кирич, О. Б. Погайдак. Розвиток промислових підприємств в умовах суспільної нестабільності: ресурсно-інноваційні чинники. (Особливості організаційного процесу забезпечення ефективності економічних реформ в умовах Європейської адаптації суб'єктів господарювання). *Галицький економічний вісник*. Т. : ТНТУ, 2017. Том 52. № 1. С. 32–44. (Економіка та управління підприємствами).

16. Богданович О.Г. Аналіз ефективності діяльності підприємства на засадах узгодження інтересів груп економічного впливу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 2015. № 1. С. 209-214.
17. Богдан Данилишин. Як Україні повернутися в клуб промислово розвинених країн, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/promyshliennost/yak-ukrayini-povernutisya-v-klub-promislovo-rozvinenih-krayin-262070_.html
18. Бойко Л. І., Мацієвич Т. О. Зміни в податковому регулюванні екологічних процесів. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (1). С. 316-321.
19. Бойчук І. В. Організація маркетингової діяльності на промислових підприємствах. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 17. С. 71-74.
20. Бондаренко О.О., Нижник К.С. Залучення іноземних інвестицій як джерело економічного зростання. *Вісник КНУТД*. 2014. №3. С. 88-94.
21. Борисенко О. Сутність зовнішньоекономічної політики та її вплив на розвиток національного господарства. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, 2011. № 1. С. 120–126.
22. Борисова Т. М. Конкурентна стратегія на міжнародному ринку: сутність, основні характеристики та види. *Вісник Хмельницького національного університету*, 2010. №2, Т. 1. С.156-160.
23. Божкова В. В., Дериколенко О. М. Методичні підходи до вибору стратегій просування інновацій на ринок. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2010. № 1. С. 34–41.
24. Будько О.В. Удосконалення екологічного оподаткування як складова сталого розвитку підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 22. С. 46–50.
25. Булеев И. П., Корытько Т. Ю., Тельнова А. В. Управление промышленными предприятиями в условиях кризиса. Монография. Донецк-Краматорск, ДГМА, 2011. 196 с.

26. Валерій Кокоть. Секторальна Експортна Стратегія. Машинобудування. Аналітична довідка, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://ref.org.ua/upload/iblock/d96/Analitical_Report_Machinery_Sector_Ukr_27.11

27. Вдовиченко Ю. В. Теорії інтернаціоналізації економічної діяльності та розвитку міжнародного бізнесу. *Вісник Черкаського університету*, 2012. С. 29-41.

28. Вдовиченко Ю. В. Модифікація теорій інтернаціоналізації бізнесу в умовах інформатизації світової економіки. *Ефективна економіка*. 2012. №3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1118>.

29. Веклич О. О. Урахування зарубіжного досвіду екологічного оподаткування для підвищення фіскальної ефективності справляння екологічних податків в Україні / Екологічне оподаткування: зб. наук. праць за результ. наук.-практ. заходів. К.: Вид-во Алерта, 2013. С. 28-31.

30. Верба В. А., Гребешкова О. М. Управління розвитком компанії: навч. посібник К.: КНЕУ, 2011. 482 с.

31. Визначено 6 пріоритетів інтеграції української науки в Європу / Міністерство освіти і науки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/viznacheno-6-prioritetiv-integraciyi-ukrayinskoyi-nauki-v-yevropu-kolegiya-mon-zatverdila-proekt-dorozhnoyi-karti>.

32. Вівчар О. Й., Н. М. Паранька. Інноваційна діяльність в Україні та напрямки її розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України* : зб. наук.-техн. праць. Львів : РВВ НЛТУ України. 2011. Вип. 21.9. С. 183-187.

33. Вівчар О. І. Основні аспекти підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2009. № 2. 30 с.

34. Віленчук О. М. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України . *Економіка України*. 2009. №3. С. 80-87.

35. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві. К.: КНЕУ, 2004. 480 с.

36. Возняк Г. В. Регіональний розвиток: сутність і методологічна основа. *Регіональна економіка*. 2015. №3. с. 34-43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ird.gov.ua/pe/re201503/re201503_034_VoznyakHV.pdf.

37. Войтович Р.В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку. 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10vrvfsr.pdf>.

38. Войнаренко М. П., Костюк О. М. Сутність та принципи бізнес-адміністрування на підприємствах за умов мінливого конкурентного середовища. *Економіка: реалії часу*, 2013. №4. С. 49-51.

39. Волкова І. А., Калініна О. Ю. Облік та аналіз експортно-імпортних операцій на прикладі підприємства Західного регіону : монографія. Луцьк : Вид-во ВІЕМ. 2010. 237 с.

40. Гайдучкий А.П. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектора економіки. *Економіка України*. 2003. № 2. С. 69–73.

41. Галенко Д.С., Калантай Я.А. Інвестиційний клімат України. Науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки. 2014. №6. С. 103-112.

42. Гамов М. С., Шнирков О. І. Регіональна конкурентоспроможність економіки України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНТУ, 2011. 292 с.

43. Гаркушенко О. Н. Состояние и перспективы применения экологических налогов в Украине. *Економіка промисловості*. 2013. № 3. С. 37-46.

44. Геопортал адміністративно-територіального устрою України / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://atu.gki.com.ua/>

45. Гладинець Н. Ю. Прогнозування інноваційного розвитку промисловості України. *Бізнес Інформ*. 2014. № 4. С. 147-152.
46. Гладун Т.М. Застосування методу аналізу ієрархій для вибору франчайзингової мережі. *Електронний репозитарій Львівської Політехніки*. Львів, 2008.
47. Глобальна економіка ХХІ ст.: людський вимір: Монографія / Д. Г . Лукьяненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.; За заг . ред. Д. Г . Лукьяненка та А. М. Поручника. К.: КНЕУ, 2008. 420 с.
48. Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір : монографія / [О. О. Любівцева та ін.]. К. : Київ. ун-т, 2010. 160 с.
49. Говорушко Т. А., Клімаш Н. І. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу : [монографія]. К. : Логос, 2013. 204 с.
50. Голубєва Т. С., Колос І. В. Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. №5 (59). 321 с.
51. Гонта О. І. Теоретичні підходи до регіоналізму в умовах глобалізації. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*: сб. научн. трудов, 2007. С. 154–160.
52. Горизонт 2020 / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/gorizont-2020>.
53. Грозний І. С., Тарасова Г. О. Застосування методу аналізу ієрархій до задач бенчмаркінгу виробничих процесів промислового підприємства. *Економіка і управління: науковий журнал*. Київ: Європейський університет. 2014. №3 (63). С. 130-138.
54. Гутник В. Моделі соціально-економічного розвитку Західної Європи. *Суспільство і економіка*. 2000. № 2, С.

55. Дем'янчук О.П. “Державна політика” та “публічна політика”: варіант перехідного періоду. *Наукові записки [Текст] / Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. – К., 2000. – Т. 18 : Політичні науки. – С. 31–36.

56. Дем'яненко Т. І. Механізм взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів стратегічного управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства / Т. І. Дем'яненко // *Економіка и управление* – 2012. – №5. – С. 133-136.

57. Денисов В. Н. Вхідження незалежної держави Україна в систему сучасного міжнародного правопорядку. *Право України*. 2012. № 3/4. С. 51–66.

58. Друкер П. Задачі менеджмента в ХХІ в. М.: ООО «И.Д. Вильямс». 2006. 235 с.

59. Дідівський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. К.: Знання, 2006. 462 с.

60. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин; упор. В. Рубцов. Вид. 4-те, без змін. К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2013. 248 с.

61. Доклад о мировых инвестициях 2003. Обзор / Конференция ООН по торговле и развитию) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/investments2003.pdf>

62. Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA) / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf>.

63. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Навчальний посібник, Київ: ЦНЛ, 2004.

64. Дуальна освіта / Міністерство освіти і науки України. Київ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/dualna-osvita>.

65. Ду Чуньбу. Чинники інтернаціоналізації діяльності малих і середніх підприємств в умовах глобалізації. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2010. Випуск 20, том 15. С. 58-69.

66. Економіка України: Київ і пустота. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://centre.today/ekonomika-ukrainy-kyiv-i-pustota/>

67. Економіко-правові теоретичні та практичні аспекти переходу економіки України на інноваційну модель розвитку : монографія / О. П. Орлюк [та ін.]. – К. : Лазурит-Поліграф, 2010. – 416 с.

68. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С.І. Юрія, Є.В. Савельєва. К.: Знання, 2007. 595 с.

69. Економічна енциклопедія : в 3-х томах / гол.ред. Б. Д. Гаврилишин. К.: Вид.центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.

70. Економічний простір регіону в інтеграційній стратегії розвитку: колективна монографія / під заг.ред. М. П. Бутка. К.: Кондор, 2016. 432 с.

71. «Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017—2021 років» / Схвалено Розпорядженням КМУ від 27.12.2017 р. № 1017-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki>.

72. Експортний профіль Львівської області (2016-2017 роки). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.slideshare.net/IER_Kyiv/20162017-82651174.

73. Експортний профіль Тернопільської області (2016-2017 роки). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/Regional_profiles/LEV_Ternopil_Export_Profile_16_17.pdf.

74. Електронна енциклопедія «Investopedia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investopedia.com/terms/i/internationalization.asp>.

75. Енергоемність української економіки – найвища в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.capital.ua/ru/publication/19016-energoemkost-ukrainskoyekonomiki-samaya-vysokaya-v-evrope-industriya-khochetmodernizirovatsya>

76. Євстрат Д. І., Кушнерук Ю. І. Застосування методу аналізу ієрархій для оцінки маркетингової активності торговельних підприємств. *Математичні методи та моделі в економіці. Проблеми економіки*. 2012. № 2. С. 66-71.

77. Єгор Желтухін. Paying Taxes 2017: як Україні покращити позиції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/podatкова-praktika/paying-taxes-2017-yak-ukrayini-pokrashchiti-poziciyi.html>.

78. Жмеренецький А. Инновации или смерть: как бизнесу выжить на тонущем корабле "Украина" / Журнал finance.ua. 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ru/news/-/408612/innovatsii-ili-smert-kak-biznesu-vyzhit-na-tonushhem-korable-ukraina>

79. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні: монографія. К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2003. 416 с.

80. Забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств на базі інноваційного розвитку; монографія [Текст] / за ред. О.С. Галушко. Д. Національний гірничий університет, 2012. 212 с.

81. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Зовнішньоекономічна діяльність: Термінологічний словник. К. Кондор, 2006. 168 с.

82. Задніпряна Т.С. Інвестиційний потенціал промислових підприємств та регіонів і його на інноваційну діяльність. *Економіка промисловості*. 2-10. № 1. С. 102-104.

83. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

84. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. №47. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

85. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р., № 40. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14>

86. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 2016 р., № 3, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.help/law/848-VIII/>.

87. Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 1991, N 46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12>

88. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996, №19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>.

89. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 №157-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

90. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 2018 р., № 31. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

91. Закон України «Про національну безпеку України» від 4 липня 2002 р., № 40 – IV. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

92. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019, №2697-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>

93. Закон України «Про вищу освіту» від 2014, редакція 01.01.2019, №1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

94. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 2012, №19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.

95. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 року №-XII [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

96. Захаркіна Л. С. Перспективна оцінка технологічних рішень у стратегічному плануванні інноваційного розвитку машинобудівних підприємств України. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць, 2010. №4 (12). С. 72–87.

97. Звіт про діяльність у 2017 році. Сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=5ab7e1e4-e9a5-4c0c-b53a-69d1788c327a&tag=ZvitiProDiiialnist>

98. Звіти про виконання державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

99. Звіт «Inside Ukraine». Міжнародний центр перспективних досліджень. 2015. Випуск 52. 13 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/IU_52_ukr_2015_23_10_1350.pdf

100. Зибцев Євген. Патентна статистика як показник розвитку виробничої сфери в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.inventa.ua/ua/blog/848-patentna-statystyka-iak-pokaznyk-rozvytku-vyrobnychoi-sfery-v-ukraini/> (дата звернення: 20.02.2019).

101. Зінь Е. А. Основи зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12800507/ekonomika/metodi_regulyuvannya_zovnishnoekonomichnoyi_diyalnosti.

102. *Зовнішньоекономічний словник-довідник* [Текст] / В. В. Батрименко [та ін.] ; ред. А. С. Філіпенко. К. : Академія, 2009. 248 с. (Серія "Nota bene").

103. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991–2003) / відп. ред. С. В. Віднянський. К. : Генеза, 2004. 616 с.

104. Іваненко А. П. Трансфер технологій як засіб сприяння сталому соціально-економічному і еколого-економічному зростанню України, фінансово-організаційний механізм його забезпечення. *Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва*. Суми, 2003. Вип. 4. С. 83–101.

105. Іванов Є. І. Деструктивні фактори впливу зовнішньої торгівлі на макроекономічну стабільність економіки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 13. С. 14-17.

106. Ільчук П. Г. Основні етапи інтернаціоналізації та показники, що їх характеризують, відповідно до інноваційних теорій інтернаціоналізації підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2013. №12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-12_0-pages-259_264.pdf.

107. Ільчук П. Г. Переваги інтернаціоналізації підприємств. *Інноваційна економіка* 4'2014 [53], Науково-виробничий журнал. С. 128-133.

108. Ільчук П. Г. Узагальнення та класифікація теорій інтернаціоналізації підприємств. *Економіка Менеджмент Підприємництво*. 2013. С. 56-69.

109. Ільчук П. Г. Формування маркетингових стратегій інтернаціоналізації підприємств: Дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / П.Г. Ільчук; Хмельн. нац.унів.. — Хмельницьк., 2015. 506 с.

110. Інвестиційний паспорт міста Тернопіль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.te.ua>.

111.Інклюзивне навчання / Міністерство освіти і науки України. Київ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.

112.Інноваційна політика [Текст] / Б.М. Андрушків, Ф.В. Бортняк, Ю.Я. Вовк та ін.; за заг. ред. Б.М. Андрушківа. Тернопіль: ТЗОВ „Терно-Граф“, 2012. 484 с.

113.Інноваційно-комплексний провайдинг розвитку малого підприємництва / Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, І. Ю. Крамар та ін. Тернопіль: ТНТУ, 2011. 340 с.

114.Інноваційна діяльність в Україні: монографія / А. М. Гуржій та ін. К.: УкрШТЕІ, 2006. 152 с.

115.Інтеграційні перспективи України в контексті інституційної ефективності в країнах Європейського Союзу та Митного Союзу [Електронний ресурс] [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2014/2\(73\)/uazt_2014_2_3.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2014/2(73)/uazt_2014_2_3.pdf)

116.Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень: Монографія / Н.О. Лоханова. Херсон: Грінь Д.С., 2012. 400 с.

117. Калюжна І. Ю., Гвоздецька І. В. Конкурентоспроможний товар – основа успішного виходу на зовнішній ринок. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2014. № 3 (2). С. 146 – 149.

118. Каніщенко О.Л. Міжнародний маркетинг у діяльності українських підприємств: Монографія. К.: Знання, 2007. 446 с.

119. Канчій А.В. Інструменти забезпечення інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. К., 2010. Вип. 90, ч. 2. С. 83–84.

120. Касич А. О., Хіміч І. Г. Методичні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 176–179.

121. Кац И.Я. Экономическая эффективность деятельности предприятий (анализ и оценка). М. : Финансы и статистика, 1987. 192 с.

122. Кирич Н. Б., Андрушків Б. М., Погайдак О. Б. Інноваційна

діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України. *Вісник економічної науки України*. 2009. № 1 (15). С. 23–25.

123. Кирич Н. Б. Організаційні механізми реалізації стратегії підвищення фінансово-господарської стабільності підприємства. Матеріали X наукової конференції ТДТУ імені Івана Пулюя. Тернопіль: ТДТУ, 2006. С. 249–251.

124. Кириченко О. А., С.А. Єрохін. Інвестування: Підручник. К.: Знання. 2009. 573 с.

125. Кігель В. Р. Моделі і методи прийняття рішень в ринковій економіці. KEIM, 2003. 125 с.

126. Кінаш І. А. Особливості функціонування переробних підприємств в умовах трансформаційної економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 4 (14). С. 66–70.

127. Кінаш І. А. Формування та використання виробничого потенціалу переробних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 11. Ч. 5. С. 48–51.

128. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

129. Коваленко Н. В. Забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств у світовій економіці : монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті, Донбас. держ. техн. ун-т. Донецьк ; Алчевськ : ДонДТУ, 2010. 426 с.

130. Козьменко С. М., Волковець Т. В. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах. *Вісник СумДУ*. Серія “Економіка”, №1, 2012. С. 11–18.

131. Коломієць І. Ф. Управління зовнішньоекономічною діяльністю

підприємства в процесі його інтернаціоналізації: Монографія. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2004. 247 с.

132. Коломієць І. Ф. Автореф. дис. Методологія інтернаціоналізації діяльності промислових підприємств. Львів. 2016.

133. Конєв С. Критерії та основні способи виходу вітчизняних підприємств на міжнародний ринок за сучасних умов функціонування. *Економічний аналіз*. 2012. Випуск 10, частина 3. С. 297-300.

134. Контролінг у зовнішньоекономічній діяльності (спец. 6.073.47 - Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, курс 2), укл. к.е.н., доц. Проскурніна Н.В. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=4665>

135. Корнилюк Роман, Харламов Павло, Шишацький Євген. Врятувати майбутнє: перший рейтинг інноваційних компаній України. Журнал FORBES. №5, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1416757-vryatuvati-majbutne-pershij-rejting-innovacijnih-kompanij-ukrayini>.

136. Корж М. В., Жуков С. А. Глобалізація та інтернаціоналізація як умови трансформації маркетингового управління підприємством. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №3 (129). С.64 – 71.

137. Крамар Ірина. Вихід на закордонні ринки як спосіб забезпечення ефективної діяльності підприємства в умовах глобалізації [Електронний ресурс] // *Галицький економічний вісник. Т. : ТНТУ*, 2017. Том 53. № 2. С. 59-68. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2017.02.059.

138. Крамар І. Ю. Деякі аспекти міжнародної інтеграції України. *Тенденції розвитку маркетингу в умовах економічних трансформацій* / за ред. проф. Р. В. Федоровича. Тернопіль: ФО-П Шпак В. Б., 2017. 303 с., с.117-133.

139. Крамар І. Ю. Методологічний підхід до розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств

[Електронний ресурс] // *Modern Economics*. 2019. № 15 (2019). С. 122-128. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-17](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-17).

140. Крамар І. Ю. Заходи стимулювання інтернаціоналізації підприємств на прикладі західного регіону України. *Галицький економічний вісник*. ТНТУ, 2018. Том 54. № 1. С. 11–19.

141. Крамар І., Мариненко Н. Перспективно-проблемний аналіз соціально-економічного розвитку Західного регіону України [Електронний ресурс]. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2019. Вип. 1 (20). С. 52- 62. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19kiyzru.pdf>

142. Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. Передумови інтернаціоналізації машинобудівних підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2018. №2 (55). С. 27-40.

143. Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю., Подвірна Т. В. Стратегічні програми міжнародного співробітництва Західного регіону України на 2018-2020 роки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. №6 (68). С.66-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-6-10>.

144. Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. Тенденції зовнішньо-економічної діяльності промислових підприємств України. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2018. № 6, Том 2. С. 118-125. DOI: [10.31891/2307-5740-2018-264-6\(2\)-118-125](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2018-264-6(2)-118-125).

145. Крамар І.Ю. Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Випуск 25/2019, частина 1. С.126-129

146. Крамар І.Ю. Основні тенденції іноземного інвестування в Україні. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції*, (Тернопіль, 21-22 травня 2014 р.), Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний

технічний університет імені Івана Пулюя. 2014. Тернопіль: Видавництво ТНТУ імені Івана Пулюя. 165 с., с. 34-35.

147. Крамар І.Ю. Функціональне забезпечення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств. *Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій: Серія «Економіка і управління»*. 2019. Вип. 45. К.: ДУІТ, 158 с., с. 91-103.

148. Крамар І.Ю. Роль освіти у формуванні людського капіталу як фактору економічного розвитку України. *Держава та регіони*. 2019. №2 (107). С. 12 – 19.

149. Крамар І. Ю., Тисько М. М. Особливості інноваційного розвитку малих підприємницьких структур та шляхи його активізації. *Інноваційний розвиток промислових підприємств в контексті підвищення ефективності їх діяльності*. Нововолинськ: Волинь, 2015. 388 с., с. 323-349.

150. Крамар І.Ю., Мариненко Н.Ю. Експортно-орієнтована діяльність промислових підприємств як спосіб забезпечення розвитку Західного регіону України. *Причорноморські економічні студії*. Науковий журнал. 2019. Випуск 40. С. 130-133.

151. Крамар І.Ю. Ієрархічно-компонентний підхід до визначення категорії «інтернаціоналізація підприємства» [Електронний ресурс] // *Науково-практичний журнал «Східна Європа: економіка, бізнес та управління»*, електронне наукове фахове видання, випуск 3 (20), 2019. с. 271-277. Режим доступу до журн.: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/20_2019/43.pdf.

152. Крамар І.Ю. Інституційні та економічні чинники розвитку науково-дослідного потенціалу України в контексті інтернаціоналізації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. Том 30 (69), № 2, 2019. – с. 45-51.

153. Крамар І.Ю. Факторний аналіз діяльності машинобудівних підприємств за показником рентабельності власного капіталу. *Держава та регіони*. 2019. №3 (108). С. 121-124.

154.Красовська О. Ю. Розвиток світового ринку вищої освіти : дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.02 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / О. Ю. Красовська. – К., 2010. – 200 с.

155.Краус Н. М., Краус К. М., Криворучко О. С. Освітні інноваційні хаби: теоретичний контент та позитивні очікування їх функціонування [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/5943/1.pdf>.

156. Кузьмін О. Є., Тимощук М. Р., Фещур Р. В. Методи оцінювання потенціалу розвитку підприємства. *Збірник наукових праць Дніпропетровського держ. ун-ту. Економіка : проблеми теорії та практики*. дніпропетровськ : «Наука і освіта», 2005. Вип. 207. Т. II. С. 374–383.

157.Курмаєв П. Ю. Аналіз сучасних тенденцій і прогнозування обсягів зовнішньої торгівлі регіонів України. *Вісник Академії митної служби України. Серія "Економіка"*. Д., 2010. № 2. С. 72–76.

158.Кухарська Н. О., Харічков С. К. Міжнародна економічна діяльність України: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] 2006. Одісей. 456 с.

159.Кухарська Н. О. Проблеми і перспективи розвитку базових виробництв України в умовах реформування економіки. *Проблеми розвитку зовнішньо-економічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект*. Донецьк: ДонНУ, 2009. С. 1195-1201.

160.Кухарська Н.О. Україна в сучасних інтеграційних процесах: Навчальний посібник. Одеса: «Атлант VOI COIU», 2015. 186 с.

161.Линник О.І. Збалансована система обліку та адміністрування податків як основний чинник легкості ведення бізнесу в країнах світу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 21. С. 168-171.

162.Лігоненко Л. О. Трансформаційні процеси в торгівлі України в умовах інтернаціоналізації : монографія. К.: Київський національний торговельно-економічний університет. 2009. 333 с.

163.Л. Є. Довгань, Г. А. Мохонько, І. П. Малик. Управління проектами [Електронний ресурс]. Навчальний посібник. 2017. Київ. Режим доступу: http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/19481/1/DMM_UP_2017.pdf.

164.Луцька Н.І. Теоретичні основи і практика запровадження інновацій в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 20. С. 26-28.

165.Малащук Д. В. Конкурентоспроможність машинобудівного комплексу України в умовах глобалізації світових ринків: Автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.05.01 „Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / Д. В. Малащук; Укр. акад. зовніш. торгівлі. К., 2005. 24 с.

166.Мачуський Н.В., Постульга В. Є. Господарське законодавство: *Навч. посіб.* К.: КНЕУ, 2004. 275 с.

167.Мандрик В. О., Новак У. П. Новий екологічний податок в Україні: стан і напрями удосконалення. *Науковий вісник НЛТУ України*. Випуск 21.9. 2011. С. 93–99.

168.Мариненко Н.Ю. Модель визначення процесів, що потребують негайних адаптаційних заходів. *Економіка і управління*. Науковий журнал. Київ : Європейський університет, 2016. №3 (71). С. 131–139.

169.Мариненко Н. Ю., Крамар І. Ю., Подвірна Т. В. Особливості формування спроможних територіальних громад в Україні. *Економіка і управління*. Науковий журнал. Київ : Європейський університет, 2017. №2 (74). С. 62–68.

170.Матвійчук Н.М. Екологічне оподаткування як інструмент Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 15, 2017. С. 445–450.

171. Матвеєнко В. К. Економічна глобалізація та регіональна інтеграція – дві форми інтернаціоналізації світового господарства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Випуск 4 (51). С. 282- 287.

172.Мельник Т.М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції : монографія. К. : Вид-во КНТЕУ, 2007. 396 с.

173. Мельничук А., Остапенко П. Децентралізація влади: реформа №1 [аналітичні записки]. 2016. К.: ЦОП «Глобус».. 35 с.

174. Методика формування спроможних територіальних громад / Урядовий портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/posibnyk.tergrweb.pdf>

175. Менеджмент організацій: Підручник / за ред Л.І. Федулової. К.: Либідь. 2003. 448 с.

176. Михальчук Л. В., Іванісова А. В. Вихід вітчизняних підприємств на зовнішні ринки. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 235. С. 61-63. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuu.gov.ua/handle/123456789/59198>

177. Міжнародні наукові проекти / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhnarodni-naukovi-proekti>.

178. Мізюк Б. М. Стратегічне управління підприємством: підручник. 1999. Львів: Коопосвіта. 388 с.

179. Мовчан В. Політика сприяння експорту в Україні після адміністративної реформи: Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. 2012. К.: 43 с.

180. Найденко О.Є. Проблеми екологічного оподаткування та шляхи їх вирішення. *Економіка та суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 627–633, [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/105.pdf

181. Наука в університетах / Міністерство освіти і науки України. Київ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/nauka-v-universitetah>.

182. На 2019-й держава вперше передбачила кошти на базове фінансування науки в університетах – цей крок стане революційним для нашої наукової системи / Міністерство освіти і науки України. 2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/na-2019-j-derzhava-vpershe>

peredbachila-koshti-na-bazove-finansuvannya-nauki-v-universitetah-cej-krok-stane-revolucijnim-dlya-nashoyi-naukovoyi-sistemi-zastupnik-ministra-maksim-striha.

183. Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України: звіт про науково-дослідну роботу / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В.; ДУ «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/звіт-по-НДР_відділ-промполітики_сайт_2016.pdf.

184. Нечепуренко Д. С. Концептуальні підходи до оптимізації систем управління підприємствами машинобудування в умовах зміни векторів розвитку економіки України. *Економічний форум*. 2016. №1. С. 185-189.

185. Нижник В. М., Ніколайчук М. В. Тенденції та оцінка чинників підвищення ефективності функціонування підприємств машинобудування: монографія. 2010. Хмельницький: ХНУ. 359 с.

186. Нікітішин Андрій. Податкове регулювання як інструмент державної екологічної політики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 2017. Випуск № 2. С. 126–137.

187. Новицька Н.В. Причини і наслідки реформування екологічного податку в Україні. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*, 2011. Випуск № 1(52). С. 187–194.

188. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] 2003. К. : КНЕУ. 948 с.

189. Носова О. В. Інвестиційний клімат в Україні: основні напрями поліпшення. *Пріоритети*, 2008. №1 (6). С.59-65.

190. Регіональна цільова програма розвитку міжнародного співробітництва області на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/files/uploads/program.pdf>.

191.Орловська Ю. В., Дугінець Г. В., Алієв Р. А. Світовий досвід підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі стратегій інтернаціоналізації. *Економічний простір*. 2013. С. 42-52.

192.Орехова Т. В. Теоретико-методологічні основи дослідження процесу еволюції транснаціональної стратегії бізнесу в умовах глобалізації. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*: сб. науч. трудов. 2007. Ч.3. С. 986-991.

193.Орловська Ю.В. Управління зовнішньоекономічної діяльності підприємства : навч. посібн. Дніпропетровськ, 2010. 304 с.

194.Отенко В.І. Формування аналітичного інструментарію оцінки ефективності діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 5. с. 231–237.

195.Офіційний сайт Головного управління статистики в Тернопільській області [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>.

196.Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

197.Офіційний сайт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/>.

198.Офіційний сайт Кабінету міністрів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.kmu.gov.ua.

199.Офіційний сайт Міжнародного Валютного Фонду [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.imf.org> .

200.Офіційний сайт Міжнародного Інституту сталого розвитку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.iisd.org/>.

201.Офіційний сайт Міністерства екології і природних ресурсів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://menr.gov.ua/en/>

202.Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.

203.Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua>.

204. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://minfin.com.ua>.

205. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.naftogaz.com>

206.Офіційний сайт Організації з економічного розвитку та торгівлі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.oecd.org>

207.Офіційний сайт Організації Об'єднаних націй [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/> .

208.Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.wto.org>.

209. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.worldbank.org.

210.Офіційний сайт Світового економічного форуму [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.we.forum.org/>

211.Офіційний сайт Українського державного центру міжнародної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу : Studyinukraine.org,

212. Офіційний сайт Університету ООН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://unu.edu>.

213.Офіційний сайт Bloomberg [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.bloomberg.com.

214.Офіційний сайт Borgen project [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://borgenproject.org> .

215. Офіційний сайт Global Issues [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.globalissues.org>.

216.Офіційний сайт PwC [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.pwc.com>.

217. Офіційний сайт UNCTAD [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unctad.org/>.

218. Офіційний сайт ТОВ "Виробничо-комерційна фірма "Дрогобицький завод автомобільних кранів" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dak.com.ua>.

219. Офіційний сайт "Галінтерпідйом" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://galintierpidjom.ua.market>.

220. Офіційний сайт ТОВ «Науково-виробниче підприємство «ІМВО» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.imvo.lviv.ua>.

221. Офіційний сайт ВАТ "Концерн - Електрон" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://spheros.electron.ua> .

222. Офіційний сайт "Мікро-Ф" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://spheros.electron.ua>.

223. Офіційний сайт ТОВ «Українські інженерні рішення» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrengsol.com>.

224. Офіційний сайт ПрАТ "Івано-Франківський арматурний завод" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrengsol.com>.

225. Офіційний сайт ПрАТ "Калуський завод будівельних машин" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://budmash.if.ua>.

226. Офіційний сайт ПАТ «Пресмаш» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://presmash.at.ua>.

227. Офіційний сайт ПАТ «Квантор» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kvantor.reyestr.com.ua/about.html>.

228. Офіційний сайт ТОВ «СЕ Бортнетце-Україна» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://se-bordnetce-ukraina.business-guide.com.ua/>.

229. Офіційний сайт ПАТ "Техінмаш" [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.techinmash.ltd.ua/> .

230. Офіційний сайт польсько-індійської компанії LUMEL [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.lumel.com.pl/en/>.

231. Панкова М. О. Підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства за рахунок регіонально-інноваційної взаємодії. *Держава та регіони*. Серія: Економіки та підприємництво. 2011. № 6. С. 170 – 175.

232. Панухник О.В. Методологічні та практичні аспекти удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання регіонального розвитку України. *Формування ринкових відносин в Україні*. К., 2005. № 12 (55). С. 139-143.

233. Пастух О. А., Крамар І. Ю., Чернух О. В. Використання нейронних мереж для забезпечення ефективності діяльності промислових підприємств у процесі їх інтернаціоналізації. *Галицький економічний вісник*. ТНТУ, 2019. Том 58. №3. С. 121-129 (Економіка та управління національним підприємствами) DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03.121.

234. Програма міжнародного співробітництва Тернопільської області на 2018-2020 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/789/program_spivrobyt2020.pdf.

235. Перехідна економіка: Монографія / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.; За ред. В.М. Гейця. К.: Вища школа, 2003. 591 с.

236. Перекрест Т. В. Ефективність зовнішньоекономічної діяльності машинобудівного підприємства. *Держава та регіони*. 2011. № 5. С.158-162.

237. Погребняк А. Ю. Напрями удосконалення методичних підходів до оцінки ефективності механізму антикризового управління на підприємствах машинобудування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2014. Випуск 7. Частина 3. С. 162-167.

238. Податковий Кодекс України від 2011, №13-14, №15-16, №17 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

239.Подвірна Т.В. Маркетингова діяльність машинобудівних підприємств на глобальних ринках: Автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Т.В.Подвірна; Терн. нац. техн. унів. ім. І.Пулюя. Т., 2013. 21 с.

240.Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017-2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analytika/pozyciya-ukrayiny-v-reytyngu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>

241. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково- технічного та інноваційного розвитку України» від 13.07.1999 р. № 916-XIV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14.

242. Постанова Верховної Ради України «Про дотримання законодавствщодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні» від 16.06.2004 р. № 1786-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1786-15.

243. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної програми розвитку внутрішнього виробництва» від 12.09.2011 р. № 1130. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1130-2011-%EF>.

244. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» від. 02.02.2011 р. № 389. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-п>.

245. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку машинобудування на 2006–2011 роки» від 18.04.2006 р. № 516. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

zakon.rada.gov.ua/laws/show/516-2006-п.

246.Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2018-2020 рр. / Схвалено Постановою КМУ від 31.05.2017 р. № 411 [електронний ресурс]. Режим доступу <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250057723>.

247.Програма «Лідерство в економічному врядуванні» 2014-2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lev.org.ua/10>.

248.Проект Стратегії розвитку Тернопільської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gromrada.te.ua/wp-content/uploads/2015/05/ternopil_region_strateg2020.pdf

249.Проектні територіальні громади / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://atu.gki.com.ua/ua/planned-communities>.

250.Реверчук С. Інвестологія: наука про інвестування : навчальний посібник. Київ: Атіка. 2001. 264 с.

251.Результат 2.1. Презентація та просування інноваційного розвитку 2.1. Інноваційний Менеджмент. SUCSID: Міжуніверситетські Стартап Центри для створення і просування інновацій студентів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://startup.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/OP2-1-1-Innovation_Management_ua.pdf.

252.Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва європейської інтеграції на 2018-2020 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://loda.gov.ua/tyr_prohramy.

253.Ренькас Т.І. Перспективи розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва Західних областей України. *East European Science journal*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eesa-journal.com/2017/04/06/perspektivi-rozvitku-mizhregionalnogo-ta-transkordonnogo-spivrobitnictva-zaxidnix-oblastej-ukraïni/>

254.Рибачок Н. П. Сучасні теоретичні та законодавчі основи екологічного оподаткування в Україні. *Фінансове право*. 2013. № 4. С. 15–18.

255.Рогатинський Р. М., Гарматій Н. М. Математичні методи ринкової економіки для спеціалістів-кібернетиків: Навчальний посібник. Тернопіль. 2015. Астон. 206 с.

256. Розпорядження Кабінету міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-p>.

257.Розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження Концепції створення системи державної підтримки експорту України» №586-р від 01.08.2013 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-2013-p>.

258.Розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження Плану заходів з розвитку та реалізації експортного потенціалу України і розширення зовнішніх ринків збуту товарів вітчизняних товаровиробників на період до 2015 року» №1206-р від 16.11.2011 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1206-2011-p>.

259.Розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо захисту інтересів національних товаровиробників на зовнішньому ринку» №35-р від 05.01.2011 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=244001670>

260.Росохата, А.С. Формування методичного апарату прогнозування напрямів інноваційної діяльності промислового підприємства [Текст]. *Економіка і управління*. Київ. 2014. № 2. С.115-121.

261.Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем: Пер. с англ. М.: Радио и связь, 1993. 224 с.

262.Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий. Москва: Радио и связь, 1993. 316 с.

263.Савельєв Є.В. Європейська інтеграція і маркетинг: *Наукові нариси*. Тернопіль: Картбланш, 2003. 482 с.

264.Сбруєва А. Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 89–95.

265.Свеженцев О. О. Перспективи розвитку машинобудівної галузі України: формування нової концепції промислової політики. *Управління розвитком*. 2016. № 2 (184). С. 12-19.

266.Світова економіка: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / А. С. Філіпенко та ін. К.: Либідь. 2000. 582 с.

267.Семенов А. Г., Ярошевська О. В. Механізми фінансового менеджменту для проведення аналізу. *Вісник економічної науки України*. 2014. №2. С. 127 – 131.

268.Семерак Остап. «Протягом року лише одне підприємство скористалося екокредитом на модернізацію виробництва» // Офіційний сайт міністерства екології та природних ресурсів України. 2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://menr.gov.ua/news/31608.html>

269.Семів Л. К. Співробітництво освіти, науки, бізнесу в реалізації стратегії регіонального розвитку України. *Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України*. 2014. Вип. 3 (107). [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)_455_SemivLK.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_455_SemivLK.pdf).

270.Серебрянський Д. М., Ющенко Ю. В.. Європейський досвід запровадження та функціонування системи екологічного оподаткування: уроки для України. *Вісник податкової служби України*. Випуск № 41, 2009. С. 41–45.

271.Собкевич О. В. Пріоритети промислової політики України у контексті стимулювання структурних зрушень і модернізаційних перетворень в економіці. *Стратегічна панорама*. 2017. № 2. С. 106-115. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2017_2_15.

272.Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: монография / [под ред. В. С. Пономаренко, Н. А. Кизима, Т. С. Клебановой]; Харьковский национальный экономический университет. Х.: ИНЖЭК, 2009. 428 с.

273.Соколюк Г.О. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності українських підприємств в контексті євроінтеграційних процесів. *Проблеми економіки*. 2015. № 3. С.86 – 92.

274.Скітер І.С., Ткаленко Н.В., Трунова О.В. Математичні методи прийняття управлінських рішень: Навч. пос. Чернігів: ЧДІЕУ, 2011. 250 с.

275. Скринський Р. М. Методичний підхід до економічного оцінювання інвестиційної привабливості підприємств машинобудування. *Регіональна економіка*. 2008. № 4. С. 185–192.

276.Слабоспицька О. Ю. Модель комплексної оцінки ефективності реалізації зовнішньоекономічної стратегії підприємства. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва*. Серія «Економіка АПК і природокористування». 2009. №11. С. 186-192.

277. Стадник В.В. Структурно-технологічне трансформування промислового сектора економіки України: проблеми і перспективи в контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2015. № 4, Т.2. С. 86-91.

278.Стасюк Н.П., Савицький А. Й. Застосування методу аналізу ієрархій при виборі інструментальних засобів розробки програмного забезпечення

Міжвідомчий науково-технічний збірник «Адаптивні системи автоматичного управління». 2014, № 2(25). С.77-83.

279. Стойко І. Науково-технічна діяльність малого бізнесу (закордонний досвід). *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 1 (4). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11siibzd.pdf>.

280. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України : посібник / С. І. Дорогунцов, Л. Г. Чернюк, П. П. Борщевський та ін. К. : Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2002. 364 с.

281. Спільник Ірина, Шупа Леся. Факторне моделювання та аналіз рентабельності власного капіталу. *Економічний аналіз*. 2012. Випуск 11, частина 3. С.54-59.

282. Сторонянська І. З. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України. 2009. 392 с.

283. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції” / [Гальчинський А. С., Геєць В. М. та ін. – К. : ІВЦ Держкомстату України. 2004. 416 с.

284. Стратегія розвитку Івано-Франківська на період до 2028 року (2017). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.mrada.if.ua/images/programy/Strategia_compressed.pdf.

285. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf.

286. Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва Тернопільської області на 2016-2020 роки. [Електронний ресурс]. Режим

доступу: <http://www.ier.com.ua/files//Projects/2015/LEV/Strategyternopil2016-2020.pdf>.

287. Стратегії розвитку Тернопільської області на період до 2020 року (2016). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://opda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/39677/strateg2020ost.pdf>.

288. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія (у співавторстві) / за ред. Д. Г. Лук'яненка ; КНЕУ. К. 2001. 538 с.

289. Стрельник С. О. Глобальне підприємництво: еволюція поняття та сутнісна характеристика. *Управління розвитком*. 2016. №3 (185). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/21186/1/Strelnyk%20GE%20evolution.pdf>.

290. Сучасні інформаційні системи і технології: конспект лекцій / В. Г. Іванов, С. М. Іванов, В. В. Карасюк та ін.; за заг. ред. В. Г. Іванова, В. В. Карасюка. – Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2014. 347 с.

291. Сфери застосування СШІ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ai.lviv.ua/ais/>

292. Тарасенко С.І., Демченко М.Є. Партнерство університетів та бізнесу: форми та перспективи розвитку в умовах підвищення інноваційності економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск № 13. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/49.pdf.

293. Тернопільщина – інвестиційно-привабливий регіон з конкурентною економікою, високим рівнем розвитку трудових ресурсів та чистим природним середовищем [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua>.

294. Ткач О. В. Методологічний зміст понять інтернаціоналізація, інтеграція й глобалізація в сучасній науці. 2009. *Економічний аналіз*. С. 65-68.

295. Ткачова О. К. Метод Сааті при прийнятті управлінських рішень. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2015. № 4 (85). С. 92-96.

296.Тонких О. Г. Вплив інноваційних факторів на мотивацію розвитку зовнішньоекономічної діяльності. *Збірник наукових праць «Теорії мікро-макроекономіки»*. 2009. Випуск 32. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tmm/2009_32/30.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tmm/2009_32/30.pdf).

297.Тюріна Н. М. Т. Форми виходу підприємств на зовнішні ринки. 2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3366/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B09.pdf>

298.Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. редакція від 30.11.2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

299. Угода про формування Єдиного економічного простору. Ратифікація від 20.04.2004. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_990.

300.Україна залишається в клубі найбільш корумпованих країн світу - Transparency International [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zn.ua/UKRAINE/ukraina-ostaetsya-v-klube-samyhkorumpirovannyh-stran-mira-transparency-international-160679.html>

301. 2018-го Українські вчені розширили виконання двосторонніх наукових проєктів за рахунок відновлення співпраці з Польщею / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/2018-go-ukrayinski-vcheni-rozshirili-vikonannya-dvostoronnih-naukovih-proektiv-za-rahunok-vidnovlennya-spivpraci-z-polsheyu>.

302.Україна в світових рейтингах 2014 року (інфографіка). Слово і діло [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/articles/6798/2015-01-12/ukraina-v-mirovyhrejtingah-2014-infografika.html>.

303. Уолш К. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства [Текст] / К.: Всеуито; Наукова думка. 2001. 367 с.

304. Управление стратегическим развитием жизнеспособных экономических систем: модели, механизмы и инструменты: монография: [в 2 т.]. Т.1. Методология управления стратегическим развитием жизнеспособных экономических систем / Ю.Г. Лысенко, В.Н. Тимохин, Р.А. Руденский и др. Донецк, 2013. 401 с.

305. Федорова Н.Є. Еволюція функцій науки та особливості їх прояву в індустріальну епоху. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (Серія «Економічні науки»). 2013. №4 (60). С. 20-26.

306. Філіпенко А.С. Міжнародна економічна інтеграція: сучасний теоретичний дискурс. *Серія «Економічні науки» зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід*. 2016. С. 54-61.

307. Формування та функціонування механізму корпоративного управління на промислових підприємствах: монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Ястремська, В. М. Луцковський [та ін.]. Х. : ХНЕУ. 2008. 446 с.

308. Форсайт 2018: аналіз підготовки і перепідготовки фахівців природничого і технічного спрямування, виходячи з цілей сталого соціально-економічного розвитку України до 2025 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development/reports>.

309. Фролова Е. Д. Проблемы измерения интернационализации хозяйственной деятельности в условиях глобализации. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-izmereniya-internatsionalizatsii-hozyaystvennoy-deyatelnosti-vusloviyah-globalizatsii>.

310. Харів П. С., Микитюк П. П. Аналіз стану інноваційного розвитку промислових підприємств та шляхи його стимулювання. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16 (2). С. 187–195.

311.Черномаз П.А. Международный маркетинг: Учеб.-практ. пособие. Х.: Консул, 2000. 160 с.

312. Шаповалов О. В. Методика розрахунку ступеню внутрішньокраїнної та зовнішньокраїнної інтернаціоналізації економіки країни на прикладі економіки України. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект* : сб. науч. тр. Донецк: ДонНУ. 2008. С. 836–839.

313.Шведун В. О. Обґрунтування та створення інноваційної стратегії управління маркетинговою діяльністю підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 3. С. 75 – 83.

314.Шемаєва Л.Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища: монографія. Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. К. : НІМБ. 2009. 357 с.

315.Школьний Є. Поняття зовнішньоекономічної діяльності за законодавством України та країн СНД. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 65–68.

316. Шкурупій, О. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/ekonomika/zovnishnoekonomichna_diyalnist_pidpriyemstva_-_shkurupiy_ov.

317.Шмаленко Я. В. Постановка цілей розвитку підприємства на принципах інтернаціоналізації. *Інституціональний вектор економічного розвитку*. 2008. Вип. 1 (2). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/iver/2008_1_2/index.html

318.Шпакович О. Місце міжнародних організацій у сучасній системі міжнародних відносин. *Право України*. 2010. № 12. С. 186–192.

319.Юридична енциклопедія / Ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1 : А-Г. [Б. м.] : [б.в.], 1998. С. 155.

320. Яненко І. Г. Роль освіти і науки для економічного росту і розвитку суспільства. *Економічна наука. Економіка та держава*. 2015. №7. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2015/3.pdf.

321. Янишин Я. С., Кашуба Ю. П. Привабливість міжнародних інвестицій в Україні. *Економіка АПК*. 2012. №7. С. 63-69.

322. Andy Wyckoff. Digital economy: Why a brighter future could be in our pocket. *OECD Observer*, [online] Available at: http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/5568/Digital_economy:_Why_a_brighter_future_could_be_in_our_pocket.html/>

323. Ankrah S., AL-Tabbaa O., 2015. Universities–industry collaboration: a systematic review. *Scand J Manag* 31:387, 408 p.

324. Ben Smith, 2013. Eastern Partnership summit in Vilnius: carrots v sticks. Research briefings.

325. Bradford N., Wolfe D., 2013. Governing regional economic development: Innovation challenges and policy learning in Canada. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, [online] Vol. 6/2, pp. 331-47. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjres/rst006>.

326. Buckley P., Casson M., 1976. The future of the multinational enterprise. London: Macmillan. 112 p.

327. Casey J. Dawkins. Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments, [online] DOI: 10.1.1.197.6878

328. Casson M., 1987. The firm and the market: Studies on multinational enterprise and scope of the firm. *Oxford; Blackwell XII*. Pp. 160–161.

329. Caves R., 1971. International corporations: The industrial economics of foreign investment. *Economica*. Vol. 38, Issue 149 (Feb). Pp. 1–27.

330. Cavusgil S. T., 1980. On the Internationalization Process of Firms. *European Research*. Vol. 8 (November). Pp. 273–281.

331.Cohen, I. Bernard, 1985. *Revolution in Science*, 1st Edition. Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press Harvard University Press, 711 p.

332.Comprehensive assessment of the economic situation in Ukraine in 2014-2015 (Part 1: General assessment of the macroeconomic situation), IAC, 2015, [online] Available at: <<http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalnaotsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>>

333.Davies Muriel, Buisine Stéphanie, 2018. Innovation Culture in Organizations. *Science, Technology and Innovation Culture*, pp.101-115, [online] DOI: 10.1002/9781119549666.ch6

334.Daniels J. D., 1987. Bridging national and global marketing strategies through regional operations. *International marketing review*. Volume 4, Issue 3. Pp. 29-45.

335.Dicken P. Globalshift, 2001. *Transforming the World Economy*. ThirdEdition. London: PaulChapman.

336.Dodgson M., Gann D., Salter A., 2008. *The Management of Technological Innovation: Strategy and Practice*. Oxford University Press. 408 p.

337.Doing Business. Paying Taxes [online] Available at: <<http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine#paying-taxes>>

338.Doliwa-Klepacka, A., Doliwa-Klepacka, Z.M., 2008. Czonkowstwo w Unii Europejskiej. *Bialostok*: Temida 2, 202 p.

339.Dzhadan, I., Ostasz, G., 2018. The influence of the industry's innovation activities indices on the industrial products' revenue of Ukraine. *Economics and Sociology*, 11(4), 317-331. DOI:10.14254/2071-789X.2018/11-4/21

340.Duhaney, D., 2016. Open Data initiatives in India and Ukraine. Tha data blog, [online] [online] Available at: < <https://blogs.worldbank.org/opendata/open-data-initiatives-india-and-ukraine/>>.

341. Dunning J., 1980. Towards an eclectic theory of international production. *Journal of International Business Studies*. Volume 11 (1). Pp. 9-31.

342. Eastern Partnership. The Eastern Partnership – Frequently Asked Questions (FAQ), [online] Available at: <http://eeas.europa.eu/eastern/faq/index_en.htm>.

343. Economic aspects of natural resource management and sustainable development under decentralization of power in Ukraine [ed. by M.A. Khvesyuk, S.O. Lyzun]; K.: SE IENRSD of the NAS of Ukraine, 72 p.

344. Egron-Polak E., Internationalization of Higher Education: Growing expectations, fundamental values: IAU 4th Global Survey, [online] Available at: <<http://iau-aiu.net/sites/all/files/IAU-4th-GLOBAL-SURVEY-EXECUTIVE-SUMMARY.pdf>>

345. Elango B., 2006. An empirical analysis of the Internationalization-performance relationship across emerging market firms. *Multinational Business Review*. Vol. 14, Issue 1. Pp. 21-44.

346. Environmental Issues of Business Ethics, [online] Available at: <<https://ethicalrealism.wordpress.com/2011/05/17/environmental-issues-of-business-ethics/>>.

347. Environmental Taxation. A Guide for Policy Makers [online] Available at: <<https://www.oecd.org/env/tools-evaluation/48164926.pdf>>.

348. Embassy of Ukraine in the Republic of India, 2017. *Ukraine and India* [online] Available at: <<http://india.mfa.gov.ua/en/>>.

349. Epstein E. H., 2003. Globalization of Education. New York etc.: Macmillan Reference USA. Pp. 936-940.

350. Errunza V. R., Senbet L. W., 1981. The effects of international operations on the market value of the firm: Theory and evidence. *Journal of Finance*. Vol. 35 Iss. 2. Pp. 401-417.

351. EU identifies 20 key deliverables for 2020 for the Eastern Partnership, [online] Available at: <<https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters->

homepage_en/17364/EU%20identifies%20%20key%20deliverables%20for%20%20%20for%20the%20Eastern%20Partnership>.

352.Fedyshyn I., 2016. Analysis of macroeconomic development of Ukraine [online] Vol. 1 (14). Pp. 101-109. Available at: <<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2016/16fibdou.pdf>>.

353. Franz P. Green retail sales set to double in Europe by 2015, [online] Available at: <[http:// www.digitaljournal.com](http://www.digitaljournal.com)>.

354.Fred, Gault, 2016. Defining and Measuring Innovation in all Sectors of the Economy: Policy Relevance. *OECD Blue Sky Forum III*, Ghent, Belgium, 19-21 September 2016. Available at: <<https://www1.oecd.org/sti/008%20-%20BS3%202016%20GAULT%20Extending%20the%20measurement%20of%20innovation%20.pdf>>.

355.Freeman R. E., 1984. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Pitman, Boston, MA.

356. Glaum M., 2007. 40 years of research on internationalization and firm performance: more questions than answers? *Management international review*. Volume 47, Issue 3. Pp. 307-317.

357. Global Competetiveness Report 2018. World economic forum website [online] Available at: <<https://www.weforum.org/reports/the-global-competitveness-report-2018>>.

358.Globerman. S., Shapiro. D., 2002. Global Foreign Direct Investment Flows: The Role of Governance Infrastructure. *World Development* Vol. 30, No. 11. Pp. 1899 - 1919.

359.Glossary: European system of national and regional accounts (ESA 2010) [online], Available at: <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:European_system_of_national_and_regional_accounts_\(ESA_2010\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:European_system_of_national_and_regional_accounts_(ESA_2010))>.

360.Gerald Albaum, Edwin Duerr, 2008. International Marketing and Export Management. Pearson Education. Business & Economics. 706 p.

361.Guidelines for Providing global sustainability information, [online] Available at: <<http://www.scpclearinghouse.org/sites/default/files/10yfp-cip-guidelinesdraft.pdf>>.

362. Hakansson H., Johanson J., 1992. A model of industrial networks. Industrial networks. A new view of reality [red. B. Axelsson, G. Easton]. London, New York: Routledge. Pp.28-34.

363.Harmaakorpi V.K., Pekkarinen S.K., 2002. Regional development platform analysis as a tool for regional innovation policy. *European Regional Science Association*, [online] Available at: <<https://ideas.repec.org/p/wiw/wiwrse/ersa02p133.html>>.

364.Helms R.M., Rumbley L.E., Brajkovic L., Mihut G., 2015. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs”, [online] Available at: <<http://www.acenet.edu/news-room/Documents/National-Policies-and-Programs-Part-1-Global.pdf>>.

365. Hill C. W. L., 2000. International business: competing in the global marketplace. 3rd ed. Boston: Irwin/McGraw Hill.

366.Hollensen S. , 2007. Global marketing. Edinburgh: Pearson Education. 714 p.

367.Hymer S., 1960. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology. 198 p.

368.Innovating in Times of Crisis. Innovation, Technology and its Protection, 2009. Argentine-German Chamber of Industry and Commerce. Available at: <http://www.ahkargentina.com.ar/fileadmin/ahk_argentinien/Descargas/Publicaciones/timesOfCrisis/Innovating_in_Times_of_Crisis.pdf>.

369.Investment Climate Advisory Services, 2010. World Bank Group. Investing Across Borders. Indicators of foreign direct investment regulation in 87 economies. Available at: <<http://iab.worldbank.org/~media/FPDKM/IAB/Documents/IAB-report.pdf>>.

370.I. Kramar, 2018. Application of the method of hierarchy analysis in decision-making process on industrial enterprises internationalization. *Економіка і управління підприємствами*. Науковий журнал. Київ: Європейський університет. 2018. Випуск. 4 (80). С. 67-79

371.Iryna Kramar, 2018. Ukraine-India cooperation. Why Ukraine is considered to be an attractive educational platform for Indian students? *ASM's International E-Journal on "Ongoing Research in Management & IT" 12th – 13th January, Human resource management, financial management & marketing management*, [online] India, Pune. pp. 346-352. Available at: <http://www.asmgroupp.edu.in/asm/incon/2018/EISSN_HRM-Finance-Marketing-%20Research%20Paper%20Journal.pdf>

372.Iryna Kramar, 2019. University-industry collaboration. Materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference «*Formation of a mechanism for strengthening the competitive positions of national economic systems in the global, regional and local dimensions*». Ternopil Ivan Puluj National Technical University. Ternopil. 168 p., pp. 35-37.

373.Iryna Kramar, Halyna Kramar, Natalia Marynenko, 2018. “Quality education” as a tool to ensure society sustainable development. *Actual problems in international students teaching and learning within European higher education area: IV scientific-methodical conference*. Ternopil: Ternopil Ivan Puluj National Technical University. 152 p., pp. 49-50.

374.Is Green Marketing Responsible Marketing? [online] Available at: <[http:// www.responsiblemarketing.com](http://www.responsiblemarketing.com)>.

375.Jacqueline Cottrell, Tatiana Falcão, 2018. A Climate of Fairness. Environmental Taxation and Tax Justice in Developing Countries [online], p. 9, Available at: <https://www.globaltaxjustice.org/sites/default/files/A_Climate_of_Fairness.pdf>.

376.Johanson J., Vahlne J.-E., 1977. The Internationalization Process of the Firm – A model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market

Commitments. *Journal of International Business Studies*. Vol. 8 (Spring / Summer). Pp. 23–32.

377.Jolanda Hessels, Marco van Gelderen, Roy Thurik, 2008. Entrepreneurial aspirations, motivations, and their drivers. *Small Business Economics* 31(3):323-339.

378. José Goldemberg, 1998. What Is the Role of Science in Developing Countries? *Science – Goldemberg*, [online] Vol. 279, Issue 5354, pp. 1140-1141. DOI: 10.1126/science.279.5354.1140.

379.Julie Davoren. Environmental Influence on Business, [online] Available at: <<http://smallbusiness.chron.com/environmental-influence-business-68718.html>>

380.Kanonishena-Kovalenko K., 2017. Environmental Tax from A to Z. Kyiv: Foundation «Vidkryte Suspilstvo», 108 p.

381.Kałużńska, M., Smyk, K., Wiśniewski, J., 2006. 5 lat Polski w Unii Europejskiej. Warszawa :Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. Departament Analiz i Strategii Keh H. T., Chu S., Xu J. Efficiency, effectiveness and productivity of marketing in services. *European Journal of Operational Research*. Vol. 170. Pp. 265-276.

382.Kenneth V. Environmental Business Ethics, [online] Available at: <<http://smallbusiness.chron.com/environmental-business-ethics-64692.html>>.

383.Kogabayev Timur, Maziliauskas Antanas, 2017. The definition and classification of innovation. *Holistica*, [online] Vol. 8, Issue 1, 59-72. DOI: <https://doi.org/10.1515/hjbpa-2017-0005>

384.Kramar I.Yu. Eco-labeling significance and peculiarities of use: European experience, 2018. *[Електронний ресурс]* / Аналітичний інструментарій в маркетинговій діяльності / Р. В. Федорович [та ін.] ; за ред. проф. Р. В. Федоровича. – Тернопіль: ФО-П Шпак В. Б. 308 с., с. 8-17. Режим доступу: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/24778/1/Monograf_2018.pdf>.

385.Kramar Iryna, 2016. Ukraine legislative framework of foreign investments/ International Scientific-Practical Conference Modern Transformation

of economics and Management in the Era of Globalization: *Conference Proceedings*. January, 29, 2016. Klaipeda: Baltija Publishing. 348 p., pp.328-331.

386.Kramar Iryna. The link between environment and poverty while achieving global sustainability, 2018. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» та I Міжнародного студентського наукового форуму «Креативна економіка очима молоді» у 2-х томах (29-31 березня 2018 р.) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А.. Т.1. 166 с., с.155-156.*

387.Kramar Iryna, 2018. Business or ecology: which comes first today? *Сучасні наукові підходи до ефективного використання потенціалу економіки країни: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 16-17 лютого 2018 р.).* Дніпро: НО «Перспектива». 116 с. С. 61-62.

388.Kramar Iryna, 2017. The Eastern partnership and Ukraine. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених „Соціально-економічні аспекти розвитку економіки“, 27-28 квітня 2017 року / Т.: ТНТУ. С. 163.*

389.Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu., 2013. The essence of foreign economic affairs regulation. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 25 квітня 2013р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль : Видавництво ТНТУ імені Івана Пулюя. С. 159 – 161.*

390.Kramar Iryna, 2015. The most influential transnational corporations in 2014. *Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції «Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій», 19–21 травня 2015 року / Т. : ТНТУ. С. 224-225.*

391.Kramar Iryna, 2016. Eastern Europe: peculiarities of region development // *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах“*, 22-24 вересня 2016 року / Т. : Крок. С. 52-53.

392.Kuhn T. S., 1996. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 3rd edition. 226 p.

393.K. Popper, 2002. *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge: New edition. 544 p.

394.Kuniyoshi Urabe (Ed.) et al., 1988. *Innovation and Management: International Comparison* (De Gruyter Studies in Organization). Berlin, New York: de Gruyter, 370 p.

395.Lakatos I., 1976. *Proofs and Refutations*. Cambridge University Press: Cambridge. 188 p.

396.Levitt T., 1966. Innovative imitation. *Harvard Business Review*, pp. 63–70.

397. Lee-Roy Chetty, 2012. The Role of Science and Technology in the Developing World in the 21st Century. *Institute of Ethics and Emerging Technologies*, [online] Available at: <<https://ieet.org/index.php/IEET2/more/chetty20121003>>.

398.Lipton David, Jeffrey Sachs, 1990. *Creating a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Poland*. Brookings Papers on Economic Activity 1.

399.Local authorities managed to disburse only one third of the funds from the environmental tax, the Ministry of Environment and Natural Resources of Ukraine [online] Available at: <<https://menr.gov.ua/news/31607.html>>.

400.Lysenko Yu.H., Timokhin V.N., Rudenskyi R.A. [et al.], 2013. Managing strategic development of viable economic systems: models, mechanisms and tools: a monograph [2 vol.], Vol.1. *Methodology of viable economic systems strategic development management*. Donetsk, 401 p.

401. Marynenko N.Yu., O.V. Panukhnyk, I.Yu. Kramar, 2017. Synthesis of effective components of the mechanism of managing adaptive development of production and economic organizations // *Науково-технічний журнал «Науковий вісник Національного гірничого університету»*. №4 (160), с.151 – 155.

402. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu., 2013. Theoretical foundations of the world countries' modern economic development. *Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі: Збірник наукових праць VIII-го міжнародного симпозиуму Україна – Туреччина, 12-14 червня 2013 року*. Тернопіль : Вид-во ТНТУ імені Івана Пулюя. С. 495 – 501.

403. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu., 2013. Principles of the government regulation of market economy // *Матеріали XVII наукової конференції ТНТУ імені Івана Пулюя*. Том III. Гуманітарні, соціальні та економічні науки. Тернопіль, 20-21 листопада 2013 року. С. 48.

404. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu., 2014. Indicators of economic and social human well-being. *Актуальні задачі сучасних технологій: зб. тез доповідей міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів* (Тернопіль, 19–20 листопада 2014) / М-во освіти і науки України, Терн. націон. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін]. Тернопіль : ТНТУ, 2014. С. 328.

405. Michel A., Shaked I., 1986. Multinational corporations vs. domestic corporations: financial performance and characteristics. *Journal of International Business Studies*. Vol. 17, Iss.3. Pp.89-100.

406. Milena Holmgren, Stefan A. Schnitzer, 2004. *Science on the Rise in Developing Countries*. Plos Biol. DOI: 10.1371/journal.pbio.0020001

407. Nataliia Marynenko, Iryna Kramar, Tetiana Podvirna, Svitlana Khrupovych, 2018. Taxation trends, rankings and perspectives for Ukraine [online] // *Przegląd Nauk Stosowanych (Applied Sciences Review)*. Nr 20 (3), Wydział Ekonomii i Zarządzania. Opole. Pp. 15-32. Available at: https://pns.po.opole.pl/images/PNS_20/PNS20-II.pdf.

408. N.Yu. Marynenko, I.Yu. Kramar, 2018. Paying taxes 2018 indicator: evaluating the cost and administrative burden of the taxes. Fundamental and applied problems of modern technologies. *Book of abstracts of the International scientific and technical conference*. Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil Ivan Puluj National Technical Universtiy [et al.]. Ternopil: Ternopil Ivan Puluj National Technical University. Pp. 308–309.

409. National energy and utilities regulatory commission of Ukraine. Retail electricity tariffs for non-residential consumers in 2018 [online] Available at: <<http://www.nerc.gov.ua/?id=13844>>.

410. OECD, 2018. The future of education and skills. Education 2030, [online] Available at: <[http://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](http://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)>.

411. OECD Handbook for Internationally Comparative Education Statistics: concepts, standards, definitions and classifications, OECD Publishing [online]. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264279889-en>.

412. Olav Reinton. International Structure and International Integration: The Case of Latin America. DOI: <https://doi.org/10.1177/002234336700400402>.

413. Oslo Manual, 1997. The Measurement of Scientific and Technological Activities. Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data, 2nd Edition, OECD/Eurostat, [online]. Available at: <<http://www.oecd.org/science/inno/2367614.pdf>>.

414. Oslo Manual, 2005. The Measurement of Scientific and Technological Activities. Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd Edition, *OECD/Eurostat* [online] Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oslo-manual_9789264013100-en>

415. Oslo Manual, 2018. The Measurement of Scientific and Technological Activities The Measurement of Scientific and Technological Activities. Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition,

OECD/Eurostat. [online] Available at: <<http://www.oecd.org/sti/oslo-manual-2018-9789264304604-en.htm>>.

416.Pangarkar N., 2008. Internationalization and performance of small and medium-sized enterprises. *Journal of world bussiness*. Volume 43, Issue 4. Pp. 475-485.

417.Olena V. Panukhnyk, Nataliia Y. Marynenko, Iryna Y. Kramar, 2015. Trends in Foreign Direct Investment in Ukrainian Economy. *Актуальні проблеми економіки: наук. екон. журн.* Київ, №8 (170). С. 76–82

418.Parastoo Roghaniana, Amran Raslia, Hamed Gheysari, 2012. Productivity Through Effectiveness and Efficiency in the Banking Industry Procedia. *Social and Behavioral Sciences* [online] Vol. 40. Pp. 550 – 556. [online] Available at: <https://ac.els-cdn.com/S1877042812006969/1-s2.0-S1877042812006969-main.pdf?_tid=92b5546b-f1b8-4b5f-a843-926ee2f45e0c&acdnat=1547296254_e6ff560a3c92f65d26a2eed3787e3563>

419.Paul D. Reynolds, 2005. Entrepreneurship Research Innovator, Coordinator, and Disseminator. *Small Business Economics*. Vol. 24, Iss. 6. Pp. 351–358.

420.Peter Andersen, Syed Zamberi Ahmad, Wai Meng Chan, 2014. Revisiting the Theories of Internationalization and Foreign Market Entry Mode: A Critical Review. *International Journal of Business and Commerce*, vol. 4, No.01. Pp. 37-86.

421.Petro Yasniy, Tetiana Vitenko. Iryna Kramar, 2019. Main aspects of education internationalization: case of Ternopil Ivan Puluj National Technical University // *Acta Universitatis Danubius.. Communicatio* Vol 13, No. 1/2019. Pp. 32-42

422.Pham T. K. N., 2008. Strategies for Internationalization: A Comparative Study of Thai and Vietnamese Companies in Two Industries [Thesis]. Fribourg. 198 p.

423. Philippe de Lombaerde, P. Lelio Iapadreii, 2008. *International Integration and Societal Progress: A Critical Review of Globalisation Indicators* [online] Available at: <<https://www.oecd.org/about/publishing/41531703.pdf>>.

424. Pinheiro R., Langa PV, Pausits A., 2015. One and two equals three? The third mission of higher education institutions. *Eur J High Educ* 5:233. 249 p.

425. Ponomarenko, V.S., Yastremska, O.M., Lytskovskiy, V.M. [et al.], 2008. The formation and functioning of the corporate management mechanism at industrial enterprises: monograph. Kharkiv, Kharkiv National Economic University. 446 p.

426. Ponomarenko, V.S., Kyzym, N.A., Klebanova, T.S., 2009. Modern problems of socio-economic system modelling: monograph. Kharkov National Economic University, Kharkov: INZHEK. 428 p.

427. Regulation (ES) No 66/2010 of the European Parliament and of the Council of Europe on the EU Ecolabel [online] Available at: <<http://ec.europa.eu/environment/ecolabel>>.

428. Regulation (EU) No 691/2011 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2011 on European environmental economic accounts [online] Available at: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:02011R0691-20140616>>.

429. Reports on the state budget execution. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

430. Rialp A., Rialp J., Urbano D., 2005. The born global phenomenon: a comparative case study research. *Journal of international entrepreneurship*. Volume 3, Issue 2. Pp.133-171.

431. Richard Hodson, 2018. Science without borders. *Nature* 562, S57. DOI: 10.1038/d41586-018-06970-5.

432. Rivera-Batiz, Luis A., & Romer, Paul M., 1991. Economic Integration and Endogenous Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 106, No. 2, 531–555.

433. Robert E. Morgan, Constantine S. Katsikeas, 1997. Theories of international trade, foreign direct investment and firm internationalization: a critique. *Management Decision*, vol. 35 Issue 1. Pp.68-78.

434. Robert D. Tollison, Thomas D. Willett, 1973. International Integration and the Interdependence of Economic Variables. *International Organization*. Vol. 27, No. 2. Pp. 255-271.

435. Romer Paul M., 1990. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, Vol. 98, No. 5, Part 2, 71–102.

436. Sabina Hodžić, Vjekoslav Bratić, 2015. Comparative analysis of environmental taxes in EU and Croatia. *Ekonomika i Praksa DBK*. GOD XXIV. BR. 2. Pp. 555-578., p. 560-561.

437. Schumpeter Joseph A., 1939. Business cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. New York Toronto London: McGraw-Hill Book Company. 461 p.

438. Shaping Davos: Public Service and Millennials: Closing the Generational Gap, 2016. [online] Available at: <<https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2016/sessions/public-service-and-millennials-closing-the-generational-gap>>.

439. Simionescu M., 2018. Effects of European economic integration on foreign direct investment: The case of Romania. *Economics and Sociology*, [online] Vol.11 (4), 96-105. DOI:10.14254/2071-789X.2018/11-4/6.

440. Stadnyy Ye., Slobodyan O., Ukrainian students abroad: how many and why? [online] Analytical centre “CEDOS”, available at: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>.

441. Steyt, Jean-Yves P., 2006. Comparative Foreign Direct Investment Law: Determinants of the Legal Framework and the Level of Openness and Attractiveness of Host Economies. LL.M. Graduate Research Papers. Paper 1.

442. Stepanenko I.V., 2015. Key issues of internationalization of the conflict of instrumental and cultural-humanitarian dimensions. *Analysis of leading domestic*

and foreign experience of internationalization of higher education on the basis of cultural and humanitarian strategies: analytical review, No. 3, Annex 2. Thematic issue "European integration of higher education in Ukraine in the context of the Bologna Process". Pp. 154-280.

443. Sustainable Development Goal 4 and its targets [online] Available at: <<https://en.unesco.org/node/265600>>.

444. Taxation Trends in the European Union, 2018. Data for the EU member states, Iceland and Norway [online], Available at: <https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2018.pdf>.

445. Technological systems: Key ideas [online] Available at: <<http://technology.tki.org.nz/Technology-in-the-NZC/Technological-knowledge/Technological-systems>>.

446. The IBM internationalization glossary. [online] Available at: <<http://www-106.ibm.com/developerworks/library/glossaries/unicode.html>>

447. The history of the European Union [online] European Union website. Available at: <https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en>.

448. Tidd J., Bessant J., Pavitt K., 2001. Managing innovation. John Wiley & Sons, LTD, Chichester. 117 p.

449. Thompson H. International Economics, 2011. Global Market and Competition. 3rd Edition. New Jersey-Singapore. 437 p.

450. T. Robbins, W. Shepherd, J. McBride (Eds.), 1985. The Relativization of Societies: Modern Religion and Globalization. Cults, Culture, and the Law. Chicago.

451. Torgler B., 2011. Tax Morale and Compliance: Review of Evidence and Case Studies for Europe, Policy Research Working Paper, no. 5922. *UNCTAD hand book of statistics*. New York: United Nations. 588 p.

452. Ukraine's Key Energy Statistics. Analysis - Energy Sector Highlights [online]. Available at: <https://www.eia.gov/beta/international/country.cfm?iso=UKR>.

453. United Nations Statistics Division- Standard Country and Area Codes Classifications [online] Available at: <<http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm#europe>>.

454. UN Sustainable development goals: 17 goals to transform the world, [online] Available at: <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/education/>>.

455. Why it Matters Goal 4 “Quality Education”. [online] Available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2017/02/ENGLISH_Why_it_Matters_Goal_4_QualityEducation.pdf>.

456. Wyckoff Andy, 1997. Imagining the impact of electronic commerce. *OECD Observer* [online] No 5. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/observer-v1997-5-e>.

457. Zeca, Daniela, 2016. Globalization remodels the way we live, relate to one another, work and do business. Globalization and its socio-economic consequences, 16th International Scientific Conference *Proceedings*, PTS I-V. Pp. 2473- 2481.

ДОДАТКИ

Додаток А

Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами машинобудування у 2015-2016 рр¹

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2015						2016					
	Експорт			Імпорт			Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до 2014	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до 2014	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2015	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до 2015	у % до загального обсягу
Усього	38127149,7	70,7	100,0	37516443,0	68,9	100,0	36361711,2	95,4	100,0	39249797,2	104,6	100,0
у тому числі												
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3940855,8	69,7	10,3	6273379,8	71,9	16,7	3637946,0	92,3	10,0	7889365,2	125,8	20,1
84 реактори ядерні, котли, машини	1961641,6	65,9	5,1	3578210,7	72,8	9,5	1561256,3	79,6	4,3	4686140,1	131,0	11,9
85 електричні машини	1979214,2	73,8	5,2	2695169,2	70,8	7,2	2076689,8	104,9	5,7	3203225,2	118,9	8,2
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	679179,3	46,1	1,8	1743638,6	65,8	4,6	555659,8	81,8	1,5	2959494,7	169,7	7,5
86 залізничні локомотиви	210822,2	25,1	0,6	37185,3	30,1	0,1	237776,3	112,8	0,7	81909,0	220,3	0,2
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	175607,9	59,9	0,5	1619874,4	66,1	4,3	132485,4	75,4	0,4	2814021,7	173,7	7,2
88 літальні апарати	190635,6	77,4	0,5	54859,9	111,5	0,1	78942,8	41,4	0,2	50469,9	92,0	0,1
89 судна	102113,7	109,3	0,3	31718,9	130,8	0,1	106455,3	104,3	0,3	13094,1	41,3	0,0

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Додаток Б

Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами машинобудування у 2017-2018 рр¹

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2017						2018					
	Експорт			Імпорт			Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до 2016	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до 2016	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2017	у % до загального обсягу	тис.дол. США	у % до 2017	у % до загального обсягу
Усього	38127149,7	70,7	100,0	37516443,0	68,9	100,0	36361711,2	95,4	100,0	39249797,2	104,6	100,0
у тому числі												
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	4276832,1	117,6	9,9	9902622,9	125,5	20,0	4654717,9	108,8	9,8	11955216,0	120,7	20,9
84 реактори ядерні, котли, машини	1728053,5	110,7	4,0	5776818,0	123,3	11,7	1724305,6	99,8	3,6	6475933,7	112,1	11,3
85 електричні машини	2548778,6	122,7	5,9	4125804,9	128,8	8,3	2930412,2	115,0	6,2	5479282,4	132,8	9,6
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	625886,0	112,6	1,4	4182087,1	141,3	8,4	669330,4	106,9	1,4	4554048,4	108,9	8,0
86 залізничні локомотиви	219663,6	92,4	0,5	168261,7	205,4	0,3	253460,5	115,4	0,5	246360,6	146,4	0,4
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	132687,2	100,2	0,3	3965689,6	140,9	8,0	137484,5	103,6	0,3	4222813,8	106,5	7,4
88 літальні апарати	29029,1	36,8	0,1	28705,0	56,9	0,1	61049,8	210,3	0,1	64042,3	223,1	0,1
89 судна	4276832,1	117,6	9,9	9902622,9	125,5	20,0	4654717,9	108,8	9,8	11955216,0	120,7	20,9

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Додаток В

Соціально-економічні показники розвитку областей Західного регіону України¹

	Чисельність наявного населення (станом на 01.10.18 р., осіб) ³	Зайняте населення (станом на 01.10.18 р., осіб) ³	Грошові доходи населення, за 2017 р., млн. грн	Приріст / зниження					
				Споживчі ціни (грудень 2018 р. / грудень 2017 р.) ³	Промислове виробництво (грудень 2018 р. / грудень 2017 р.)	Сільське господарство (грудень 2018 р. / грудень 2017 р.)	Капітальні інвестиції (жовтень 2018 р. / жовтень 2017 р.)	Прямі іноземні інвестиції (жовтень 2018 р. / січень 2018 р.)	Зовнішня торгівля товарами (експорт), (жовтень 2018 р. / листопад 2017 р.)
Україна	42 220 824	16 408 500	2 579 147	9,8	+1,6	+8,2	+19,9	+1,2	10,3
Волинська	1 036 685	371 800	52560	9,9	3,4	3	12,4	2,1	11,7
Закарпатська	1 257 089	503 700	55810	12,2	4,8	3,8	24,7	4,2	18,2
Івано-Франківська	1 374 640	565 400	71229	9,1	11,0	1	-3,9	-0,6	47,7
Львівська	2 524 214	1 062 200	148728	10,1	2,9	6	7,2	4,1	20,4
Рівненська	1 158 776	475 600	60116	9,3	-6,5	7	28,1	-0,5	9,2
Тернопільська	1 047 624	411 800	51116	9,7	4,1	3,1	8,4	-2,1	24,9
Хмельницька	1 267 896	525 600	71908	9,2	-3,5	9,8	-9,5	16,3	38,3
Чернівецька	904 911	384 900	42751	8,7	7,1	6,3	11,1	3,2	50,3

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

³ Дані Державної служби статистики України

Додаток Д

Індекси промислової продукції за січень-грудень порівняно із січнем-груднем попереднього року, %)

	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018 ²
Україна	95,7	89,9¹	87,0¹	102,8¹	100,4¹	101,6¹
Волинська	102,9	103,2	98,6	100,2	105,7	103,4
Закарпатська	96,9	106,1	79,7	105,9	100,3	104,8
Івано-Франківська	95,3	98,9	89,1	95,5	112,0	111,0
Львівська	101,2	97,2	98,5	99,3	106,0	102,9
Рівненська	91,4	103,7	100,3	98,1	109,3	93,5
Тернопільська	99,5	116,5	92,1	110,3	108,5	104,1
Хмельницька	97,6	97,8	95,7	104,7	101,6	96,5
Чернівецька	103,7	92,9	98,3	96,9	106,7	107,1

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

² Дані наведено за січень-листопад 2018 р.

Додаток Е

Міграційний рух населення у січні-жовтні 2018 року¹, осіб

	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)
Україна	525747	515250	10497
Волинська	14348	14818	-470
Закарпатська	6636	6840	-204
Івано-Франківська	17088	16860	228
Львівська	31704	30413	1291
Рівненська	18665	20519	-1854
Тернопільська	19694	19973	-279
Хмельницька	22738	23227	-489
Чернівецька	8411	8475	-64

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Додаток Ж

**Освітні важелі реалізації цілі 4 програми сталого розвитку ООН,
адаптованої для України, як компоненти забезпечення інтернаціоналізації
підприємств**

Мета	Показник оцінки рівня досягнення цілі
1	2
1. Забезпечення доступу до якісного дошкільного розвитку для усіх дітей	1.1. Чистий коефіцієнт охоплення дітей до 5 років, %
2. Забезпечення доступу до якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків	2.1. Частка населення, задоволеного доступом і якістю послуг шкільного навчання, %
3. Забезпечення доступу до професійної освіти	3.1. Частка домогосподарств, члени яких страждають від нестачі коштів, щоб дати можливість будь-якому члену домогосподарства отримати професійне навчання, %
4. Підвищення якості вищої освіти та забезпечення її тісного зв'язку з наукою, а також сприяння створенню міст освіти та науки в країні	4.1. Позиція України в рейтингу звіту Глобальної конкурентоспроможності за якістю вищої освіти
	4.2. Кількість університетських міст, структурних підрозділів
5. Підвищення поширеності знань і навичок, необхідних для гідних робочих місць і підприємництва серед населення	6.1. Коефіцієнт охоплення дорослих та молоді у формальних та неформальних формах освіти та професійної підготовки, % населення у віці 15 – 70 років
	5.2. Частка населення, що повідомила про використання Інтернету за останні 12 місяців, %
7. Усунення гендерних відмінностей серед шкільних вчителів	7.1. Частка чоловіків серед шкільних вчителів, %
8. Створення сучасного навчального середовища в школах, включаючи інклюзивну освіту, на основі інноваційних підходів	8.1. Частка сільських загальноосвітніх шкіл з доступом до Інтернету, %
	8.2. Частка сільських денних загальноосвітніх шкіл, у яких наявні курси з навчання програмного забезпечення, %
	8.3. Частка денних загальноосвітніх шкіл з інклюзивною освітою, %

АНКЕТА ЕКСПЕРТА - 1

Вельмишановний(а) _____ !

Запрошуємо Вас взяти участь в даному опитуванні. Ваші знання та досвід матимуть істотне значення для проведення дослідження. Ми будемо вдячні за допомогу і відповіді на запитання цієї анкети.

Мета опитування: обґрунтування прийняття рішення про запровадження/розширення зовнішньо-економічної діяльності (ЗЕД) промислових підприємств на основі аналізу і ранжування критеріїв та субкритеріїв його інтернаціоналізації.

Результати анкетування будуть використані для наукових пошуків у дисертаційному дослідженні на тему: «Економіко-організаційний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств» і для формування рекомендацій топ-менеджменту промислових підприємств щодо прийняття ефективних управлінських рішень, спрямованих на максимізацію прибутку в результаті його інтернаціоналізації.

Експертному оцінюванню підлягають вісім критеріїв інтернаціоналізації:

1. Торгівельний.
2. Фінансово-інвестиційний.
3. Виробничий.
4. Технологічний.
5. Інфраструктурний.
6. Науковий.
7. Освітній.
8. Мотиваційний (особистісний).

Визначення ефективності інтернаціоналізації промислових підприємств пропонуємо оцінити за наступною сукупністю субкритеріїв, що їх характеризують:

Таблиця 1

№ з/п	Критерій інтернаціоналізації	Позначення критерію	Субкритерій	Позначення субкритерію
1.	Торгівельний	K1	Прибуток/збиток, отриманий від прямого експорту товарів і послуг	СК11
			Прибуток/збиток, отриманий від непрямого експорту товарів і послуг	СК12
			Витрати на імпорт товарів, матеріалів, сировини, обладнання, послуг тощо	СК13

2.	Фінансово-інвестиційний	K2	Питома вага прямих іноземних інвестицій в структурі капіталу	СК21
			Прибуток/збиток, отриманий від відкриття філій за кордоном	СК22
			Витрати на розроблення і реалізацію маркетингових стратегій виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності на ньому	СК23
3.	Виробничий	K3	Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виробленої на виробництві, розміщеному за кордоном	СК31
			Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за іноземними патентами	СК32
			Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої на експорт в країні базування	СК33
4.	Технологічний	K4	Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за технологіями (в т.ч. інноваційними) впроваджених за іноземними ліцензіями	СК41
			Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за модернізованими технологіями за рахунок придбання обладнання за кордоном, в т.ч. по лізингу	СК42
			Прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за інноваційними та модернізованими технологіями, яка підлягає стандартизації, сертифікації, екологічній експертизі	СК43
5.	Інфраструктурний	K5	Витрати на утримання підрозділів (працівників), задіяних у реалізації стратегії виходу на зовнішні ринки / розширення присутності на ньому	СК51
			Витрати на інформатизацію підрозділів, задіяних у реалізації стратегії виходу на зовнішні ринки / розширення присутності на ньому	СК52
			Витрати на юридичний супровід виходу на зовнішні ринки /розширення присутності на ньому	СК53
6.	Науковий	K6	Прибуток/збиток від діяльності підрозділів (працівників), задіяних у проведенні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР)	СК61
			Прибуток/збиток від проведення НДДКР, в	СК62

			т.ч. витрати на патентування	
			Кошти, залучені з-за кордону для виконання НДДКР	СК63
			Витрати на трансфер технологій	СК64
			<i>Кількість угод, укладених з університетами і науковими установами для проведення НДДКР</i>	<i>ДСК6</i>
7.	Освітній	К7	Питома вага працівників, які володіють іноземними мовами на рівні не нижче В2	СК71
			Питома вага працівників, які пройшли стажування, підвищення кваліфікації за кордоном	СК72
			Питома вага працівників, які приймали участь у виставках, семінарах, воркшопах тощо	СК73
			<i>Питома вага працівників з вищою освітою за фахом</i>	<i>ДСК7.1</i>
			<i>Кількість студентів університетів, коледжів, учнів училищ, в т.ч. іноземних, які пройшли практику підприємстві</i>	<i>ДСК7.2</i>
			<i>Кількість екскурсій, семінарів проведених для учнів шкіл, училищ, студентів коледжів та університетів</i>	<i>ДСК7.3</i>
8.	Мотиваційний (особистісний)	К8	Питома вага працівників, які отримали кар'єрний ріст за рахунок реалізації стратегії виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності на ньому	СК81
			Питома вага працівників, премійованих за результатами діяльності по виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності	СК82
			Питома вага працівників, які отримують надбавки за знання іноземної мови	СК83
			<i>Кількість іноземних фахівців, запрошених для роботи, стажування, проведення навчання персоналу</i>	<i>ДСК8</i>

У таблиці 2 наведено шкалу відносної важливості об'єктів.

Таблиця 2

Шкала відносної важливості об'єктів за Сааті

Ступінь важливості	Визначення	Пояснення і рекомендації щодо використання
1	Об'єкти рівноцінні	Обидва об'єкти рівноцінні між собою за переважністю
3	Один об'єкт дещо переважніший від іншого	Є певні підстави вважати перший об'єкт дещо кращим за інший
5	Один об'єкт кращий від іншого	Існують підстави вважати один об'єкт кращим від іншого
7	Один об'єкт значно кращий, аніж інший	Існують вагомі підстави вважати перший об'єкт кращим від іншого
9	Один об'єкт є абсолютно кращим за переважністю у порівнянні з іншим	Переважність одного об'єкта у порівнянні з іншим не викликає ніяких сумнівів
2, 4, 6, 8	Значення, що відбивають проміжні судження	Використовуються у випадках, коли вибір між двома сусідніми непарними числами викликає ускладнення
Числа, обернені до зазначених вище	Якщо при порівнянні об'єкта X^i з об'єктом X^j перший об'єкт одержав один із вищевказаних рангів, то тоді інший об'єкт одержує ранг, обернений за значенням до рангу першого об'єкта	
Рціональні числа	Утворюються при виконанні арифметичних операцій із числами наведеної шкали	

Враховуючи місію, розмір, реальний стан і стратегію розвитку Вашого підприємства просимо надати експертну оцінку критеріїв (таблиця 3) та субкритеріїв (таблиці 4.1–4.5), проранжувавши їх за ступенем важливості відповідно до пояснень і рекомендацій, поданих у таблиці 2.

Таблиця 3

Матриця попарних порівнянь показників

Назва критерію, що порівнюється	Позначення критерію	Позначення критерію							
		K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Торгівельний	K1								
Фінансово-інвестиційний	K2								
Виробничий	K3								
Технологічний	K4								
Інфраструктурний	K5								
Науковий	K6								
Освітній	K7								
Мотиваційний (особистісний)	K8								

Таблиця 4.1

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за торгівельним і фінансово-інвестиційним критеріями

Критерій							
Торгівельний				Фінансово-інвестиційний			
Позначення субкритерію	СК11	СК12	СК13	Позначення субкритерію	СК21	СК22	СК23
СК11				СК21			
СК12				СК22			
СК13				СК23			

Таблиця 4.2

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за виробничим і технологічним критеріями

Критерій							
Виробничий				Технологічний			
Позначення субкритерію	СК31	СК32	СК33	Позначення субкритерію	СК41	СК42	СК43
СК31				СК41			
СК32				СК42			
СК33				СК43			

Таблиця 4.3

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за інфраструктурним критерієм

Позначення субкритерію	СК51	СК52	СК53
СК51			
СК52			
СК53			

Таблиця 4.4

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за науковим критерієм

Позначення субкритерію	СК61	СК62	СК63	СК64
СК61				
СК62				
СК63				
СК64				

Таблиця 4.5

Матриця попарних порівнянь для субкритеріїв за освітнім та мотиваційним (особистісним) критеріями

Критерій							
Освітній				Мотиваційний (особистісний)			
Позначення субкритерію	СК71	СК72	СК73	Позначення субкритерію	СК81	СК82	СК83
СК71				СК81			
СК72				СК82			
СК73				СК83			

Просимо ранжувати чотири підприємства перед якими стоїть вибір стратегічної мети їх подальшого розвитку відповідно до вищевказаних критеріїв та субкритеріїв (таблиці 5.1-5.4).

Підприємство 1: мале підприємство, високий рівень технологічної оснащеності, високий рівень кваліфікації персоналу, одиничне і дрібносерійне виробництво унікального обладнання, на яке низький попит на внутрішньому ринку і яке планується виготовляти на експорт;

Підприємство 2: середнє підприємство, середній рівень технологічної оснащеності, середній рівень кваліфікації персоналу, дрібно- і крупносерійне виробництво, високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку, керівництво планує вихід на ринки країн, що розвиваються;

Підприємство 3: середнє підприємство, високий рівень технологічної оснащеності, середній і високий рівень кваліфікації персоналу, дрібно- і крупносерійне виробництво, здійснює ЗЕД, керівництво планує розширення присутності на зовнішніх ринках з метою максимізації прибутку;

Підприємство 4: велике підприємство, високий рівень технологічної оснащеності, середній і високий рівень кваліфікації персоналу, дрібно-, крупносерійне і масове виробництво, здійснює ЗЕД, керівництво планує розширення присутності на зовнішніх ринках з метою максимізації прибутку для провадження в т.ч. соціально відповідальної діяльності.

Таблиця 5.1

**Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за
торгівельним та фінансово-економічним критеріями**

Торгівельний критерій					Фінансово-економічний критерій				
СК11	П1	П2	П3	П4	СК21	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				
СК12	П1	П2	П3	П4	СК22	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				
СК13	П1	П2	П3	П4	СК23	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				

Таблиця 5.2

**Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за
виробничим та технологічним критеріями**

Виробничий критерій					Технологічний критерій				
СК31	П1	П2	П3	П4	СК41	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				
СК32	П1	П2	П3	П4	СК42	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				
СК33	П1	П2	П3	П4	СК43	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				

Таблиця 5.3

**Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за
інфраструктурним та науковим критеріями**

Інфраструктурний критерій					Науковий критерій				
СК51	П1	П2	П3	П4	СК61	П1	П2	П3	П4
П1				1/9	П1				
П2				1/7	П2				
П3				1/3	П3				
П4				1	П4				
СК52	П1	П2	П3	П4	СК62	П1	П2	П3	П4
П1				1/7	П1				
П2				1/7	П2				
П3				1/3	П3				
П4				1	П4				
СК53	П1	П2	П3	П4	СК63	П1	П2	П3	П4
П1				1/7	П1				
П2				1/7	П2				
П3				1/3	П3				
П4				1	П4				
					СК64	П1	П2	П3	П4
					П1				
					П2				
					П3				

Таблиця 5.4

**Локальні пріоритети підприємств відносно елементів субкритеріїв за освітнім та
мотиваційним (особистісним) критеріями**

Освітній критерій					Мотиваційний (особистісний) критерій				
СК71	П1	П2	П3	П4	СК81	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				
СК72	П1	П2	П3	П4	СК82	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				
СК73	П1	П2	П3	П4	СК83	П1	П2	П3	П4
П1					П1				
П2					П2				
П3					П3				
П4					П4				

Чи укладало Ваше підприємство угоди з університетами і науковими установами для проведення НДДКР?

Так _____ Ні _____ Якщо «так», то скільки і на яку суму? _____

Яка на Вашому підприємстві питома вага працівників з вищою освітою за фахом? _____

Скільки студентів університетів, коледжів, учнів училищ, в т.ч. іноземних, пройшли практику на Вашому підприємстві у минулому році? _____

Скільки екскурсій, семінарів проведено на Вашому підприємстві для учнів шкіл, училищ, студентів коледжів та університетів у минулому році? _____

Скільки іноземних фахівців було запрошено на Ваше підприємство для роботи, стажування, проведення навчання персоналу в минулому році? _____

Щиро вдячні Вам за співпрацю!

Наша адреса:

46001, вул. Руська, 56, м. Тернопіль

Контактний телефон: (0352) 25-76-85

Електронна адреса: ira_kramar@yahoo.com

АНКЕТА ЕКСПЕРТА - 2

Вельмишановний(а) _____!

Запрошуємо Вас взяти участь в даному опитуванні. Ваші знання та досвід матимуть істотне значення для проведення дослідження. Ми будемо вдячні за допомогу і відповіді на запитання цієї анкети.

Мета опитування: обґрунтування прийняття рішення про запровадження/розширення зовнішньо-економічної діяльності (ЗЕД) промислових підприємств на основі аналізу критеріїв та субкритеріїв його інтернаціоналізації, що мають вплив на прибуток.

Результати анкетування будуть використані для наукових пошуків у дисертаційному дослідженні на тему: «Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств» і для формування рекомендацій топ-менеджменту промислових підприємств щодо прийняття ефективних управлінських рішень, спрямованих на максимізацію прибутку в результаті його інтернаціоналізації.

Експертному оцінюванню підлягають вісім критеріїв інтернаціоналізації:

1. Торгівельний.
2. Фінансово-інвестиційний.
3. Виробничий.
4. Технологічний.
5. Інфраструктурний.
6. Науковий.
7. Освітній.
8. Мотиваційний (особистісний).

Визначення ефективності інтернаціоналізації промислових підприємств пропонуємо оцінити за сукупністю субкритеріїв, що їх характеризують.

Пропонуємо дати відповіді на запитання, що стосуються результатів діяльності підприємства за минулий рік:

1. Чи здійснювало Ваше підприємство зовнішньо-економічну діяльність?

Так _____ Ні _____

Якщо «Так», то:

1.1. Який прибуток/збиток, отриманий від прямого експорту товарів і послуг? _____ тис. грн.

1.2. Який прибуток/збиток, отриманий від непрямого експорту товарів і послуг? _____ тис.грн.

1.3. Яка питома вага прямих іноземних інвестицій в структурі капіталу? _____

1.4. Який прибуток/збиток, отриманий від відкриття філій за кордоном? _____ тис.грн.

1.5. Яка сума витрат на розроблення і реалізацію маркетингових стратегій розширення присутності на зовнішніх ринках? _____ тис. грн.

1.6. Який прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виробленої на виробництві, розміщеному за кордоном? _____ тис.грн.

1.7. Який прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за іноземними патентами? _____ тис. грн.

1.8. Який прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої на експорт в країні базування? _____ тис.грн.

1.9. Який прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за технологіями (в т.ч. інноваційними) впроваджених за іноземними ліцензіями? _____ тис.грн.

1.10. Який прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за модернізованими технологіями за рахунок придбання обладнання за кордоном, в т.ч. по лізингу ? _____ тис.грн.

1.11. Який прибуток/збиток, отриманий від реалізації продукції, виготовленої за інноваційними та модернізованими технологіями, яка підлягає стандартизації, сертифікації, екологічній експертизі? _____ тис.грн.

1.12. Яка сума витрат на утримання підрозділів (працівників), задіяних у реалізації стратегії розширення присутності на зовнішніх ринках? (заробітна плата працівників, комунальні платежі) _____ тис.грн.

1.13. Яка сума витрат на інформатизацію підрозділів, задіяних у реалізації стратегії розширення присутності на зовнішніх ринках? (заробітна плата працівників, комунальні платежі, витрати на придбання комп'ютерів, програмне забезпечення) _____ тис.грн.

1.14. Яка сума витрат на юридичний супровід розширення присутності на зовнішніх ринках? (заробітна плата працівників, комунальні платежі тощо) _____ тис.грн.

1.15. Який прибуток/збиток отримано від діяльності підрозділів (працівників), задіяних у проведенні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) _____ тис.грн.

1.16. Який прибуток/збиток отримано від проведення НДДКР іншими установами (НДІ, університети), в т.ч. витрати на патентування? _____ тис.грн.

1.17. Яку суму коштів залучені з-за кордону для виконання НДДКР? _____ тис.грн.

1.18. Яка сума витрат на трансфер технологій? _____ тис.грн.

1.19. Скільки угод (в т.ч. госпдоговірних тем), укладено з університетами і науковими установами для проведення НДДКР? _____

1.20. Яка питома вага працівників, що володіють іноземними мовами на рівні не нижче B2? _____

1.21. Яка питома вага працівників, які пройшли стажування, підвищення кваліфікації за кордоном? _____

1.22. Яка питома вага працівників, які приймали участь у виставках, семінарах, воркшопах тощо? _____

1.23. Яка питома вага працівників з вищою освітою за фахом? _____

1.24. Скільки студентів університетів, коледжів, учнів училищ, в т.ч. іноземних, пройшли практику підприємств? _____

1.25. Скільки екскурсій, семінарів проведено для учнів шкіл, училищ, студентів коледжів та університетів? _____

1.26. Яка питома вага працівників, які отримали кар'єрний ріст за рахунок реалізації стратегії розширення присутності на зовнішніх ринках? _____

1.27. Яка питома вага працівників, премійованих за результатами діяльності по виходу на зовнішні ринки чи розширення присутності? _____

1.28. Питома вага працівників, які отримують надбавки за знання іноземної мови? _____

1.29. Скільки іноземних фахівців було, запрошено для роботи, стажування, проведення навчання персоналу? _____

Якщо «Ні», то:

2.1. Чи плануєте Ви започатковувати зовнішньо-економічну діяльність?

Так _____ Ні _____

Якщо «Так», то:

2.2. Яку форму виходу на зовнішні ринки плануєте?

2.3. Чи плануєте імпортувати сировину, матеріали, обладнання тощо? _____

2.4. Чи плануєте залучення прямих іноземних інвестицій? _____

2.4. Чи плануєте закупівлю іноземних ліцензій, патентів для модернізації технологій? _____

2.5. Чи проводите власні маркетингові дослідження, чи користуєтесь послугами консалтингових фірм? _____

2.6. Чи проводите НДДКР? Чи плануєте залучати НДІ чи університети до виконання НДДКР? _____

2.7. Чи плануєте подавати проекти для отримання грантів з-за кордону? _____

2.8. Чи плануєте підвищення кваліфікації працівників за кордоном? _____

2.9. Чи плануєте матеріальне заохочення працівників за реалізацію стратегію виходу підприємства на зовнішні ринки? _____

2.10. Чи плануєте з метою ранньої профорієнтації співпрацю із школами, училищами, коледжами, університетами? _____

Щиро вдячні Вам за співпрацю!

Наша адреса:

46001, вул. Руська, 56, м. Тернопіль

Контактний телефон: (0352) 25-76-85

Електронна адреса: ira_kramar@yahoo.com

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені ІВАНА ПУЛЮЯ

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001. Тел. (0352)52-41-81. Факс (0352)25-49-83
<http://www.tntu.edu.ua>, E-mail: univ@tntu.edu.ua. Код ЄДРПОУ 05408102

26.07.2019 № 2/28-1928 На № від

ДОВІДКА

Видана доценту, к.е.н кафедри економіки та фінансів **Крамар Ірині Юріївні** про те, що вона брала активну участь у розробці матеріалів при виконанні держбюджетних кафедральних тем №ВК46-14 “Розробка теоретичних та методичних положень стратегії активізації конкурентного потенціалу національної економіки” (реєстраційний номер 0114U001310) та №ВК62-18 “Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб’єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем” (реєстраційний номер 0118U003481).

Проректор з наукової роботи

Р.М.Рогатинський

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені ІВАНА ПУЛЮЯ

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001. Тел. (0352)52-41-81. Факс (0352)25-49-83
<http://www.tntu.edu.ua>, E-mail: univ@tu.edu.ua. Код ЄДРПОУ 05408102

05.02.2019

№ 2/28-1638 На №

від

СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ВЧЕНІЙ РАДІ
 Д.58.052.05
 Тернопільського національного
 технічного університету імені Івана
 Пулюя

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи докторанта кафедри економіки та фінансів Крамар І.Ю. "Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств" на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Результати дисертаційного дослідження Крамар Ірини Юріївни були впроваджені в освітній процес кафедр економіки та фінансів і менеджменту та адміністрування Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя при викладанні курсів лекцій для студентів галузі знань 07 „Управління та адміністрування” спеціальностей 073 „Менеджмент” і 076 „Підприємництво, торгівля та біржова діяльність”:

– з дисципліни „Економіка підприємства”, теми: „Інвестиційна діяльність підприємств”, „Оподаткування підприємств”, „Загальна характеристика діяльності підприємства та її результатів”, „Розвиток підприємств: сучасні моделі, трансформація та реструктуризація”;

– з дисципліни «Зовнішньоекономічна діяльність», теми: „Тарифне і нетарифне регулювання ЗЕД”, „Форми виходу підприємств на зовнішні ринки”;

– з дисципліни «Фінанси», теми: «Фінанси суб'єктів господарювання», «Міжнародні фінанси».

Перший проректор
 к.т.н., доц.

Зав. кафедри економіки та фінансів
 д.е.н., проф.

Зав. кафедри менеджменту та
 адміністрування
 д.е.н., проф.

Митник М.М.

Панухник О.В.

Кирич Н.Б.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 67-02-76, факс: (0382) 67-42-65
 E-mail: centr@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

10.06.19 № 70

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Крамар Ірини Юрївни

«Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств»

представленої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Результати дисертаційної роботи І.Ю. Крамар «Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств» впроваджено в освітній процес Хмельницького національного університету у 2018-2019 н.р.

Результати дисертації І.Ю. Крамар були використані при розробці робочих програм, методичних матеріалів, проведенні лекційних та практичних занять з дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Фондові ринки», «Економіка підприємства», «Менеджмент і маркетинг».

Загалом, наукова робота І.Ю. Крамар отримала позитивну оцінку студентів та викладачів університету та є значним внеском у розвиток вітчизняної економічної науки.

Зважаючи на актуальність і наукову значущість окресленої проблематики, колективом кафедри міжнародних економічних відносин Хмельницького національного університету були зроблені висновки про доцільність подальшого впровадження результатів дослідження у навчальний процес закладів вищої освіти.

Проректор з науково-педагогічної роботи
 д.е.н., професор

В.М. Нижник

**ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Шевченка, 13, м. Кам'янець-Подільський
Хмельницька обл., Україна, 32300
Тел. (03849) 7-63-15, тел./факс (03849) 7-62-85
E-mail: main@pdatu.edu.ua www.pdatu.edu.ua
ЄДРПОУ 22769675

**STATE AGRARIAN
AND ENGINEERING
UNIVERSITY IN PODILYA**

13 Shevchenko Str., Kamianets-Podilskyi
Khmelnyski region, Ukraine, 32300
Tel. (03849) 7-63-15, tel./fax (03849) 7-62-85
E-mail: main@pdatu.edu.ua www.pdatu.edu.ua

06 червня 2019 р.

№ 71-01-429

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Крамар Ірини Юріївни

«Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств»

представленого на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Результати дисертаційного дослідження І.Ю. Крамар «Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств» впроваджено в освітній процес Подільського державного аграрно-технічного університету у 2017-2018 н.р.

Результати дисертаційного дослідження І.Ю. Крамар були використані при розробці робочих програм, методичних матеріалів, проведенні лекційних та практичних занять з дисциплін «Основи зовнішньо-економічної діяльності», «Міжнародні фінанси», «Фінанси».

Загалом наукова робота І.Ю. Крамар отримала позитивну оцінку студентів та викладачів університету та є значним внеском у розвиток вітчизняної економічної науки.

Зважаючи на актуальність і наукову значущість окресленої проблематики, колективом кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету були зроблені висновки про доцільність подальшого впровадження результатів дослідження у навчальний процес закладів вищої освіти.

Ректор, професор

В.В. Іванишин

**ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

вул. М.Грушевського, 8, м. Тернопіль, 46021, тел./факс: (0352) 52-33-83

E-mail: mail@economy.te.gov.ua Web: <http://www.economy-te.gov.ua> Код згідно з ЄДРПОУ 40388463

27.06.2019 № 02-26/669 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень
здобувача наукового ступеня доктора економічних наук
Крамар Ірини Юріївни

Дисертація Крамар І.Ю. "Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств" виконана на актуальну тему. Окремі її положення містять елементи новизни, мають практичне значення і будуть використані департаментом економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної державної адміністрації при розробленні проекту Програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2020 рік, зокрема підхід до управління інтернаціоналізацією промислових підприємств, які планують вихід на зовнішні ринку чи розширення присутності на ньому, використання якого дає змогу встановити перспективи залучення прямих іноземних інвестицій в економіку області та зростання її експортного потенціалу.

Заступник директора департаменту

Олег КАЗМІРЧУК

10.05.2019 N19/158

LUMEL
EVERYTHING COUNTS

To Specialized Scientific Council
D.58.052.05 of Ternopil Ivan Puluj
National Technical University

This is to certify that the results of post-doctoral research conducted by **Iryna Kramar**, PhD, Associate Professor of Ternopil Ivan Puluj National Technical University (title: **“ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF INDUSTRIAL ENTERPRISES INTERNATIONALIZATION”**) have been successfully introduced to LUMEL S.A. (Zielona Góra, Poland).

Our company makes efforts to achieve excellence by innovation and continuous improvements in processes, products and services growth on all levels of the organization, minimizing the negative impacts on the environment. In this regard, we find it valuable the recommendations to analyze company's efficiency from three perspectives: economic, organizational and social. Complex application of those three as suggested in the research aims to increase level of social corporate responsibility which is one of our objective.

Moreover the model of collaboration between “business”, “education” and “science” is of great interest in order to achieve strategic goals of the company. Taking into account that the main goal of suggested organizational and economic mechanism of enterprise internationalization is the development of human capital as its main resource, we consider it beneficial for the companies who aim at increase of business efficiency to apply it into their activities.

President

Dineshkumar Musalekar

NP CHMP
«PROMTECHKONSTRUKTSIA»
84333, Ukraine, Donetsk reg,
Kramatorsk city, 61, Lenina str
tel/fax +38 06264 4-29-88
tel +38 06264 3-22-71
m/ph +38 067 6254489
E-mail: office@ptk.com.ua
www.ptk.com.ua

НВ ПМП
«ПРОМТЕХКОНСТРУКЦІЯ»
84333, УКРАЇНА, Донецька обл.,
м. Краматорськ, вул. Леніна, 61
тел/ф (06264) 4-29-88
тел (06264) 3-22-71
моб/т +38 067 6254489
E-mail: office@ptk.com.ua
www.ptk.com.ua

Вих. № 07/531
від 01.07.2019 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
здобувача наукового ступеня доктора економічних наук
Крамар Ірини Юріївни
на тему:

“Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації
промислових підприємств”

Наукові результати дисертаційної роботи Крамар І.Ю. використовуються у діяльності Науково-виробничого приватного малого підприємства «Промтехконструкція», зокрема запропонований автором підхід до інтернаціоналізації підприємства, який забезпечує реалізацію загальної стратегії розвитку і полягає в механізмі прийняття раціональних управлінських рішень з точки зору отримання максимального прибутку, що дало змогу розширити інструментарій управління розвитком підприємства.

Теоретичні та практичні рекомендації Крамар І.Ю. щодо інтернаціоналізації підприємства дозволили удосконалити організаційну структуру та підвищити ефективність діяльності НВ ПМП «Промтехконструкція».

Директор

Кононова Н.М.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Крамар Ірини Юріївни

Науково-практичні результати дисертаційного дослідження Крамар І.Ю. на тему "Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств" на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук використовуються у виробничій діяльності ПрАТ «Квантор». Зокрема, проаналізовано і скориговано функції відділів підприємства з точки зору їх діяльності, спрямованої на вихід на зовнішній ринок країн Європейського Союзу.

Для можливості вчасного реагування на зміни ринкового середовища та використання конкурентних переваг ПрАТ «Квантор», запроваджено сертифікацію продукції, патентування власних розробок елементів засобів зв'язку, розроблено стратегію зовнішньо-економічної діяльності на основі організаційно-економічного механізму, запропонованого Крамар І.Ю.

Директор ПрАТ «Квантор»

Гузьо М.М.

Україна,
м. Тернопіль,
Товариство з обмеженою відповідальністю
“Електропром”

Код ЄДРПОУ 22599954, р/р 26005055112484 Тернопільська філія ПАТ КБ ПриватБанк,
м. Тернопіль, МФО 338783

«28» 05 2019 р.

№ 47

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Крамар Ірини Юрївни

Наукові результати дисертаційної роботи Крамар І.Ю. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему “Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств” впроваджено у діяльність ТОВ «Електропром», зокрема, використано ситуаційний полікритеріальний підхід до розроблення механізму управління процесами інтернаціоналізації підприємства, що дозволило включитись у ланцюг вартості продукції ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» (м. Тернопіль).

На основі запропонованої Крамар І.Ю. концепції управління інтернаціоналізацією розроблено стратегію розширення присутності на зовнішньому ринку продукції підприємства. Запропоновані автором теоретичні і практичні рекомендації сприяли зміні функцій підрозділів підприємства, що підвищило як ефективність управлінських рішень, так і ефективність діяльності підприємства загалом.

Директор ТОВ «Електропром»
кандидат технічних наук, доцент

Ковальчук Я.О.

Научно-производственное предприятие ЛУЗАР

49107 г.Днепр, пр. Гагарина 98/49 ОКПО 23941254, р/с 26000021186301 в АТ «АЛЬФА-БАНК», МФО 300346,
ИНН 239412504628, свид. 03969648 тел/ф. (050)8412464, e-mail: lusalr @ ua.fm

17.06.2019 26/49

ДОВІДКА про впровадження результатів дисертаційного дослідження **Крамар Ірини Юріївни** «Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств»

Повідомляємо про факт впровадження в практику діяльності ПНВП «Лузар» наукових результатів, одержаних докторантом Крамар І.Ю. в процесі підготовки нею дисертації, представленої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

В процесі виконання наукового дослідження на тему «Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств», докторант

Крамар Ірина Юріївна наполегливо та плідно співпрацювала з нашим підприємством. Серед результатів, що були впровадженні Крамар І.Ю. на нашому підприємстві, слід перш за все, зазначити оптимізацію організаційної структури з метою підвищення рівня інтернаціоналізації підприємства.

Також впровадження наукових результатів докторанта Крамар І.Ю. дозволили корегувати програму Стратегічного розвитку підприємства до 2020 року з метою вибору найоптимальнішої форми виходу підприємства на зовнішні ринки.

Результати провадження наукового доробку Крамар І.Ю. засвідчують його практичну цінність як сучасного інструменту активізації зовнішньо-економічної діяльності підприємства, враховуючи мотивацію до інтернаціоналізації, а також особливості регіону, в якому функціонує підприємство. Тому вважаю, що Крамар Ірина Юріївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Директор ПНВП «Лузар»
к.т.н Вініченко М.І.

ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» • 15 Квітня, 7 • 47711 с. Байкиці, Тернопільська область

25.05.2019 01:37

Довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи

КРАМАР ІРИНИ ЮРІЇВНИ

Результати дисертаційної роботи Крамар І.Ю. “Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств” на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук використані у діяльності ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» зокрема, у роботі відділу управління персоналом – підхід до мотиваційного (особистісного) та освітнього компонентів інтернаціоналізації підприємства шляхом розроблення спільних із закладами вищої і середньої освіти програм навчання (підвищення кваліфікації) працівників та їх мотивації з метою зростання продуктивності праці, а також залучення студентів та випускників університетів і коледжів до роботи на підприємстві.

Теоретичні і практичні рекомендації Крамар І.Ю. щодо підвищення ефективності діяльності підприємства є актуальними у зв'язку з можливістю застосування засобів штучного інтелекту у прогнозуванні зростання прибутку та підтримки прийняття оптимальних управлінських рішень на основі програмної системи інтелектуальних агентів та запропонованого організаційно-економічного механізму розширення і поглиблення інтернаціоналізації підприємства.

Заступник керівника відділу

Лукашук Юрій

ТОВ «СЕ Борднетце-Україна»
47711
вул. 15 Квітня, 7
с. Байкиці, Тернопільський р-н,
Тернопільська обл.,
Україна
Телефон (+380) 35 2 51 08 40 0
Факс (+380) 35 2 51 08 38

Генеральний директор:
Екхарт Бісгам

Поштова адреса:
46023, м. Тернопіль,
а/с 218

SUMITOMO ELECTRIC BORDNETZE Group

ПАТ «Стібанк»
Р/х № 26001200417003 (ІАМ)
МФО 300584
ЄДРПОУ 34419383
ІПН: 344193819180
Сидіоцтво № 100337593

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*1. Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації**1. 1. Монографії:*

1. Крамар І. Ю. Розвиток промислових підприємств України в контексті інтернаціоналізації: монографія / за заг. ред. Б. М. Андрушківа. Тернопіль: ТНТУ, 2019. 374 с. (16,7 друк. арк.).

2. Kramar I.Yu. Eco-labeling significance and peculiarities of use: European experience, 2018. Аналітичний інструментарій в маркетинговій діяльності / Р. В. Федорович [та ін.] ; за ред. проф. Р. В. Федоровича. – Тернопіль: ФО-П Шпак В. Б. 308 с., с. 8-17. (14,18 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано існуючі підходи до еко-маркування продукції та особливості його застосування з позицій Європейського досвіду; досліджено особливості політики сталого розвитку в Україні для забезпечення виходу промислових підприємств на зовнішні ринки – 0,63 друк. арк.).

3. Крамар І. Ю. Деякі аспекти міжнародної інтеграції України. *Тенденції розвитку маркетингу в умовах економічних трансформацій* / за ред. проф. Р. В. Федоровича. Тернопіль: ФО-П Шпак В. Б., 2017. 303 с., с.117-133 (17,19 друк. арк.; особистий внесок автора: охарактеризовано особливості міжнародної інтеграції України у Європейські та інші світові спільноти, визначено перспективи та проблеми інтеграційних процесів та їх вплив на соціально-економічну ситуацію в країні – 1,4 друк. арк.).

4. Крамар І. Ю., Тисько М. М. Особливості інноваційного розвитку малих підприємницьких структур та шляхи його активізації. *Інноваційний розвиток промислових підприємств в контексті підвищення ефективності їх діяльності*. Нововолинськ: Волинь, 2015. 388 с., с. 323-349 (29,99 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено особливості інноваційного розвитку промислових підприємств – 2,1 друк. арк.).

1.2. Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, та в наукових періодичних виданнях іноземних держав:

5. ¹Крамар І. Ю. Методологічний підхід до розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств [Електронний ресурс] // *Modern Economics*. 2019. № 15 (2019). С. 122-128. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-17](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-17) (0,52 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: DOAJ (Швеція), Crossref (Великобританія), CiteFactor (США), Google Scholar (США), Academic Resource Index (ResearchBib) (Японія), DRJI, Scientific Indexing Service (США).**)

6. *Пастух О. А., Крамар І. Ю., Чернух О. В. Використання нейронних мереж для забезпечення ефективності діяльності промислових підприємств у процесі їх інтернаціоналізації. *Галицький економічний вісник*. ТНТУ, 2019. Том 58. №3. С. 121-129 (Економіка та управління національним підприємствами) DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03.121 (0,6 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено переваги застосування методу нейромережового моделювання для вирішення економічних завдань; встановлено значимість субкритеріїв, які впливають на ефективність діяльності промислових підприємств за допомогою лінійного коефіцієнту кореляції Пірсона; розроблено програмну систему інтелектуальних агентів (нейронних мереж) для підтримки прийняття управлінських рішень – 0,37 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США).**)

7. Petro Yasniy, Tetiana Vitenko. Iryna Kramar. Main aspects of education internationalization: case of Ternopil Ivan Puluj National Technical University. *Acta Universitatis Danubius*. 2019. Communicatio Vol 13, No. 1/2019. Pp. 32-42 (0,72 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано сутність інтернаціоналізації освіти; визначено заходи її активізації та вплив інтер-

¹ Видання одночасно належить до наукових фахових видань України

націоналізації університету на систему «освіта-суспільство-промисловість» – 0,5 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: DOAJ (Швеція), Index Copernicus, ULRICH'S Periodicals Directory (США), EBSCO Publishing (США), Genamics, Cabell's, Central and East-European Online Library)**)).

8. *Крамар І.Ю. Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Випуск 25/2019, частина 1. С.126-129 (0,48 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus (Польща)**)).

9. *Крамар І., Мариненко Н. Перспективно-проблемний аналіз соціально-економічного розвитку Західного регіону України [Електронний ресурс] // *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2019. Вип. 1 (20). С. 52-62. Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19kiyzgu.pdf> (0,8 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано соціально-економічний розвиток Західних областей України; визначено їх спільні риси шляхом перспективно-проблемного аналізу та основні пріоритетні напрями розвитку – 0,6 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), Index Copernicus International SA (Польща), Google Scholar (США), EBSCOhost (США), BASE – Bielefeld Academic Search Machine (Німеччина), Polish Scholarly Bibliography, Ministry of Science and Higher Education (Польща), SCIENCE INDEX (Російський індекс наукового цитування), Cosmos Impact Factor (Німеччина), Global Impact Factor (Австралія), Scientific Indexing Service (США)**)).

10. *Крамар І.Ю. Функціональне забезпечення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислових підприємств. *Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій: Серія «Економіка і управління»*. 2019. Вип. 45. К.: ДУІТ, 158 с., с. 91-103 (1,0 друк. арк.).

11. *Крамар І.Ю. Роль освіти у формуванні людського капіталу як

фактору економічного розвитку України. *Держава та регіони*. 2019. №2 (107). С. 12-19 (0,72 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща)**).

12. *Крамар І.Ю., Мариненко Н.Ю. Експортно-орієнтована діяльність промислових підприємств як спосіб забезпечення розвитку Західного регіону України. *Причорноморські економічні студії*. Науковий журнал. 2019. Випуск 40. С. 130-133 (0,53 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано динаміку валового регіонального продукту та індексу промислової продукції в досліджуваних областях; визначено пріоритетні напрями покращення економічної ситуації в Західних областях України – 0,43 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща)**).

13. *Крамар І.Ю. Ієрархічно-компонентний підхід до визначення категорії «інтернаціоналізація підприємства» [Електронний ресурс] // *Науково-практичний журнал «Східна Європа: економіка, бізнес та управління»*, електронне наукове фахове видання, випуск 3 (20), 2019. с. 271-277. Режим доступу до журн.: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/20_2019/43.pdf (0,6 друк. арк.).

14. *Крамар І.Ю. Інституційні та економічні чинники розвитку науково-дослідного потенціалу України в контексті інтернаціоналізації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. Том 30 (69), № 2, 2019. С. 45-50 (0,71 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща)**).

15. *Малевський Е.З., Крамар І.Ю. Організаційний механізм забезпечення системи управління змінами на промислових підприємствах. *Економіка і управління – науковий журнал*. №1 (73). Київ: Європ. універ. 2019. С. 8-19 (1,2 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено особливості процесу управління змінами на промислових підприємствах – 0,5 друк. арк.).

16. *Крамар І.Ю. Факторний аналіз діяльності машинобудівних

підприємств за показником рентабельності власного капіталу. *Держава та регіони*. 2019. №3 (108). С. 121-124 (0,42 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща)**)).

17. *Андрушків Б.М., Крамар І.Ю., Погайдак О.Б. Особливості формування стратегії інтернаціоналізації суб'єктів господарювання в контексті вимог ЄС (Шляхи та еластичний інструментарій вирішення проблеми). *Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал*. 2019. Тернопіль, №3-4 (79). С. 65-72 (0,62 друк. арк.; особистий внесок автора: визначено напрями посилення і шляхи підвищення ефективності заходів інтернаціоналізації суб'єктів господарювання за рахунок інноваційно-управлінських чинників; запропоновано схему переходу промислових підприємств від тоталітаризму до інтернаціоналізації – 0,4 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща)**)).

18. *Мейш А.В., Матвійчук О.В., Крамар І.Ю. Формування теорій управління суспільством і країною. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. №2. Том 2. С. 173-199. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-173-178 (0,7 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано сутність теорій управління з погляду шкіл наукового управління та людських відносин – 0,3 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща), Google Scholar (США), Polish Scholarly Bibliography**)).

19. Nataliia Marynenko, Iryna Kramar, Tetiana Podvirna, Svitlana Khrupovych. Taxation trends, rankings and perspectives for Ukraine [online] // *Przegląd Nauk Stosowanych (Applied Sciences Review)*. 2018. Nr 20 (3), Wydział Ekonomii i Zarządzania. Opole. Pp. 15-32. Available at: https://pns.po.opole.pl/images/PNS_20/PNS20-II.pdf (1,1 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано системи оподаткування в Україні – 0,4 друк. арк.).

20. *Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. Передумови інтернаціоналізації машинобудівних підприємств. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2018. Том 55. №2. С. 27-40 (0,87 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено передумови інтернаціоналізації підприємств машинобудування, екзо- та ендогенні впливи на суб'єкта господарювання в процесі прийняття рішення про його інтернаціоналізацію; запропоновано блокову логічно-структурну схему аналізу передумов інтернаціоналізації – 0,7 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США)**)).

21. *Крамар І. Ю. Заходи стимулювання інтернаціоналізації підприємств на прикладі Західного регіону України. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2018. Том 54. № 1. С. 11–19 (0,67 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США)**)).

22. *Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю. Тенденції зовнішньо-економічної діяльності промислових підприємств України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 6, Том 2. С. 118-125. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-264-6(2)-118-125 (0,7 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано товарну структуру зовнішньої торгівлі продукцією машинобудування України; оцінено зовнішньоторговельний оборот держави у секторі промисловості та обсяг реалізованої промислової продукції; досліджено стан іноземного інвестування у промисловість – 0,5 друк. арк.) (**Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща), Google Scholar (США), Polish Scholarly Bibliography**)).

23. *Крамар І. Ю., Мариненко Н. Ю., Подвірна Т. В. Стратегічні програми міжнародного співробітництва Західного регіону України на 2018-2020 роки [Електронний ресурс] // *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. №6 (68). С.66-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-6-10> (0,56 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано Програми

міжнародного співробітництва; охарактеризовано заходи активізації інтернаціоналізації підприємств та позитивні очікування від їх реалізації з метою розвитку міжнародного співробітництва – 0,4 друк. арк.)
(Міжнародна представленість та індексація журналу: Index Copernicus International SA (Польща), Google Scholar (США), Eurasian Scientific Journal Index, CiteFactor (США), Open Access Journal Search Engine (Індія)).

24. *I. Kramar. Application of the method of hierarchy analysis in decision-making process on industrial enterprises internationalization. *Економіка і управління підприємствами*. Науковий журнал. Київ: Європейський університет. Випуск. 4 (80). 2018. С. 67-79 (0,77 друк. арк.).

25. *Marynenko N.Yu., Panukhnyk O.V., Kramar I.Yu. Synthesis of effective components of the mechanism of managing adaptive development of production and economic organizations. *Науково-технічний журнал «Науковий вісник Національного гірничого університету»*. 2017. №4 (160), с.151 – 155 (0,5 друк. арк.; особистий внесок автора: визначено фактори впливу на систему управління адаптивним розвитком підприємства – 0,2 друк. арк.)
(Міжнародна представленість та індексація журналу: SciVerse Scopus (Нідерланди), ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), Index Copernicus International SA (Польща), EBSCOhost (США), Engineering Village, ProQuest, ResearchBib (Японія)).

26. *Крамар Ірина. Вихід на закордонні ринки як спосіб забезпечення ефективної діяльності підприємства в умовах глобалізації. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ, 2017. Том 53. № 2. С. 59-68. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2017.02.059 (0,58 друк. арк.)
(Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США)).

27. *Мариненко Н. Ю., Крамар І. Ю., Подвірна Т. В. Особливості формування спроможних територіальних громад в Україні. *Економіка і управління*. Науковий журнал. Київ: Європейський університет, 2017. №2 (74). С. 62–68 (0,35 друк. арк.; особистий внесок автора: досліджено повноваження

об'єднаних територіальних громад та фінансові аспекти їх функціонування з позицій підприємства – 0,15 друк. арк.).

28. *Olena V. Panukhnyk, Nataliia Y. Marynenko, Iryna Y. Kramar, 2015. Trends in Foreign Direct Investment in Ukrainian Economy. *Актуальні проблеми економіки: наук. екон. журн.* 2015. Київ, №8 (170). С. 76–82 (0,5 друк. арк.; особистий внесок автора: проаналізовано динаміку та структуру прямих іноземних інвестицій в економіку України; визначено фактори сприятливого та несприятливого інвестиційного клімату країни – 0,3 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: SciVerse Scopus (Нідерланди), EBSCOhost (США), EconLit (США), ABI/Inform (by ProQuest) (Великобританія), Erih Plus (Норвегія)).**

29. *Крамар І. Ю. Економічний потенціал Тернопільщини та можливості його використання. *Галицький економічний вісник.* Т. : ТНТУ, 2015. Том 49. № 2. С. 63-70 (0,63 друк. арк.) **(Міжнародна представленість та індексація журналу: ULRICHSWEB Global Serials Directory (США), EBSCO, Google Scholar (США)).**

1.3. Опубліковані праці апробаційного характеру:

30. Iryna Kramar. University-industry collaboration. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (5 квітня 2019 р.) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. 168 с., с.35-37 (0,16 друк. арк.).*

31. N.Yu. Marynenko, I.Yu. Kramar,. Paying taxes 2018 indicator: evaluating the cost and administrative burden of the taxes. *Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій : матеріали Міжнародної науково-технічної конференції до 100-річчя з дня заснування НАН України та на вшанування пам'яті Івана Пулюя (100-річчя з дня смерті), (Тернопіль, 23–24 травня 2018 року) / Науковий секретар : Золотий Р.З. Тернопіль: Тернопільський*

національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2018. 376 с., с.308-309 (0,12 друк. арк.; особистий внесок автора: висвітлено роль податків для забезпечення ефективного функціонування економіки – 0,06 друк. арк.)

32. Iryna Kramar, Halyna Kramar, Natalia Marynenko. “Quality education” as a tool to ensure society sustainable development. *Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні : IV Міжнародна науково-методична конференція*, 2–4 травня 2018 р. / Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2018. 155 с., с.49-50 (0,1 друк. арк.; особистий внесок автора: висвітлено роль освіти у забезпеченні сталого розвитку суспільства згідно цілей сталого розвитку ООН – 0,08 друк. арк.)

33. Kramar Iryna. The link between environment and poverty while achieving global sustainability. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» та I Міжнародного студентського наукового форуму «Креативна економіка очима молоді» у 2-х томах (29-31 березня 2018 р.)* / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. Т.1. 166 с., с.155-156 (0,12 друк. арк.)

34. Kramar Iryna. Business or ecology: which comes first today? *Сучасні наукові підходи до ефективного використання потенціалу економіки країни: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 16-17 лютого 2018 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2018. 116 с. С. 61-62 (0,14 друк. арк.).

35. Kramar Iryna. The Eastern partnership and Ukraine. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених „Соціально-економічні аспекти розвитку економіки“*, 27-28 квітня 2017 року / Т. : ТНТУ, 2017. С. 163 (0,26 друк. арк.)

36. Kramar Iryna. Eastern Europe: peculiarities of region development. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у*

глобальному, регіональному та локальному вимірах“, 22-24 вересня 2016 року / Т. : Крок, 2016. С. 52-53 (0,08 друк. арк.)

37. Kramar Iryna. Ukraine legislative framework of foreign investments. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of economics and Management in the Era of Globalization: Conference Proceedings*. Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. 348 p. Pp.328-331 (0,25 друк. арк.)

38. Kramar Iryna. The most influential transnational corporations in 2014. *Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції «Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій»*, 19–21 травня 2015 року / Т. : ТНТУ, 2015. С. 224-225 (0,17 друк. арк.)

39. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu. Indicators of economic and social human well-being. *Актуальні задачі сучасних технологій: зб. тез доповідей міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів* (Тернопіль, 19–20 листопада 2014) / М-во освіти і науки України, Терн. націон. техн. ун-т ім. І. Пулюя [та ін]. Тернопіль : ТНТУ, 2014. С. 328 (0,1 друк. арк.; особистий внесок автора: охарактеризовано основні соціально-економічні показники рівня життя населення – 0,08 друк. арк.)

40. Крамар І.Ю. Основні тенденції іноземного інвестування в Україні. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 21-22 травня 2014 р.) / Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: Видавництво ТНТУ імені Івана Пулюя, 2014. 165 с. С. 34-35 (0,13 друк. арк.)

41. Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu. The essence of foreign economic affairs regulation. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 25 квітня 2013р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль : Видавництво ТНТУ імені Івана Пулюя, 2013. С. 159 – 161 (0,12 друк. арк.; особистий внесок автора: висвітлено сутність регулювання зовнішньо-економічної діяльності – 0,1 друк.

арк.)

42. Marynenko N.Yu., Kramar I.Yu. Principles of the government regulation of market economy. *Матеріали XVII наукової конференції ТНТУ імені Івана Пулюя*. Том III. Гуманітарні, соціальні та економічні науки. Тернопіль, 20-21 листопада 2013 року. С. 48 (0,1 друк. арк.; особистий внесок автора: висвітлено місце державного регулювання в ринковій економіці – 0,06 друк. арк.)

2. Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

43. Iryna Kramar. Ukraine-India cooperation. Why Ukraine is considered to be an attractive educational platform for Indian students? [online] // *ASM's International E-Journal on "Ongoing Research in Management & IT"* 12th – 13th January, Human resource management, financial management & marketing management. 2018. India, Pune. Pp. 346-352. Режим доступу до журналу: http://www.asmgroupp.edu.in/asm/incon/2018/EISSN_HRM-Finance-Marketing-%20Research%20Paper%20Journal.pdf (0,37 друк. арк.).

44. Kramar Iryna. Experience in Ukraine: how does it affect foreign students' lives after graduating from the universities. *Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні: III Міжнародна науково-практична конференція*, 18-20 травня 2016 р. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. 244 с. С. 217-220 (0,2 друк. арк.)

45. Kramar Iryna. Tendencies of world tourism development and ukrainian realities. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу“*, 15-17 жовтня 2015 року. Т.: ТНТУ, 2015. С. 138-139 (0,19 друк. арк.)

46. Крамар І.Ю. Особливості співпраці Україна-НАТО. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції за міжнародної участі «Перспективи розвитку економічних систем у середовищі глобально-орієнтованого*

трансформаційного простору» (Тернопіль, 6 травня 2015 р.) / Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. 2015. Тернопіль: Крок, 170 с., с.127-129 (0,11 друк. арк.)

47. Kramar I.Yu., Marynenko N.Yu. Theoretical foundations of the world countries' modern economic development. *Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі: Збірник наукових праць VIII-го міжнародного симпозіуму Україна – Туреччина, 12-14 червня 2013 року*. Тернопіль : Вид-во ТНТУ імені Івана Пулюя, 2013. С. 495 – 501 (0,4 друк. арк.; особистий внесок автора: визначено особливості економічного розвитку країн з позицій інтернаціоналізації – 0,2 друк. арк.)